

*Föreningen för svensk undervisningshistoria
Box 2023, 750 02 Uppsala 2*

**Naturaliesamlingar
och
naturhistorisk undervisning
vid läroverken**

AV
YNGVE LÖWEGREN

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

NATURALIESAMLINGAR
OCH
NATURHISTORISK UNDERVISNING
VID LÄROVERKEN

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
VOLYM 132 UNDER REDAKTION AV STIG G. NORDSTRÖM
ÄRGÅNG LIV 1974

Naturaliesamlingar
och
naturhistorisk undervisning
vid läroverken

AV
YNGVE LÖWEGREN

STOCKHOLM 1974

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	5
Förord	7
Inledning	9
I. Undersökningens upprinnelse, omfattning och utförande	12
II. Naturhistorisk undervisning i skolorna	15
III. Tillkomsten av naturaliesamlingarna	27
IV. Vetenskapsakademiens och Riksmuseums donationer ..	34
V. Museilokalerna	40
VI. Museivården	46
VII. Skolor vars naturaliesamlingar undersökts	54
Alingsås, Nohagaskolan	58
Borlänge, Hagaskolan	60
Borås, Bäckängskolan	62
Falun, Gymnasieskolan	66
Gävle, Vasaskolan	73
Göteborg, Hvitfeldtska gymnasiet	78
Hudiksvall, Gymnasieskolan	84
Härnösand, Landgrenskolan	88
Kalmar, Stagneliusskolan	94
Karlskrona, Vittusskolan	105
Karlstad, Tingvalla- och Sundstaggymnasierna	112
Landskrona, Dammhagskolan	129
Lidköping, De la Gardieskolan	134
Linköping, Katedralskolan	138
Luleå, Hermelinskolan	150
Mariestad, Tunaholmsskolan	154
Norrköping, De Geerskolan	157
Oskarshamn, Vallhallaskolan	166

Trycket med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

© 1974 Föreningen för svensk undervisningshistoria

ISBN 91-85130-05-2

Skara, Katedralskolan	170
Stockholm, Stockholms gymnasium	177
Stockholm, Norra Latin	179
Stockholm, Södra Latin	182
Stockholm, Norra Real	185
Stockholm, Östra Real	189
Stockholm, Nya Elementarskolan	192
Strängnäs, Paulinska skolan	195
Sundsvall, Hedbergiska skolan	210
Umeå, Östra gymnasieskolan	214
Uppsala, Katedralskolan	217
Vadstena, Petrus Magniskolan	223
Visby, Säveskolan	225
Vänersborg, Huvudnässkolan	233
Västervik, Gymnasium	238
Västerås, Rudbeckianska skolan	242
Växjö, Katedralskolan	248
Ystad, Österportskolan	256
Örebro, Karolinska läroverket	266
Östersund, Wargentinskolan	279
IX. Några seminariers och lärarhögskolors naturhistoriska samlingar	285
Göteborg, Haparanda, Jönköping Kalmar	286
Luleå, Umeå, Uppsala	287
Växjö	288
X. Exsiccatsamlingar vid läroverken	290
Källor och litteratur	294
Personregister	304

*”Jordklotet är således intet annat
än en Naturalie-Samling af den
allvise Skaparens mästestycken,
fördelt uti tre Naturalie-Kamrar.”*

Linné 1754.

Förord

Vid ett flertal skolor finns eller har funnits naturaliesamlingar, uppbyggda genom donationer eller förvärvade med statsmedel. En del av dessa samlingar har en mer än hundraårig historia och har i många fall ett betydande naturvetenskapligt och lärdomshistoriskt värdefullt innehåll.

Då de statliga gymnasierna kommunaliserades den 1 juli 1966, överfördes samtidigt all staten tidigare tillhörigt material, som använts i gymnasierna liksom också de till gymnasierna knutna donationerna, utan vederlag till vederbörande kommun. I samband med omorganisationen som medförde starkt ändrade läroplaner för ämnet uppstod vissa svårigheter att vidmakthålla samlingarna och flera skolor tvingades att helt eller delvis destruera sina museer, vilkas tillkomsthistoria och sammansättning i regel var föga bekant.

Naturhistoriska riksmuseet, som insåg den värdefulla dokumentationstillgång skolmuseernas material utgjorde icke minst för att belägga förändringarna i naturmiljön, lät påbörja en inventering och

uppdrog åt undertecknad att besöka läroverken samt sammanställa en historik.

Jag vill här begagna tillfället att till dem, som på ena eller andra sättet underlättat detta arbete och bistått med upplysningar, framföra mitt tack. Främst står jag i tacksamhetsskuld till initiativtagarna till undersökningen, prefekten för Naturhistoriska riksmuseums forskningsavdelning, professor Alf G. Johnels, och museidirektören därstädes, docent Kjell Engström, utan vars verksamma stöd den icke kunnat fullföljas. I detta tack innesluter jag också byrådirektör Staffan Edholm för ständigt visad hjälpsamhet.

Jag vill även tacka personalen på Lunds universitetsbibliotek, som möjliggjort för mig att genomgå de mer än 9000 läroverksredogörelserna, vilka ligger till grund för samlingarnas tillkomsthistoria.

Sist men icke minst riktar sig mitt tack till Föreningen för svensk undervisningsväsens historia, som i sin serie Årsböcker, under redaktion av docent Stig G. Nordström, intagit denna redogörelse och därmed med ytterligare en volym fullföljt det vid föreningens femtioårsjubileum uttryckta önskemålet, att dess "publikationer såväl vad gäller urkunder som forskningsresultat skall täcka vidast möjliga del av undervisningens historia." Att min bok blev en gravskrift över en gången period i vårt undervisningsväsens historia är tyvärr ofrånkomligt.

Lund 17 september 1974

Yngve Löwegren

Inledning

Skolornas samlingar av naturalier har under de senaste decennierna i många hänseenden undergått en genomgripande omvandling icke endast beträffande innehållet utan framför allt med hänsyn till deras betydelse för undervisningen. Avsikten med föreliggande framställning är att mot bakgrunden av den förändring, som skett inom undervisningen, söka ge en skildring av ett antal läroverksamlingars tillkomst, utveckling och deras alltmer framträdande nedvärdering. I samband därmed kommer jämväl museilokalernas utformning liksom större donationer och betydelsefullare nyförvärv att behandlas.

De äldsta skolmuseerna påträffas i stiftsstäderna. De har sitt upphov i de gåvor av herbarier, rariteter och "curieuse naturalier", som ofta medföljde böcker då sådana överlämnades till domkapitelbiblioteken. Så småningom överflyttades naturalierna och etnografica till läroverken och bildade där grunden till skolornas samlingar. Läroverken kom således att tjänstgöra icke endast som förvaringsplats för undervisningsmaterial utan fick länge stå som mottagare av allsköns kuriositeter och rariteter, när biblioteken icke längre ansågs vara rätt plats för dylika. Detta framgår tydligt av de redovisningar över gåvor, som finns i årsredogörelserna.

Även om en del skolsamlingar till sin uppställning ännu i viss mån fortfarande påminner om de gamla kuriosakabinetter, är det numera knappast några rester av dessa som påträffas. Omändringar och nyuppställningar i samband med de senaste årtiondenas nya skolbyggen har medfört att mycket av det gamla kuriosabetonade materialet kastats eller i en del fall överförs till kulturhistoriska museer.

De samlingar, som kommer att behandlas, är sådana med mer än en hundraårig historia, medan återstoden av de 134 skolsamlingarna, vars tillkomst och innehåll undersökts, beskrivs i en rapport som förvaras på Naturhistoriska Riksmuseum, Stockholm, och i Lunds universitetsbibliotek.

För att förstå ett skolmuseums till synes ofta märkliga nutida sammansättning är det nödvändigt att känna samlingens tillkomst-

historia och tidiga utveckling. Läroverken har mera sällan på ett ur vetenskaplig synpunkt tillfredsställande sätt dokumenterat materialet. Bristen på accessionskataloger är anmärkningsvärd. Här utgör läroverkens årsredogörelser den utförligaste och ofta enda tillgängliga källan. Men källorna flyter ojämnt.

I 1856 års skolstadga påbjöds att s.k. examensprogram skulle från och med läsåret 1857/58 utgivas av rikets högre skolor. Sådana program hade visserligen redan tidigare utgivits vid en del gymnasier i samband med de årliga rektorsbytena och från äldre läroverk finns därför en obruten rad av redogörelser från tidigt 1800-tal. Årsredogörelserna speglar väsentliga sidor av läroverkens liv och utveckling. Tyvärr är det enligt statsmakternas beslut icke ett åliggande för läroverken att efter 1961 utge dylika. Detta är i hög grad att beklaga, ty därmed har brutits en kedja av upplysningar, som varit en stor tillgång icke endast för kännedom om donationer, gåvor, byggnadernas inredning m. m. utan även en källa för värdefulla biografiska och bibliografiska upplysningar. Enligt Skolöverstyrelsens föreskrift skulle — förutom de årliga uppgifterna — dessutom vart tionde år med början år 1880 införas större sammanfattningar över undervisningsmaterialet samt skolbibliotekens tillstånd och innehåll. Skyldigheten att lämna dylika uppgifter upphörde dock redan 1910.

I dessa översiktsredovisningar är ofta under rubriken "Undervisningsmaterial" sammanförda två olika grupper av föremål dels det för själva undervisningen behövlige materialet dels sådana samlingar, som stod under läroverkets vård men som i själva verket närmast utgjorde ett slags provinsmuseer innehållande icke endast naturalier utan även betydelsefulla kulturhistoriska och etnografiska föremål samt omfattande mynt- och medaljsamlingar. I föreliggande undersökning har dock endast de naturhistoriska samlingarna upptagits till behandling oberoende av vilken av de båda typerna de tillhört.

Förutom på årsredogörelsernas uppgifter grundas framställningen på självsyn av befintligt material, tryckta skolhistoriker samt på arkivforskning.

Beskrivningen av en samlings uppkomst har oftast skett i kronologisk följd för att icke sönderstycka de olika avsnitten alltför mycket. Det ligger i ämnets natur att detaljrikedomen måste bli stor och att upprepningar icke kan undvikas. Endast i undantagsfall har enstaka gåvor eller smärre inköp upptagits. Anmärkas bör, att de vär-

deomdömen, som avges i historieavsnitten, är sådana de framträder i årsredogörelserna. Tvivelsutan har donators sociala ställning i en del fall i viss mån påverkat uppskattningen. I citaten har ortografin normaliserats och i vissa fall har redigeringsmässiga förkortningar företagits. De angivna årtalen hänvisar till redogörelsernas tryckår samt omfattar även föregående års hösttermin.

Det är huvudsakligen de zoologiska och botaniska samlingarna som behandlas. De geologiska omtalas till en början, men de försvinner ur bilden allteftersom de övertas av kemiinstitutionen och får egna förvaringsrum. De kulturhistoriska föremålen liksom mynt- och medaljsamlingar och etnografica har icke behandlats, då dessa i regel tagits om hand av de kulturvårdande institutionerna och där registrerats.

Det kan kanske anses anmärkningsvärt att samlingarnas tillstånd och innehåll vid dagen för besöket registrerats och publiceras, men med den föränderlighetens vind, som med stor kraft sveper över dessa samlingar, har jag funnit starka skäl föreligga att de erhållna intrycken publiceras, i synnerhet som flera av de omnämnda samlingarna redan upplösts och fördelats på olika grundskolor, varvid äldre material, som ansetts obehövt för grundskolans behov, helt enkelt kastats.

Det svenska undervisningsväsendets historia befinner sig ännu i mycket på aktsamlandets stadium. Så är förhållandet inom flera av de i naturvetenskapliga ämnena, där såväl översikter som specialundersökningar saknas. Min strävan har varit att belysa den roll de naturhistoriska samlingarna haft i det ämne, som sedan detta århundrades början benämnts biologi. Ehuru föreliggande framställning torde vara den fylligaste, som hittills gjorts beträffande denna betydelsefulla del av undervisningens historia, är det givet att ytterligare forskning kommer att framlägga kompletterande bidrag. Särskilt viktigt blir det att söka finna exemplar, som legat till grund för nybeskrivningar eller som utgör beläggen för numera försvunna lokaler. Men då jag endast haft tillfälle att ägna högst en dag åt varje skolmuseum samt att litteratur- och arkivstudier i många fall först skett i efterhand, har jag tvingats avstå från mera detaljerade föremålsstudier, som kanske kunnat ge en fylligare bild. Jag har — för att tala med Linnés tunga — gått "med Skrubbhöfwelen, andra efter mig må nogare öfwerfara alt med Slätthöfwelen."

I. Undersökningens upprinnelse, omfattning och utförande

I början av år 1968 utsände Naturhistoriska Riksmuseet till samtliga läns skolnämnder en skrivelse angående inventering av sådana gamla naturaliesamlingar, som kunde tänkas ha vetenskapligt intresse. Samtidigt medsändes ett formulär, där man endast hade att med ett krysstecken markera samlingarnas innehåll. Skrivelsen hade följande lydelse:

”Skolornas naturaliesamlingar — en värdefull dokumentationstillgång

Aldrig tidigare har människan haft tekniska och ekonomiska möjligheter att påverka sin omgivning i så hög grad som nu. Existensmöjligheterna för människan själv likaväl som andra levande varelser påverkas i allt snabbare takt. Naturtyper som i sig själva är dokument över en naturlig utveckling blir allt mera sällsynta, och de som finns kvar blir allt mindre intakta. För en värdering av de förändringar i naturmiljön som sker i nutiden är det ofta angeläget att kunna göra en tillbakablick på gångna tider. Härvid blir man varse att dokumentationen är synnerligen bristfällig. I många fall är det endast mer eller mindre fullständiga samlingar i våra naturhistoriska museer, som kan användas. Det är väl bekant att viktiga museisamlingar av olika slag förekommer i framför allt en del av de gamla skolorna. Sannolikt finns emellertid i många skolor samlingar, som inte äro väl kända. Man kan misstänka att det finns herbarier, insektsamlingar, mineraler eller dylikt som ur pedagogisk eller annan skolfunktionssynpunkt är av ringa värde, men har vetenskapligt intresse. I vissa fall torde det för övrigt ha förekommit att samlingar som med tiden blivit mer eller mindre defekta helt enkelt slängts bort. I ljuset av vad som ovan anförts beträffande gamla samlingars dokumentariska värde är det emellertid ytterst olyckligt om samlingar kastas eller förstöres utan att deras eventuella vetenskapliga värde först kontrolleras. Värdet hos väl daterade men kanske i övrigt tämligen defekta samlingar kan vara mycket stort. Vissa organismer med mycket speciella krav på sin omgivning kan ju enbart genom ett enda date-

rat fynd ge ganska vidlyftiga upplysningar om naturtillståndet för den lokal där fångsten skett, kanske för hundra år sedan. En sådan upplysning kan vara av det största värde sett ur det historiska perspektivet. Möjligheten att i efterhand analysera biologiskt material med avseende på olika substanser som förekommer som föroreningar i naturen bör understrykas. Vetenskapernas utveckling medför också att samlingar kan komma att användas efter en metodik, som vi för närvarande inte har föreställning om. Genom välvillig medverkan av Skolöverstyrelsen distribueras nu bifogade frågeformulär till ett stort antal skolor.

Undertecknade vädjar härmed enträget till alla de lärare, som är medvetna om att samlingar finnes i skolan att schematiskt söka få en överblick över ett eventuellt bestånd av samlingar och därvid framför allt notera om materialet har tillfredsställande datering med avseende på plats och tid för insamlandet, samt att därefter i anslutning till frågorna återsända uppgifter om eventuella samlingar. Vi vill understryka att det endast är själva existensen av samlingarna samt noteringar om deras natur och tillstånd som är önskvärda. Avsikten med denna hänvändelse är i första rummet att förhindra att i samband med omläggningar och moderniseringar gamla, måhända för vetenskapen värdefulla samlingar går förlorade.

Stockholm i november 1967.

ALF G. JOHNELS

Professor, prefekt vid naturhistoriska
riksmuseets forskningsavdelning

KJELL ENGSTRÖM

Museidirektör vid naturhistoriska
riksmuseet.”

På det medföljande frågeformuläret skulle markeras vad samlingarna innehöll samt om möjligt även kvantiteten av insekter, snäckor och musslor, uppstoppade eller skinnlagda fåglar, ägg, däggdjur, andra djur, fossil, herbarier, mineral samt uppgift huruvida några delar av samlingarna var äldre än 50 år.

Skolöverstyrelsen, som fann Riksmusei initiativ mycket betydelsefullt, lät genom ”Aktuellt från skolöverstyrelsen” (n:r 42 1967/68) meddela, att en dylik inventering skulle ske och vädjade, att enkäten skulle besvaras snarast möjligt. Resultatet av enkäten blev i hög grad varierande. En del läns skolnämnder visade sig mycket positiva och gav anvisningar på skolor, där värdefulla naturaliesamlingar kunde tänkas förekomma, andra lämnade skrivelsen obesvarad.

Ursprungligen var avsikten att med ledning av de erhållna svaren inventera de museer, varifrån man erhållit uppgifter att intressanta samlingar kunde förväntas. Det insända materialet var emellertid så

heterogent, att Riksmuseum ansåg, att det för att kunna ge något värde måste kompletteras genom besök på ort och ställe. Allteftersom undersökningen framskred, uppstod en önskan att så många skolmuseer som möjligt borde besökas, ty på de mest oväntade ställen kunde fynd göras. Som framgår av en efterföljande förteckning besöktes 134 skolmuseer, huvudsakligen läroverk och lärarhögskolor. Givet är att även en del grundskolor kan ha betydande naturaliesamlingar men endast om direkt hänvisning från någon länskolnämnd inkommit, har dessa skolor besökts.

Inventeringen har i en del fall kommit för sent i andra fall i sista minuten, ty samlingar med stundom oersättliga föremål har på flera håll under de senaste decennierna flyttats från ändamålsenligt och dyrbart inredda museilokaler till källare eller vindar, där de — utsatta för skadedjur och vattensador — förvaras under ofta synnerligen otillfredsställande förhållanden. I andra läroverk står visserligen de naturhistoriska samlingarna kvar i sina därför inredda lokaler men under överhängande hot att inom kort behöva lämna dessa.

Under det att konst- och kulturhistoriska museer röner betydande uppmuntran från både kommunens och statens sida och genom anslag och lotterimedel erhåller möjlighet att anställa fackmän för samlingarnas vård och förkovran och anskaffande av tidsenliga byggnader, så har dessa förmåner icke kommit de naturhistoriska samlingarna till godo.

II. Naturhistorisk undervisning i skolorna

Medeltidens skolundervisning var huvudsakligen förlagd till klostren och kyrkorna om än därjämte ett fåtal stadsskolor ombesörjde ett slags mera profan utbildning. Någon direkt undervisning om naturföreteelser torde väl näppeligen ha förekommit även om det i samband med undervisningen i astronomi meddelades vissa kunskaper i geografi och naturlära.¹ Underligt vore om icke därvid de kuriositeter, de märkliga och sällsynta naturföremål, hälso- eller fördärvbringande örter, egendomliga stenar etc., som förvarades i kloster och kyrkor, fick tjänstgöra som åskådningsmaterial.

Hur mycket av dylikt material, som fanns i de svenska klostren, vet vi icke, ty i Sverige förstördes en eventuell förekomst av sådana naturalier vid reformationens destruering av klostren, men i ett fåtal fall kan påvisas, att dylika föremål förekom i kyrkorna. Som exempel härpå kan anföras Riddarholmskyrkan i Stockholm och domkyrkan i Skara, vilka ännu in på 1700-talet härbärgerade delar av stora däggdjurs skelett.²

¹ Wilhelm Sjöstrand, *Pedagogikens historia*, I, Lund 1960, s. 44. Av lättförståeliga skäl var den plats, som gavs botaniken och zoologien i klosterundervisningen, ganska anspråkslös. Th. M. Fries uppräknar i *Naturalhistorien i Sverige intill medlet af 1600-talet*, Uppsala 1894, ett flertal manuskript med naturalhistoriskt innehåll, som funnits i svenska kloster. Han omnämner också ett i UUB förefintligt manuskript *Nomina herbarum suetice*, vilket innehåller en förteckning på latinska växtnamn med motsvarande svenska benämningar.

² Yngve Löwegren, *Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet*, Lund 1952, s. 13 ff.

De första protestantiska skolorna torde icke nämnvärt ha skilt sig från medeltidens. Reformationens behov av präster att föra fram den nya läran och behovet av ämbetsmän var det helt dominerande kravet.

Reformationstidens utbildningssträvanden utformades i 1571 års skolordning.³ Den byggde upp undervisningen kring latin, kristendom och sång, vartill kom som fakultativa ämnen retorik, dialektik, grekiska och hebreiska. Målet var prästutbildning. Tanken på undervisning i naturalhistoria låg fjärran.⁴

När nästa stora svenska skolorganisation framkom i början av 1600-talet, hämtade den sin förebild i Tyskland, där man redan på 1500-talet upprättat gymnasier. Enligt Gustaf II Adolfs resolution av år 1620 om undervisningsväsendet skulle de lärda skolorna uppdelas i gymnasier och i trivialsolor. Enligt planen skulle ett gymnasium upprättas vid domkyrkan i vart biskopsstift, undantaget Uppsala stift, där akademien var belägen.⁵ De första gymnasierna upprättades i Västerås 1623, i Strängnäs 1626 och Linköping 1627 för att under drottning Kristinas tid följas av dylika i Stockholm och Göteborg 1640, Skara 1641, Växjö 1643 och Härnösand 1648. Under kraftfulla biskopars ledning utformades de nya undervisningsanstalterna i skilda riktningar, där man i första hand satte prästutbildningen som mål.⁶ För att få en mera enhetlig undervisning krävdes en normalisering och reglering. Denna kom år 1649.⁷ Därvid erhöll undervisningsväsendet en organisation, som — låt vara med vissa jämkningar — kom att vara i jämnt två århundraden. Skolorna in-

³ Avtryckt i B. Rudolf Hall, ÅSU, I, Jena 1921, s. 6.

⁴ Icke ens vid universitetet förekom undervisning i naturalhistoria. Först Laurentius Johannis Laelius, som år 1580 utnämndes till förste physices professorn i Uppsala, ansåg, att "physica est scientia corporum naturalium", varför även naturalhistorien borde höra till hans läroområde. Fries, a.a. s. 7.

⁵ Sjöstrand a.a. II, s. 179.

⁶ I fundamentsbrevet för Strängnäs gymnasium bestämdes likväl att en av lärarna, "philosophus tertius", skulle föredraga naturlära efter J. Magiri lärobok samt undervisa i medicin och meddela undervisning om växternas namn och egenskaper. M. B. Swederus, Naturvetenskapernas studium vid Sveriges gymnasier och skolor under äldre tider, Pedagogisk Tidskrift, årg. 16, Stockholm 1880—82, s. 349 samt A. Falk, Strängnäs gymnasiums historia, Strängnäs 1926, s. 23.

⁷ Avtryckt i ÅSU nr 4, Lund 1923.

delades liksom tidigare i gymnasium och trivialskola men därtill kom som tredje form en mera realbetonad skrivarklass, längre fram i tiden kallad apologistklass. Sambandet mellan de olika skolformerna, den lägre och den högre, var obetydlig. Visserligen byggde gymnasiet på trivialskolans, men fanns båda skolformerna på samma ort, utgjorde de helt skilda läroanstalter under olika rektorer. I trivialskolans tillämpades klasslärarsystemet, medan i gymnasiet lärarna undervisade i bestämda ämnen. Gymnasielärarna kallades lektorer och i Sveriges tio gymnasier hade Västerås, Strängnäs, Linköping, Skara, Växjö, Göteborg och Härnösand vardera sju lektorer, medan Karlstad, Gävle och Kalmar fick nöja sig med fem, varjämte så småningom även en gymnasieadjunkt tillkom.⁸ Gymnasierna skulle utgöra ett mellanled mellan trivialskolans och akademien, men kom i stället att på sina håll betraktas som ett slags provinsuniversitet.⁹

I trivialskolans,¹⁰ som de lägre läroanstalterna kallades från 1649 till 1849, benämndes läraren kollega, medan han i skrivarklassen kallades apologist eller räkelärare. En ännu lägre skolform utgjorde pedagogierna, vilka endast hade en eller högst två lärare. Sådana pedagogier upprättades i nästan alla städer, som saknade trivialsolor.

Undervisning i naturvetenskaperna förekom enligt 1649 års stadga endast på gymnasium under benämningen fysik, vilket ämne omfattade dels naturfilosofi dels allmän naturkänedom, varmed avsågs botanik, människans kroppsbeskaffenhet samt hälsolära. Någon särskild lärarbefattning fanns icke, utan ämnet skulle handhas av den av lektorerna, som skolans eforus ansåg mest lämpad för ändamålet. På de större gymnasierna, där det förekom både en lector matheseos och en lector logices et physices, utsågs endera. Men det var — i brist

⁸ Adjunktstjänsten tillkom först i 1724 års skolordning.

⁹ Karl Nordlund, Översikt av de svenska gymnasiernas historia intill år 1820, Stockholm 1914.

¹⁰ Ehuru begreppet är välkänt i skolhistorisk litteratur, torde dess omfattning likväl för flertalet vara främmande. Enligt G. Brandell: Svenska undervisningsväsendets och uppfostrans historia, II, Lund 1931, s. 305 ff. omfattade trivium de tre ämnena grammatik, retorik och dialektik. Av undervisningstiden var ungefär hälften anslagen åt latin och grekiska, en fjärdedel åt teologien, resten åt övriga ämnen, vari dock icke ingick naturalhistoria. Vid trivialskolans fanns en rektor, en konrektor samt ett varierande antal lärare.

på lämplig lärare — långt ifrån alltid att det förekom undervisning i naturlära, eftersom det betraktades som ett biämne, vilket utan skada kunde undvaras.¹¹

Man skulle tro, att Johann Amos Comenius märkliga arbete *Didactus magna* eller Stora undervisningsläran, som 1638 utkom i latinsk version, skulle inverkat på 1649 års skolordning men ingestädes hänvisas till arbetet. Enligt Comenius var tingen det väsentliga. Endast om man icke hade tillgång till själva originalföremålen, kunde dessa ersättas med kopior eller bilder. Comenius förordade därför undervisning i naturkunskap. Han besökte Sverige på 1640-talet och hade konferenser med bl.a. Axel Oxenstierna och Johan Skytte, men tiden var tydligen icke mogen för naturvetenskapernas studium, utan 1600-talets gymnasier fick huvudsakligen fungera som prästutbildningsanstalter. Detta framträdde än mer i 1693 års skolordning, som kraftigt betonade läroverksundervisningens kyrkliga inriktning.¹²

Hur litet de reala ämnena värderas vid denna tid framgår bäst av att i 1724 års skolordning — vilken helt utarbetats av prästeståndet — hade naturhistoria helt borttagits ur undervisningen.¹³

I Tyskland hade emellertid vid denna tid August Hermann Francke i sin undervisningsverksamhet i skolan i Halle givit ökat utrymme åt realämnena.¹⁴ Ämnet naturkunnighet skulle ursprungligen enligt hans

¹¹ Enligt 1649 års skolordning ålåg det *logices et physices* lektorn att meddela undervisning i praktisk örtekänedom, med vilket säkerligen avsågs kännedom om medicinalväxterna. Då denne icke var kapabel, kunde han få överlämna uppgiften till stadsläkaren. Sålunda omtalas att biskop Billichius i Göteborg år 1672 uppmanade *logices et physices* lektorn, att denne skulle vidtala stadsläkaren att undervisa i botaniken och företaga botaniska exkursioner. G. Fredén: Hvitfeldtska läroverkets historia. Göteborg 1947, s. 50.

¹² Avtryckt i ÅSU årg. II nr 7, Lund 1922.

¹³ För en blivande lantpräst borde givetvis kännedomen om de läkande örterna och människokroppen tillhört de mycket nyttiga kunskaperna. En redogörelse för tillkomsten av 1724 års skolordning och dess utveckling fram till 1766 finns hos H. Hernlund. Bidrag till svenska skollagsstiftningens historia under partitidevarvet 1718—1809. I., Stockholm 1882.

¹⁴ A. H. Francke (1663—1727) grundade med hjälp av frivilliga gåvor 1695 en fattigskola, som två år senare utvidgades till pedagogium, borgarskola, latin-skola och lärarseminarium. Dessa, de s.k. Franckeska stiftelserna i Halle, blev medelpunkt för pietismen, som därifrån utbreddes sig bland annat över de nordiska länderna.

schema behandlas en timme i veckan genom föreläsning över innehållet i en vid skolan befintlig naturaliekammare men utvidgades så småningom att omfatta icke endast naturaliekammarens föremål, utan undervisningen skulle därjämte lämna en översiktlig beskrivning av djur, växter, stenar, metaller etc., varvid man skulle studera växterna i den botaniska trädgården och anatomen genom djurdissektioner etc. De Franckeska idéerna var väl kända i vårt land, men i 1724 års skolordning gjorde de sig icke gällande.

Intresset för naturvetenskaperna blev under 1700-talet allt livligare. De ansågs tjäna det ekonomiska framåtskridandet, varför termen ekonomi blev liktydig med allmän naturvetenskap. Efter stormaktstidens fall kvarstod endast att dra nytta av det egna landets rikedomar. Bland de hjälpmedel, som dåtida författare ansåg bidra till hushållningens förbättrande, var kunskapen i historia naturalis den främsta. Man levde i utilismens tidevarv och icke blott den lärda världen utan även den bildade allmänheten greps av lust att lära sig "historia naturalis, som lär oss känna, nämna och bruka vart och ett så kallat naturale på jorden."¹⁵

Under 1700-talet var det av de naturhistoriska ämnena mest botaniken och mineralogien, som omhulldes. Zoologi och botanik, vilka ämnen tidigare bedrivits som hjälpvetenskaper åt medicinen, fick nu ett egenvärde och blev icke minst genom Linnés verksamhet självständiga vetenskaper. Det blev ett självklart krav att undervisning i naturvetenskap skulle införas i skolorna. Idéerna framfördes i tryck av Johan Browallius, som i "Tankar öfwer historiae naturalis nytta wid ungdomens upfostring och underwisning" pläderade för att naturvetenskap skulle införas vid både högre och lägre undervisningsanstalter samt att lärarna borde i samlingar kunna visa ungdomarna de naturalier, man talade om.

Vid de under 1740-talet förda diskussionerna om skolväsendets allmänna utformning kom frågan om naturalhistoriens ställning att spela en betydande roll, varvid det från skilda håll underströks vikten av att väl ordnade naturaliesamlingar borde finnas vid lärover-

¹⁵ J. Browallius, Tankar öfwer historiae naturalis nytta, Stockholm 1737, s. 3.

ken.¹⁶ Vid denna tid stod den svenska naturforskningen i sin fulla kraft och Linné kunde med berättigande skriva, att naturvetenskaperna vuxit så snabbt, att det på tjugo år utträttats mer än tidigare under århundraden.

Undervisningsfrågan ställdes på dagordningen under riksdagen 1746—47 i samband med att sedermera justitiekansler Carl Gustaf Löwenhielm ingav ett memorial, vari han hävdade, att naturalhistorien såsom grundval till ekonomien och till all materiell kultur borde läsas vid skolor och akademier.¹⁷ Ständerna gav sitt bifall till det löwenhielmska memorialet. Trots att något särskilt kungl. brev om naturalhistoriens bedrivande icke utfärdades, upptogs naturalhistoria under de följande åren som läroämne vid en del gymnasier, vilket framgår av de svar, som lämnades på det memorial vilket 1747 blev utsänt till konsistorierna. En del av dessa uppgav att viss undervisning i naturalhistoria redan bedrevs,¹⁸ medan andra konsistorier framhöll svårigheten att bereda plats för ämnet på schemat. Intressant i detta sammanhang är, att konsistorierna i Skara och Linköping i sina

¹⁶ I Riksarkivet (Strödda handlingar rörande Uppsala akademi) finns en promemoria, från tidigt 1740-tal, där Linné pläderar för att alla studiosi bör lära sig något ur naturvetenskaperna och skriver bl.a.: "Mon tro att Mineralogien eller Stenkieningen ej woro så nödig som Philologie, Poesie eller dylika sciencer wid Academien att läras af studiosis, som sedermera blifva metamorphoserade uti präster och utplanterade öfver hela riket? Hwad skier i församlingen som ej prästen får vetta? Mon något Rike är rikare på Mineralier än vårt fädernesland? Om prästen kiende stenarna, mon icke mehr skulle upfinnas här uti vårt rike till gagn, än alt hwad metaphysiquen ärnat? Mon altså ej ett stencabinet kunde kiöpas af Academien?"

¹⁷ Avskrift i Hernlund a.a. s. 41 ff.

¹⁸ Västerås, Karlstad, Göteborg. Sålunda kunde collegium gymnasticum i Göteborg år 1751 meddela, att föreläsningar i historia naturalis pågått i över två år och att man därvid som underlag använt korta utdrag ur de bästa auctorer och ej den i skolordningen föreslagne Svicerus, som man ansåg otillfredsställande. G. Fredén, a.a. s. 216. J. H. Svicer, död 1705, var professor i filosofi och grekiska. Hans bok *Erotematicum physicae Aristotelico-Cartesianae* utgavs 1725 av domprosten i Linköping Andreas Rhyzelius. Boken var uppdelad i frågor och svar, ville förklara allt på filosofiskt sätt, var torr och intresselös och kände ej till studier i naturen.

remissvar framhöll behovet av naturaliesamlingar för fullgod undervisning.¹⁹

Som en följd av det vaknande intresset för naturalhistoria och som ett försök att ekonomiskt utnyttja det, torde den kungl. förordning, som utkom 1750, få anses, enligt vilken bestämdes, att det vid gymnasierna skulle inrättas en tjänst för en *medicinae et physices lector*, som samtidigt skulle fungera som *provincialmedicus*. Tanken på en dylik sammankoppling kan spåras tillbaka till medicinska fakultetens i Uppsala betänkande till en skolordning 1664. Vid riksdagen detta år proponerades "att *lector physices uti gymnasio* skulle vara *medicus*". Förslaget togs emellertid icke upp till behandling.²⁰ Först några decennier senare, år 1692, bestämde Karl XI, att den *provincialmedicus*, som skulle tillsättas i Kronobergs län, samtidigt skulle erhålla *physices lektorslönen* vid gymnasium i Växjö och biträda vid undervisningen. En av innehavarna av denna kombinationstjänst var Johan Stensson Rothman, Linnés lärare. När Rothman 1751 tog avsked från lektorssysslan, ville Växjö konsistorium skilja tjänsterna och utnämna en särskild lektor i logik och fysik, men detta tillstyrktes icke av 1756 års riksdag. Den förenade lektors- och *provincialläkaretjänsten* bestod i Växjö till 1795.²¹

Sedan 1747 års ständer tillstyrkt naturalhistoriens införande som undervisningsämne vid skolor och gymnasier, anbefalde Kungl. Maj:t 1750 konsistorierna att vid inträffande ledighet av lektorstjänst vid gymnasierna i de län, som ännu saknade egna *provincialläkare*, att anmäla detta hos kungen. Vid 1751 års riksdag beklagade sig prästerskapet över de förändringar, som sedan senaste riksmötet vidtagits i strid mot dess privilegier, de akademiska konstitutionerna, skolordningen och andra författningar. Ständerna avlämnade därpå en skrivelse till Kungl. Maj:t, i vilken bland annat ogillades beslutet om inrättande av lektorat i medicin och fysik med indragning eller förändring av förut varande tjänster. Till följd härav upphävdes genom en Kungl. Maj:ts skrivelse föregående beslut år 1752.

¹⁹ Hernlund a.a. s. 44.

²⁰ A. Anjou, Svenska kyrkans historia, Stockholm 1866, s. 392. O. E. A. Hjelt, Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. I. Helsingfors 1891, s. 496 ff.

²¹ Hjelt a.a. I, s. 497 ff.

Trots detta tillsattes kombinationstjänster även längre fram, ty 1752 års riksdag uttalade på grundval av ett betänkande från kammar-, ekonomi- och kommersedeputationen om medicinalverkets ordnande, att kombinationstjänster borde kunna tillsättas i län, som saknade provinsialläkare. Skillnaden mot det tidigare beslutet var, att medgivandet uteslutande skulle gälla gymnasierna i residensstäderna, ty där skulle den lektor, som undervisade i naturkunskap och som tillika var provinsialläkare, kunna ge landshövdingen råd beträffande länets hälsovård.

Dylika kombinationstjänster inrättades i Linköping, Skara, Kalmar och Härnösand samt i Strängnäs, men där var förhållandet anorlunda på grund av den serenianska donationen.²²

Den sista provinsialläkaretjänsten, som var förenad med lektorstjänst, fanns i Härnösand och upphörde först år 1838.²³ Några av dessa provinsialläkarelektorer visade stort intresse för de naturhistoriska samlingarna och bidrog verksamt till deras utökande men, som Trafvenfelt redan 1818 påpekar, var det mera sällan en lyckad kombination, ty "där lektionerna förenades med kallet att tillika vara provinsialmedicus, blev väl lektorn medicus, men medicus blev icke alltid lektor."²⁴

Det pedagogiska reformarbetets strävan att ge naturvetenskaperna en praktisk och för landets ekonomiska nytta avsedd riktning framgår av 1760 års uppfostringskommissions "Project till en förbättrad och förnyad förordning för trivialsolor och gymnasier i riket". Detta förslag omfattade nämligen de levande språken jämte historia, geografi och naturvetenskap med samma ynnest som dessa ämnen tidigare varit åsidosatta. Naturläran skulle enligt förslaget börja läsas redan i trivialsolan, medan på gymnasiet eleverna skulle lära känna Sveriges förnämsta naturalster, framför allt sådana från den ort, där gymnasiet låg. "Och kan sådant dels av härtill författad tjanlig bok

²² Närmare om detta under resp. läroverk.

²³ Beträffande Härnösand, som sedan 1743 haft denna dubbeltjänst, hade 1811 gjorts försök att avskaffa tjänsten, men Beredningen för allmänna ärenden tillstyrkte tillsättandet av det lediga matheseoslektoratet med en medicinae doctor, vilket förslag följdes av kungen. E. C. Trafvenfelt. Anmärkningar om naturalhistoriens lärande vid rikets lägre läroverk, Stockholm 1818, s. 8.

²⁴ Trafvenfelt a.a. s. 8.

med kopparstycken dels ock vid spatsergångar, naturaliers demonstrerande, verkstädens besökande och flera sådana tidsfördriv behagligen verkställas".²⁵ Läraren borde dessutom för att berika undervisningen anskaffa naturalier och ålägga lärjungarna att hjälpa till med anskaffandet av åskådningsmaterial att förvaras i biblioteket. Även Bergskollegium skulle enligt Projectet åläggas att till gymnasierna lämna samlingar av mineral och bergarter. Huruvida dessa rekommendationer följdes, går svårligen att utreda nu, men att naturalier skänktes till gymnasie- och stiftsbiblioteken i Linköping, Skara och Strängnäs finns det flera belägg för.

Uppfostringskommissionens förslag framkom emellertid vid en tidpunkt då entusiasmen för de naturvetenskapliga ämnena höll på att svalna och i de remissyttranden, som avgavs av konsistorierna samt av biskoperna i deras egenskap av eforus för gymnasierna förmärktes hos de förra en högst avog stämning mot förslaget.²⁶ I det förslag, som en tio år senare tillsatt skolkommision framlade år 1778, hade också naturalhistorien helt strukits från såväl trivialskolans som gymnasiet timplan. Detta är anmärkningsvärt eftersom kyrkan icke behövde känna sig hotad av den framstormande naturvetenskapen, som hade sina hängivnaste beundrare just bland kyrkans män.

År 1807 utfärdades en ny skolordning för läroverken.²⁷ Den hade provisorisk karaktär och skulle gälla på försök och till efterföljd under fem år. I denna skolordning stadgades, att gymnasieadjunkten, som dittills icke haft någon befattning med ämnet, skulle "läsa naturalhistoria".²⁸ 1807 års provisorium utsträcktes till 1820, då en mer genomgripande reform kom till stånd.

Men utvecklingen på det naturvetenskapliga forskningsområdet kunde icke lämna undervisningen opåverkad. År 1810 uppsatte Ve-

²⁵ Skolordningen 1760, kap. VI.

²⁶ Hernlund (a.a. s. 59) omtalar som belägg härför förhållandena vid Karlstad, där, trots livlig tillstyrkan från bl.a. superintendenten, den naturvetenskapliga undervisningen förkastades av prästeståndet under motivering, att nödvändigare studier komme att lida. Naturvetenskapliga studier borde — enligt deras mening — uteslutande bedrivas vid universitetet.

²⁷ Avtryckt i ÅSU årg. II nr. 7, Lund 1922.

²⁸ Adjunktstjänsten, som tillkommit i 1724 års skolordning, hade en mycket vid omfattning. Adjunkten skulle inträda som vikarie och upprätthålla undervisningen, oberoende av ämne, då en lektor på grund av laga förfall icke kunde uppehålla sin tjänst.

tenskaps societeten i Uppsala som prisfråga för det nystiftade Linnépriset: "Hur bör under de allmänna läroverkens nuvarande inrättning Rikets ungdom säkrast och lättast genom naturalhistoriens kännedom danas till skickliga ämnen för de praktiska vetenskaperna?" Något positivt förslag erhöles icke på prisfrågan och ännu i det "Förslag till en förbättrad Skol-Ordning", som 1812 års uppfostringskommission framlämnade fem år senare,²⁹ saknades allmän undervisning i naturalhistoria.

Enligt "Kongl. Maj:ts förnyade nådiga Skolordning gifwen. . . den 16. December 1820", som utkom 1821, indelades läroverken i apologetiskolor för inhämtande av allmän medborgerlig bildning och lärdomsskolor för förvärvande av kunskaper för högre studier och för statens ämbeten. I båda skoltyperna ingick ämnet naturlära. Adjunkten befriades dock från ämnet. I stället skulle eforus utse lämplig person, "som därtill är villig och tjänlig" att undervisa om "naturens riken" under förutsättning, att "lön kunde anskaffas till en särskild lärare". Naturalhistoria kunde således därefter accepteras som undervisningsämne om omständigheterna så fogade, men kunde också utan synnerlig saknad undvaras. Denna bestämmelse hade till följd, att av det dussin gymnasier, som vid denna tid fanns i riket, saknade ännu 1832 Gävle, Härnösand, Visby och Västerås i brist på arvode åt läraren undervisning i naturalhistoria.

Ännu var naturvetenskaperna icke något självklart bildningselement vare sig i det svenska eller europeiska kulturlivet, men deras betydelse blev alltmer uppenbar allt eftersom den industriella revolutionen och den tekniska utvecklingen framskred. I Tyskland, vilket land liksom tidigare framträtt som föregångare på pedagogikens område, började de praktiska ämnena vinna terräng på den klassiska linjens bekostnad. Även i Sverige framväxte ett allt starkare krav på en reallinje, där de dittills undanträngda naturvetenskaperna skulle få en berättigad plats på skolschemat.³⁰ Under 1830-talet diskuteredes livligt huruvida naturalhistoria borde ingå i läroverksundervis-

ningen eller helt hänvisas till universiteten, där ämnet vid denna tid började upptagas bland fordringarna för att få tillträde till studier.³¹ Det var nämligen sedan 1832 föreskrivet, att studentexamen, som vid denna tid avlades vid universitetet, skulle omfatta sex ämnesgrupper, av vilka den ena utgjordes av matematik och naturalhistoria. De ynglingar, som vid läroverket icke fått dylik undervisning, tvingades att i universitetsstäderna inhämta de kunskaper, som skolan icke meddelade.

Genom Kongl. Maj:ts cirkulär av den 16 juli 1849, som upphävde den gamla indelningen i trivialskola och gymnasium, upprättades elementarläroverk med linjedelat gymnasium och med utvidgad undervisning i de naturvetenskapliga ämnena. En motion i riksdagen av den framstående botanisten teol. dr Christian Stenhammar medförde, att lärarna i naturhistoria vid rikets dåvarande 14 läroverk beviljades en årlig lön på 900 rdr rmt. En ny "Stadga för Rikets allmänna elementarläroverk", som utgavs 1856, gynnade ytterligare de naturvetenskapliga ämnena, men denna stadga medgav mycket stora valmöjligheter och kom därför på grund av sin ohanterlighet aldrig att fullständigt tillämpas.

En ny kommitté, sammansatt av erfarna vetenskaps- och skolmän, tillsattes. Redan 1859 utkom en ny stadga, enligt vilken läroverken kan i stort sett sägas ha uppdelats på två linjer, den klassiska och den reala. Även på den senare linjen var de matematisk-naturvetenskapliga ämnena ganska styvmoderligt tillgodosedda, ty ännu dominerade den gamla prästutbildningsskolans utbildningsideal. Först i 1878 års läroverksstadga har reallinjen och latinlinjen helt skild undervisning från klass 6. I denna stadga infördes också benämningen högre och lägre allmänna läroverk.

1905 års läroverksstadga delade läroverken i en lägre latinfri realskola och ett gymnasium med huvuduppgift att förbereda eleverna för fortsatta studier vid universitet och högskolor. I denna stadga skedde en betydelsefull omläggning av undervisningen i de naturvetenskapliga ämnena, varvid många nya lärosalar med modern utrustning måste anskaffas. Omgestaltningen berörde icke blott läro-

²⁹ Stockholm 1817.

³⁰ Kravet på ett större utrymme för en modernare borgerlig bildning hade ännu icke förändrat lärdomsskolans och gymnasietts karaktär av latinskola och prästutbildningsanstalt.

³¹ Sålunda upptog signaturen A (= Johan Peter Arrhenius) i en längre artikel i Skandia 1837 frågan, huruvida naturalhistorien borde ingå i undervisningen vid elementarläroverken eller helt uteslutes därifrån.

kurserna och antalet lärotimmar, den sträckte sig till själva sättet för undervisningens meddelande. Detta medförde stora krav på utvidgade lokaler och på utökat undervisningsmaterial. Många skolor nybyggdes och försågs med stora utrymmen för samlingar.

Undervisningen i biologi, som ämnet numera benämndes, hade tidigare knappast syftat längre än till artkänning och i samband därmed till inlärande av yttre kännetecken. Nu tillkom morfologi och fysiologi, medan systematiken förlorade i betydelse.

Införandet av det nya gymnasiet 1966 har medfört starkt ändrade läroplaner för ämnet biologi, varjämte stora krav har ställts på lokaler och nytt undervisningsmaterial. Behovet av museisamlingar i traditionell stil har starkt minskats. I stället har uppstått institutions-systemet med specialinredda lektionssalar, grupprum, arbetsrum för lärare och nya materialrum. Dessa senare är dock icke liktydiga med de gamla skolmuseerna, vilka ofta offrats för att bereda rum för de nya aktiviteterna och i nybyggda läroverk har inga specialutrymmen avsatts för museisamlingarna. Dessa har — om de överhuvud fått stanna kvar på läroverket — förvisats till vindar och källarutrymmen eller fått en tillfällig tillflykt i ett skyddsrum. Icke sällan har samlingarna splittrats och fördelats på grundskolorna eller helt enkelt kastats på sophögen utan tanke på, att det nu är så gott som omöjligt att återskapa en liknande samling icke endast av ekonomiska skäl utan framför allt ur naturskyddssynpunkt. Många preparat, som påträffas i skolsamlingarna härrör från numera sällsynta arter eller från naturtyper, som icke längre finns. Därför är varje med noggranna uppgifter försett preparat en referenskälla av betydande värde.

Med knappa ekonomiska resurser förmådde 1800-talet skapa dessa samlingar, som det välbärgade 1900-talet icke anser sig ha råd att härbärgera.

Det var inför faran att mycket av det material, som gångna generationers omfattande arbete hopsamlat, höll på att spolieras och det värdefulla materialet skingras, som Naturhistoriska Riksmuseum påbörjade den undersökning, vars resultat här redovisas.

III. Tillkomsten av naturaliesamlingarna

De första läroverkssamlingarna tillkom vid 1700-talets mitt ungefär samtidigt med att Vetenskapsakademien och universitetet erhöll sina samlingar.

Med naturföremål och allsköns kuriosa fyllda kabinett var sedan renässanstiden populära på den europeiska kontinenten. I Sverige började samlare under stormaktstiden anlägga dylika s.k. raritetskabinett, oftast kaduker tagna under fälttågen på kontinenten. När det icke längre gick att på detta sätt förse sig med material, sloknade intresset. Under 1700-talet blev kuriosa- och naturaliesamlingar ånyo aktuella och kom att utgöra en av rokokotidens typiska modenycker. Ett otroligt samlarintresse utlöstes. Naturhistoriska föremål liksom konst och konsthantverk, kuriosa och monstrositeter, allt samlades och utställdes.¹ ”En hel nation”, skriver Lindroth² ”orienterade sig mot naturvetenskaperna. Ståndspersoner och amatörer började på egen hand göra iakttagelser och experiment. Efter ringa förmåga ville de med nya upptäckter tjäna sanningen, ”filosofin”, kanske med det hemliga hoppet att hedras med inval i Vetenskapsakademien. Kyrkoherdar och bankokommissarier, friherrar och sekreterare förenades i denna strävan. Kanske utövade den linneanska biologin den största lockelsen. Där är lantprästen, som med Flora svecica i handen utforskar hemsocknens växtvärld, och skeppspredikanten som går på

¹ Yngve Löwegren, Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet, Lund 1952, s. 47 ff.

² Sten Lindroth, Naturvetenskaperna och kulturkampen under frihetstiden, Lychnos 1957—58, Uppsala 1958, s. 184.

upptäcksfärd bland Ostindiens och Kinas okända skatter och bringar mästaren i Uppsala sin hyllning av hemförda naturalier. Tidevarvets näst Linné främsta zoologer, den magnifika Charles De Geer och den fattige Carl Clerck, var båda amatörer. Lanthushållaren och lantmätaren Adolf Modeer var passionerad entomolog, översten von Strussenfelt skrev om sjögurkor.”

1700-talet var de naturforskande amatörernas tidevarv, om man med amatör menar att det icke var en livsuppgift för vederbörande utan endast en hobby, som drevs vid sidan om den dagliga gärningen. Den dåtida zoologien och botaniken bestod huvudsakligen av artbeskrivning. Allt gick ut på att inordna de erhållna djuren och växterna i det linneanska systemets fackverk. De samlingar som dessa amatörer ägde blev till gagn för vetenskapen, ty som Herman Möller skrev i sin 1755 utgivna ”Utkast till föreläsningarna öfver Principia Botanica”: ”Ingen lärer väl kunna neka, att naturaliekabinetter göra ganska mycket till Historia Naturalis och konsternas uppkomst, ty uti dem kan man såsom i ett compendio på en gång mer se, än om man fore över hela jorden.”

Stimulerade av material som samlats till universiteten i Lund och Uppsala förde lärare, som utbildats av Stobaeus och Linné, intresset för samlingar till läroverken. För egna studier och till lärjungarnas fromma anskaffades samlingar. Det var mest botaniken, som lockade och ett ”herbarium vivum”, d.v.s. torkade växter, hörde snart sagt till varje studerande.

Att införa botaniksamlingar i skolorna var icke svårt. Marken var förberedd av Linné och den därpå följande s.k. prästgårdsbotaniken. I den händelse stifts- och gymnasiebiblioteken ej innehöll några för undervisningen lämpliga normalsamlingar, kunde bristerna lätt avhjälpas utan större kostnader. Svårare var att anskaffa zoologiska samlingar. Sådana förekom endast i mycket ringa omfattning. Bortsett från svårigheten med det zoologiska materialets preparation, var det även det högt uppdrivna priset på dylika naturalier, som hindrade skolorna att anskaffa zoologiska samlingar. Det var ju huvudsakligen från fjärran länder de djur och växter kom, som var eftertraktade av 1700-talets samlare. Ännu hade man icke fått intresse för de inhemska naturföremålen utan ansåg att endast det exotiska och bisarra var värt att bevara. Man levde ännu i en natur, där vilddjuren fanns utanför knutarna och något utrotningshot existerade ej.

Om ett gymnasium blev begåvat med samlingar berodde som vanligt på initiativet hos den som företrädde ämnet. Sålunda påträffas tidiga gymnasiesamlingar i Skara, där Sven Hof³ och Peter Hernqvist⁴ undervisade och där lärjungar som Torbern Bergman, Daniel Naezén m.fl. under gymnasieåren skaffade sig herbarier och zoologiska samlingar av bl.a. insekter och iglar. Naturaliekabinett förekom även i Växjö, där Linnés lärare Johan Rothman på gymnasiet anlade ett Theatrum anatomicum. Göteborgs gymnasium hade också naturalier, omnämnda i Linnés Västgötaresa, och i Linköping sökte biskop Uno von Troil skaffa samlingar till gymnasie- och stiftsbiblioteket.⁵

Den dominerande ställning naturvetenskaperna intagit ändrades redan under Linnés livstid. Nya tanke- och idéströmningar trängde fram. De nyttighetsprinciper, som Linné och hans samtida lagt på naturvetenskapen, uppskattades icke längre. De potentater och lärde män, som, följande Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas höga föredöme och stimulerade av Linnés utsago, att dylika samlingar ”tvivelsutan är ett av de utvaldaste och rättaste nöjen som en människa kan utvälja”, hade förvärvat dylika, förlorade snart intresset för naturvetenskapen. När intresset från hovet ej längre fanns, upphörde man att syssla med naturalier. Samlingarna ställdes undan eller överlämnades i gynsamaste fall till något gymnasium.

När naturalhistoria i och med 1778 års skolkommissions förslag helt ströks från både trivialskolans och gymnasiets timplan, borde det, tycker man, ej längre finnas någon orsak att anlägga samlingar för undervisningsändamål. Likväl förutsatte samma skolkommission att gåvor skulle fortsätta inkomma, ty annars är det svårt att förstå varför det i 1778 års förordning står: ”De naturaliesamlingar... som sammanbragta varda, skola af adjunkten vid gymnasium vardas.” Donationer omnämnes också från denna tid bl.a. från Linköping, Skara och Strängnäs.⁶

³ Om denne se Nat. Beckman, Sven Hof, Göteborg 1923.

⁴ Om denne se Henrik Sandblad, Linneanen Peter Hernquist, medicinen och upplysningsfilosofien, Lychnos 1971—72. Uppsala 1973.

⁵ Dessa samlingar beskrives i resp. läroverks historiker.

⁶ Se därom under resp. läroverks historiker.

Så länge undervisningsmaterialet var helt beroende av enskilda donatorers välvilja, blev samlingarna mycket heterogena. På ett liknande sätt som skedde med universitetens och Vetenskapsakademiens samlingar, framväxte gymnasiernas planlöst genom tillfälliga gåvor. För gymnasierna fanns ingen annan möjlighet, ty först i 1807 års skolordning föreskrevs, att skolorna skulle ha en kassa att bestrida utgifter för bland annat undervisningsmaterial.⁷ Men eftersom skol-kassans inkomst uteslutande bestod av den obetydliga inskrivningsavgiften, av vilken merparten gick till böcker, blev övrigt undervisningsmaterial av enklaste slag och bestod oftast endast av en eller ett par kartor. Mycket mera behövdes knappast vid denna tid, ty enligt de "Anvisningar och råd till lärare om sättet att verkställa hwad Kongl. Maj:t i nåder uti skolordningen af den 16 dec. 1820 stadgat och anbefallt" står om naturalhistoria, att "Denna vetenskap, systematiskt avhandlad, är av så vidlyftigt omfång och i sina åtskilliga grenar av så mångsidig beskaffenhet, att den, ehuru vacker och gagnande, ej under gymnasietiden skulle kunna fullständigt framställas, utan att upptaga för mycken tid, vilken mera ändamålsenligt där bör ägnas åt de egentligen bildande kunskaperna. Hur långt läraren bör gå, och till vilka vetenskapens delar han kan utsträcka en närmare undervisning, synes därför bero dels av den särskilda instruktion och på föreläsningarna användbar tid, dels av en rikare tillgång till naturaliesamlingar. Att utan vidare hjälpredor ens försöka någon grundligare föredragning av naturaliehistorien, endast med uppräknande utur boken av konsttermerna och systemets indelning vore ett lika fåfängt som föga nyttigt arbete."

Intresset att lämna föremål eller samlingar till gymnasierna upphörde aldrig helt. Från skilda håll omtalas gåvor även under denna tid, då ämnet var borta från schemat⁸

I enlighet med 1820 års skolordning infördes naturkunskap på en del gymnasier, där det lyckades att anskaffa lön till en särskild lärare

⁷ I 10:de kapitlet står: "Ligge ock å Ephori vård, att efter möjligheten inrätta ej mindre samlingar av naturalier, antikviteter, mynt och andra curios, än botaniska trädgårdar.

⁸ Strängnäs, Örebro, Linköping. I Skolrevisionens berättelse 1832 heter det emellertid, att "de apparater och samlingar, som för undervisningen erfordras, äro nästan allestädes i det torftigaste laget". Rudolf Röding, Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia, II, Göteborg 1918, s. 56.

i ämnet och vid ett par av dessa skolor började samlingar anläggas. Det var dock först efter ständernas beslut vid riksdagen 1856—57, att den terminsavgift på 4 rdr 50 öre, som tidigare inlevererats till statsverket, skulle gå till skolorna, som det uppstod en ekonomisk möjlighet för läroverken att själva köpa större mängd undervisningsmaterial. Likväl kunde man i många årsredogörelser från tiden där-efter läsa en passus liknande den från Karlskrona, där det stod: "Naturaliesamlingar saknas, ehuru för en välordnad undervisning oombärliga."⁹ Oftast åtföljdes konstaterandet av en uppmaning att skänka gåvor. Många tog uppmaningen ad notam. På ett flertal platser startades sammanslutningar för att tillgodose materialbehovet.¹⁰ Faktum är att skolmuseernas samlingar uppstod mindre till följd av ökade anslag än genom enskildas insatser. 1860—80-talen var det stora samlandets tid. Det blev en hederssak för såväl lärare som elever att ihågkomma sin skola med gåvor. Men icke endast de närmast berörda lämnade material. Läroverkens museer omfattades av alla samhällsklasser med en enastående välvilja. Handlanden och ämbetsmän, hantverkare och sjöfarande kom med de mest skilda ting från egendomligt formade hönsägg till rariteter av hög klass. Bönderna lämnade gamla bruksföremål, jordfunna skelettdelar och stenåldersredskap. I detta sammanhang skall ej heller glömmas den betydande insats många sparbanker gjorde, i det att de årligen med betydande summor bidrog till inköp av samlingar eller till deras vårdande. Även ur Riksmuseums och Vetenskapsakademiens samlingar erhöles flera läroverk betydande tillskott.

Till skillnad från tidigare mera kuriosabetonade samlingar, där det exotiska och avvikande var av störst intresse, hade man nu börjat intressera sig för hemtraktens natur- och kulturföremål. Här torde professor Sven Nilssons verksamhet vid zoologiska museet i Lund varit av betydelse och förebild. Hans "Fauna" och hans insamlingar av djur, subfossil liksom av förhistoriska föremål väckte ett intresse, som spred sig icke endast till läroverken dit många värdefulla fynd lämnades, utan även den nystartade arbetarrörelsen greps av entusiasm. Ett bevis härpå utgör Gävle arbetarförening, som på 1860-

⁹ Årsredog. 1858/59.

¹⁰ Kristianstad, Landskrona, Mariestad, Örebro m.fl. Se resp. läroverks historiker.

talet upprättade ett eget museum. Offervilligheten steg, då donatorernas namn och gåvans innehåll började omtalas i de sedan 1858 nyinförda årsredogörelserna samt i lokaltidningarna. Därtill kom att många skolmuseer blev vid denna tid tillgängliga för besök, varvid gåvan kunde demonstreras. Säkerligen bidrog detta till att många — om än med svidande hjärta — avstod från sina dyrgripur.¹¹

Skolmuseerna innehöll icke endast naturalier utan även kulturhistoriska föremål, etnografica, mynt och medaljer samt fornfynd. Många av de föremål, som uppbyggde samlingarna, var ur undervisningssynpunkt antingen likgiltiga eller onyttiga. De hade erhållits slumpartat och någon uttänkt plan hade icke förefunnits. När det år 1880 för första gången lämnades en mera detaljerad förteckning över skolmuseernas innehåll, kunde man lätt konstatera att flera av dem borde betraktas icke som skolmuseer utan som provinsmuseer av betydelse. Det som möjliggjort denna utveckling var att 1862—63 års riksdag hade beviljat betydande anslag till nya läroverksbyggnader, varvid goda utrymmen för samlingar uppstod.¹²

Svenskt museiväsen av i dag är i stort sett inriktat på konst och kulturhistoria. Likväl kan man utan nämnvärd överdrift påstå, att flera av de mera betydande av dessa museer uppstått ur eller hämtat en stor del av sitt material från läroverkens, ursprungligen för den naturhistoriska undervisningen gjorda, insamlingar. Att sedan de kulturhistoriska museerna likt gökungar vuxit sig stora och trängt undan de ursprungliga innehavarna, kan svårligen förnekas.

Hembygdsförbund och kulturhistoriska föreningar, vilka ofta genom kommunens medverkan kunnat skapa och driva hembygds- museer där fornsaker, allmogeföremål, konsthantverk och konst fått goda utrymmen, har mer eller mindre medvetet glömt bort att visa

¹¹ Det kuriösa, det som avvek från naturens ordning, var mest eftersträfvansvärt. Ett missfoster, ett djur med avvikande färg, en underlig formad växt eller sten var ett museiföremål, värt att pryda samlingen. Det normala var ofta av mindre intresse.

¹² Vid mitten av 1800-talet uppfördes läroverksbyggnader i Västerås, Visby, Vänersborg, Linköping, Helsingborg, Göteborg, Falun, Jönköping, Norrköping, Uppsala, Västervik, Skara, Halmstad, Karlstad, Gävle samt för Nya Elementarskolan i Stockholm, W. Sjöstrand, Pedagogikens historia III:2, Lund 1965, s. 165. I alla dessa skolor avsattes stora utrymmen för samlingarna.

den natur, som skapat förutsättningarna för dessa kulturyttringar.¹³ Naturalierna lät man bli kvar på läroverken.

När man i och med 1905 års skolreform började anlägga nya eller komplettera de gamla skolmuseerna, rekryterades materialsamlingarna praktiskt taget uteslutande från naturaliehandlarfirmor. Det var betydande kvantiteter av framför allt fåglar som inhandlades. Det hade kanske icke gjort så mycket, om icke dessa rekvisitioner gått ut över en fauna som håller på att minska eller rent av försvinna. Det är icke obetydliga mängder som konsumeras av skolorna. Ett exempel. Från ett av de mellansvenska länskolnämndernas område inkom uppgifter från 89 skolor, huvudsakligen grundskolor. 67 av dessa skolor uppgav att i samlingarna fanns sammanlagt 2294 fåglar däribland flera örnar, berguvar, falkar och andra fridlysta arter. 47 skolor uppgav sig inneha 275 däggdjur bland vilka ingick björn, bäver och mård. Besök vid skolor i andra distrikt bekräftar, att dessa siffror är ganska signifikativa. Den svenska faunan och floran är utsatta för ett överhängande hot. Exklusiva arter är totalt utrotade eller håller på att försvinna. Icke få sitter i skolornas samlingar. 1969 hade Naturskyddsföreningen kommit över en kopia av en beställning från ett av våra mest kända skolförlag, som hos en uppstopparfirma för skolbruk beställde 3500 uppstoppade djur, varav 3200 utgjordes av fåglar, till största delen fridlysta arter. Det beror icke enbart på miljöförstöring, biocider och annat liknande att en del arter står på gränsen till utplåning. Skolorna har ett stort ansvar som avnämna av framför allt fåglar.

¹³ Icke minst gäller detta läns- och provinsmuseerna, vars samlingar skall belysa det för länet karaktäristiska. Endast i enstaka fall söker man därvid att samtidigt ge en naturhistorisk översikt över området.

IV. Vetenskapsakademiens och Riksmuseums donationer

Från 1830-talets mitt och några decennier framåt omtalas än Vetenskapsakademien än Riksmuseum eller stundom båda samtidigt som furnissörer av naturalier till många gymnasier. Detta kan till en början verka förvirrande för den som icke känner till att dessa båda institutioner hade — åtminstone officiellt — skilda samlingar fram till 1849. För att förklara förhållandet ges här en kort historik.¹

Sverige ägde ännu i början av 1800-talet icke något statligt centralmuseum för naturvetenskapliga samlingar. Förslag hade vid flera tillfällen framförts att upprätta ett dylikt, varvid man alltid utgått från, att Vetenskapsakademiens samling skulle bilda kärnan i detta centralmuseum. Av skilda orsaker hade tanken icke blivit förverkligad.

När hovmarskalken Gustaf von Paykull 1819 föreslog att skänka sin stora naturaliesamling till staten att utgöra grund för ett statligt naturhistoriskt museum, aktualiserades frågan ånyo. Karl XIV Johan ställde sig välvilligt mot förslaget och uppdrog åt Vetenskapsakademien att inkomma med förslag till en lämplig lokal, där den Paykullska samlingen skulle kunna förvaras. Akademiens förslag var, att tills vidare kunde donationen beredas plats vid sidan av dess egna samlingar och vårdas av dess intendent ”intill dess ett rymligare och

med mera praktinredning utfört gallerie för ett Riksmuseum hinner att utses och inrättas.”²

De samlingar, som Akademien ägde vid denna tid, var obetydliga beträffande både svenskt och utländskt material. Enligt en katalog, som 1803 upprättades över dess samling, fanns där icke ens hundra arter däggdjur trots att många arter representerades endast av skallar, horn, tänder etc. Även så vanliga djur som ekorre, hare, räv saknades. Älg och rådjur var icke ens representerade av horn. Av fåglar fanns vid denna tid endast 64 exemplar.³

von Paykull var en av de första i vårt land, som hade insett vikten av att ha den inhemska faunan väl företrädd i sin samling, som innehöll 80 däggdjur, 1362 fåglar i ”boetter” d.v.s. trälådor med glasförsedd framsida,⁴ 8 lådor uppstoppade fiskar och en betydande insektssamling. Den var således betydligt större än Akademiens. En fördel med den Paykullska donationen var, att givaren icke krävde, att samlingen skulle behållas som en enhet utan tillät, att den fick förvaras samman med Akademiens samling.

Eftersom den Paykullska donationen var skänkt till Kronan fick man administrativt hålla de båda samlingarna åtskilda, sedan de sammanförts i Akademiens hus sommaren 1820. Detta förhållande räckte till 1849, då en överenskommelse ingicks mellan Staten och Akademien, att den senare skulle införliva sina samlingar med Riksmuseets, ”såvida icke testators förordnande däremot lägger hinder i vägen.” Visserligen hade Akademien redan tidigare självmant låtit sina samlingar sammansmälta med Riksmuseets, men först i och med Kungl. Maj:ts stadfästelse 1849 var avhändandet ett faktum.

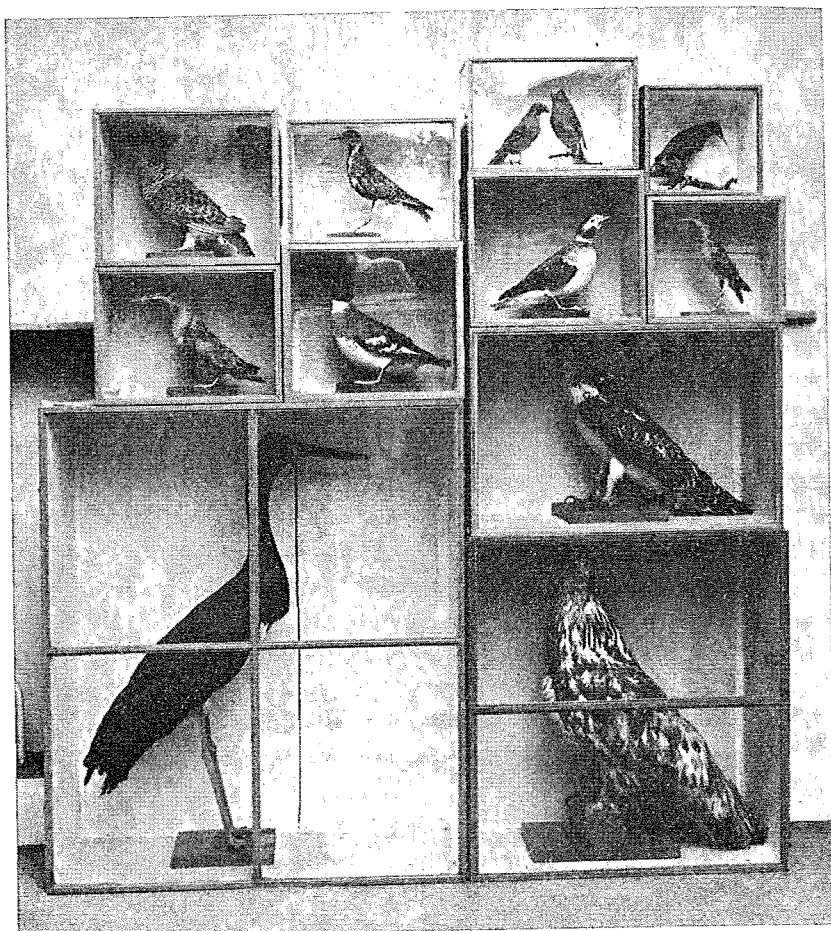
Under de 30 år som gått sedan ett kungl. brev av den 8 december 1819 förklarar den Paykullska samlingen skola utgöra början till ett Riksmuseum och fram till överenskommelsen 1849, hade såväl

² K. V. A. Conceptboken: Bref till Konungen 27/5 1819.

³ Catalogus Mammalium Aviumque Musei Riae Academicarum Holmien-sis, NRM. Vertebratavdelningen. KVA:s bibliotek.

⁴ En ”Catalogus avium, quas in Museo suo servat Gustavus de Paykull” utkom 1817. Där uppräknas på 12 sidor namnen på fåglarna.

¹ Arbeten som huvudsakligen sysselsätter sig med dessa institutioners historia är E. Lönnberg, Naturhistoriska Riksmuseets historia, Uppsala 1916. Löwegren, Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet, Lund 1952 samt S. Lindroth, Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739—1818, Stockholm 1967.

"Boetter" ur von Paykulls samling i Naturhistoriska Riksmuseum.
(Foto S. Waerndt)

Akademien som Riksmuseum erhållit talrika donationer.⁵ Detta medförde uppkomst av en dublettsamling, framför allt av mineral. Akademiens sekreterare, J. J. Berzelius, föreslog 1833 att dessa dubletter borde utdelas för att komma till nytta. I september samma år tillstyrkte statssekreterare J. A. von Hartmansdorff, att "för undervisningens framgång och för att liva hågen för naturvetenskaperna, att till bildande av naturhistoriska samlingar vid elementarläroverken kunde från Vetenskapsakademiens samlingar avlämnas en del icke behövlige exemplar."

Härmed var vägen öppnad för den understödjande verksamhet som Riksmuseum sedan utövat gentemot många skolor. En av de första och samtidigt största donationerna lämnades 1836 till Strängnäs gymnasium, som fick 25 däggdjur, 408 fåglar, 1 amfibie och 20 fiskar. Till Visby blev sänt en mineralsamling, men den första sändningen kom ej fram på grund av en sjöolycka, varför en ny skickades i stället. Även dubletter av växter utdelades. År 1838 erhöLL Linköpings läroverk en sändning. Övriga donationer framträder i redogörelserna för de olika skolsamlingarna.

Det olyckliga med dessa utdelningar var, att det ofta gick ut över samlingar, som bort behållas som en enhet. Det gäller t.ex. de mer än tusen fåglar, som nu är utspridda på olika håll. En del av dessa har påträffats och kunnat identifieras såsom tillhörande den Paykullska donationen eller härrörande från insamlingar gjorda av Lorentz Westin i Brasilien, T. Kumlien i Wisconsin, Johan Hedenborg i Egypten och Främre Orienten, Johan August Wahlberg i Sydafrika etc.⁶ Även av fregatten Eugénies insamlingar delade Riksmuseum med sig till läroverken.⁷

⁵ Den mängd av naturalier, som under 1850—60-talen kom till Riksmuseum, drev fram en hög arbetstakt, vilket icke var till fördel för preparaten. Vissa år konserverades över 800—900 fåglar samt dessutom en mängd däggdjur. På grund av denna masstillverkning kunde Riksmuseum frikostigt utdela material till läroverken. Ej sällan gick denna frikostighet ut över sällsynt material.

⁶ Om dessa, se personförteckningen.

⁷ Fregatten Eugénie företog åren 1851—53 en världsomsegling för främjande av handel och naturvetenskaperna. Delar av det insamlade materialet kom även till vissa läroverk.

Mycket av det utdelade materialet ansågs vid distributionen som värdelösa dubletter men sedan dess har uppfattningen av värdet av dylika dubletter ändrats. På grund av dåliga förvaringslokaler eller stundom bristande intresse hos institutionsföreståndarna har en del material förstörts, men mycket av det utlämnade borde utan svårighet kunna återgå från de läroverksmuseer, som nu håller på att upplösas.

Här nedan uppräknas skolor, i vars årsredogörelser eller i vilkas samlingar påträffats material från Vetenskapsakademien och Riksmuseum:

Arboga, Stureskolan, 24 svenska och 4 utländska fiskar
Borås, Bäckängskolan, mindre samling exotiska fåglar
Eksjö, Östanåskolan, 5 däggdjur, 25 utländska och 21 svenska fåglar, 21 fiskar i sprit, 4 torkade fiskar och amfibier, många insekter
Eskilstuna, S:t Eskils skola, insekter
Falun, Gymnasieskolan, exotiska däggdjur, ett noshörningshorn, 44 svenska och 99 utländska fåglar (Wahlbergs, Hedenborgs, Kumliens, Paykulls), 2 sköldpaddor, 4 ödlor, 2 fiskar
Filipstad, Spångbergsgymnasiet, geologiska prep.
Gällivare, Nomadskolan, antilop- och rådjurshorn, några molluskskal
Göteborg, Majornas gymnasium, 450 n:r evertebrater
Göteborg, Schillerska gymnasiet, fossil
Halmstad, Örjanskolan, uppstoppade och skinnlagda fåglar, insekter
Haparanda, Folkskoleseminariet, mineral
Hudiksvall, Gamla läroverket, däggdjurskranier, 85 utländska fåglar (Hjärnes, Hedenborgs, Wahlbergs), fågelskelett, fiskar och några insekter
Huskvarna, Alfred Dalinskolan, koraller
Härnösand, Landgrenskolan, kranier, 39 svenska och 91 utländska fåglar (Hedenborgs, Wahlbergs, Westins, Kumliens), fiskar, 400 fjärrilar, 80 skinnbaggar
Hässleholm, Linnéskolan, 20 fåglar
Kalmar, Stagneliusskolan, evertebrater, 100 mineral, 50 fossil
Karlskrona, Vittusskolan, några däggdjur, 90 fåglar, amfibier, fiskar samt evertebrater
Karlstad, Sundstaggymnasiet, fåglar bl.a. 3 lyrfåglar, storfothöns, 530 insekter, molluskskal

Landskrona, Dammhagsskolan, 60 fåglar, fiskar
Lidköping, de la Gardieskolan, mineral
Linköping, Katedralskolan, isbjörn, antilop, tumlare, 78 fåglar och fågelskinn, 103 snäckor, 29 musslor, 25 koraller, 300 insekter, mineral
Luleå, Hermelinsskolan, fåglar, växter
Lund, Katedralskolan, mineral
Nyköping, Nicolaiskolan, 96 fåglar (Hjärnes, Wahlbergs m.fl.), amfibier, fiskar, molluskskal, koraller, insekter, mineral
Oskarshamn, Vallhallaskolan, fåglar (Kumliens, Hedenborgs) kranier
Stockholm, Norra latin, evertebrater, växter, fossil, fåglar (Paykulls)
Stockholm, Södra latin, insekter, mineral
Stockholm, Sveaplansgymnasiet, fåglar
Stockholm, Nya Elementarläroverket, fåglar, insekter
Strängnäs, Paulinska skolan, 25 däggdjur, 435 fåglar, 20 fiskar, mineral
Söderhamn, Staffanskolan, däggdjur, 100 fåglar (Wahlbergs), fiskar, insekter, mineral
Umeå, Östra gymnasieskolan, kranier, 40 fåglar, fiskar, insekter
Uppsala, Katedralskolan, växtpaleontologiska preparat
Vadstena, Petrus Magniskolan, exotiska fåglar
Vimmerby, Tullportskolan, fossil
Visby, Säveskolan, 163 fåglar, 120 konkylier, koraller
Vänersborg, Huvudnäskolan, 6 däggdjur, 30 fåglar, 2 amfibier, 20 fiskar, evertebrater, stuffer
Västervik, Gymnasium, 4 skelett, 44 fåglar (Westins, Hedenborgs), 3 amfibier, 20 fiskar (Paykulls), 108 molluskskal, 1030 insekter
Västerås, Rudbeckianska skolan, 12 däggdjur (brunbjörn, makak, silkesapa), valrosskranium, 110 fåglar, skelett, krokodil, 5 reptiler, 70 fiskar, koraller
Örebro, Karolinska skolan, mineral, krustaceer
Östersund, Wargentinskolan, 4 däggdjur, svenska och utländska fåglar (Hedenborg), 24 fiskar, 1 sköldpadda, insekter och mollusker

V. Museilokalerna

En framställning av museernas utveckling kräver också en redogörelse för förvaringsrummens utformning, ty dessa kan icke betraktas som ett värdelöst skal kring en värdefull kärna utan utgör en integrerande del, då det gäller att exponera materialet på ett pedagogiskt riktigt sätt.

De senaste decennierna har medfört tillkomsten av ett stort antal byggnader för konst- och kulturhistoriska samlingar, där kommunen garanterar materialet ett betryggande skydd med vård av vetenskapligt skolad personal, som särskilt utbildats för att bl.a. ge föremålen bästa exponering.¹ Helt annorlunda har förhållandena gestaltats för de av kommunen ägda naturhistoriska samlingarna, vilka gått ett motsatt öde till mötes och nu hotas med undergång.

I de trånga och dåligt utrustade lokaler, i vilka undervisningen mångenstädes bedrevs långt in på 1800-talet, fanns inga extra utrymmen för samlingar. Undantag utgjorde en del stiftsstäder, där de i biblioteksrummen kunde beredas en något så när dräglig förvaring. De gamla stiftsbiblioteken utgjorde ofta en kombination av bokrum och museum. Detta upphörde först då samlingarna på grund av utrymmesbrist överlämnades till gymnasier.

Eftersom de naturalier och kuriosa som skänktes i allmänhet betraktades som sällsyntheter och ansågs dyrbara, blev till en början alla gåvor utställda. I skolorna nödgades man därför placera samlingarna varhelst utrymme kunde beredas. Oftast var det i lektionsalarna, men då dessa ännu en bit in på 1800-talet nästan aldrig var

¹ Se H. Hvarfner, Museer och arkiv. Handböcker i hembygdsvetenskap. I. Linköping 1959.

uppvärmda, kunde ömtåliga preparat icke stå emot den alltid förefintliga fukten utan förstördes snabbt. Man kände ej heller till något medel, som skyddade de uppstoppade djuren mot skadedjur. När arseniken infördes som konserveringsmedel mot seklets mitt, tillkom ett annat problem. Genom inverkan av vissa mögelsvampar alstrades i de fuktiga lokalerna hälsovådliga gaser, vilka flerstädes framkallade förgiftningsfall.²

Den revolution, som de nya skolbyggena i mitten på 1800-talet innebar³ med centraluppvärmning av skolbyggnaden och tillkomsten av särskilda rum för de naturvetenskapliga ämnena, där preparaten kunde förvaras i slutna skåp eller i speciella museirum, minskade eller helt upphävde dessa obehag.

Ju mera omfattande undervisningen i naturhistoria blev, desto högre ställdes kraven på lokalernas storlek och utformning. Man nöjde sig icke längre med att ha samlingarna förvarade i en skrubbe under en trappa som förhållandet var i t.ex. Filipstad utan begärde och fick stora utrymmen. Även om samlingarna, då byggnadstiden började, icke var särskilt stora, avsattes icke sällan utrymmen på mer än 100 m² för framtida behov.⁴ Många skolmuseer påkostades dessutom mycket dyrbara inredningar ofta med förhoppning att skolmuseet skulle bli ett landskapsmuseum, där hembygdens natur skulle visas och utgöra ett komplement till de nu i allt större antal uppdykande kulturhistoriska museerna och hembygdsgårdarna.⁵

Stundom uppstod mellan dessa institutioner ett intimt samarbete, vilket medförde att de naturhistoriska och kulturhistoriska samlingarna under en tid hade gemensamma lokaler.⁶ När de senare fick egna museer fick de naturhistoriska samlingarna stanna kvar i de gamla utrymmena.

² Sålunda konstaterade rektorn i Härnösand 1869, att, eftersom den naturhistoriska undervisningen skedde i ett rum, där det icke fanns möjlighet till ventilering och eftersom "uppstoppade djur för deras konservering är insmorda med arseniksåpa, så är det tydligt att luften i detta rum måste vara i hög grad ohälsosam" och från Eksjö omtalas, att såväl lärare som lärjungar blev under lektionerna illamående av de giftiga gaserna.

³ Se not på sid. 32.

⁴ Exempel härpå utgör Falun, Linköping, Ystad m.fl.

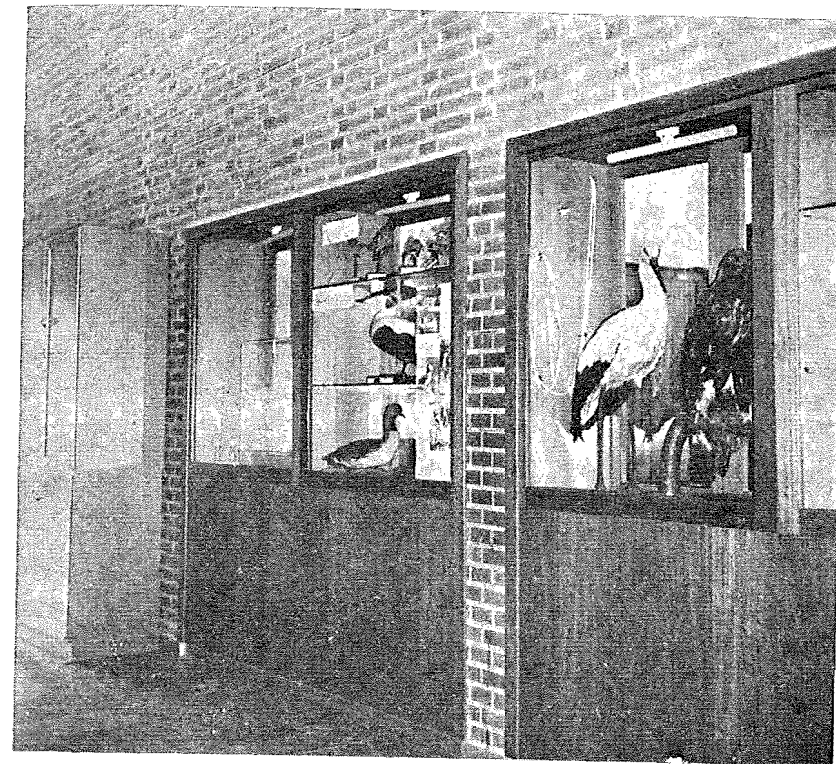
⁵ Örebro, Strängnäs.

⁶ Härnösand, Ystad, Visby.

Vid upp rustningen av skolmuseerna visade ett flertal sparbanker ett föredömligt intresse och gav anslag till betydande belopp.⁷ I dess mest vittgående form resulterade detta i att en hel byggnad för skolans museum bekostades av stadens sparbank.⁸ Naturligtvis är det endast i enstaka fall en museilokal tillkom på detta sätt, men flerstädes omtalas, hur man under de första entusiasmens år fick myndigheterna att bygga särskilda museilokaler med tillhörande konservatorsverkstad.⁹ Kunde icke behövligen utrymmen beredas inom skolan, hyrdes ett eller ett par rum i närbelägna fastigheter för samlingarna.¹⁰

Efter skolreformen 1905, som medförde ökat elevantal och en omläggning av undervisningen i naturvetenskapliga ämnen, skedde en kraftig skolbyggnadsperiod, då även högt ställda krav för den biologiska undervisningen blev tillfredsställda. Naturaliesamlingarna, som nu var befriade från kulturhistoriska föremål, från mynt och medaljer etc., fick stora egna utrymmen och inköpen av naturalier mångdubblades.

Inredningen i skolmuseerna är mycket oenhetlig. I flertalet fall består den av enkla glasdörrsförsedda skåp men genom donationer har en del erhållit praktmöbler innehållande insekt- och mollusksamlingar. Sådana påträffas i t.ex. Vänersborg och Strängnäs. Som tidigare påpekats har en del skolor mycket påkostade inredningar. Såväl arkitektritade skåp som belysningsförsedda utställningsmontrar förekommer. En önskan att låta fler än de biologistuderande få se naturalierna har vid några skolor uppfyllts genom att genombryta väggen

Av montrar genombryten korridorvägg i Huskvarna

mellan museilokalen och korridoren utanför och där inreda montrar för temporära utställningar.¹¹ Ett steg ytterligare i den riktningen har skett i den nybyggda skolan i Västervik, där det byggts mycket stora (sammanlagt mer än 20 meter långa) montrar så konstruerade, att den ena sidan vätter in mot elevernas samlingsrum, den andra mot skolgården för att allmänheten skall under promenader kunna beskåda de utställda djuren.

Utställningstekniken består alltså oftast av, att de uppstoppade djuren står i långa rader, vart och ett på sin fotplatta följande det linneanska systemets regler, men på sina håll har man börjat framställa s.k. dioramer, d.v.s man försöker i museet återgiva ett stycke

¹¹ Sådana påträffas bland annat i Borås och Huskvarna.

⁷ Bland dem kan nämnas sparbankerna i Alingsås, Borgholm, Kristianstad, Motala, Vimmerby, Ystad och Östersund.

⁸ Så var fallet i Mariestad. Där hade samlingen tillkommit helt på privat initiativ, uteslutande i avsikt att förse läroverket med naturalier, som tidigare icke fanns där. Läroverket hade dock ingen lokal. Då anlog sparbanken årligen en summa pengar, som efter några års förlopp möjliggjorde, att ett stenhus för samlingarna kunde överlämnas 1889. Det stod kvar till 1949, då det revs för att lämna plats åt en tillbyggnad till skolan.

⁹ I samband med att skolorna försågs med särskilda gymnastiksalar, inträffade på ett flertal platser, att särskild tillbyggnad gjordes för naturaliesamlingarna, så i Landskrona och Norrtälje.

¹⁰ Exempel härpå utgör Sundsvall och Norrköping. I dessa båda städer skapades sedermera genom nybyggen stora utrymmen för samlingarna.

Många värdefulla samlingar står oskyddade, sedan dyrbart inredda lokaler och inredningar spolierats

natur. Ett sådant utställningssätt kräver för att komma till sin rätt betydande utrymme och skicklig preparator. De första försöken, inspirerade av G. Kolthoffs uppbyggnad av de biologiska museerna i Stockholm och Uppsala, blev, när de överfördes till skolmuseerna icke lyckade utan fastmer Noaksarksliknande. På ett mycket begränsat utrymme sammanfördes djur från skilda biotoper i ett av pappermaché framställt landskap.¹² Även de under nyare tid uppförda dioramerna tynges i allmänhet av benägenheten att på ett litet utrymme koncentrera största möjliga mängd av i ett område befintliga djur. Man undrar vad t.ex. eleverna i Kiruna Parkskola får för föreställning om naturen i Skåne, när de ser ett diorama på några kvadratmeter innehållande 66 djurarter eller en havsstrand från Västkusten

¹² Exempel härpå utgör Örebro, där på ett utrymme av 7 x 5 meter sammanförts i paradisisk endräkt, älg, ren, kronhjort, dovhjort och rådjur med brunbjörn, isbjörn, lo, järv, räv, grävling jämte diverse andra djur.

med 69 arter. Dessa dioramer — liksom ett liknande i Äsvallaskolan i Molkom — har möjliggjorts genom att det belopp, som normalt brukar avsättas till skolans utsmyckning, kommit till användning. Det är dock undantag, att det i nybyggda lokaler på detta sätt beredes plats för samlingar. I flertalet fall har i stället dyrbart inredda lokaler utrymmts och inredningen spolierats.¹³ En av orsakerna till denna rasering är att nya bestämmelser framtvingat behov av grupp- rum och laborationslokaler. I äldre skolor har ofta inga andra utrymmen stått till buds än museilokalerna.

Men tvånget att inom en skolbyggnads murar skaffa lokaler kan icke motivera, att det icke i nybyggda skolor kan beredas rum för redan befintliga samlingar.

¹³ Så har skett i Sundsvall, Uppsala, Skara, Söderhamn för att endast ge några exempel.

VI. Museivården

Skolmuseernas samlingar innehåller icke blott stora — i vissa fall oersättliga — skatter, de utgör även resultatet av betydande statliga och kommunala investeringar, vilket gör institutionsföreståndaren till ett slags förmögenhetsförvaltare. Anmärkningsvärt nog har inga kompetenskrav ställts på den som anförtros vården av dessa värden. Medan man för de kulturhistoriska museernas skötsel kräver att tjänstemannen erhållit speciell museiutbildning vid universitet eller högskola och dessutom gått provtjänstgöring vid något central- eller länsmuseum, har motsvarande kompetenskrav icke rests för den som ansvarar för de naturhistoriska museerna.

För skolornas samlingar svarar i flertalet fall huvudläraren i biologi, vilken i allmänhet ej under sin utbildning fått undervisning i museivård. Under generationer fanns det dessutom ingen annan handledning än Linnés år 1753 utgivna "Instructio musei rerum naturalium" samt några upplysningar i Sven Nilssons "Skandinavisk Fauna", vilken utkom 1824. Först in på vårt århundrade har specialarbeten i zoologisk museiteknik utkommit.¹

Museernas huvuduppgift är att samla, vårda och till framtiden bevara ett material, som möjliggör ett studium av det förgångna. Skolornas museimaterial kan icke anses som en förbrukningsvara. Det går ej längre att lita till, att naturen själv ständigt och jämt skall stå till tjänst med nytt material och att djur och växter kan ersättas med nya exemplar. Kommande generationer måste också beredas möjlighet att studera äldre material med metoder, som är för oss okända i dag.

Söker man i skolstadgor och förordningar efter utfärdade direktiv om vården av skolans material, påträffas dylika först i 1776 års

¹ Bland andra Y. Löwegren, Zoologisk museiteknik, Malmö 1961.

skolordning där det står, att naturaliesamlingen och instrumenten, som "medelst föräringar av vetenskapens älskare. . . sammanbragte varde, skola uti ett allmänt rum i gymnasium uppsättas och av adjunkten vid gymnasium vårdas." Detta ändrades i 1820 års skolordning därhän, att "naturaliesamlingar skola med ansvar vårdas av den, som undervisar i naturalhistoria samt kartor, glober och instrument av den, som vid undervisningen behöver dem, dock allt under rektors tillsyn."²

Anmärkningsvärt är, att biblioteksföreståndaren enligt samma skolordning medgives rätt att anställa auktioner på "böcker, kartor, naturaliesamlingar, musikalier och undervisningen tillhörande instrumenter" med enda inskränkning, att eforus samtycke kräves.

Följer man sedan frågan genom de olika skolstadgorna har samma paragraf ensartad lydelse i såväl 1856, 1859, 1878 och 1895 års skolstadgor:³ "Naturaliesamlingar, ävensom glober och andra instrumenter skola vårdas med ansvar av den som är huvudlärare i undervisningsämnen, vid vilka de begagnas. Utlåning av naturaliesamling eller delar därav vare ej tillåten."

Det är anmärkningsvärt, att ingen av dessa stadgor påtalar skyldigheten att uppgöra särskilda förteckningar över samlingarnas innehåll. Att det likväl vid flera av de äldre läroverken påträffas förteckningar över delar av samlingen, är bevis på många lärares ansvarskänsla. Först i 1933 års läroverksstadga säges, att "Undervisningsmaterialet skall med ansvar vårdas och förtecknas av de lärare, som rektor därtill utser. Huvudläraren i ämnet skall vara föreståndare för institutionen samt övervaka institutionens vård och underhåll. Utlåning må vara tillåten endast med tillstånd av rektor."⁴

Sedan skolorna kommunaliserats har förhållandena ändrats. Samlingarnas öden är nu helt avhängiga av de lokala skolmyndigheterna.

Det har emellanåt rests frågan, huruvida skolornas naturhistoriska samlingar har något berättigande i vår tid, då den moderna bildreproduktionen samt filmen och televisionen betydligt bättre förmedlar kunskapen om naturföremålen än samlingarnas preparat kan göra.

² Paragrafen föreligger redan i det "Förslag till Skolordning" som utkom 1817, s. 36.

³ § 133.

⁴ § 137.

Dessutom har påpekats att undervisningen i systematik, där dylika preparat kunde ha betydelse, numera så gott som upphört i och med att biologiundervisningen följer nya vägar.⁵ Andra faktorer har i stället tillkommit.

I och med att intresset för naturvård vuxit i styrka har de naturhistoriska museerna fått ökad betydelse som dokumentationscentraler för miljöförändringar. Miljön förändras i allt snabbare takt och inakta naturtyper, som utgör dokument över vad som varit, blir allt mer sällsynta. Djur- och växtarter ändrar utbredningsområde, en del försvinner, andra ökar i antal. Eftersom museisamlingarna ofta rymmer de enda existerande vittnesbörden om tidigare utvecklingskedan i vår natur, är det speciellt viktigt att för framtiden bevara preparaten som studieobjekt. De utgör ett slags minne, som möjliggör forskning med perspektiv bakåt i tiden. Den tid är förbi, då museerna kunde förnyas med material från en statisk miljö.⁶

Värdet av väl dokumenterade samlingar kan icke nog kraftigt betonas. Det är därför av största betydelse, att det material, som uppbygger samlingarna noggrant etiketteras och katalogiseras. Varje väl dokumenterat preparat är ett vittnesbörd, som kan bli av värde för framtida forskning. Det är därför ansvarslöst för att icke säga brottsligt, då lärare i ovist nit tagit bort etiketter under motivering att därmed försvåra förhör i systematik.

Man kan urskilja olika typer bland skolmuseerna dels sådana som uppbyggts under de äldre gymnasiernas tid, ofta innehållande stora och värdefulla samlingar av framför allt herbarier, dels museer upp-

⁵ Under den stränga systematikens dagar, då fordringarna på artkännedom — framför allt i botanik — var höga och en lärare kunde kräva, att elevernas herbarier skulle innehålla mellan 500—1000 växter för att dessa skulle få högre betyg, kunde behov av jämförelsematerial motivera stora skolsamlingar. Allt eftersom reduceringen av antalet obligatoriska växter fortskred — på 1930-talet krävdes icke mer än 50—60 växter — minskades behovet av jämförelsematerial. Numera har den obligatoriska växtinsamlingen helt försvunnit.

⁶ Stort förutseende visade de lärare, som vid sekelskiftet med blick på framtiden anlade ett herbarium, som skulle visa traktens växtlighet inför kommande förändringar. (Umeå, Örebro m.fl.) Ett annat exempel utgör Vadstena, där en stor fågelsamling skall visa Tåkerns bestånd vid seklets början.

komna uteslutande av en enda persons donationer⁷ eller genom enskilda lärares stora insatser.⁸ Slutligen finns det läroverk, där samlingarna har sin prägel av de stora naturaliehandlarfirmorna, där framför allt ett par stora skolboksförlag under en följd av år haft monopol på leveranserna. Genom att många av de därifrån levererade preparaten saknar data och fyndortsuppgift har dessa firmor på ett skandalöst sätt nonchalerat det primära kravet och därigenom gjort att fynd, som kanske varit av stort vetenskapligt värde, endast blivit stumma mumier.

En översyn av skolmuseernas innehåll ger vid handen, att fåglarna — trots att denna djurgrupp intar en förhållandevis liten del av undervisningen i biologi — utgör huvudparten. Det tycks ha varit en ambition hos många av museiledarna att ha en tänkbarast fullständig uppsättning av svenska fåglar oberoende av deras undervisningsvärde. Det är därför beklagligt, då det i skolorna påträffas verkliga rariteter, som på grund av bristande dokumentation är helt värdelösa. Liknande är förhållandet med de äggsamlingar, som i stor mängd påträffas. Frapperande är att många sällsynta fåglar och däggdjur finns i under sen tid erhållna exemplar. Det skulle vara en välsignelse för vår starkt hotade djurvärld, om det infördes starkare restriktioner. Med någon överdrift kan sägas, att flertalet av Sveriges berguvar, kungs- och havsörnar, kungsfiskare, blåkråkor etc. sitter på pinnar i skolmuseerna.

Medan fåglarna är överrepresenterade, är övriga ryggradsdjur i allmänhet sämre företrädade. Eftersom däggdjuren är svåra att preparera finns i regel endast ett fåtal dylika och ej sällan i exemplar av fridlysta arter.

Bortsett från våra ormar och några få grodarter, som accepteras som våtpreparat, är fiskarna och de flesta evertebrater utanför varje intresse som samlarobjekt.⁹ Särskilt anmärkningsvärt är bristen på fiskar. Även skolor i kuststäder eller orter med nära anknytning till hav och sjö saknar vanligen representanter för denna stora grupp.

⁷ Molkom, Vadstena, Vara.

⁸ Borlänge, där muséet uppbyggts uteslutande genom en lärares insats.

⁹ Här gäller ännu Linnés omdöme: 'De äro snart räknade, som gjort sig mödan att samla mat'kar, kräk och flugor etc. i Sverige, åtminstone vet jag ingen.' S.L.S.Å. 1962, s. 13.

Evertebraterna företrädes i allmänhet endast av ett eller annat typdjur. Undantagna är dock mollusker och vissa grupper av insekter, som är estetiskt tilltalande och som dessutom icke kräver mera omfattande preparation. Även dessa grupper saknar vanligtvis all dokumentation.

Annorlunda förhåller det sig med växterna. De väldiga herbariesamlingarna skänkta framför allt av präster och läkare, är oftast mycket väl hållna och bra lokal- och datumförsedda. Några av dessa herbarier kan härledas från 1700-talet, de flesta är dock från förra århundradet liksom de stora och värdefulla exsiccatsamlingar, som påträffas.¹⁰ Under 1860—1880-talen utgjorde många läroverk centraler för florans utforskande, ty många av lärarna, som disputerat på avhandlingar i systematik och växtgeografi fortsatte vid skolorna sin forskarverksamhet.

Fossilien är i allmänhet dåligt representerade. Förekomsten av mineral- och bergartsamlingar har endast omnämnts för de äldre skolmuseerna, där de länge förvarades samman med övriga naturalier, innan de överfördes till särskilda lokaler i närheten av de kemiska institutionerna. Bland de äldre mineralsamlingarna dominerar de av J. H. af Forselles insamlade stofferna, vilka, ordnade av bergshauptman P. N. Sevén, utdelades till 42 läroverk och som påträffas i samlingarna under benämningen gåva från Bruks societeten, Jernkontoret eller från någon av de båda nämnda.

Tillståndet hos de olika skolmuseerna liksom deras innehåll framgår av varje skolas historik.

Säkerligen minns många från sin skoltid skolmuseet i vilket man vid högtidliga tillfällen släpptes in, minns den halvskymning som rådde och den specifika doften av sprit, formalin, karbol och naftalin, som slog en till mötes. Biologi betyder läran om det levande, men man här väl sällan en mera intensiv känsla av död och förgängelse, än när man kommer in i ett av dessa gammaldags museer, där de dyrbara vätskepreparaten står halvfyllda eller rent av uttorkade med innehållet fördärvat och där skadedjur bedriver sina härjningar bland de monterade djuren, som står i långa rader i de glasförsedda skåpen.

¹⁰ En redogörelse för i skolorna påträffade exsiccatsamlingar finns i kap. IX.

Denna typ av skolmuseer finns ännu kvar, men det skall ej heller förnekas, att det på flera skolor gjorts allvarliga försök att omvandla dessa museala kyrkogårdar till mera levande institutioner, där läraren sökt samordna utställningsmaterialet med lärostoffet och lämnat den systematiska uppställningen för att demonstrera ekologiska förhållanden eller moderna problem såsom miljöförstöring, biociders inverkan etc.

Det är annars anmärkningsvärt hur litet pedagogiska erfarenheter kommer fram i museiformningen, icke minst beträffande etiketteringen. I bästa fall lämnar etiketten endast upplysning om djurets namn på latin och svenska och kanske någon gång fynduppgifter, men mycket sällan ger den eleven några vägledande upplysningar om djurets biologi, utbredning etc.

Svårigheten att på grund av det ekonomiska läget få nybyggnader för de nya kurserna jämte minskat behov av demonstrationsmaterial vid undervisningen har gått ut över läroverkens museer. Man har nästan en känsla av konkursrealisation, då man ser hur myndigheterna för att på snabbaste sätt få behövliga lokaler låtit utrymma dyrbart inredda rum, vars inredning spolierats eller i bästa fall plockats ned och ställts undan på vindar eller i källare, varvid samlingarna reducerats. På andra håll har skolmyndigheterna utbudit läroverkens museisamlingar till grundskolorna, som plockat bland fåglar och däggdjur men låtit ålderdomliga preparat hamna i värmepannan eller på sophögen.

För många lärare har denna nivellering varit ett stort problem och flerstädes har rests frågan, vad har läroverket för ansvar för givna gåvor och hur skall man i framtiden kunna stå till svars för att oersättliga preparat gått till spillo och klara donationsbestämmelser nonchalerats.

Vid min genomgång av skolmuseerna har det framgått, hur litet naturalierna varit föremål för traditionsbildning och hur sällan kunskapen om de enstaka samlingarnas tillkomsthistoria överförts mellan museiföreståndarna. Detta har haft till följd, att värdefulla ting gått förlorade och ett århundrades perfekta vård kanske spolierats genom ett oövertäget missgrepp. Genom att skylla på "tidens tand" har man låtit oersättliga preparat, som med förhållandevis små medel kunnat räddas, gå till spillo.¹¹

¹¹ Exempelvis Olands kungshäst och herbarierna i Strängnäs.

De flesta biologilärare har säkerligen en bitter erfarenhet av, hur ofta samlingarna behöver tillses och hur mycket arbete som krävs för att vidmakthålla dem. Med tanke på de ogynnsamma förhållande, under vilka samlingarna tidigare förvarats, är det förvånansvärt att det överhuvud finns kvar preparat ur äldre samlingar. Rök och sot från koleldade ugnar, från talgljus och osande fotogenlampor har visserligen lagt ett lager av smuts över preparaten, där även bristfällig konservering och skolpojkers klåfingrighet varit svåra fiender. Endast molluskskal, skelett och i viss mån växter har med framgång undgått tidens tand.

Förhoppningen att rester av de på 1700-talet i slott och på herregårdar förefintliga naturaliekabinettens zoologiska preparat skulle kunna återfinnas i läroverken har i stort sett gäckats. Bortsett från en del konkylier och enstaka skelettdelar har dessa naturaliekabinett restlöst försvunnit. Endast i ett par läroverk har fragment av dylika påträffats.¹²

De botaniska har bättre bevarats. Medan man redan tidigt kände konsten att pressa och uppklistra växter,¹³ dröjde det länge, innan man fann någon metod att skydda de zoologiska samlingarna. Först genom den omkring mitten av 1800-talet införda arsenikbehandlingen lyckades man finna en metod att behandla uppstoppade djur mot mott och mal. Tidigare kunde man icke räkna med en längre varaktighet än några tiotal år för uppstoppade fåglar och däggdjur såvida icke dessa inneslöts i hermetiskt tillslutna glasburar. Inte heller de alkoholkonserverade preparaten hade mycket längre livstid.

De som framställde preparaten var till en början intresserade amatörer, men när omkring mitten av förra seklet en mängd skolor skulle bygga upp sina samlingar, anställde de särskilda konservatorer, oftast folk som på egen hand lärt sig yrket.¹⁴ Likväl kunde de fram-

ställa preparat, som än i dag användes i undervisningen. På flera läroverk var det skolgossar, som efter en snabbutbildning hos någon yrkesman fick ansvaret att skapa museisamlingarna.¹⁵ Först under senare hälften av 1800-talet framträdde speciellt utbildade yrkesmän som leverantörer. Bland dessa skall först nämnas Gustaf Kolthoff, som försåg flertalet skolor med framför allt fåglar och däggdjur.

Den ökade fritiden, lättheten att komma ut i naturen, massmedias naturprogram, jämte ett nyvaknat intresse att bemästra den i allt snabbare takt pågående naturförstörelsen borde komma de makthavande att inse samhällets ansvar att bevara det material, som finns i de naturhistoriska samlingarna. De med möda och stora kostnader hopbragta samlingarna håller nu på att skingras. Den naturtyp, som möjliggjorde deras anskaffande är borta för alltid och möjligheten att ånyo återuppbygga något liknande försuttet. En väsentlig förbättring av de kvarvarande samlingarnas vård är oundgängligen nödvändig. Olands kungshäst och mammuten från Pilgrimsstad utgör varnande exempel.¹⁶

¹² Strängnäs och Linköping.

¹³ I Sverige omnämnes metoden enligt Otto Gertz, *Botaniken på de gamla örteböckernas tid*, Lychnos 1939, s. 215, första gången i Johannes Palmbergs *Serta Florea Suecana*, 2 uppl. 1733, men metoden måste ha varit känd tidigare. Sålunda omtalar C. Fürst, Kilian Stobaeus och hans brevväxling, Lund 1907, s. 36, att Kilian Stobaeus hade ett herbarium, om vilket Linné säger, att han av det lärt sig klistra upp växter.

¹⁴ Kristianstad, Landskrona, Skara m.fl.

¹⁵ Linköping, Mariestad, Norrköping och Uddevalla.

¹⁶ Om dessa se historiken över Alingsås resp. Östersund.

VII. Skolor vars naturaliesamlingar undersökts

		Dag för besöket	Genomgångna årsredog.
Alingsås	Nolhagaskolan	29.5.1969	1858—1961
Alingsås	Gustav Adolfskolan	29.5.1969	
Arboga	Stureskolan	22.5.1971	1868—1961
Arvika	Solbergaskolan	15.5.1969	1859—1961
Avesta	Domarhagskolan	Uppgift	
Boden	Tallboskolan	13.10.1969	1920—1961
Borgholm	Slottsskolan	28.9.1971	1860—1961
Borlänge	Hagaskolan	17.5.1969	1896—1961
Borås	Bäckängskolan	7.5.1969	1858—1961
Borås	Åsboskolan	7.5.1969	
Eksjö	Östanåskolan	19.4.1969	1845—1961
Enköping	S:t Iliansskolan	26.1.1970	1867—1961
Eskilstuna	S:t Eskils skola	7.10.1969	1858—1961
Falun	Gymnasieskolan	19.5.1969	1851—1961
Falun	Läraryhögskolan	19.5.1969	1927—1961
Filipstad	Spångbergsgymnasiet	16.5.1969	1849—1961
Gällivare	Nomadskolan	12.10.1969	
Gällivare	Sjöparksskolan	12.10.1969	
Gävle	Vasaskolan	20.5.1969	1860—1961
Gävle	Borgarskolan	20.5.1969	
Göteborg	Hvitfeldtska gymnasiet	15.4.1969	1850—1961
Göteborg	Schillerska gymnasiet	16.4.1969	1868—1961
Göteborg	Majornas gymnasium	11.5.1971	1862—1961
Göteborg	Läraryhögskolan	6.5.1969	1908—1963

Halmstad	Örjansskolan	14.4.1969	1855—1961
Haparanda	Tornedalsskolan	9.10.1969	1859—1961
Haparanda	Folkskoleseminariet	9.10.1969	
Hedemora	Vasaskolan	24.5.1971	1862—1961
Helsingborg	Nicolaiskolan	20.3.1969	1859—1961
Hudiksvall	Gymnasieskolan	26.9.1969	1855—1961
Hultsfred	Stålhagsskolan	11.6.1970	1950—1961
Huskvarna	Alfred Dalinskolan	1.10.1971	
Härnösand	Landgrenskolan	30.9.1969	1858—1961
Härnösand	Ångströmskolan	29.9.1969	
Härnösand	Läraryhögskolan	30.9.1969	1892—1966
Hässleholm	Linnéskolan	4.10.1971	1928—1961
Jönköping	Per Brahegymnasieskola	17.4.1969	1859—1961
Jönköping	Läraryhögskolan	30.9.1971	1947—1966
Kalmar	Stagneliuskolan	23.4.1969	1845—1961
Kalmar	Läraryhögskolan Rostad	26.4.1969	1915—1966
Karlshamn	Väggaskolan	27.9.1971	1859—1961
Karlskrona	Vittusskolan	28.4.1969	1859—1961
Karlstad	Sundstaggymnasiet	13.5.1969	1843—1961
Karlstad	Tingvallagymnasiet	14.5.1969	
Karlstad	Västerstrandskolan	14.5.1969	
Karlstad	Herrhagsskolan	14.5.1969	
Katrineholm	Gymnasialsolan	Uppgift	
Kiruna	Parksskolan	11.9.1969	1920—1961
Kramfors	Ådalsskolan	Uppgift	
Kristianstad	Söderportskolan	25.11.1969	1858—1961
Kristinehamn	Brogårdsskolan	3.6.1969	1853—1961
Köping	Karlbergsskolan	6.6.1969	1963—1961
Köping	S:t Olovsskolan	6.6.1969	
Landskrona	Dammhagskolan	23.9.1969	1859—1961
Lidköping	De la Gardieskolan	31.5.1969	1859—1961
Linköping	Katedralskolan	14.2.1970	1845—1961
Ljungby	Kungshögsskolan	8.12.1969	1919—1961
Ludvika	Högbergsskolan	Uppgift	
Luleå	Hermelinsskolan	7.10.1969	1859—1961
Luleå	Läraryhögskolan	7.10.1969	1908—1966
Lund	Katedralskolan	18.9.1970	1859—1961
Lysekil	Gullmarsskolan	9.5.1969	1894—1961

Malmberget	Välkommaskolan	12.10.1969	1906—1961
Malmö	Latinskolan	20.11.1969	1887—1961
Mariestad	Tunaholmsskolan	2.6.1969	1858—1961
Mjölby	Lagmansskolan	5.11.1969	1917—1961
Molkom	Åsvallaskolan	16.5.1969	1934—1961
Motala	Zederlundsskolan	6.11.1969	1897—1961
Motala	Platensskolan	6.11.1969	
Norrköping	De Geerskolan	3.2.1970	1845—1961
Norrhälje	Roslagsskolan	24.5.1971	1869—1961
Nybro	Paradisskolan	12.11.1969	1911—1961
Nybro	Åkrahällskolan	12.11.1969	
Nyköping	Nicolaiskolan	10.11.1969	1858—1961
Nässjö	Brinellskolan	29.9.1971	1920—1961
Oskarshamn	Vallhallaskolan	22.4.1969	1861—1961
Piteå	Christinaskolan	8.10.1969	1859—1961
Ronneby	Snäckebacksskolan	27.9.1971	1859—1961
Ronneby	Knut Hahnsskolan	27.9.1971	
Sala	Ekebysskolan	24.5.1971	1869—1961
Skara	Katedralskolan	30.5.1969	1858—1961
Skellefteå	Nordanåskolan	6.10.1969	1863—1961
Skänninge	Trojenborgsskolan	5.11.1969	1914—1961
Skövde	Västerhöjds skolan	30.5.1969	1862—1961
Skövde	Erik Ugglas skola	30.5.1969	
Sollefteå	Vallaskolan	1.10.1969	1908—1961
Stockholm	Klara lägre elementarlärov.		1862—1880
Stockholm	Folkskolesem., Lärarhögsk.	26.5.1971	1899—1966
Stockholm	Norra Latin	28.1.1970	1880—1961
Stockholm	Norra Real	28.1.1970	1878—1961
Stockholm	Södra Latin	27.5.1971	1880—1961
Stockholm	Kungsholmens gymn.	1.2.1970	1902—1961
Stockholm	Ladugårdsl. elementarlärov.		1870—1886
Stockholm	Maria lägre elementarlärov.		1847—1880
Stockholm	Nya Elementarläroverket	26.5.1971	1843—1961
Stockholm	Stockholms gymnasium		1847—1880
Stockholm	Sveaplansgymnasiet	29.1.1970	1930—1961
Stockholm	Östra Real	29.1.1970	1886—1961
Strängnäs	Paulinska skolan	8.11.1969	1855—1961
Strömstad	Samrealskolan	10.5.1969	1858—1961

Sundsvall	Hedbergsskolan	29.9.1969	1871—1961
Söderhamn	Staffansskolan	25.9.1969	1860—1961
Söderköping	Ramunderskolan	4.2.1970	1845—1961
Södertälje	Rosenborgsgymnasiet	10.11.1969	1863—1961
Trollhättan	Polhemsgymnasiet	12.5.1969	1899—1961
Uddevalla	Agnebergsskolan	8.5.1969	1858—1961
Uddevalla	Västerskolan	8.5.1969	
Ulricehamn	Stenbocksskolan	2.11.1971	1863—1961
Umeå	Östra gymnasieskolan	3.10.1969	1857—1961
Umeå	Lärarhögskolan	4.10.1969	
Uppsala	Lundellska skolan	21.5.1969	1892—1961
Uppsala	Katedralskolan	21.5.1969	1867—1961
Uppsala	Lärarhögskolan	21.5.1969	1906—1963
Vadstena	Petrus Magniskolan	5.11.1969	1845—1961
Vara	Samrealskolan	1.6.1969	1911—1961
Varberg	Påskbergsskolan	6.5.1969	1858—1961
Vetlanda	Njudungs gymnasieskola	29.9.1971	1903—1961
Vimmerby	Tullportskolan	11.6.1970	1861—1961
Visby	Säveskolan	24.4.1969	1827—1961
Vänersborg	Huvudnässkolan	12.5.1969	1858—1961
Västervik	Gymnasium	11.11.1969	1845—1961
Västerås	Rudbeckianska skolan	7.6.1969	1851—1961
Västerås	Fryxellska skolan	8.6.1969	1949—1961
Växjö	Lärarhögskolan	3.11.1969	1896—1963
Växjö	Katedralskolan	4.11.1969	1852—1961
Ystad	Österportskolan	26.3.1969	1859—1961
Åmål	Karlbergsskolan	23.1.1970	1849—1961
Ängelholm	Gymnasieskolan	9.12.1969	1867—1961
Ängelholm	Centralskolan	9.12.1969	
Örebro	Karolinska läroverket	4.6.1969	1858—1961
Örebro	Risbergsskolan	5.6.1969	
Örebro	Rudbecksskolan	5.6.1969	
Örnsköldsvik	Nolaskolan	25.9.1969	1861—1961
Östersund	Wargentins skolan	24.1.1970	1847—1961

Ur ovanstående 134 skolor, vars naturhistoriska samlingars tillkomsthistoria utretts och vars status noterats, har utvalts de läroverk, vars skolmuseer tyckts mig vara representativa i ett eller flera

hänseenden. (Beskrivningen av övriga här nämnda samlingar finns tillgängliga i manuskript på Naturhistoriska Riksmuseum i Stockholm och på Lunds universitetsbibliotek.)

Alingsås, Nohagaskolan

Intresset för naturalhistoria har gamla anor i Alingsås. Redan 1642 omtalas en stadsskola,¹ sedermera kallad Kungsskolan till skillnad från den av Jonas Alströmer upprättade fabriksskolan, om vilken Linné berättar i sin Västgöta-Resa, att i den lästes botanik och "en otrolig häg för denna nyttiga vetenskap rotas."²

Alingsås ursprungligen enklassiga stadsskola omändrades 1858 till lägre treklassigt elementärt läroverk. Ett skolmuseum kom dock till först 1872.³ Året innan hade ett herbarium skänkts dit, men först ovannämnda år förvärvades dels genom köp dels genom gåvor en mindre samling naturalier. Det var framför allt genom sedermera rektor S. E. B. Högmans intresse för ämnet biologi, som dessa samlingar skapades. O. Lidén skriver i "Bilder från det gamla Alingsås", att Högmans storverk var den utomordentliga zoologiska samling, han under sin långa tjänstetid tillförde läroverket och av vilken han gjorde ett utmärkt bruk vid sin undervisning.⁴

Enligt 1880 års redogörelse utgjordes samlingarna av 12 däggdjur, 10 skelett och kranier, horn av älg, ren och rådjur, 75 arter fåglar och 100 ägg, 8 kräl- och groddjur i sprit, 10 fiskar, 70 insekter, 100 snäckskal, 4 koraller 50 petrifikat, ett herbarium jämte fornsaker och etnografica, vilka alla förvarades i tre skåp i lärosalarna. Dofterna från samlingarna måsta ha varit kraftiga och förorsakat en del obehag, ty 1885 meddelas, att samlingarna flyttats ut i en yttre tambur, "så att något menligt inflytande härav för luftväxlingen inom läsrummen ej vidare är att befara."

¹ SOU 24:7, s. 168 och Alingsås läroverk a.a., s. 13 ff.

² Enligt Gösta Lundström i kap. "Från barnaskola till högre allmänt läroverk", Alingsås läroverk, a.a., s. 30, finns en bevarad skrivelse från 1747 till Jonas Alströmer, fabriksskolans grundare, i vilken omtalas att det vid skolan bildats ett Blomsterkollegium.

³ Då hade skolan sedan 1832 varit inhyst i den av Patrik Alströmer byggda s.k. Storegården, som inköpts till rådhus, men där det även var plats för skolan, som logerade i bottenvåningen till 1901.

⁴ Lidén. Bilder från det gamla Alingsås, Lund 1953, s. 18.

Det är tydligen förhållandena efter denna utflyttning som Lidén skildrar,⁵ när han berättar, hur väggarna i den rymliga korridoren var från golv till tak klädda med hyllor och skåp fyllda med uppstoppade däggdjur och fåglar, fågelbon och ägg samt mängder av glasburkar innehållande ödlor, ormar etc. Äggantalet kan icke ha varit betydande, ty visserligen hade man 1881 försökt genom en insamling få medel till köp av en samling på 400 ägg, men resultatet torde icke blivit det avsedda, ty ännu 1890 omnämnes endast förekomsten av 75 olika ägg.

Museet växte huvudsakligen genom gåvor. En överstelöjtnant P. F. Silfverskiöld skänkte molluskskal och av major Claes Adelsköld å Nohaga fick museet 1886 diverse ting såsom delar av en människomumie och en mumifierad fågel inköpta i Luxor. Från Nohaga kom även en hasselmus med bo, en av de fem, som fångades där år 1893.

Trängseln i samlingarna lättade, då läroverket 1901 fick en ny skollokal.⁶ I dennas källare inreddes ett rum till museum, men redan 1907 skedde en tillbyggnad. I dennas tredje våning inrättades en 71 m² stor museilokal. Där placerades dels ett av friherre J. M. Alströmer skänkt större herbarium dels ett annat av lektor C. J. Lindeberg överlämnat. Dessutom utställdes 70 från veterinär Sahlstrands sterbhus köpta fåglar och mindre däggdjur liksom ett komplett skelett av den numera utdöda öläningen eller som den också kallas "Ölands kungshäst". Detta unika exemplar bortslängdes i början av 1940-talet.⁷ Ett tillskott av 180 nummer etnografica och fornsaker, överlämnades av major Claes Adelskölds sterbhus år 1910.

Från senare hälften av 1920-talet till slutet av följande decennium lämnade Sparbanken i Alingsås årligen belopp varierande mellan 300—1000 kronor till inköp av material för naturvetenskaplig forskning. En del av dessa medel blev använda till förvärv av framförallt fåglar och evertebrater. Efter denna tid upptager årsredogörelserna mycket få förvärv och sedan det kommunala gymnasiet in-

⁵ Lidén, a.a., s. 9 f.

⁶ Nuvarande Gustaf Adolfsskolan.

⁷ Enligt muntlig uppgift av lektor Morten Mortensen, Alingsås.

rättades 1949 har egentligen endast en större donation tillförts museet, adjunkten Elsa Tillners stora herbarium.⁸

Samlingarna flyttades 1956 till den då nybyggda Nohlagaskolan.

Status 29.5.1969. Fåglarna är i flertalet fall försedda med original-etikett kompletterade med dylika av Dymo. Bland äldre fåglar märkes en björktrast från 1835 och en törnskata från 1849, donerade av A. W. Malm. Övriga äldre preparat torde härröra från den Högmanska samlingen. De moderna monteringen är från G. Kihlén ateljé. Äggsamlingen är obetydlig och består dels av enstaka ägg dels av kullar, men flertalet är utan fynddata. Av däggdjur noterades 2 markattor och en opossum, hona med unge, från Colombia 1937 samt ett monterat huvud av stor kudu och ett av älg. I övrigt endast de vanliga smådäggdjuren. Dessutom finns ett fåtal kranier och skelettdelar samt horn av följande afrikanska antiloper: oryx, ellipsvattenbock, hieroglyfantilop och rörböck, kranium av kafferbuffel samt två horn av spetsnoshörning, samtliga inköpta 1951 i Göteborg.

Spritpreparaten av fisk-, grod- och kräldjur liksom av evertebraternas saknar i flertalet fall nödiga uppgifter. Ett dussin lådor insekter liksom de i fönstermontrarna utställda molluskskalen är utan uppgifter.

Alingsås läroverk. Festskrift 29 september 1956. Alingsås 1956.
Årsredogörelserna 1858—1961.

Borlänge, Hagaskolan

Läroverket började som samskola 1896, men något undervisningsmaterial antecknas först 1903, då ett herbarium förvärvades. Följande år tillkom en mineralsamling, men sedan finns inga anteckningar förrän 1910, då fyra fåglar och en huggorm köptes, följda följande år av ett tiotal fåglar, några kranier och molluskskal samt en låda insekter.

⁸ Herbariet, som innehöll framför allt material från Öland och Västergötland, innehöll även växter, som tidigare tillhört friherre J. M. Alströmer. Det överlämnades 1968 till Botaniska institutionen, Göteborg.

Ej heller de närmaste åren efter 1914, då skolan döptes om till Stora Tuna kommunala mellanskola, ökades samlingarna nämnvärt. Men från och med början av 1920-talet, då fil. mag. Harald Frendin blivit anställd som lärare, skedde en markant förändring. Under hans insiktsfulla vård växte samlingarna till den omfattning de nu har.

Status 17.5.1969. Nuvarande skolbyggnad är från 1957. Samlingarna härrör helt från gamla skolan, knappast något nyinköp under senaste decenniet. Den tidigare institutionsföreståndaren, adjunkt Harald Frendin, svarade ensam för de nya museilokalernas utformning.

Samlingen, som är uppställd i moderna skåp omfattar 220 monterade fåglar, samtliga försedda med moderna etiketter, på vilka kända uppgifter jämte artens utbredning på karta, ekologiska uppgifter samt äggantal etc. meddelats. De flesta fåglarna är inköpta från skolmaterialfirmor på 1930-talet. Av lokalt intresse är en jaktfalkhona, skjuten vid Gethällsklack, Stora Tuna 1912. Äggsamlingen är obetydlig, består av enstaka ägg utan lokaluppgift.

Flertalet däggdjur, vars antal är cirka 20, är dåligt monterade, endast ett lodjur från Östersundstrakten 1950 är acceptabelt. Av skelett och kranier antecknades kranium av Marco Polofår från Västturkestan med utomordentligt vackra horn samt en Capra ibex, båda deponerade av en missionär S. Moen.

Evertebraterna är liksom de spritförvarade fiskarna, kräl- och groddjuren förhållandevis väl förträdde. De är insamlade och monterade av adjunkt Frendin, som också svarade för museets stolthet, den "Frendinska fjärilsamlingen". Den förvaras i ett skåp med 69 lådor och innehåller cirka 4800 exemplar av 1100 arter svenska fjärilar i vackra exemplar. Enligt donationsbrevet daterat den 11 juni 1958 skall "Samlingen så länge jag lever, vårdas och utökas av mig och efter min död uppställas bland de biologiska samlingarna på därför avsedd plats." Samlingen överlämnades "I avskedets stund".

Strax därefter slutade Harald Frendin sitt verksamma liv. Till denna insektsamling har han gjort en mycket noggrann förteckning, maskinskriven i dubbla exemplar dels en betecknad "Lepidoptera A 1—4" i fyra volymer i kompendieformat dels en betecknad K 1—3 i tre volymer, i vilka släktena inom varje familj är ordnade i bokstavsordning och försedda med fyndlokaler för Dalarna. På varje

står: "Anteckningarna t.o.m. år 1943 förda av landsfiskal Erik Dahl, Borlänge, därefter av läroverksadjunkt Harald Frendin, Borlänge H.a. läroverk." Förutom ovannämnda kataloger finns ytterligare två identiskt lika volymer i kvarto innehållande utbredningskartor för varje art, på vilka alla kända fynd i Dalarna utprickats.

Katalogerna medföljde icke samlingen utan överlämnades till läroverket för 3—4 år sedan i samband med att arvingarna lämnade den gamla våningen. Samtidigt lämnades en katalog i halvt kvartofor-
mat, som verkar vara förarbete till de tidigare omnämnda.

Förutom Frendins samling finns i cirka 20 cigarrlådor skalbaggas, insamlade av Jan Eric Dahl. De är alla försedda med behövliga uppgifter, flertalet är dessutom bestämda.

Även herbariet, som uppgår till cirka 3000 ark, har skänkts av Harald Frendin. Det omfattar dels egna insamlingar, dels förvärv genom botaniska bytesföreningar. Samlingen förvaras dels i musei-lokalen dels i förberedelserummet.

Frendin har även överlämnat en betydande mineralsamling, nu exponerad i geografisalen. I fem montrar förvaras material, huvudsakligen från Dalarna, som delvis härrör ur gruvfogde Anders Anderssons, dr K. Hällsjös, komminister Gustaf Eklunds samlingar. Det mesta är dock insamlat av Frendin.

Borås, Bäckängskolan

Den högre undervisningen i Borås ombesörjdes sedan 1858 av ett femklassigt läroverk, som 1904 omvandlades till en sexklassig realskola. Först fyra år senare upprättades ett på reallinjen fullständigt högre allmänt läroverk. Ganska snart efter det att läroverket 1862 fått flytta in i en nybyggnad vid Stora Kyrkogatan anskaffades som en första början till en naturaliesamling ett mindre antal insekter och några år därefter en samling andra naturalier. En betydande komplettering erhöll läroverket, då Kungl. Maj:t 1879 biföll en framställning från kollegiet, att en samling i botanik och zoologi tillhörig Tekniska skolan skulle övertagas av läroverket.¹ År 1880 innehöll samlingen, som vid denna tid förvarades tillsammans med bibliote-

¹ Samlingen kom redan samma år till läroverket. Årsred. 1878/79.

ket, 80 kranier och skelett, 175 fåglar, däggdjur och reptiler, 150 burkar spritkonserverade djur, 70 ägg samt ett skåp med insekter. Av växter fanns ett Herbarium normale av C. J. Lindeberg med 450 arter.

Under det följande decenniet tillfördes samlingen många fåglar men endast ett fåtal däggdjur. Dessutom tillkom en provkarta av svenska träslag. För att bereda plats åt nyförvärven lät man 1891 inreda ytterligare ett rum. Det större utrymmet stimulerade till ökade förvärv. Nytt material köptes från G. Kolthoff, men det var framför allt genom gåvor av privatpersoner, som samlingen ökade. Dr A. J. H. Nyqvist skänkte däggdjur och fåglar och kollega E. Björkegren ett herbarium, från annat håll kom två monterade älg-huvud. Till de mera anmärkningsvärda gåvorna under denna tid kan räknas en underkäke av subfossil bardval, anträffad i ett lerlager 20 meter över havets nuvarande nivå.

När 1901 en ny skolbyggnad togs i bruk, hade man i vindsvåningen låtit inreda en stor sal för skolans museum, där samlingarna ordnades av dr. Pehr Hugo Strömman. Denne var mycket road av museiarbete, som han var väl förtrogen med, sedan sin tid som amanuens på zoologiska institutionen i Uppsala.² Längre fick emellertid icke samlingarna stanna i denna lokal, ty 1914 genomfördes en betydande ny- och tillbyggnad avsedd att tillgodose den naturvetenskapliga undervisningen. I denna nybyggnad förlades museet två trappor upp i en sal med 96 m² golvyta.

Bland de första nyförvärven dit kan nämnas bankdirektör Axel Hedenlunds gåva av 22 däggdjur och fåglar, av vilka fem var monterade som biologiska grupper. Även de av framlidne rektor C. J. Neuman 1913 skänkta naturalierna placerades där. Dessa utgjordes av en samling fåglar, fågelbon och ägg på ungefär 200 nummer, en insektsamling på cirka 1000 exemplar och ett herbarium på omkring 10000 ark med mellan 5000 och 6000 arter och former. Dessutom medföljde diverse florer med handskrivna kommentarer och kataloger över herbariet. Om detta lydte testamentariska förordnandet: "Herbariet, som ej får säljas, skall av läraren i biologi eller annan

² Vid denna tid omfattade samlingen bl.a. 39 monterade däggdjur, 268 fåglar, 1 jätteorm, kommen från ett menageri, som besökte Borås, samt diverse fiskar och evertebrater i vätska och en insektsamling.

för botaniken intresserad, väl vårdas och bör denne noga tillse, att av insekter angripna växter avlägsnas och ersättes med nya.”³

I samband med inredandet av den nya museilokalen skänkte godsägare Edvard Hallin 500 kronor att användas till komplettering av beståndet. För dessa donationsmedel köptes under de båda följande åren bland annat 79 fåglar. Ytterligare fåglar samt ett antal däggdjurskranier, insamlade i Kongo, kom från kapten Elias Arrhenius' sterbhus 1926, men det största tillskottet till fågelsamlingen kom 1943. Då skänkte direktör Wilhelm Rudell till läroverket hela sin till 244 exemplar uppgående samling med tillhörande skåp. Med gåvan var förknippat följande direktiv: ”Då samlingen är frukten av många års arbete, är det min önskan att å densamma angives, att den härrör från mig. Det är likaledes min önskan, att samlingen hålles tillgänglig för allmänheten och att tillkännagivande därom sker någon gång genom annons.”⁴ Samlingen hade monterats av donatorn.

Samma år som direktör Rudell överlämnade sin fågelsamling, mottog läroverket av en annan boråsbo, fabrikör Emil Rozell ytterligare en värdefull donation, genom vilken medel ställdes till förfogande dels för inköp av adjunkt Nils Ahlströms efterlämnade boksamling med bl.a. mycket värdefulla naturhistoriska verk,⁵ dels möjliggjorde förvärvet av ett stort antal snäckor ur en postassistent B. Sundlers samling.

Medan de högre djuren var väl företrädda under samlingarnas första årtionden, var det först under 1920-talet, som evertebraterna och då främst mollusksamlingarna blev tillgodosedda. Postexpeditör B. Sundler hade redan 1923 skänkt 83 arter och former i 397 exemplar av land- och sötvattensmollusker från Boråstrakten och Viskans källområde. Året därpå skänkte han ett antal snäckor från Karibiska havet samt efter ytterligare någon tid snäckor från franska och belgiska Kongo. Ett betydande tillskott till mollusksamlingen erhöles 1931, då lektor Strömmans efterlämnade samling på 1500 nummer

förvärvades samt 1943 då läroverket fick möjlighet att genom en andra donation av fabrikör Rozell övertaga ett stort antal snäckor ur ovannämnde Sundlers samling, vilken dock till största delen överlämnades till Riksmuseum. Genom dessa förvärv kom Borås läroverk att erhålla en av de största malakologiska samlingar som finns i Sveriges skolor.

I övrigt ökades evertebratsamlingen genom att lektor Strömman skänkte sjöborrar från Nordamerikas ostkust och amanuens Arne Bergengren havsevertebrater från Sveriges västkust. Kandidat G. Borg gav fjärilar, som inordnades i en insektssamling, som inköpts 1922, och lektor Carl Bliding ökade denna genom att 1954 donera 920 svenska fjärilar.

Medan den zoologiska delen på många sätt blev tillgodosedd, hade de botaniska samlingarna länge blivit tillbakasatta. Bortsett från ett Herbarium normale, som fanns redan 1880 och ett herbarium skänkt av adjunkten E. Björkegren 1892, omnämnes inga förvärv förrän rektor C. J. Neuman testamentariskt överlämnade sitt stora herbarium 1913.

Först på 1930-talet ökades beståndet dels genom lektor Blidings gåva av en samling brun- och rödalger dels genom ett av adjunkt Anders Holmertz skänkt herbarium på 5000 ark, till största delen samlat i Sjuhäradsbygden, samt stadsläkare H. Carlings herbarium på 3000 ark. En donation på 750 kronor efter sammanskott av sex donatorer möjliggjorde inköpet av rektor Carl Sandbergs västgötaherbarium 1946.

Status 7.5.1969. Genom en om- och tillbyggnad under våren 1948—49 erhöles museet en stor utställningslokal på 184 m² med tillhörande korridorutrymme på 62 m². I museisalen finns 9 stora mittmontrar och även längs väggarna och under fönstren finns montrar. Mittmontrarna innehåller huvudsakligen fåglar från den Rudellska donationen. Dessa är i allmänhet väl monterade men saknar alla uppgifter utom de latinska och svenska namnen. På en mindre samling exotiska fåglar, som överlämnats av Riksmuseum, saknas även namnen. De är endast försedda med nummer. Vid de svenska fåglarna har artens bo och ägg samt i flera fall även dess kranium utställts. En samling däggdjurskranier är utan fynddata och detsamma gäller den ganska stora äggsamlingen.

På tre ställen är väggen mellan museet och korridoren genombru-

³ Avskrift i årsred. 1912/13.

⁴ Årsred. 1943/44.

⁵ Samlingen innehöll förutom ett flertal av Linnés arbeten i originalupplagor, Johannes Colerus: *Oeconomia* 1683 i pärmar med metallspännen, Hasselquist: *Iter Palaestinum* samt Palmstruch: *Svensk Botanik*.

ten och där har för att möjliggöra insyn från båda hållen, inplacerats montrar, avsedda för mera tillfälliga utställningar.

Evertebratsamlingen av våtpreparat är anmärkningsvärt liten, medan skalsamlingen av konkylier, huvudsakligen exotiska, är stor. Den är utan data men till större delen artbestämd av adjunkt Josef Ekborg. Den svenska mollusksamlingen stammar till större delen från Sundlers samling. Av insekterna, som saknar behövliga uppgifter, härrör skalbaggarna från rektor Neumans testamentariska donation, medan fjärilarnas härkomst är svår att avgöra.

Växtsamlingen förvaras i 10 skåp (195 x 120 cm), som står i korridoren utanför museet.⁶

Danielsson, H. N. och Svensson, Nils: Borås läroverk genom tiderna. Borås 1949. Årsredogörelserna 1858—1961.

Falun, Gymnasieskolan

Redan 1652 fanns i Falun en trivialskola, som bestod till 1823, då den enligt 1820 års skolordning omändrades till högre lärdomsskola. Lokaler för denna erhöles i en under 1821—23 uppförd skolbyggnad, som dock var så liten att inget utrymme kunde beredas vare sig för böcker eller naturhistoriska samlingar.¹ Först när den inom Dalarna länge närda förhoppningen, att det i Falun skulle upprättas ett högre allmänt läroverk äntligen 1858 gått i uppfyllelse, inreddes en kammare, för liten att använda som klassrum, till förvaringsplats för de fåtaliga böckerna. Men, skriver rektor i 1860 års redogörelse, "att denna trånga kammare ingalunda kan motsvara behovet för de samlingar, dem läroverket åtminstone i sitt utvidgade skick måste äga, får väl anses så mycket säkrare, som det otillräckliga utrymmet just varit en huvudorsak, varför man knappt kunnat göra en början till anskaffande av dylika samlingar". Rektor uppmanade också i samma årsredogörelse alla läroverkets vänner att skänka böcker, kartor,

⁶ Ovanstående museibeskrivning har radikalt omändrats under 1970-talet. Lektor Reinhold Ivarsson har i "Från Borås och de sju häraderna", 1973, s. 69 ff. under titeln De biologiska samlingarna vid Bäckängskolan meddelat, att dessa fått en ny uppställning i nya lokaler och numera utgör ett publikt museum.

¹ Årsred. 1860/61.

mynt, natur- och konstalster och fortsätter: "då man förut är så fattig, som här är händelsen, mottager man med erkänsla även det obetydligaste."

Uppmaningen medförde att en naturhistorisk samling grundlades genom att en av läroverkets forna lärjungar, bruksbokhållare A. S. Källström på Klostersbruk, skänkte 21 arter av honom själv monterade fåglar jämte en äggsamling på över 50 arter samt gav löfte att även i fortsättningen insända nya fåglar. Även kungsörn, trana, uv och storlom, ägg av ytterligare 33 fågelarter, ett 15 meter långt exemplar av breda binnikemasken, åtskilliga spritkonserverade kräldjur och grodor var en del av första årets rika skörd. Den botaniska delen bestod dels av ett "Album flora alpina" från Schweiz, skänkt av lasarettsläkaren O. F. Hallin, dels en samling svenska växter.

Än så länge utgjorde trångboddheten ett hinder för att man skulle kunna begagna sig av Ständernas beslut vid 1856—58 års riksdag, att den tidigare till statsverket inlämnade terminsavgiften skulle stanna vid det läroverk, dit den inbetalts för att användas till inköp av bl.a. undervisningsmaterial,² men med läroverkets medel inköptes skinn av mård och grävling, vilka Källström åtog sig att stoppa.

Dåvarande adjunkten, sedermera lektorn, Gustaf Ahlm ordnade samlingarna. Det är också hans förtjänst, att dessa blev så omfattande. Själv skänkte han redan 1863 en korallsamling.

Den som jämte Ahlm verksammast bidrog under de första åren av museets tillblivelse var sedermera kommissionslantmätare C. G. Andersson, vars första gåva av fågelbon och ägg snart följdes av en stor donation av evertebrater, innefattande bl.a. 62 arter svenska snäckor, samt 25 arter fiskar från Bohuslän. Andra givare var ingenjör D. Kjellin, som skänkte exotiska fiskar, kräftdjur, insekter och stråldjur, samt notarie R. Åkesson, som överlämnade ett herbarium. Ett sådant med Dalarna väl representerat och tidigare tillhörande C. G. Kröningssvärd skänktes 1862 av Stora Kopparbergs Bergslag. Ett annat överlämnades av apotekare A. F. Wigander. Det var huvudlärarens avsikt, att lägga dessa båda samlingar till grund för två normalherbarier, det ena efter det linneanska, det andra efter Fries' system.

² Se sid. 31.

När läroverket 1866 flyttade in i en nybyggd skolbyggnad, i vars andra våning ett utrymme på 73,8 m² avsatts för ett naturhistoriskt museum och lärosal, strömmade material till från skilda håll. Man skänkte horn av bl.a. älg, ren, gems samt kranier av björn och lo. Från Riksmuseum kom först en sändning på 44 svenska och 49 utländska fåglar och några år senare ökades genom professor Sundevalls förmedling beståndet med ytterligare 50 utländska fåglar, 3 exotiska däggdjur, ett noshörningshorn, 2 sköldpaddor, 4 ödlor, 2 uppstoppade fiskar m. m. enligt "Gåfvor till Falu Högre Elementarläroverks Naturhistoriska samlingar" förd av Gust. Eug. Ahlm under åren 1860—1872.³ Av denna förteckning framgår också att större delen av det nuvarande fågelbeståndet förvärvades under denna tidsperiod.⁴

Växtbeståndet ökades väsentligt genom direktör I. G. Clasons donation av en nästan komplett samling skandinaviska fanerogamer och ormbunkar samt ett större herbarium av europeiska växter ordnade efter De Candolles system. Förutom dessa innehöll donationen smärre växtsamlingar från Pyreneerna,⁵ Sicilien,⁶ Korsika, Grekland, Palestina, Egypten, Kap, Nordamerika, Brasilien⁷ samt en samling av skandinaviska mossor, lavar och frukter, därtill en samling in- och utländska växtpetrifikat bl.a. från kolgruvor i England, Tyskland och Amerika.

Grunden till en geologisk samling hade lagts genom att bokhandlaren C. Nordin år 1862 skänkte en större samling mineral och den samling på 150 stuffer, som några år senare kom från Bruks societeten.⁸ Från direktör C. Wallman kom mineral och bergarter med tillhörande skåp.

Lektor Ahlm fortfor att tillgodose museet. År 1869 skänkte han 20 däggdjurskranier, 30 arter amfibier och fiskar i sprit, 200 arter snäck-

kor och musslor, cirka 1000 arter insekter, 1550 arter skandinaviska fanerogamer och ormbunkar, 1150 arter utländska dito samt 150 olika mineral.

Sin omsorg om läroverkets museum visade han genom ytterligare en donation 1874. "Sedan jag på sätt de årliga programmen utvisa, efter hand med läroverkets naturhistoriska samlingar införlivat, vad jag under loppet av många år kunnat samla av in- och utländska växter, kranier, snäckor, koraller, mineralier o.d., får jag härmed till läroverket överlämna återstoden av mina samlingar, 400 exemplar skandinaviska fågelägg, tillhörande 170 arter, under betygande av min tacksägelse för det tillmötesgående, varmed kollegium städse underlättat, och som jag vågar hoppas, fortfarande vill underlätta mina strävanden för läroverksmuseets förkovran." Fem kolleger hade nämligen året innan sammanskjutit en summa av 268 rdr rmt att användas till inköp för museets räkning.⁹

En annan av de stora donatorerna var alltså direktör I. G. Clason, som vid skilda tillfällen skänkte så skiftande ting som brasilianska växter, 160 arter mossor från ryska lappmarken och ett flertal fiskar från västkusten.

Genom byte med andra museer lyckades Ahlm få sällsyntheter som härfågel, sommargylling, biätare, lilla trappen, svart ibis, klippduva och många kolibrier. Man får dels genom den tidigare omtalade förteckningen men framför allt genom den summariska uppräkningsningen, som är gjord av P. G. E. Theorin och införd i 1880 års redogörelse, ett imponerande intryck av, vad Ahlm under icke mer än halvtannat decennium, dvs. sedan 1863 lyckats förvärva till läroverket.

Under de båda därpå följande decennierna ökades beståndet högst obetydligt; en fjällräv, skinnet av en sydamerikansk björn, några smådäggdjur, ett dussintal fåglar, några uppstoppade fiskar samt diverse våtpreparat av lägre vertebrater och evertrebrater, är allt som omnämns i årsredogörelserna. Av växter erhöles åtta fasciklar spor-

⁹ Testamentet är avtryckt i årsred. 1890/91. Då Ahlm avlidit 1877, skrev rektor, att läroverket har ensamt Ahlm att tacka för såväl bildandet som ordnandet av det naturhistoriska museet liksom skapandet av skolans botaniska trädgård.

³ Förvarad på läroverket.

⁴ De sällsyntare arterna publicerade G. E. Ahlm i Svenska Jägarförbundets nya tidskrift, 1871, s. 79—83 och P. G. E. Theorin i Förteckning på foglar som anträffade i Dalarna etc. Årsred. 1879/80.

⁵ Insamlade av J. E. Zetterstedt.

⁶ Insamlade av C. F. Nyman.

⁷ Insamlade av A. F. Regnell.

⁸ Sammanbragta av J. H. af Forselles.

växter och dessutom överlämnade Falu botaniska förening 1892 en samling växter.

Den 1866 byggda skolan förstörades 1906 med ytterligare en våning. I denna erhöll biologiinstitutionen två större och ett mindre rum, av vilka det ena, 41,3 m² stort, uteslutande avsattes till museum, medan det andra, som var dubbelt så stort, fick tjänstgöra både som lärosal och museum.

Trots det ökade lokalutrymmet blev tillskottet till samlingarna de följande åren ganska litet. En samling evertebrater från Kristineberg, några kranier av bl.a. vildsvin, gråsäl och ett skelett av apa samt en del uppstoppade exotiska däggdjur såsom näbbdjur, Bennets känguru, ökenråtta, niobandad bälte samt några fåglar, bl.a. vit stork, tillkom nu.

En stor donation erhöll läroverket 1934, då fröken Elga Andersson, Säter, skänkte sin faders, lantmätare C. G. Andersson, cirka 8000 nummer stora skalbaggsamling.

Ökade krav från de naturvetenskapliga ämnena framtvang en tillbyggnad och 1921 flyttade biologiska institutionen in i ett med den gamla huvudbyggnaden sammanbyggt institutionshus, i vars övre våning biologien tilldelats 223,5 m². Av detta var 61,8 m² avsett till museiavdelning, men samlingarna tog utrymme även i de övriga lokalerna. Sålunda uppställdes i det s.k. förberedelserummet insekt-, snäck- och mussel- samt äggsamlingarna liksom herbarierna, medan lärosalen hade skåp för evertebrater, osteologiska preparat samt petrifikat. I själva museilokalen placerades de stora gamla skåpen och i dessa utställdes huvudsakligen däggdjuren, de större fåglarna samt preparat i komperativ anatomi. Huvuddelen av fågelsamlingen placerades i tre nya montrar med glashyllor, ställda mitt på golvet och mellan de tre paren fönster ställdes låga skåp med huvudsakligen botaniskt material. Däremot utställdes icke i museet men väl i kemiinstitutionen den stora depositionen på cirka 5000 nummer mineral och bergarter, vilken vid Falu Bergskolas nedläggning övertogs av staden.

Efter 1937 var det framför allt insektsamlingen som växte. Detta år skänkte adjunkt E. Klefbeck en stor samling fjärilar, vilken samling ökades genom tillskott från entomologiska avdelningen vid zoologiska institutionen i Lund, från landsfiskal E. Dahl, Stora Tuna, tandläkare F. Nordström, Stockholm, adjunkt E. Mohlin, Falun,

landsfiskal T. Tjeder, Rättvik, och adjunkt H. Frendin, Borlänge, samt häradshövding Birger Lingonblad, Vasa, Finland, som lämnade högnordiska fjärilar till tack, för att han under finska vinterkriget fått evakuera sina samlingar till Sverige och ställa dem under Einar Klefbecks vård. De flesta insektsgrupperna har bestämts eller kontrollerats av specialister, vilket i allmänhet framgår av påsatta determinationslappar. Den stora skalbaggsamlingen, som härrörde från distriktlantmätare C. G. Andersson, Säter, överläts, enligt uppgift av institutionsföreståndaren, 1960 till Riksmuseum, som i utbyte gav tropiska insekter.¹⁰

Av övriga donationer kan nämnas en kota av fossil elefant från Malta, samt ett valrosskranium och två isbjörnkranier från Egedesminde, Grönland.¹¹

Växtsamlingen grundlades 1861 och redan följande år kom dels ett stort herbarium med tillhörande skåp, skänkt av Stora Kopparbergs Bergslag och dels ytterligare ett, även det med tillhörande skåp, skänkt av apotekare A. F. Wigander. Som tidigare nämnts kom det stora tillskottet, då direktör I. G. Clason 1868 gjorde sin donation och i 1880 års redogörelse finns en summarisk sammanfattning, som omtalar att de skandinaviska växterna förvaras i 26 fasciklar samlade av Wigander, Åkerman, Kröningsvärd, Ahlm m.fl. De utländska växterna omfattade likaledes 26 fasciklar europeiska, 6 fasc. brasilianska och 12 fasc. från diverse andra länder. De följande åren förde icke med sig några större donationer av växter men under 1930-talet uppklistrades alla lösa växter under ledning av lektor L. G. Sjöstedt. Genom byte med Riksmuseum 1938—39 erhöll detta de exotiska växterna och läroverket erhöll svenska exemplar. Dessutom överlämnades till Uppsala botaniska institution en del buntar huvudsakligen med Kröningsvärds växter. Då professor Gunnar Samuelsson 1917 arbetade med Flora Dalecarlia genomgicks växtsamling, som då förvarades på skolans vind, och även lektor Erik Almqvist bedrev åren 1946—47 studier på samlingen.

Status 19.5.1969. Stor museisal med tre dubbelmontrar mitt på golvet och skåp längs väggarna. I mittmontrarna är större delen av

¹⁰ E. Klefbeck: Några anteckningar om en gammal skalbaggsamling. Entom. Tidskr. årg. 78, h. 2—3. 1957.

¹¹ Skänkta 1954 av gruvdirektör Einar Krantz.

fåglarna utställda. Av originaletiketterna, som fortfarande finns kvar, framgår, att fåglarna huvudsakligen stammar från 1860—70-talen. Bland de utländska fåglarna finns flera exemplar ur J. A. Wahlbergs Natalsamling, Hedenborgs Egyptensamling och T. Kumliens Wisconsinssamling. En sydlig näktergal härrör från Museum Paykull. Bland fåglarna iakttogs bland annat en klippduva från Orkneyöarna 1871 samt några kolibrin monterade på naturaliekabinetsmanér av S. E. Ahlm, som också donerat en del av den bevarade äggsamlingen. På 1930-talet har äggsamlingen ökat genom en donation av generaldirektör Knut Zethelius' sterbhus. Tyvärr hade under transporten betydande dislokationer ägt rum. Samlingens 17 lådor har dock sedermera i möjligaste mån ordnats av konstnären Stig Borglind.

Av större däggdjur noterades lo, järv, mård, utter, bäver, vrålapa och näbbdjur, de flesta i mycket gott skick, samt två lemlar, som under ett lemmeltåg 1872 nått ända till Falun. Få hela skelett men många kranier, bl.a. ett mycket stort isbjörnskranium, är utställda.

Bland groddjuren finns en starkt blekt klockgroda från Skåne, insamlad av Ahlm. Fisksamlingen är liten och exemplaren blekta, de stoppade exemplaren dåliga.

En acceptabel evertibratsamling i sprit. Mollusksamlingen härrör från en donation av kommissionslantmätare Carl G. Andersson, som 1877 lämnade en samling på 7816 exemplar till läroverket. Den bestod, enligt en donationen medföljande förteckning, av 320 arter skandinaviska land- och sötvattensmollusker i 6560 exemplar, 74 arter havsmollusker i 940 exemplar samt 169 arter utländska havsmollusker i 316 exemplar. Andersson ökade donationen år 1881, så att den slutligen omfattade 690 arter, allt omsorgsfullt katalogiserat. Tyvärr spolierades samlingen, då den efter donators död blev sänd till läroverket, exemplaren blandades och etiketterna dislocerades. Det har icke lyckats att tills dato få samlingen uppordnad, trots att den under nära tio år var på Riksmuseum för bearbetning. Den återkom därifrån 1947 obearbetad. En del av land- och sötvattenssnäckorna har dock under åren 1956—57 ordnats av Henrik W. Waldén. Till flera av de marina formerna har aldrig funnits etiketter.

Insektsamlingen, som grundades av Ahlm och Andersson, fick tillskott av lektor C. H. Johansson, Västerås, och på 1930-talet av ad-

junkt Einar Klefbeck, som även uppordnade samlingen och lät den bestämmas av specialister. Den är ännu väl hållen.

Stort kärlväxtherbarium finns förvarat i tre skåp med 68 fack i varje och med ett beräknat omfång av 14000 ark. Förutom dessa finns en i vätska förvarad betydande samling storsvampar, hopbragt av lektor L. G. Sjöstedt på 1930-talet och till största delen magasinerad i källaren, samt en stor frö- och fruktsamling i glasburkar.

I museet finns utställt en mindre samling fossil, medan de stora geologiska samlingarna, huvudsakligen från Falu gruva jämte en samling hytteprodukter från Stora Kopparberg, förvaras på de kemiska och geografiska institutionerna.

Schola Fahlunensis, Falun 1958.

Årsredogörelserna 1851—1961.

Gävle, Vasaskolan

Gävle läroverk har sitt ursprung i en av Gustaf Vasa stiftad skola samt av det från Stockholm 1671 överflyttade gymnasiet. År 1640 hade i Stockholm upprättats ett gymnasium, som dock icke förmådde dra till sig ett tillräckligt elevantal. Sedan det en längre tid fört en tynande tillvaro beslöt Kungl. Maj:t 1667, att det skulle flyttas till Gävle. Av de fem lektorer, som domkapitlet förordnade skulle den ene vara lector logices et physices. Redan 1671 kunde ett lärohus invigas. Trots stora brister fick det tjänstgöra till 1816, då såväl skolan som gymnasiet fick flytta in i ett vid Strandgatan beläget hus.¹ Under hela den gångna tiden tycks undervisningsmaterialet bestått endast av ett par glober och några astronomiska instrument, medan naturalier helt saknades. Men 1761 blev vid gymnasium inrättat en adjunktur, vars innehavare skulle bland annat varje vår på onsdags- och lördagseftermiddagarna, sedan övriga lektioner slutat, undervisa i historia naturalis. Tyvärr blev denna period kort. Adjunkturen indrogs redan 1769, sedan innehavaren befordrats till lektor.²

¹ Fyhrvall a.a., s. 87 ff.

² Redan 1751 hade medicine doktor Roland Martin hos Kungl. Maj:t begärt att utan lön få undervisa i medicin, naturalhistoria och ekonomi tills något lektorat vid läroverket blev ledigt, som då skulle tilldelas honom. Kungl. Maj:t avslog dock framställningen. Lundén a.a., s. 275.

Trots det intresse, som vid denna tid rådde för naturalhistoria, dröjde det in i nästa århundrade innan Gävle gymnasium fick en lärare i detta ämne med lön på stat. Visserligen hade provinsialläkaren i Gävleborgs län, assessor Erik Nordblad, 1792 erhållit kungligt löfte om första lektoratet i naturkunnighet, men eftersom han icke fullgjort det av domkapitlet honom ålagda kompetensvillkoret att disputera, inrättades icke något sådant lektorat.³ Men 1798 meddelade den framstående borgaren Peter Brändström, som några år tidigare grundat den s.k. Brändströmska realskolan, att han i samband med att han skänkte gymnasium en samling växter och insekter, även anslog pengar, som skulle möjliggöra anställande av en gymnasieadjunkt för undervisning i botanik och naturalhistoria. Det befanns svårt att anskaffa lämplig person och efter ett par år upphörde anslaget. Eftersom ingen av gymnasiets lärare ansåg sig skyldig att bestrida en sådan undervisning, blev det under 1800-talets fyra första decennier ej heller meddelat någon sådan. Först på 1840-talet upprättades en tjänst och 1852 utsågs Carl Hartman till lärare i naturvetenskap.

Då denne tillträdde sin tjänst hade läroverket redan ett litet museum. Detta bestod först och främst av det naturalie-, konst- och kuriositets- samt myntkabinett, som åtföljt den stora Gestrinska donationen. S. Gestrin, som varit apologist vid Gävle trivialskola, var en framstående bokkännare med omfattande samlingar.⁴ Förutom de av honom skänkta föremålen fanns de ovan omtalade av Brändström skänkta växterna och insekterna, som förvarades i det s.k. botanikrummet. Enligt ett "Inventarium upprättadt år 1843" inrymdes däri "1 grönmålat skåp innehållande 1 gammalt herbarium, 1 grönmålat skåp innehållande en insektsamling, 1 pärlfärgat skåp innehållande ett nytt herbarium, 17 st. pärlfärgade stolar med svarta säten och 2 st. bänkar med svarta bord, 1 tabula nigra, 3 lådor innehållande

snäckor och petrifikat, skänkta af adj. Marklin i Upsala, 1 mikroskop i låda af mahogny."⁵

Botanikrummet låg i en av flyglarna till det 1816 byggda skolhuset. Allt museimaterialet liksom det förnäma Gestrinska biblioteket förstördes under den stora eldsvåda som den 10—11 juli 1869 ödelade nära två tredjedelar av Gävle.⁶

I det nya läroverk, som blev färdigt 1873, inreddes två rum på 74,4 resp. 24,8 m² till museum.⁷ Några samlingar fanns till en början dock icke att sätta dit. Det enda som läroverket under de mellanliggande åren erhållit, var ett herbarium med en ganska fullständig samling svenska fjällväxter, skänkta 1871 av landshövding S. P. Bergman.

För att fylla de tomma museilokalerna företogs en penninginsamling bland stadens borgare. Den möjliggjorde inköp år 1875 av 3 däggdjur, 75 svenska fåglar i 98 exemplar, 6 utländska fåglar samt 448 ägg av 186 svenska samt 11 ägg av 7 utländska fåglar. Till dessa första samlingar bidrog även fil. dr. G. Theel och docent Hj. Theel m.fl. genom att skänka ett femtiotal fiskar från dels Gävlebukten dels Bohuslän och Norge varjämte lektor C. Hartman överlämnade hundra arter svenska sötvattensmollusker.

Ett ännu större tillskott erhöles 1877, då ett antal borgare genom att satsa 2500 kr kunde inköpa och till läroverket överlämna ett av Gävle arbetareförening ägt museum, som stiftats fem år tidigare och som drivits så effektivt, att man redan efter halvtannat år kunde ge ut en slags katalog.⁸ I läroverkets redogörelse läser man om inköpet. "Genom denna överlåtelse har läroverket bekommit omkring 500 ex. vertebrerade och 270 arter lägre djur, 10 skeletter, 10 kranier, 125 arter fågelägg, 20 diverse naturföremål samt vackra sam-

⁵ Avskrift i Lundén a.a., s. 451 ff.

⁶ Antagligen förstördes också det eventuella material, som hunnit anskaffas till det 1867 grundade "Gefle Museum", vars syfte enligt de samma år tryckta stadgarna var, att med samlingar av alla slags naturalster ävensom av etnografiska föremål befrämja undervisningen i naturalhistoria vid stadens läroverk.

⁷ G. Klintberg, Inbjudningsskrift med anledning av etc. Gefle 1873.

⁸ Förteckning öfver Gefle Arbetareförenings Museum, Gefle 1874, utan angiven författare. En för sin tid förträfflig katalog med goda fynduppgifter.

³ B. Rudolf Hall, Till Gefle läroverks historia 1557—1850. ÅSU vol. 68—69. Stockholm 1943.

⁴ Samuel Gestrin hade i sitt testamente bestämt, att hans förmögenhet liksom hans bok- och övriga samlingar skulle efter hans död tillfalla Gävle trivialskola. Se även SOU 1924:7, s. 71 ff.

lingar av mineraler, bergarter och petrifikater." Till samlingen hörde också mynt, medaljer, etnografica, konst- och kulturhistoriska föremål, vapen, manuskript och äldre böcker etc. jämte för deras förvaring nödvändiga skåp och montrar. Samma år lämnade konsul John Rettig 25 fåglar däribland havsörn, berguv och blåkråka och grosshandlande P. Engström ägg från 30 sällsynta fågelarter.

Det var således en imponerande naturhistorisk samling, som läroverket kunde redovisa i 1880 års redogörelse, endast tio år efter branden. Museet innehöll då 48 uppstoppade och 6 våtkonserverade däggdjur, 520 fåglar, 30 spritlagda reptiler och batrachier, 51 uppstoppade och 54 burkar våtkonserverade fiskar, 13 däggdjurskranier och 8 däggdjursskelett samt 2 fågelskelett. Därtill kom 228 papplådor med ägg, en insektsamling på 200 arter, 200 papplådor med musslor och snäckor jämte 34 stora snäckor fritt uppställda, 17 burkar med evertebrater och 30 ex. torkade dylika, dessutom diverse horn, sköldpaddskal, fågelbon samt ungefär 100 nummer mineral.

Ytterligare en gång gjorde några Gävlemedborgare en insats, då de 1887 inköpte och till läroverkets museum överlämnade en samling på 15 uppstoppade exotiska däggdjur, 7 fåglar, 16 fiskar, många våtkonserverade kräl- och groddjur samt flera skelett och kranier jämte 2 skåp till deras förvaring. Varifrån denna samling härrörde, står icke antecknat.

Gävle egenskap av hamnstad medförde, att sjöfolk då och då överlämnade djur hemförda från fjärran länder, men lokaluppgifter och andra data var icke alltid att lita på. Som ett exempel härpå kan nämnas gåvan 1889 av "en hvalrosstand från Australien."

Det var dock mest skandinaviska djur och växter, som inlämnades. Från apotekare L. Silléns sterbhus kom växter bl.a. 2 fasc. av de av Sillén utgivna *Musci frondosi Scandinaviae*. Från J. E. Zetterstedt inköptes dels en lavsamling i 9 fasc., dels 1 fasc. "Grimmiæ et Andreæ exsiccata." W. Steffenburg skänkte en skandinavisk och en sydeuropeisk växtsamling och dessutom fjärilar och skalbaggar samlade i Dalarna. Omkring sekelskiftet inköptes till museet 200 mineral, 100 bergarter och 200 fossil samt en stör, fångad vid Limön. Dessutom skänktes dit kotor och barder av en större val.

Under åren 1906—08 ordnades och bestämdes samlingen av sedermera lektorn S. Aug. Heintze, som samtidigt upprättade en förteckning: "Vertebraterna i Gäfle högre allmänna läroverks museum", vil-

ken utkom 1909. Då hade museet flyttats till ett f.d. klassrum, sedan den gamla lokalen överlätits till fysikundervisningen. I samband med flyttningen undergick samlingarna en välbehövlig gallring. Malätna eller på annat sätt skadade exemplar bortrensades. Detta kompenserades i viss mån genom förvärvet av dels en albatross dels en hornfågel men framför allt av en donation från dr. A. Åmans sterbhus. Den innehöll en del fåglar, såsom havsörn, orre, flera ripor samt 7 burkar med ödlor och ormar samt en låda kranier.

Endast ett par år var samlingarna utställda i den nya lokalen. Redan 1914 ombyggdes läroverket och i våningen 2 trappor upp inreddes dels en biologisk institution dels en 81,2 m² stor museilokal. Nu var dock i stort sett förvärvandets tid slut. Visserligen ökades samlingarna genom inköp av några fåglar, flamingo, rördrom, påfågel, albatross etc., men i stort sett är samlingarna baserade på förvärven före första världskriget.

Status 20.5.1969. En ombyggnad av museilokalen skedde 1961, varvid ökat utrymme vanns genom uppförande av ett galleri. Detta påverkade mycket litet beståndet men översiktligheten vann därpå.

Av de till ett tjugotal uppgående däggdjuren är endast en griskulning av lantras från Gästrikland med den typiska vildsvinsteckningen samt en fjällräv, skjuten i Ystad i maj 1873 anmärkningsvärd.⁹ En stor fågelsamling, uppskattningsvis 500 ex., med i stort sett samtliga svenska arter representerade och ofta med fynddata angivna, utgör största delen av museets samling. Av kräldjur, groddjur och fiskar finns ett femtiotal våtpreparat. Insekter finns dels i ett skåp med 15 icke glasförsedda lådor, huvudsakligen småfjärilar insamlade på 1940—50-talen med nödiga fynduppgifter men utan angivande av samlaren. Troligen härrör de från en donation, gjord av fru Martha Rosén, f. Arnell, som 1958 skänkte en samling fjärilar jämte skåp. Därtill kommer ett flertal lådor insekter, samtliga utan uppgifter. Av mollusker finns ett 100-tal lokalbestämda svenska, samlade av signaturen C. Jhn (C. Johansson) samt ett fåtal praktsnäckor, vilka liksom en del torkade spongier och koraller är utan lokaluppgift.

Ett herbarium, sammansatt av äldre samlingar och med J. E. Zet-

⁹ Båda ur Arbetareföreningens museum.

terstedt, Areschoug, Bengt Lidfors m.fl. som collectores, förvaras tillsammans med de tidigare nämnda exsiccatsamlingarna.

En samling utländska fossil förvärvade från Les Fils d'Emile Devrolle är utställda, medan mineralsamlingen, som är betydande, utställas i montrar utanför kemiska institutionen. Den är för närvarande under uppordning.

Fyhrvall, Oskar, Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning. Gefle 1901.

Lundén, G. E., Bidrag till Gävle skolors historia. I, Gävle 1930.

Årsredogörelserna 1860—1961.

Göteborg, Hvitfeldtska gymnasiet

Från år 1630 fanns en trivialskola i Göteborg och från 1647 även ett fullständigt gymnasium.¹ Dessa båda jämte en apologistkola förändrades 1850 till ett högre elementarläroverk, som 1878 blev högre allmänt läroverk. Detta uppdelades 1882 i ett real- och ett latinläroverk, av vilket det senare sedan 1941 benämnes Hvitfeldtska läroverket.

År 1721 hade Göteborg drabbats av en svår eldsvåda, varvid bland annat den sedan 1663 av gymnasiet använda byggnaden totalförstördes.² Till återuppbyggnadshjälp medgavs rätt att i rikets alla kyrkor uppbära kollekt. Redan 1727 stod en ny skola färdig, i vilken dels embryot till ett gymnasiebibliotek dels början till ett naturaliekabinett inrymdes. Sålunda noterar Linné i sin Västgötaresa 1746³ att "lektor Ekström ledsagade oss att se biblioteket, där en Sturio, en Anguilla marina maxima, en Vitulus biceps, en Testudo maxima, en Titanokeratophyton och en papegoja bevarades tillika med en hop vackra böcker." Och då Linnés lärjunge, Fredrik Hasselquist, besökte samma skola skriver han i Iter Palaestinum:⁴ "En naturaliesamling var här vackert begynt; där vistes flygfisken, en ogement stor ål, tänderna av Manati, en ganska vacker Lithodendron, en Aegagropi-

¹ Beträffande uppkomståret har rätt skilda meningar. Se Fredén a.a., s. 17 f.

² Baeckström, A., Studier i Göteborgs byggnadshistoria, Göteborg 1923, s. 49 f.

³ Linné, Carl von, Västgöta-resa, Stockholm 1747, s. 136.

⁴ Hasselquist, Fredrik, Iter Palaestinum, Stockholm 1757, s. 9.

lae ur en ko, av en fullkomlig näves storlek, en hop petrifikater av salig Arch. Stobaeus hit skänkte." Varifrån flertalet av naturalierna kommit framgår icke, men det är berättigat att anta, att de liksom "vingen av en flygande fisk", som 1735 skänkts av skeppsprästen Nils Lagerström,⁵ härrörde från gåvor av hemvändande sjöfolk.

Några år efter Linnés besök lämnade kyrkoherden i Tyska församlingen, Johann Heinrich Müller, 1754, "3:ne st conchilier, 1 stor, 2:ne små, samt en liten skildpaddeskal."⁶ Genom biskop Lambergs förmedling kom 1778 några fiskar förvarade i spiritus vini⁷ och 1801 skänkte dåvarande löjtnanten J. D. af Wingård ett herbarium innehållande 2000 växter, på vilka, enligt vad fadern, biskop Johan Wingård, meddelade," Archiatern och Riddaren C. von Linné sjelf med egen hand tecknadt namnen å de flästa växtrarne."⁸ 1804 omtalas att prosten G. L. Siwertson i Torsby skänkt en uppstoppad sebra⁹ och 1806 förädrades bibliotekets naturaliekammare "en ovanlig art av tuppsläktet med 4 vingar och dubbla spårar."¹⁰ Sebran måste tidigt avförts från samlingen, ty då tysken Fr. Wilh. Schubert på sin resa genom Sverige år 1820 besökte gymnasiet,¹¹ antecknade han en-

⁵ I "Donations-Bok tillhörig Kongl. Gymnasii Bibliotek" står att fisken i "moriska språket kallas Urta machi". Han skänkte även en annan fisk kallad Caren gonni. I biblioteket förvarades dessutom ett petrifierat träd, skänkt av skeppsprästen Johan Fredrik Borritz. Fredén a.a., s. 214.

⁶ Kleberg, Tönnes, Hvitfeldtska läroverkets bibliotek, 1942, s. 60.

⁷ Fredén a.a., s. 246.

⁸ Göteborgs stifts tidningar 30.6.1801. Enligt Kleberg a.a., s. 65 är herbariet numera försvunnet.

⁹ A. W. Malm berättar i sin bok "Naturhistoriska Museum i Göteborg", som utkom 1869, att personer då ännu levde, som kunde minnas ej blott den av Linné omtalade tvehövdade kalven utan även andra preparat från slutet av 1700-talet. När man år 1850 gjorde en renovering på gymnasievinden, påträffades under en hög av gamla bräder såväl sebran som den tvåhövdade kalven m. m., men allt var så förstört, att det sönderföll. Endast ryggskölden av den av Linné omtalade stora sköldpaddan samt horn av Strepsicores exculans kunde räddas. Redan vid prästmötet 1774 meddelades, att biblioteksrummet, där naturalierna förvarades, var så bristfälligt, att böckerna förstördes av taktropp och 1782 klagadet det över, att detsamma skedde med naturalierna. Kleberg a.a., s. 52 och 61.

¹⁰ Röding a.a. Ny följd s. 56.

¹¹ Schubert, Fr. Wilhelm von, Resa genom Sverige, Norrige etc. 1—3, Stockholm 1823—25, Bd 3, s. 291.

dast, att i biblioteket fanns en insektsamling jämte lite annat undervisningsmaterial. Eforus, biskop C. F. af Wingård, skriver 1827, att biblioteket är obetydligt men "ännu obetydligare är samlingen av naturalier och instrumentalier."

Något större behov av undervisningsmaterial fanns knappast, ty det hade sedan länge icke funnits någon lärare i naturalhistoria vid läroverket. Visserligen hade den 1750 utkomna kungl. förordningen, vari provinsialläkaretjänsten förenades med undervisningsskyldighet vid gymnasiet resulterat i, att med. dr J. H. Engelhardt 1786 utnämns till lector medicinae et physices vid läroverket, men han innehade tjänsten endast i två år. Redan 1788 förordnades han att vara medicinae practicae professor i Lund. Därefter tillsattes ingen lärare i naturalhistoria förrän vårterminen 1822, då gymnasieadjunkten Birger Wadström började läsa naturalhistoria med gymnasisterna fyra timmer i veckan.¹²

År 1826 flyttade läroverket över till en ny byggnad på andra sidan av kanalen varvid en del av det tidigare utställda materialet undanställdes på en vind.

Gymnasiets naturaliekabinett kan anses som ett slags föregångare till det 1833 stiftade Naturhistoriska museet, dit delar av gymnasiet samlingar fördes,¹³ så att då årsredogörelserna började utkomma, inga samlingar uppgivas förekomma. Vid denna tid var A. W. Malm samtidigt lärare i zoologi vid gymnasiet och föreståndare för det nystartade Naturhistoriska museet, vars samlingar han kunde begagna i undervisningen.

Under 1840-talet bildades vid gymnasium ett naturhistoriskt sällskap, som till en början huvudsakligen intresserade sig för botanikens studium, men som så småningom övergick att omfatta alla naturhistoriens grenar.

När en ny läroverksbyggnad 1882 tagits i bruk, fanns tillräckligt utrymme för anläggande av en samling. Då hade gymnasiet också år 1859 fått ett lektorat i naturvetenskap. Dettas förste innehavare, C. J. Lindeberg, skänkte en mineralsamling på 100 stuffer, varjämte intendenten Malm bidrog med en snäcksamling och apotekare H. J.

¹² Fredén, a.a., s. 282.

¹³ Dit lämnades bland annat en av Gabriel Marklin skänkt samling av konkylier och stenarter. Rödning a.a. Ny följd s. 56.

Ekeberg med en insektsamling. Ett herbarium på 1000 växter köptes och dessutom sammanställdes en typsamling i zoologi," varvid dock vid inköpen den grundsatsen följts att icke avse bildandet av ett 'museum', enär ett större sådant, för lärjungarna tillgängligt, redan finns här i staden utan endast anskaffandet av sådana arter, vilka kunna anses typiska och bäst åskådliggöra det för särskilda djurklasser och ordningar utmärkande, samt sålunda vid den dagliga undervisningen böra vara av mesta nytta."¹⁴

Ganska få naturalier köptes. Samlingen ökades mest genom gåvor. Lektor Lindeberg skänkte sitt exsiccaterverk *Hieracia Scandinavica* samt snäckor från Bohuslän, adjunkt C. J. A. Thudén fossila snäckor och balanider från samma landskap, studerande J. A. Leffler ett herbarium på 1000 växter samt A. S. Mortonson en insektsamling. Även skelett samt uppstoppade fåglar och däggdjur skänktes, huvudsakligen av elever.

När läroverket 1880 gav en sammanställning av undervisningsmaterialet, visade det sig dock, att den naturvetenskapliga avdelningen endast innehöll ett människoskelett samt kranier och skelett av diverse ryggradsdjur, några uppstoppade fåglar, en insektsamling, diverse djurpreparat i sprit, en samling snäck- och musselskal samt två herbarier.

Tio år senare, 1890, hade samlingen endast ökat med en "Människoarm med vidhängande senor och ligament", som 1887 skänkts av medikofilaren H. Reuterskiöld. Men sedan det 1896 inrättats ett särskilt naturvetenskapligt läsrum och ett därtill liggande förvaringsrum för naturalierna, erhöles från Göteborgs Museum en samling uppstoppade fåglar och från olika elever 22 fågelkranier, en äggsamling, sköldpaddsskal, älghorn och några evertebrater. Likväl utgjordes läroverkets hela samling vid sekelskiftet förutom av skelett och kranium av människa, endast av 7 däggdjur, 106 fåglar, 7 fiskar, 5 skelett av däggdjur, 2 av fåglar och 1 av resp. groda och gädda, 16 kranier av däggdjur, 26 av fåglar samt ett av vardera sköldpadda, krokodil och torsk, dessutom fanns horn av älg. Mindre samlingar fanns av ägg, insekter och molluskskal samt spritkonserverade exemplar av olika djurgrupper. Förutom Åkermarks Typsamling af Skan-

¹⁴ Årsred, 1865/66.

dinaviens alger fanns 6 fasc. av Stenhammars Lichenes etc. 1897 hade man påbörjat sammanställningen av ett skandinaviskt herbarium.

I den 1919 färdigbyggda nya läroverksbyggnaden erhöll den biologiska avdelningen två lärosalar samt ett mellan dem beläget museirum. Detta motsvarade i storlek två lärosalar. Detta mer än 110 m² stora rum försågs med 10 glasskåp för anatomiska och andra preparat, skelett och skelettdelar. Vidare finns ett glasskåp för mineralier och två träskåp för äggsamling och för botaniska föremål samt en monter för en del insekter m.m.¹⁵

Samma år som inflyttningen i den nya lokalen ägde rum, överlämnade fru E. Wilner sin avlidne man, apotekare Olof Wilner, insektsamlingar. De omfattade, i 655 släkten, 2112 arter skalbaggar och, i 136 släkten, 308 arter fjärilar.¹⁶ G. Wahlgren lämnade ett kranium med horn av skruvhornantilopen, Viktor Hasselblad en äggsamling och Åke Brodin två hasselsnokar.

Läroverket började under 1920-talet att mera aktivt bidra till förnyelse av beståndet. Under detta decennium inköptes 180 fåglar och ett 20-tal mindre däggdjur. Av fil. dr R. Wahrberg och kandidat A. Eliasson förvärvades ett 100-tal i sprit eller formalin monterade evertebrater från Kattegatt och Skagerack. Dessutom anskaffade och monterade docent T. Gislén, som 1927 tjänstgjorde som extralärare, 49 fiskar, 14 kräldjur och 4 groddjur.

Läroverksmuseet fick ett tillskott, då direktör Pelle Börjesson 1939 skänkte en äggsamling, som hopbragts av direktör Erik Börjesson. Samlingen hade ursprungligen varit mera omfattande men decimerats genom försäljning, innan den förvärvades av donator. Den innehöll bl.a. ägg av videsparv från första bofyndet i Sverige den 20 juni 1928 i Skatträsk, Pite lappmark, och av trastsångare likaledes från det första i Sverige påträffade boet i Krankesjön 12 juni 1927. Direktör Börjesson kompletterade sedermera äggsamlingen med en serie fotografier av bobioperna.

Status 15.4.1969. Vid en ny till- och ombyggnad av läroverket, som företogs 1941, placerades de biologiska samlingarna i sina nuvarande lokaler, som består av ett rum för våtpreparat, skelett och

papiermachémodeller samt en omändrad korridor, som utrustats med ett 14,4 m långt skåp för fågelsamlingen och ett 3,5 m långt skåp för en del av herbariet, som dessutom förvaras i ett 4,7 m långt skåp i lärarorummet.

Det skandinaviska herbariet omfattar ca 4500 ark kärleväxter. Det erhöll under 1930-talet dels några hundra växter från Göteborgs Botaniska trädgårds museum dels ett herbarium på 800 växter av post-expeditör Adolf Landahl. Vidare finns en bunt med K. H. R. Hambergs kryptogamer och 252 konvolut av C. A. Tärnlunds mosherbarium, som inköptes 1937. Redan 1905 hade dåvarande kandidat Harald Kylin skänkt en samling havsalger, vilken samling utökats genom donationer av laborator Tore Levring och lektor Svante Suneson. Av exsiccatsamlingar finns Chr. Stenhammars: Lichenes Sueciae. ed. altera, fasc. I—IV, J. E. Areschoug: Algae Scandinavicae Ser. nov. fasc. 1—9, 1879, samt 2 ex. av Sophia Åkermark: Typsamling av Skandinavien alger. Göteborg 1870.

De zoologiska samlingarna är mycket väl hållna samt ordentligt etiketterade. Fågeln är huvudsakligen monterade av G. Kihlén, Köpmanabro, samtliga väl dokumenterade. Några exemplar är dock från 1860-talet och monterade av A. W. Malm. Tre biologiska grupper med ripor resp. gräsand och skrattnås finns också utställda. Endast ett fåtal exotiska fåglar förekommer.

Det av apotekare Wilner donerade skåpet innehåller 48 lådor skalbaggar och fjärilar, huvudsakligen från Kalmar- och Göteborgstrakten. Dessutom finns en mollusksamling samt en samling skal från skalbankarna vid Uddevalla. En mindre samling växt- och djurfossil saknar fynduppgifter. I en av lärosalarna finns ett stort skal av sköldpadda, vilket lektor S. Suneson anser vara samma som det av Linné omtalade.

En katalog på lösa blad (65 sid.) upprättades av S. Suneson 1961 och är förd fram till 1966.

Fredén, Gustaf, Hvitfeldtska läroverkets historia. Göteborg 1947.

Röding, Rudolf, Bidrag till Göteborgs läroverks historia. Göteborg 1898. Ny följd Göteborg 1918.

Årsredogörelserna 1850—1961.

¹⁵ Mellén, G. Läroverkets nya byggnad. Årsred. 1918/19.

¹⁶ Årsred. 1920/21.

Hudiksvall, Gymnasieskolan

"Hudiksvalls läroverks historia börjar 1650. På kunglig befallning flyttades detta år lärdomsskolan i Enköping till den unga Norrlandsstaden" skriver Arvidson¹ och fortsätter längre fram, att den "skolan kunde i motsats till de flesta andra svenska skolor helt anpassas efter 1649 års skolordning." Någon undervisning i de naturvetenskapliga ämnena kom dock icke till stånd, ty enligt F. Wennberg hade ännu 1850 ingen sådan undervisning ägt rum.² Några år därefter utnämndes en lärare i dessa ämnen och redan 1859 omnämnas förekomsten av naturalier. Då skänkte en av magistrarna vid läroverket, C. O. W. Berg, ett herbarium på 600 uppklistrade växter, vilken samling följande år ytterligare ökades genom ett nytt herbarium, skänkt av magister J. A. Wiström. Denne blev den drivande kraften, när det gällde att anskaffa samlingar. Något speciellt utrymme för dessa fanns icke i det gamla år 1815 byggda läroverkshuset.³ Trots detta skänkte Wiström många av honom själv monterade fåglar, preparerade däggdjurskranier och insekter och en possessionat H. Gahn gav en samling svenska land- och sötvattensmollusker. Från andra inlämnades exotiska djur såsom skorpioner, scolopendrar, insekter, snäckor och koraller och från Vetenskapsakademien kom 64 stuffer från Sala silvergruva och 163 stuffer utländska malmer.

Utrymmesbristen avhjälpes i någon mån 1864 genom att det i kollegierummet insattes ett stort glasskåp utefter hela ena väggen. Men även detta utrymme fylldes snabbt. Riksmuseum skänkte samma år genom professor Sundevall 35 utländska fåglar, kranier av diverse svenska däggdjur, ett fågelskelett, några fiskar samt en låda insekter. Från trakten kom åtskilliga fåglar och genom att erbjuda norrländska fåglar i utbyte kunde magister Wiström förvärva många sydliga arter såsom tornuggla, kornsparv, härfågel, svarttärna. Beståndet av fjällfåglar fick ett gott tillskott genom en donation av löjtnant H. Widmark. Andra donatorer lämnade etnografica och kuriosa såsom pressade växter insamlade på Napoleons grav på S:t Helena och

¹ Arvidson a.a., s. 15 och s. 33.

² Wennberg, F., Hudiksvalls h. lärdomsskolas uppkomst. Hudiksvall 1850. Se även Lundqvist, K. V., Handlingar vid Hudiksvalls högre allmänna läroverks 250-års fest. Hudiksvall 1900.

³ Om de äldre byggnadernas tillkomst se Nordlund a.a.

cigarrer, som "vildarna på Stilla havets öar begagnar." Till denna grupp kan kanske också räknas den samling av porslinspjäser, vilka skulle åskådliggöra porslinstillverkningen och som skänktes av teol. dr. Landgren tillsammans med en samling mineral, bergarter och petrifikat. De geologiska samlingarna kompletterades några år senare med 150 stuffer svenska bergarter, som genom bergshauptman P. N. Sevén kom från Jernkontoret.

Det fanns således material nog att fylla den museilokal, som 1868 inreddes i andra våningen i en detta år uppförd nybyggnad för gymnastik i synnerhet som material fortfor att strömma till. Från Vetenskapsakademien kom 50 utländska fågelskinn, av vilka dock endast en del blev stoppade, och från främmande länder hemförde sjöfolk naturalier. En kapten Fought skänkte en duva från Haiti och etnografica från La Plata-området, en annan kapten lämnade ett prakt-exemplar av korall från Chicasöarna, andra hemförde en albatross, en pelikan, några pingvinägg eller liknande och begåvade därmed sin hemstads museum. Bland det svenska materialet från denna tid märkes en rosenstare från Finflo 1871 och en praktejder fem år senare från Bålsön. Genom en insamling i staden år 1878, som gav till resultat 205 kronor, sökte museet bli delaktig av utbytet från en resa till Finnmarken, som Christopher Aurivilius skulle företa för att insamla material.⁴

Att intresset för läroverkets samling var stort, framgår av den sammanställning, som gjordes 1880. I det 82 m² stora rummet fanns tre väggskåp för de större föremålen, de mindre var utställda i montrar eller glaslockförsedda lådor. Etnografica var grupperade vid och kring ett par stora träställningar. Naturaliebeståndet utgjordes vid detta tillfälle av ett människo- och ett duvhökskelett jämte ett stort antal kranier av björn, lo, mård, älg, säl, järv, grävling, utter, häst, rådjur, ren etc., de flesta i två eller tre exemplar. Det fanns sex uppstoppade svenska däggdjur och lika många utländska såsom näsbjörn,

⁴ Det hade sedan början av 1800-talet varit vanligt, att intresserade betalade en summa till någon eller några intresserade samlare för att dessa skulle resa till föga utforskade eller okända områden för att göra insamlingar antingen av speciella djur- eller växtgrupper eller för att tillvarata representanter för områdets fauna och flora. Det hembragta materialet uppdelades därpå i lotter motsvarande antalet intressenter, varpå utlottning ägde rum.

piggsvin och bälta. Dessutom fanns en uppstoppad alligator, 2 ödlor och 3 sköldpaddor. 75 utländska och 165 svenska fåglar jämte 26 skandinaviska fiskar kompletterade samlingen av uppstoppade djur. 98 glasburkar innehöll fiskar och ormar. Dessutom fanns cirka 100 insekter, ungefär lika många mollusker, 30 koraller, några torkade sjöstjärnor och en mindre äggsamling. Växterna var det sämre beställt med. Det fanns endast cirka 1000 ark, av vilka 600 härrörde från det 1859 skänkta herbariet.

De följande decennierna medförde en väsentlig ökning, framför allt av den svenska fågel- och fisksamlingen. Bland annat kom från Christopher Aurivillius 80 arter fiskar och evertebrater insamlade i Kristineberg, och från hemmatrakterna förvärvades sötvattensfiskar. Bland större gåvor från denna tid bör nämnas, att från apotekare August Bruns sterbhus överlämnades en större samling svenska fåglar och deras ägg, insekter samt ett herbarium, och av en sjökaptan Fahlander flera antarktiska fåglar, såsom två arter albatross, några stormfåglar samt spritkonserverade evertebrater.

Av "Handlingar vid Hudiksvalls H.A.L. 250-årsfest", publicerad 1900 av K. V. Lundqvist framgår, att museet under den gångna tiden utökats med ett yttre rum på 26 m². Det torde ha varit i samband med denna utvidgning, som den katalog upprättades, vilken, ehuru titel och datum saknas, likväl med bestämdhet kan hänföras till tiden omkring sekelskiftet. Katalogen som tillhör skolmuseet innehåller i flertalet fall uppgifter om fyndort, data och donator och upptager 14 däggdjur, 396 fåglar, 19 uppstoppade och 34 spritlagda kräl- och groddjur, 42 uppstoppade och 73 spritlagda fiskar, 5 skelett, ett 80-tal kranier och skelettdelar, en mindre insektsamling, 145 konkylier, 107 torrpreparat av lägre djur och 60 spritkonserverade. Härtill kom ett herbarium på cirka 3000 växter.

Samlingarna har icke nämnvärt ökats sedan dess, vilket framgår av de sammanfattningar, som publicerats i årsredogörelserna. Undantag skall dock göras för växtsamlingen, som fått betydande tillskott. Redan 1901 skänkte professor K. G. Lennander ett herbarium med skandinaviska fanerogamer och ormbunkar och 1927 skänkte J. A. O. Skårman, Stockholm, och bankdirektör M. Westberg vars ett större herbarium.

År 1911 fick Hudiksvall en ny byggnad för sitt läroverk och av Karl Nordlunds "Hudiksvalls läroverksbyggnader i äldre och nyare

tid. Ett bidrag till Hudiksvalls läroverks historia" framgår, att det hade inretts ett 142 m² stort museum, där samlingarna kom bra till sin rätt. I samband med tillkomsten av en särskild institutionsbyggnad 1960 utrymdes museilokalen och är numera inredd till lärjungebibliotek.

Samlingarna blev i stället placerade i en museilokal i en tillbyggd institutionsbyggnad, men utrymmet var där mindre än det tidigare varför en del av materialet, huvudsakligen fåglar, överfördes till grundskolans högstadium, den s.k. Västra skolan. Det var emellertid endast en kortare tid, som samlingarna fick stå i örört skick i institutionsbyggnaden.

Status 26.9.1969. För att bereda plats för ett grupprum utrymdes 1966 större delen av museet. Tio av montrarna ställdes i två rader i den förbindelsegång som förbinder den gamla läroverksbyggnaden med institutionsbyggnaden. I dessa montrar placerades större delen av de svenska fåglarna. Åtta montrar står kvar i museilokalen och i en del av dessa finns däggdjuren, ett mindre antal fåglar samt evertebraterna utställda. Övriga, liksom en i väggen mot korridoren infälld monter, var tomma bortsett från att i den senare är kvarlämnat några få färggranna fåglar.

Övrigt material har flyttats ned i källaren. Där påträffas de svenska fåglarna från 1860- och 70-talen, som insamlats och monterats av adjunkt Wiström, men där har också placerats en del av de från Vetenskapsakademien erhållna fåglarna. Bland dessa finns exemplar samlade av Hjärne 1843 på Java, av Hedenborg 1837 och Wahlberg 1842, ännu försedda med K. V. A.:s katalognummer. I mindre lådor ligger ett antal fågelskinn med samma proveniens. På en del av dessa är dock etiketterna antingen fragmentariska eller helt försvunna. I källaren finns också uppställda en del stoppade svenska fiskar, insamlade på 1880-talet av Christopher Aurivillius, samt spritkonserverade kräldjur och fiskar, de flesta mer eller mindre uttorkade. De få insekterna saknar helt uppgifter. Molluskerna, insamlade i Uppsala- och Gävleområdet, förvaras i små rör. De är fyndortsförsedda och bestämda av A. Wiström.

I källaren finns också ett systematiskt herbarium, till en del härörande från professor K. G. Lennanders år 1901 donerade samling. Dessutom skulle det — enligt en maskinskriven förteckning från 1960 — ha funnits ett särskilt mossherbarium, men något sådant påträffa-

des icke. Däremot låg bland växterna den tidigare omtalade katalogen från sekelskiftet.

Arvidson, Stellan, Hudiksvalls läroverks historia 1650—1800. Hudiksvall 1951.
Nordlund, Karl, Hudiksvalls läroverksbyggnader i äldre och nyare tid. Hudiksvall 1911.
Årsredogörelserna 1855—1961.

Härnösand, Landgrenskolan

År 1640 hade Härnösand fått en trivialskola, som 1650 utökades med ett gymnasium i enlighet med den föregående år utfärdade nya skolordningen. Enligt denna skulle bl.a. undervisas i fysik, vilket vid denna tid var liktydigt med botanik, allmän naturkännedom och läran om människokroppen. Ingen av de utnämnda lektorerna behärskade ämnet, varför någon undervisning däri icke meddelades förrän in på 1740-talet.

Redan då medicinska fakulteten i Uppsala år 1664 hade att yttra sig över ett samma år framlagt förslag till en ny skolordning, förordades, att ingen skulle kunna antagas till physices lektor, som icke "gjort sig capabel i medicina". Frågan togs upp vid 1668 års riksdag, men förslaget föll. Under frihetstiden väcktes ånyo frågan om anställande av medicine lektorer vid landets gymnasier och vann denna gång riksdagens bifall. Den 3 november 1743 utfärdades följande kungl. brev till konsistorium i Härnösand:

"Och alldenstund det förnimmes att en eller annan Lectorsbeställning vid Gymnasium uti Hernösand såsom äfven det bequämligaste stället, hvarest en medicus till allmän betjening för öfra delen af Westernorrland sig skulle kunna uppehålla, med första torde blifwa ledig, ty finne Riksens Ständer att vid dess återbesättjande förbemälte nyttiga ändamål kan på det sättet ernås, att vid första öppning någon uti medicinska vettenskapen grundeligen förfaren man till Lector vid berörde Gymnasium warder förordnad, och I genom de andre Lectorernes flyttning under hvarandra sedan så jämken, att samma medicus får blifva vid physiquen, såsom den Lectionen, hvilken närmast kommer öfverens med hans öfriga göromål, hvarvid han sedermera med all bequämlighet lærer hafva tid och lägenhet att betiena dem, som honom behöfva anlita och om han, vid någon sig yppande sjukdom eller eljest, wore föranlåten att resa utur staden, torde nog-

samt finnas tillgång på någon annan person, som uti hans ställe kunde förrätta Lectorsbeställningen, igenom hvilken inrättning, som jämväl redan för detta skiedt i Wexiö, Gymnasii staten lika fullt blefwo i dess förra skick och ordning."¹

Till det nyinrättade lektoratet i logik och fysik utnämndes Nils Gissler. Han skulle samtidigt inneha provinsialläkaretjänsten i Västernorrlands län, för vilken tjänst han dock först 1762 erhöll särskilt arvode. Gissler, som blev medlem av Vetenskapsakademien 1748, var en intresserad botanist och anlade kort efter sin utnämning ett slags botanisk trädgård, där han höll föreläsningar två gånger i veckan om somrarna. Sina stora samlingar av naturalier, delvis samlade under vidlyftiga resor som provinsialläkare, använde han i undervisningen.² Gisslers efterträdare på den dubbla tjänsten var icke lika intresserade för undervisningen och försummade denna. Ännu i 1807 års skolordning står, att de naturhistoriska studierna vid Härnösands gymnasium skall ledas av den medicus, som bekläder provinsialläkaretjänsten.³ Av den tvåfaldiga uppgiften blev lektorstjänsten mest lidande och redan 1811 gjordes ett försök att avskaffa kombinationen, som dock upphävdes först 1838. Då hade N. J. Berlin, sedermera berömd läroboksförfattare och generaldirektör i Sundhetskollegium, sedan några år undervisat i naturalhistoria, för vars studium den nyss tillsatte biskopen C. M. Franzén livligt intresserade sig. Berlin fick dock undervisa utan att erhålla någon lön, ty först 1839, sedan Berlin lämnat skolan, anslogs ett litet arvode åt någon, som var villig att undervisa i ämnet. Men arvodet var så obetydligt, att ingen sökande anmälde sig. Summan tilldelades då den botaniskt intresserade gymnasieadjunkten Petrus Engman, som även sedan han blivit logices lektor, fortsatte att undervisa i naturalhistoria.⁴ Det dröjde till in på 1900-talet, innan Härnösand fick ett lektorat i biologi.

Under 1700-talet hade de olika byggnader, där gymnasiet varit inrymt, utsatts för diverse hemsökelse såsom våld och mordbrand,

¹ Hjelt, Otto, Svenska och finska medicinalverkets historia, I, Helsingfors 1891, s. 499 f.

² Sacklén, J. Fr. Sveriges läkare-historia, I, Nyköping 1822, s. 814.

³ Under lästerminerna skulle han ständigt vara i Härnösand, som han icke utan vederbörligt tillstånd fick lämna. Norberg a.a., s. 45 och Hjelt a.a., s. 499.

⁴ Norberg a.a., s. 45

varför undervisningen ofta fick bedrivas i mer eller mindre provisoriska lokaler utan möjlighet att bereda plats för eventuella samlingar. Ännu 1777, då en besiktning av stadens gymnasie- och skolbyggnader, vilka samtliga var uppförda av trä, företogs, konstaterades, att de var så förfallna, att det icke var lönande att försöka reparera. En nybyggnad föreslogs och 1791 blev ett nytt läroverkshus invigt — det nuvarande rådhuset — i vars nedre våning läroverket hade sina lokaler i nära hundra år. Det växande antalet elever nödvändiggjorde en ny skolbyggnad. En sådan invigdes 1882.⁵

Första gången förekomst av naturalier omtalas är 1785, då läroverket fick ett herbarium, insamlat av doktor Peter Djupenström, som tidigare varit lärjunge vid läroverket. Trots att skolan 1791 fick större utrymme, dröjde man med anläggande av en naturaliesamling. Början gjordes enligt Härnösands gymnasiebiblioteks räkenskaper, då man för 100 rdr b:co inköpte lektor Fale Burmans stora samlingar av örter, insekter och bergarter "företrädesvis från Rikets nordliga landskap",⁶ av vilka ännu 1925 en del gick att särskilja från övriga samlingar.⁷ Nästa förvärv skedde 1841. Då inköptes av D. S. Högberg en typsamling skandinaviska land- och sötvattensmollusker för 12 rdr b:co samt 3 fasciklar av Ringius och Fries: Herbarium normale. Samma år erhöll gymnasiet som gåva en samling snäckor och petrifikat, som tillhört adjunkten Gabriel Marklin, Uppsala.⁸ Detta är i stort sett, vad som går att få reda på, innan årsredogörelserna börjar utgivas 1857—58. Därefter blir uppgifterna rikligare. Sålunda omtalas 1860, att lektor C. J. Nordin skänkt ett stycke basttyg från Otahiti och C. P. Laestadius 50 sällsynta växter från Torne lappmark. Från norra Sverige var också de 800 växter, som för 100 rdr rmt inköptes av provinsialläkare E. A. Hallström, och det herbarium på över 700 växter, som samma år skänktes av telegrafassistenten A. Salén. När magister H. A. Berlin 1865 överlämnat en rikhaltig samling svenska och utländska mineral, klagade man över bristande utrymme. Trots detta köptes året därpå flera stora fåglar såsom havs-

örn, slaguggla och fjälluggla, varjämte det från Vetenskapsakademien 1867 genom förmedling av professorerna Sundevall och Lovén kom 39 arter svenska och 91 utländska fåglar, en mängd kranier och fiskar samt en insektsamling på 200 arter.

Till en början förvarades samlingarna i skåp placerade runt väggarna i det rum, där undervisningen bedrevs, men sedan det konstaterats, att "eftersom uppstoppade djur för deras konservering äro insmorda med arseniksåpa, så är det tydligt, att luften i detta rum måste vara i hög grad ohälsosam" varför de placerades i ett rum på endast 32,5 m². Detta var otillräckligt, varför "mycket av det som kunnat och bort anskaffas fick anstå".⁹

Under hela 1870-talet omtalas inga nyförvärv. Utrymmesbristen lade hinder i vägen. Mot slutet av decenniet beslöts att ett nytt läroverkshus skulle byggas och i förhoppning om större lokaler började man öka samlingarna, så att dessa enligt 1880 års redogörelse bestod av 1 exotisk ekorre, 126 fåglar, varav hälften var exotiska, 6 uppstoppade fiskar, 61 spritlagda verte- och evertebrater, 1 pungdjurs skelett samt 36 kranier, 12 lådor insekter, D. S. Högbergs skandinaviska mollusker samt en stor samling oordnade mollusker. Av växter fanns en allmän skandinavisk samling i 21 fasciklar, dessutom 20 fasciklar från Härnösands omgivning, 3 fasc. från Medelpad, 1 från Jämtland, 1 från Västerbotten och Norrbotten, 1 från Hälsingland och Härjedalen samt 9 fasc. insamlade av L. L. Laestadius och C. J. Hartman med bl.a. 56 Carex- och 35 Salixformer insamlade av den förre. Vidare fanns Musci Sueciae exsiccati av Lindgren, Thedenius och Sillén samt 9 vol. av Musci exsiccati av P. Engman, Stenhammars Lichenes, vol. 1—6 samt Lindgrens: Viktigare foderväxter. De geologiska samlingarna utgjordes av 500 mineral, varav cirka 400 var bestämda, 150 av J. H. Forselles svenska bergarter samt 125 ordnade och bestämda skandinaviska djurpetrifikat.

År 1882 blev det nya läroverket färdigt. På dess östra sida fanns en frontespis innehållande tre rum med en sammanlagd yta av 141 m², avsedda dels för läroverkets naturhistoriska samlingar dels som utställningslokal för det år 1880 grundade Västernorrlands läns museisällskaps samlingar av fornsaker och kulturhistoriska föremål. Museisällskapetets samlingar var inhysta här till 1907, då de flyttades till

⁵ Bucht a.a. 1923 resp. 1932.

⁶ Norberg a.a., s. 128.

⁷ Essén, Ragnar, Historik och katalog över Härnösands h. allm. läroverks biologiska museum, utarbetad av . . . 1925. Förvaras i Landsarkivet, Härnösand.

⁸ Norberg a.a., s. 128.

⁹ Årsred. 1868/69.

andra lokaler. I samband därmed blev de biologiska samlingarna om-disponerade. Samtidigt minskades utrymmet till 90,5 m² och försågs med ny inredning.¹⁰

Under den tid de båda samlingarna hade gemensam lokal, ökades läroverkets samling med många av J. O. Sundgren, Sundsvall, upp-stoppade fåglar, men framför allt med växter. Sålunda skänkte tand-läkare H. Mellbin 1899 ett herbarium på 800 växter och dr Frans Kempe en större samling fanerogamer. 1906 kom fyra fasciklar "Hernö Flora", insamlade på Härnön av Erland Kempe. En annan medlem av familjen, Seth Kempe, skänkte samma år 24 av konservator Olof Gylling i akvarell målade fågeltavlor, vilken gåva året därpå utökades med ytterligare 16. Dessa 40 konstverk stannade dock icke länge i läroverkets ägo utan såldes 1917 för 4000 kronor, vilken summa anslogs till inköp av biologiskt material och böcker.

När läroverketsmuseum ensamt disponerade lokalen, skänkte en sam-manslutning, kallad S:t Peterslogen, ett kranium jämte atlas av elefant samt ett skåp med exotiska kräldjur. Den tidigare ganska obe-tydliga insektsamlingen, som 1908 fick ett tillskott av fjärilar från disponent W. Jeanson, Port Natal, Sydafrika, ökades året därpå genom att Riksmuseum överlämnade c:a 400 svenska fjärilar och 80 skinnbaggar.

I samband med påbyggnad år 1921 av en tredje våning förlades den biologiska institutionen till denna och samlingarna komprimerades till ett rum. Efter denna tid har till museet kommit en stor samling utländska och svenska mikro-fjärilar jämte andra insekter, i stor ut-sträckning insamlade i Härnösandstrakten, och donerade av landskamrer A. Arnell. En samling svenska och utländska lavar insamlade eller genom byte förvärvade av läroverksadjunkt P. J. Hellbom, Örebro, och lektor O. Hellbom, Härnösand, skänktes 1931. Evertebrat-samlingen fick ett kraftigt tillskott, då adjunkt Ragnar Essén skänkte 147 arter havsdjur från Kristinebergstrakten och däggdjurssamlingen ökades med en markatta, en brun björn samt en bäver, inköpta från naturaliehandlare.

Status 30.9.1969. Landgrenskolan är nu lokal för grundskolans högstadium. Museet flyttades för halvtannat år sedan in i nuvarande,

ännu icke helt i ordningställda lokal, vilken även fungerar som grupp-
rum. Landgrenskolan har övertagit större delen av det gamla läro-
verkets samlingar.¹¹

Det zoologiska materialet utgöres av 18 däggdjur, bl.a. brun björn och bäver, ett hundratal svenska fåglar, de flesta utan etikett sedan en lektor, som härjat på liknande sätt på flera läroverk, låtit plocka bort dessa under motivering, att etiketter försvårade förhör. På ett fåtal fanns etiketterna kvar t.ex. på en turturduva från Bergsnäs by, Arvidsjaur 1.10.1924. Samtliga exotiska fåglar, sammanlagt ett nit-tiotal, kommer från Vetenskapsakademiens donation 1867. Flertalet har lyckligtvis etiketten kvar t.ex. Av. exot. 2544, Hedenborg 1833, Av. exot. 7532 Wahlberg 1841, Av. exot 1370 Westin 1820, T. Kum-lin, Wisconsin etc. Den utställda äggsamlingen består endast av en-staka ägg utan uppgifter. På vinden påträffades en ask med ägg från Maquariöarna av flera arter antarktiska pingviner och stormfåglar. Av kranier är utställda ett av indisk elefant och ett av brun björn, skänkt av förvaltare C. T. Landelius. Kräldjur, groddjur och fiskar är fåtaliga och utan uppgifter. Samma är förhållandet med de våt-preparerade evertebraterna med undantag av de från Gullmaren av adjunkt R. Essén 1928 insamlade. Av de torrpreparerade evertebra-terna utställes korallerna i en, de exotiska, obestämda molluskerna i två montrar. Dessutom finns sex små lådor mollusker och i många lådor förvaras de av landskamrer Arnell insamlade mikrolepidoptera.

Växterna förvaras på vinden. I ett herbarieskåp finns ett större systematiskt herbarium på c:a 1900 skandinaviska fanerogamer och kärilkryptogamer. Samlingen skall, enligt uppgift av institutionsföre-ståndaren, ha varit förtecknad i Lunds växtbyteskatalog, men för-teckningen är försvunnen sedan 1950. Av övrigt antecknades 4 fas-ciklar "Hernö Flora" samlade av Erland Kempe, samt ett herbarium från 1900-talets första årtionde, donerat av rektor Gösta Bucht. En lavsamling i 8 kartonger med vardera 25 askar, insamlad i Uppsala-trakten och i Jämtland, och determinerad av G. Forssel samt ett

¹¹ Endast några få preparat förvaras i Ängströmskolan (gymnasium och fack-skola).

¹⁰ Årsred. 1908/09.

mossherbarium av C. Alb. Tärnlund från 1930-talet förvaras också där.¹²

Av äldre växtsamlingar påträffades ett kryptogamherbarium, troligen från sent 1700-tal utan lokal- och datauppgifter men på många arks baksida var antecknat t.ex. Sp.Pl.1656.Fl.Su.1285 eller Fl.Su.1071.S.N.1065. Ett väl bibehållet Herbarium normale I—XIII, 1835—1844 av Ringius och Fries, Musci sueciae exsiccati, ed. Sv. Joh. Lindgren fasc. III—VIII, 1838—1844 samt en fasc. med mossor, där en del etiketter bar årtalen 1846—47 och initialerna P. E. Vidare finns Musci exsiccati, 6 vol. i gula pärmar, utan uppgift, Lichenes exsiccati, 2 vol, blå styvhäftade, troligen 1840-talet, ytterligare finns två uppsättningar numrerade 1—150 i blå pärmar av Musci exsiccati 1—3 utan etiketter men troligen från 1850—60-talen, samtliga komma från rektor Per Engmans sterbhus.

Chr. Stenhammars Lichenes Sueciae exsiccati, ed. altera I—VI samt G. A. Tiselius Sveriges allmännaste ogräs och foderväxter samt Giftiga ängs- och betesogräs, 2 fasc.

På Landsarkivet i Härnösand förvaras: Historik och katalog över Härnösands h. allm. läroverks biologiska museum, utarbetad av Ragnar Essén, adjunkt i biologi och geografi. 1925.

Inventarieförteckning för högre allmänna läroverket i Härnösand upprättad 1933 av H. A. Rosander.

Bucht, Gösta, Härnösands läroverks gamla och nya byggnader, Härnösand 1932.
Bucht, Gösta, Läroverkets byggnader, Härnösand 1923.
Carlgren, W. M., Bidrag till Härnösands allm. läroverks historia. Härnösand 1900.
No:berg, Otto, Härnösands kungl. gymnasium. Stockholm 1896.
Årsredogörelserna 1858—1961.

Kalmar Stagneliusskolan

Gymnasiet i Kalmar, som räknar sin uppkomst från slutet av 1600-talet, fick först 1824 ett lektorat i naturkunnsighet, men redan dessförinnan hade undervisats i naturalhistoria av intresserade provinsial-

¹² När lektor Sven Thore år 1944 uppgjorde ett nytt inventarium, förklarar han dettas mindre omfattning med, att han kasserat mycket av det äldre materialet.

läkare. Sålunda hade år 1750 dåvarande medicine licentiaten Johan Gustaf Wahlbom, som blivit föreslagen till provinsialläkare i Kalmar län, anhållit hos collegium medicum om rekommendation, att jämte sin läkarebefattning förordnas till lektor i naturalhistoria vid gymnasiet i Kalmar. Collegii medici skrivelse till Kungl. Maj:t av den 7 november 1750 är, skriver Hjelt,¹ betecknande för tidens uppfattning av fordringarna på en lektor och läkare:

”Collegium medicum understår sig E. Kongl. Maj:t underställa om icke vid alla Gymnasier uti riket kunde tillsättjas uti medicinen ärfarna och graduerade personer, såsom det uti långliga tider varit vid Gymnasium uti Wexjö brukeligt och för några år sedan E. Kongl. Maj:t allernådigst täckts förordna vid Gymnasium uti Hernösand.

E. Kongl. Maj:t har allernåd. behagat stadga att de, som vid Aca-
demierna uti riket vilja ernå Magistergraden, samt de, som tänka taga sacros ordines, böra förut genom examen pröfvas, som de lagt någon grund uti oeconomie, physique, chemie och historia naturali, på det de sedermera, när de uti landsorterne employeras, må kunna vara i stånd att bibringa allmogen sundare begrepp om sin hushållning. Utom det de mästa prästerna ordineras wid gymnasierne, der ingen finnes, som dem kan uti föreomtalte stycken examinera och således det påsyftade ändamålet ej vinnas, vore det af vigt att lust till naturalhistorien inplantades redan vid gymnasierne och lägga der-till en god grund, hvarpå sedan med större bequämlighet kan byggas vid academierna.

Emedan Calmare län saknar provincialläkare och i sjelfva staden Calmar nu finnes endast en apothekare och en badare, kanske ock någon fältskiärgesäll, vore det nu önskligt tillfälle att hugna bemäta län med en läkare, om E. Kongl. Maj:t uti i det lediga rummet i Gymnasium derstädes ville förordna någon skickelig person, som både kunde bispringa landet med nödiga råd vid förefallande sjukdomar och uti Gymnasium informera ungdomen uti naturalhistorien. Dertill understår sig Collegium medicum att föreslå med. licent. Johan Gustaf Wahlbom, om hvilken Collegium tror att han skulle wara lähnet till mycken förmån samt gagna det allmänna så med ungdomens informerande uti naturalhistorien och physiquen, som ock att han ej allenast kunde cultivera medicinal- och färgerigräset, utan

¹ Hjelt, O. E. A., Svenska och finska medicinalverkets historia, I, s. 501 f.

ock besörja, att sådana måtte färska hämtas, emedan Öland, som ligger Calmare så nära, gifwer deraf ett öfverflödigt förråd, hvilka eljest torra och odugliga åhrligen hämtas ifrån utrikes orter.”

Wahlbom utnämndes till provinsialmedicus 1753, fick mycket stor praktik och utgav åtskilliga medicinska arbeten och invaldes 1757 i Vetenskapsakademien. Livligt botaniskt och entomologiskt intresserad gjorde han stora samlingar, vilka kom till användning vid de föreläsningar i naturalhistoria, som han en följd av år höll för gymnasieungdomen.

På 1790-talet grundade biskop M. G. Wallenstråle ett ”Mynt- och Naturalkabinett”.² Dess innehåll var föga känt, men genom att studera stiftstidningarna har K. A. Johansson kunnat fastställa förekomst av en del kuriosa såsom en husgud av brons, en änterbila, tagen vid Svensksund m. m. Av naturalier omtalas en uppstoppad svart hare från 1799, skänkt av brukspatron Hoppenstedt på Flerohopp.³ Större delen av denna samling torde ha förstörts i den brand, som den 11 augusti 1800 ödelade en stor del av Kalmar, däribland läroverket. En del av biblioteket och något av samlingen blev dock räddat och placerades i slottet.⁴ Här förvarades de troligen också under den tid av 30 år, som läroverket fick nöja sig med provisoriska lokaler i det s.k. Schröderska huset.⁵

Intresset för att anlägga en naturalhistorisk samling förelåg, vilket framgår därav, att det i det av Kungl. Maj:t 1812 fastställda förslaget till ett nytt gymnasie- och skolhus fanns på ritningen över övre våningen ett stort och välplacerat rum, avsett för ett sådant naturaliekabinett.⁶ Men när sedan det nya skolhuset — som skulle hysa läroverket i nära hundra år — efter stora svårigheter och långt dröjs-

² Hildebrand, Bengt, C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser, Uppsala 1937, s. 83.

³ Läroverkets tidigare historia skildras av K. A. Johansson i Kalmar läroverk under eforers vård, Kalmar 1958.

⁴ Alving, Hjalmar, Storskolan i Kalmar, s. 15—100.

⁵ Nuvarande stadsbiblioteket. F. W. von Schubert skriver i sin Resa genom Sverige, Norrige etc., sv. uppl. 1823, s. 178, att han 1817 i Kalmar påträffat en liten naturaliesamling och förenat med detta ett betydande myntkabinett.

⁶ Se bild i Storskolan i Kalmar a.a., s. 135.

mål blev färdigt år 1835, hade naturalie-, konst- och myntsamlingen förvisats upp i en slags vindsvåning.⁷

Innehållet och uppställningen av denna säkerligen ganska obetydliga första samling är icke känt.⁸ Samlingen erhöi år 1857 en betydande tillökning, då kronofogden i Ölands norra Mot, J. H. Ene-man, skänkte 11 däggdjur och 119 olika arter fåglar i icke mindre än 164 exemplar.

Trivialskolans sammanslagning med gymnasiet enligt 1856 års läroverksstadga och de naturvetenskapliga ämnenas ökade del i undervisningen jämte den Enemanska donationen framtving behov av större plats för naturaliesamlingen. Utrymme vanns genom tillbyggnad av en våning. Men såväl biblioteket som skolans samlingar, vilka under tiden ökats med en coopverdiekapten Trädgårds gåva av tre albatrosser, en kapduva, ett par söderhavsfiskar, ett sågfisknäbb och en molluckkräfta, fick redan 1860 inpackas och magasineras.⁹

Under magasineringsperioden kom en intressant samling. Adjunkten vid läroverket, som samtidigt var stadsläkare, dr. D. G. Petersson, skänkte 1861 ”en insektsamling innehållande omkring 2500 arter, vilken samling fordom tillhört och förmodligen är gjord av kungl. livmedicus dr J. G. Wahlbom, en av Linnés utmärktare lärjungar, och således även har ett historiskt värde.”¹⁰

Samlingarna tillfördes även ett antal exsiccat såsom Stenhammars Lichenes och Friestedts Sveriges Pharmaceutiska växter. År 1867 utökades skolan med en byggnad belägen på andra sidan skolgården, parallellt med den tidigare befintliga, och i denna inreddes en ny museilokal, där ”under ledning av lärarna i naturvetenskap och med benäget biträde av såväl forna som nuvarande lärjungar”¹¹ samlingarna inflyttades läsåret 1867—68. I den nya lokalen ökades sam-

⁷ Ernst E. Areen, Kalmar läroverks byggnadshistoria i Storskolan i Kalmar, s. 153.

⁸ Vid riksdagen 1847—48 uppgav Kalmar representant i prästeståndet, att det fanns icke så obetydliga mynt- och naturaliesamlingar, men att de behövde ordnas och beskrivas.

⁹ Årsred. 1860/61.

¹⁰ Årsred. 1860/61. Daniel Georg Petersson antogs till stadsläkare i Kalmar 1838 och blev därjämte 1845 lärare vid gymnasiet. När han förvärvat den Wahlbomska insektsamlingen framgår icke.

¹¹ Årsred. 1867/68.

lingen med ett Homoskelett, 100 svenska bergarter, skänkta av Jernkontoret, horn av amerikansk bison och kranium av Delphinus delphis. Ävenledes inköptes en nästan fullständig samling svenska sötvattenssnäckor av C. A. Westerlund.

De botaniska samlingarna ökades förutom med fortsättningarna av ovan omtalade exsiccatsamlingar även med R. Hartmans Bryaceae Scandinaviae och J. E. Areschougs Algae Scandinavicae. Som gåva erhöles från arvingarna till kontraktsposten A. Ahlqvist dennes herbarium. En samling på 43 arter avskurna grenstycken av svenska busk- och trädslag skänktes av direktören H. Kylberg vid lantbrukselementarskolan på Ryssbylund, vilken skola strax därpå upplöstes och varifrån läroverket 1869 köpte cirka 80 fåglar, 48 fiskar i sprit, 20 amfibier och evertebrater, diverse fågelskelett, 30 petrifikat, 75 bergarter samlade av C. W. Paykull, samt en mindre insektsamling.

Tiden omkring 1870 var en synnerligen givande period för läroverkets museum. G. Kolthoff vistades i trakten och från honom köptes under ett par år 166 fågelarter och 3 smådäggdjur. Dessutom fick han omstoppa ett antal exemplar ur läroverkets äldre samling samt undervisa sådana lärjungar, ”som därav velat och kunnat begagna sig i konservering av fåglar.”¹²

Kolthoff var under denna tid den store leverantören, som försåg museet icke blott med däggdjur och fåglar utan även med uppstoppade fiskar och torkade kräftdjur. En annan leverantör var konserveratorn vid zoologiska museet i Lund, C. D. E. Rooth, som fick leverera spritpreparat av de ryggradslösa djur, som stod upptagna i läroböckerna, ävensom en stor samling kranier.

Trots att läroverkets museum var synnerligen välfyllt med fåglar, ansåg adjunkten fil. dr. Bror Arvid Engström, som nedlagt ett intresserat arbete på läroverkets naturaliesamling, att en av Kolthoff hopbragt nästan fullständig samling av skandinaviska fågelarter med båda könen representerade borde komma till läroverket. Då detta icke hade medel till ett sådant förvärv, tog Engström saken i egna händer och skaffade de behövliga medlen genom att själv gå med en insamlingslista. Han fick på detta sätt enskilda personer i Kalmar och trakten däromkring att teckna bidrag för de tvåtusen kronor, som sam-

lingen kostade. Lokal erhöles i gamla skolan, där samlingen uppställdes i ett 65,5 m² stort rum, beläget vid sidan av rektorexpeditionen. Kolthoff uppbyggde samlingen som ett biologiskt museum med träd, buskar, stenar m. m. Den betydande extrakostnaden för denna form av uppställning bestred Engström med egna medel.¹³

Den tidigare nämnde adjunkten och stadsläkaren D. G. Petersson fortsatte att gynna samlingen. Han skänkte bl.a. en olm, en tretåig sengångare, en samling tropiska snäckor och tropiska växter. Från andra donatorer kom tre fjällrävar skjutna i Kalmartrakten.

Av växter hade 1869 köpts 13 fasciklar av Hartmans Bryaceae Scandinaviae. 1872 inköptes ett herbarium på 1300 svenska och utländska växter från kyrkoherde J. I. Sabelström och sju år senare ett herbarium på 1060 svenska växter samlade av adjunkt F. Ahlberg. Ingenjörseleven Sven Allgurén ökade trädslagsamlingen med 21 olika brasilianska trädsorter.

Nyttillskotten fick plats tack vare, att fornsaker, mynt- och kuriosas avskilts år 1876 och överlämnats till Kalmar fornminnesförening, som i gengäld lämnade en del i deras ägo befintliga naturalier såsom en orm, ett ormskinn, en sköldpadda, käkar av albatross och haj etc.

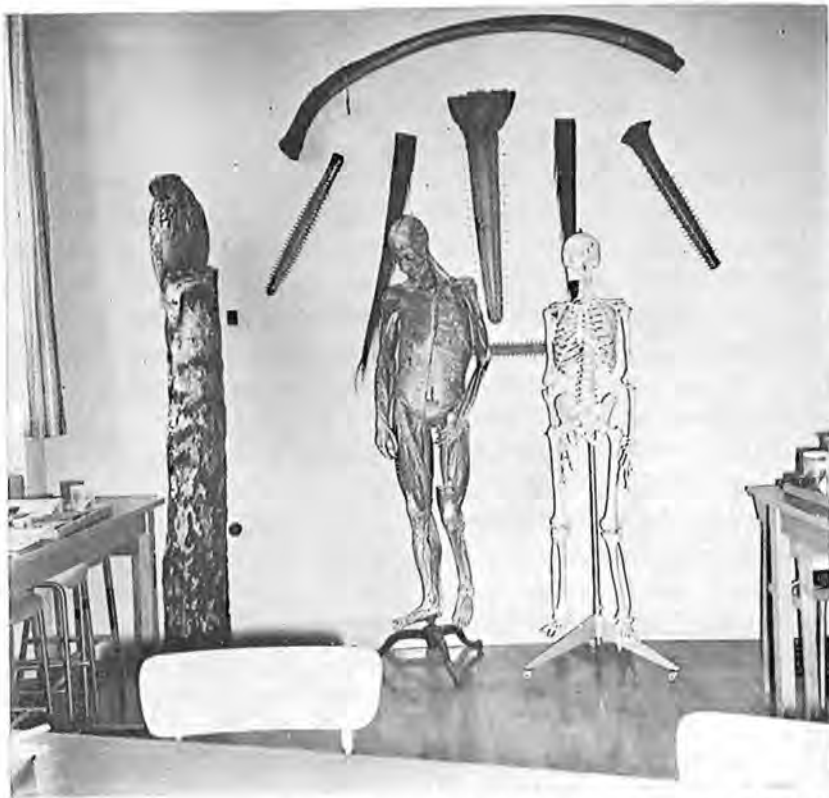
Som tidigare nämnts hade den ornitologiska samlingen blivit utställd i gamla skolan, d.v.s. 1835 års byggnad, medan övriga samlingar förvarades i tre rum på resp. 48,6, 19,6 och 11,4 m² i den nya byggnaden. 1880 års redogörelser ger en sammanställning av innehållet och då materialet icke nämnvärt ökades under de följande tio åren, kan det vara berättigat att återge den uppräknings, som finns i årsredogörelsen:

”För undervisning i naturvetenskap finns följande. En av doktor Auzoux i Paris tillverkad s.k. Hommes elastique eller människofigur i full kroppstorlek utvisande i detalj den anatomiska byggnaden; människoörat och människoögat i förstora skala; modeller i förstora skala av ett orm- och ett fiskhjärta tillverkade av doktor Auzoux; skelett av människa, räv, hök, orm, padda och aborre, 2 människokranier, kranier av åtskilliga däggdjur och fåglar, horn av flera djurslag, näbbar, tassar och vingar av flera fågelarter, käkar av hajararter, sägfiskens såg, ryggskal av ett par sköldpaddarter, en mindre samling uppstoppade däggdjur, 28 arter jämte några dubletter; en så gott som fullständig och ovanligt vacker samling av uppstoppade

¹² Årsred. 1869/70.

¹³ Storskolan i Kalmar, s. 305.

Sedan människokroppen på 1870-talet blivit föremål för undervisning, skaffade många läroverk en "Homme classique". Bredvid ett skelett av plast. Stagnelius-skolan, Kalmar.

skandinaviska fågelarter innehållande hanar och honor av de flesta arter, ordnade efter naturen, samt en stor mängd dubletter, som ordnats i särskilda museer, av vilka ett är särskilt avsett för den dagliga undervisningen och uppställt på lärorummet tillsammans med uppstoppade eller i sprit förvarade djurarter, som representera djurrikets övriga klasser och ordningar; dessutom en mindre samling uppstoppade fiskar och kräfdjur, en d:o samling i sprit förvarade reptiler, fiskar, insekter och andra ryggradslösa djur; ett par illa konserverade insektsamlingar i lådor; ett par lådor (143 arter) svenska lant- och sötvattensmollusker samlade och bestämda av läroverkskollegan C. A. Westerlundh, ett par äldre samlingar av svenska och utländska sötvattenssnäckor och musslor till största delen obestämda liksom åtskilliga korallarter; av växter R. F. Friestedt: Sveriges Pharmaceutiska

vexter (739 arter i 8 fasciklar), J. E. Areschoug: *Algae Scandinavicae exsiccatae adjectes Characeis*, ny serie (430 nummer i 9 fasciklar), Chr. Stenhammar: *Lichenes Sueciae exsiccatae fasciculi I—XV* (433 nummer), S. O. Lindberg: *Hepaticae Scandinavicae exsiccatae*, fasc. I. Ett gammalt herbarium samlat av framlidne prosten Abr. Ahlqvist och innehållande både svenska och utländska växter, uppklistrade på skrivpapper, ett herbarium, samlat av kyrkoherde J. I. Sabelström och innehållande omkring 1350 arter och underarter av skandinaviska kärlväxter, förvarade i vitt skrivpapper, ett ovanligt vackert d:o, innehållande 1060 arter allmänna svenska kärlväxter, samlade av läroverksadjunkten F. Ahlberg och inlagda i fin vit makulatur; ett d:o, som innehåller omkring 1000 arter allmänna svenska växter utan etiketter, ett antal avsågade tvärsnitt av svenska busk- och trädstammar och ett d:o av brasilianska trädslag."

Som redan omtalats var tillskottet ringa under åren närmast efter 1880. Det var först sedan docenten i botanik, Karl Fredrik Dusén, år 1888 utnämns till lektor i naturalhistoria och kemi, som intresset för samlingarnas tillväxt på nytt började göra sig gällande. Av den minnesteckning, som rektor skrev i årsredogörelsen 1909 vid Duséns avgång, får man en föreställning om Duséns insats. "Genom sin förbindelse med åtskilliga vetenskapliga institutioner och deras målsmän samt andra för den naturvetenskapliga forskningen intresserade personer, fick han under årens lopp för läroverkets naturaliesamlingar mottaga större och mindre gåvor. I de fall, där förvärv av enskilda mera värdefulla samlingar ansågs önskvärt men läroverkets tillgångar var otillräckliga, vände han sig till läroverkets gynnare och lyckades få medel. Han använde större eller mindre del av ferierna till vård och ordnande av samlingarna, eftersom den tid han under terminen kunde använda, var alltför knapp."

Till en början var det framför allt de geologiska samlingarna, han intresserade sig för. Redan 1892 inköptes rymliga montrar för uppordningen av mineral, bergarter och fossil. Följande år erhöll han från Riksmuseum genom professor A. E. Nordensköld en samling på 100 nummer mineral och från professor G. Lindström 50 arter fossil från kambrosilur, de flesta från Gotlands övre silur. Från Lunds universitets geologiska institution kom genom professor Bernhard Lundgren 26 stuffer bergarter samt växt- och djurfossil och av ingenjör P. Dusén och gruvingenjör Hans von Post m.fl. fossil och bergartsprov från skilda delar av Sverige. Läroverkets redan förefintliga fossilsamling granskades dels av G. Lindström dels av Bernhard Lundgren, varjämte mineralsamlingen helt och bergartssamlingen del-

vis bestämdes av statsgeologen dr Gerhard Holm.

Men icke endast de geologiska samlingarna växte. Genom sammanfattning från olika håll kunde inköpas naturalier från Kamerun, bland annat kranium av en ung elefant med betar, samlingar som hopbragts av ingenjör P. Dusén. Dessutom erhöles museet 1897 som gåva av C. A. Westerlund "omkring 180 arter och varieteter av skandinaviska ext-ramarina mollusker såsom supplement till den år 1868 av doktor Westerlund utgivna typsamlingen av svenska land- och sötvattensmollusker, vilken läroverket genom köp förvärvat redan under läsåret 1867—68."

Sedan den mineralogisk-geologiska samlingen ordnats och dessutom betydligt ökats, övergick Dusén att ordna växtsamlingen. Med biträde av intresserade lärjungar överflyttades dugliga herbarieexemplar på nya ark med gulaktig färgton, varpå exemplaren släktvis lades i omslagsark med blå färgton. Ett stort tillskott till växtsamlingen erhöles 1902, då större delen av den 1894 i Borgholm avlidne f.d. provinsialläkaren N. O. Silléns herbarium av skandinaviska fanerogamer och ormbunkar förvärvades, vilken samling omedelbart införlivades med läroverkets övriga samlingar. Dessa ökades också genom inköp av K. H. R. Hambergs kryptogamherbarium samt genom gåvan av tvärsnitt av 37 stammar från 32 olika slags buskar och träd, de flesta vildväxande i trakten av Strömserum och insamlade av friherre Chr. Rappe. Från Öland kom 1898 en tjockfot, skänkt av regementsläkare Alfred Backman. Det var det första fyndet i Skandinavien av denna vadare.

Duséns försvagade hälsa tvang honom till sjukledighet från 1903, och hans tjänst uppehöles en tid av Hjalmar Möller, som till en början ägnade stort intresse åt bibliotekets innehåll och utgav som supplement till 1908 års redogörelse en "Förteckning över Kalmar Högre allmänna läroverks bibliotek. I. Naturvetenskap".

Mosspecialisten Hjalmar Möller, som blev ordinarie lektor vid läroverket 1915 lämnade eljest föga spår i samlingarna under den korta tid han var i Kalmar. Han fick redan 1917 tjänstledighet för vetenskapligt arbete på Riksmuseum, varifrån han sände en samling mossor, lavar och alger till skolan och förmedlade en större evertebratsamling så sent som 1925.

Överhuvud var de ryggradslösa djuren dåligt representerade. Bortsett från den av stadsläkaren D. G. Pettersson 1861 donerade Wahl-

bomska samlingen och möjligen en samling insekter, som tillhört kyrkoherde Sabelström, men om vars förvärv icke finns anteckningar i årsredogörelserna, kom inga insekter till läroverket förrän 1920, då arvingarna till lektor Dusén skänkte 16 lådor dylika. Dessa samlingar sammanfördes till en enhet av preparatorn vid Riksmuseums entomologiska avdelning Bror Henrik Hansson.

År 1923 överlämnade tandläkare Leonard Haglund, "en f.d. lärjunge av Kalmar läroverk, en synnerligen rikhaltig och vacker samling insekter, med stor omsikt och eminent sakkunskap ordnad och uppsatt av givaren själv i ett prydligt och vackert skåp, skänkt av lektor T. R. Bendz, vilken ända från början visat livligt intresse för den storartade gåvan. Tandläkare Haglunds gåva förtjänar så mycket mera värderas, som den är en frukt av en ända från barndomen bedriven älsklingsforskning på lediga stunder vid sidan av levnadskallet, ett vackert 'monumentum studii et laboris', såsom samlingen kallas i förvaringsskåpets metallskylt."¹⁴

Bortsett från en av pastorsadjunkt Gösta Christiansson, Kalmar, 1955 skänkt samling av svenska skalbaggar erhöles insektsamlingen inget nytt material förrän 1961, då f.d. tullkontrollör Nils Bruce, Gårdby, donerade en större skalbaggsamling jämte tillhörande skåp, men tillskottet blev av kort varaktighet, ty enligt vad lektor Bror Forsman meddelat, togs donationen efter en tid tillbaka.

Växtsamlingen ökades bland annat genom att adjunkt A. J. Snell 1927 skänkt en större samling barlastväxter och växter från Öland och att det från tandläkare L. Haglunds sterbhus kommit ett herbarium på c:a 1000 ark, huvudsakligen Ölandsväxter. De största tillskotten kom dock först sedan samlingarna flyttat in i det nya läroverket och omtalas nedan.

Efter långvariga utredningar, som började redan 1905, beslötes äntligen 1930, att ett nytt läroverk skulle byggas. Det blev färdigt 1933.¹⁵ Den biologiska institutionen bestående av två lärosalar, laboratorium, rum för lärare och en museilokal på 76 m² förlades två trappor upp. Adjunkt Sven Hansson beskriver museet på följande sätt: "Mitt i rummet finns en pelare. På ömse sidor om denna står två stora montrar, nedtill i montern är en rad underskåp med trä-

¹⁴ Årsredog. 1922/23.

¹⁵ Göransson, C. E., a.a., s. 134.

dörrar; ovan dessa en rad lådor med glaslock och överst skåp med glasdörrar och ställbara hyllor av trä. Utmed rummets båda långväggar löpa montrar, flyttade från gamla läroverket och renoverade; de äro avsedda för samlingen av uppstoppade fåglar. Mitt emot pelaren mellan de fristående montrarna reser sig en björkstam, avsedd för en större fågel. Under de fyra fönstren på ena kortsidan är montrar med glaslock inbyggda. I lärarrummet ingår två skåp från gamla läroverket för skolans värdefulla herbarier”.

Status 23.4.1969. Samlingarna förvaras dels i en korridor dels i den till museum ursprungligen avsedda lokalen, vilken dock för ett par år sedan omändrades till studierum. I samband därmed bortflyttades flera montrar och minskades antalet utställda föremål, bland annat brändes en stor samling uppstoppade äldre fiskar. Av fåglar finns de vanliga arterna i ganska bra exemplar trots att montrarna är olåsta och eleverna har obehindrad tillgång till dem. Dr Auzoux's *hommes classique* är utställd liksom en stor glasbur med kuriös uppställning av fåglar, fjärilar och smådäggdjur från Sydamerika från mitten av 1800-talet och skänkt 1938 av målarmästare C. O. Wahlström. Den är placerad ovanpå det av tandläkare Haglund donerade insektskåpet, vars innehåll, huvudsakligen fjärilar och skalbaggar, är placerade i 12 lådor. De flesta har endast landskapsbeteckning, men är utan övriga uppgifter, flera saknar helt uppgifter. I samlingen finns också ett antal insekter från I. B. Ericssons insamlingar i Halland och Västergötland. Insektsamlingen i övrigt är sammanställd av preparator Hansson med material hämtat ur äldre samlingar.

Läroverkets växtsamling på sammanlagt 13—14000 ark är bildad genom sammanslagning av en del äldre herbarier såsom J. I. Sabelströms från 1850-talet och N. O. Silléns från 1870-talet. Av senare donationer skall nämnas f.d. provinsialläkare Alfred Andersson, Kalmar, donation på c:a 4500 ark, omfattande växter från hela världen, erhållna genom byte. Den hade överlämnats 1935—36 och i möjligaste mån ordnats av docent Helge Bruun. Dock återstår en ganska stor del, som ligger oordnad på vinden och väntar på uppklstring. 1940 fick läroverket adjunkten A. J. Snells herbarium på c:a 10000 uppklustrade växter. Vidare skall nämnas ett av adjunkt E. G. Arnström 1931 skänkt herbarium på 500 ark, postmästare R. Holtsberg 1938 skänkta 8 buntar och länsjägmästare Uno Danielssons 1947 4 buntar.

En stor samling olika träslag, som insamlats under lektor Duséns tid, är magasinerade.

Fossilsamlingen är placerad i korridoren utanför museilokalerna men var icke tillgänglig, nycklarna kunde inte anskaffas.

Märkligt nog påträffades katalogen över Sabelströms såväl växt- som insektsamling på lärarhögskolan i Kalmar. Växtsamlingskatalogen är från 1856 och upptager 1380 arter. Insektskatalogen är upprättad 1860.

Göransson, Carl Ernst, Kalmar högre allmänna läroverks nya byggnader, Kalmar 1933.

Storskolan i Kalmar I—II. Kalmar 1923—24.

Årsredogörelserna 1845—1961.

Karlskrona, Vittusskolan

”Naturaliesamlingar saknas alldeles, ehuru för en välordnad undervisning oumbärliga”, skriver rektor i 1858—59 års redogörelse för Karlskrona högre elementarläroverk. En av orsakerna till den totala frånvaron var — liksom på många andra skolor — bristande lokalutrymmen. Skolan hade genom kungl. brev 1858 förändrats från trivialskola till högre elementarläroverk men höll ännu till i ett av staden 1825 inköpt 1700-talshus. Detta innehöll utom lärosalar även bostäder för rektor och två lärare. Dessa tjänstebostäder måste 1858 avstås till undervisningslokaler. De därav betingade reparationerna var avslutade 1861. Trots att utrymmet för bibliotek och samlingar var knappt tillmätt, inköpte ”för 400 rdr rmt läroverket en samling av åtskilliga slags naturalier, efterlämnade av här avlidne kronobagaren Aspegren. Dessa samlingar hava blivit inrymda i ett särskilt för sådant ändamål avsett rum i lärohuset och överlämnade åt lärarens i naturvetenskap vård för att, så fort sådant medhinner, ordnas och katalogiseras, samt därefter bilda en början till det naturalieka-binett, som nitiska lärare i naturvetenskap icke lär underlåta att vidmakthålla och efter förmåga rikta, enär dylika samlingar synnerligen underlätta och uppmuntra till naturvetenskapens studium och i viss mån är alldeles oumbärliga vid undervisningen i detta ämne.”¹

¹ Årsred. 1860/61.

Georg Casten Aspegren ägde stora samlingar av naturalier samt mynt och medaljer, vilka han förvarade i ett särskilt därtill byggt museum. Han samlade huvudsakligen i Blekinge men fick även material genom sjöfarande samt erhöll av C. P. Thunberg en brasiliansk fågel- och insektsamling. Efter hans död skingrades samlingarna, en del kom till Lunds zoologiska museum en del såldes på annat håll. Det som blev kvar, kom, som ovan sagts, till Karlskrona läroverk, där lektor Carl August Gosselman uppställde dem och upprättade en katalog.²

Läroverkets samling utökades genom inköp år 1863 av 120 i Blekinge skjutna fåglar representerande 111 arter. Av vem dessa förvärvades framgår icke av årsredogörelsen. Där omnämnes däremot att det vid samma tid från docent Paykull i Uppsala köptes en samling bergarter. 1864 års redogörelse omtalar, att "inom naturaliesamlingen har en ny avdelning blivit grundlagd för mineralier; även som dess zoologiska avdelning fått av Kungl. Vetenskapsakademien och genom professor Sv. Lovéns ynnest mottaga en samling i sprit förvarade krustaceer från Kattegatt och Östersjön."

I en så utpräglad sjöfartsstad som Karlskrona blev sjöfarande goda furnisörer till samlingarna. För att ge en föreställning om från vilka vitt skilda områden museet berikades, skall här nämnas några av de gåvor, som omtalas. En kapten Pettersén skänkte torkade växter och spritlagda djur från Liberia och Egypten, kommandörkapten Melander koraller från Kuba, kommandörkapten Améen spritlagda djur från Sydamerika och hans kollega kommandörkapten Kleeman uppstoppade fåglar från samma kontinent. En annan kommandörkapten Fischerström donerade ett lejon och en samling spritlagda blötdjur och överfältläkare S. Mörck en albatross.

Förutom det av genom Sven Lovén skänkta materialet, bidrog Riksmuseum 1870 med 90 arter uppstoppade utländska fåglar jämte ett fåtal däggdjur, amfibier, fiskar och maskar. Från Jernkontoret kom en samling på 150 svenska bergarter. Ett intressant tillskott kom 1877, en ryggekota av val funnen i närheten av Kinnekulle.

Man hade haft anledning att förvänta att i 1880 års uppräknings

av museets bestånd finna en imponerande samling, men antagligen har materialet varit dåligt konserverat, ty redogörelsen upptar endast följande: Skelett av människa, kranier och andra skelettdelar av människa och andra ryggradsdjur. 11 däggdjur, uppstoppade eller i sprit, 15 kranier och 4 horn, 118 uppstoppade fåglar, 2 skelett samt 28 arters ägg, 8 arter kräldjur i sprit samt 5 skal och ett kranium av sköldpaddor, 6 arter groddjur i sprit, 28 spritkonserverade och 5 torkade fiskar, 1700 arter leddjur, 12 arter maskar, 420 arter blötdjur och 41 arter stråldjur. Ett blekingeherbarium, samlat av läroverkets lärjungar, med c:a 600 arter, ett allmänt herbarium på omkring 300 arter, ett herbarium av företrädesvis extraskandinaviska växter samt 80 träprover. 100 bergarter från docent Paykull, 150 från Bruks societeten, 100 fossil och 90 mineral.

Den gamla skolbyggnaden var sedan länge alltför trång och 1882 kunde en ny skolbyggnad, den nuvarande, invigas. Det gamla läroverkshuset fick stå kvar och i dennas mellinvåning uppläts till den naturhistoriska undervisningen fyra rum, av vilka två på resp. 104,4 och 61,5 m² var avsedda för samlingarna. Som ofta är fallet ökade de nya och större lokalerna intresset. Redan följande år fick museet som deposition mottaga två fågelsamlingar, den ena tillhörig en handlande Hahn och den andra tillhörig en revisor Gynther. Dessutom skänktes från olika håll reptiler och groddjur samt fåglar såsom praktejderpar, örn, sångsvan m.fl. Lektor C. A. Gosselman donerade fyra lådor insekter, ett antal snäckor och fågelägg och av adjunkt Herman Falcks arvingar överlämnades ett herbarium.

När fil. dr. Johan Erikson 1898 blivit lektor i biologi, bidrog han till samlingarnas ökning genom att hålla föredrag och för medel, som därvid inkom, inköptes bland annat en samling naturalier från Java och nio smådäggdjur från Kolthoffs i Uppsala. Själv skänkte Erikson evertebrater från Kristineberg samt några anatomiska preparat.

1900-talets första årtionde var synnerligen givande. Det började med att landshövding A. Wachtmeister skänkte 12 fåglar, bl.a. trana, glada och diverse andfåglar, auditör W. Lindahl en större samling blekingsinsekter jämte tillhörande skåp, som han inköpt från kammarförvanten H. G. Lübecks sterbhus. Från major V. J. Söderströms sterbhus kom en rikhaltig samling in- och utländska mollusker, koraller och fossil, från kassör E. Nerman en samling fågelbon och från eleven G. Ohlsson en större äggsamling.

² Om Aspegren, se Svenskt biografiskt lexikon, 2, Stockholm 1920, s. 388 f. och Eriksson, Gunnar, Kronobagare Aspegren, Elias Fries och växtrikets familjetrad. Lychnos 1960—61, s. 108 ff.

Ur ovannämnde H. G. Lübecks samlingar härrörde också ett moss- och lavherbarium, som inköpts och skänkts av apotekare P. E. R. Svanlund. Genom sammanskott från ett dussin Karlskronabor kunde 1906 förvärfvas f.d. telegrafkommissarie J. F. Svanlunds stora och välordnade herbarium, förvarat i fyra stora växtskåp. Några år senare tillkom också en revisor Ankarcronas mossherbarium.

Av övriga samlingar, som fram till 1912 kom till museet i form av gåva, kan nämnas adjunkt O. Björlings och flaggstyrman Rhodéns äggsamlingar. Nämda år inköptes ur C. A. Westerlunds efterlämnade samlingar en stor typsamling mollusker.

När en ny institutionsföreståndare 1912 tillträdde, skedde vissa förändringar. En uppsättning nya skåp anskaffades, fåglarna renoverades och de zoologiska samlingarna nyordnades. På grund av de inflatoriska förhållandena i Tyskland under den därpå följande tioårsperioden kunde en mängd fördelaktiga nyförvärv göras. Bland dessa skall nämnas skelett av vildsvin, får, varanödla, smaragdödla, huggorm, paddor etc. samt handskelett av tapir och rådjur, ett sju-tio-tal fåglar samt uppstoppade exemplar av guereza, grävling, utter, pungbjörn, pungråtta, pytonorm och såghaj, preparat av Hyalonema etc. Dessutom erhöles av flaggunderofficeren och antikhandlaren C. T. Andersson 1917 ett näbbdjur och två år senare en gibbon.

När lektor E. Westblad 1925 blev huvudlärare, skedde ånyo förändringar i museet, vilket genomgick en genomgripande renovering. Ökad belysning tillkom och en stor fristående monter för fågelsamlingen och en fönstermonter för snäck- och musselsamlingen inköptes. Två skåp, som tidigare stått i lärosalen, flyttades in, vitmålades invändigt och användes för förvaring av kranier och mindre skelett, övriga väggskåp vitmålades invändigt och en del av de äldre lådskåpen kasserades. Årsredogörelsen 1926 meddelar: "De zoologiska samlingarna har till större delen omordnats och etiketterats. Ryggradsdjuren efter Lönnbergs Fauna. En samling utländska, huvudsakligen brasilianska fåglar, har av konservator J. Meyert i Stockholm renoverats och uppsatts på träklotsar samt bestämts av lektor Westblad med välvilligt bistånd av prof. E. Lönnberg och greve N. Gyldenstolpe. En del lösa fågelbon har uppsatts på klotsar och med tillhörande ägg insatts i samlingen bredvid resp. fåglar. Museets stoppade krokodil har konserverats av konservator Meyert liksom två hajar, vilka monterats i hängkrokar under taket. Samtliga kranier och ske-

lett har rengjorts liksom större delen av snäckor och musslor, vilka senare monterats in i ett särskilt väggskåp, en typsamling av viktigare in- och utländska släkten har upplagts i en fönstermonter och resten har inordnats i nya pappaskar". Även den Westerlundiska samlingen placerades i provrör och kartonger.

De följande åren fortsattes omordningen, framför allt av insekterna, där samlingarna av äldre och nyare datum samordnades och ommonterades till en gemensam samling, varpå de gamla lådskåpen utrangerades. Ett betydande tillskott till insektsamling kom år 1939. Då överlämnades från lektor Johan Eriksons sterbhus dennes insektsamling jämte tillhörande skåp. Samtidigt donerades hans herbarium på cirka 10000 in- och utländska växter med tillhörande skåp.

Växterna inordnades i det stora herbarium, som adjunkten E. Rundkwist började sammanställa, sedan han 1925 skänkt sin 2064 nummer omfattande skandinaviska växtsamling. Ursprungligen var herbariet placerat i det mindre av de båda rum, som avsatts till samlingen, men sedan detta s.k. herbarierum 1928 omändrats till biologiskt laboratorium, placerades växterna dels i museet dels i lärosalen. Rundkwist upppardnade först de skandinaviska och övergick sedan att nyordna de extraskandinaviska växterna. Han följde därvid den systematiska delen av Skottsberg "Växternas liv". Han upplade samtidigt ett särskilt kartotek, på vars kort man kunde avläsa ett givet släktes hyllnummer samt för varje art även förefintliga lokaluppgifter. Kartoteket medgav snabbt och säkert uppsökande av varje växt och eftersom varje växtark försetts med hyll- och släktnummer gick tillbakaordnandet i herbariet enkelt.

Det systematiska herbariet kompletterades genom att efterlevande till en trädgårdsmästare S. O. Ohlsson 1944 skänkte dennes till något över 1200 exemplar uppgående samling av kulturväxter.

Läroverkets växtsamlingsbestånd, då "föreståndaren definitivt avslutat omordnandet och stämplantet av läroverkets botaniska samlingar", framgår av följande tablåer:

Antal ark kärlväxter vid Karlskrona h. a. läroverk 15/3 1944³

	Studie-herbariet	Blekinge-herbariet	Skandi-naviska herbariet	Ex.-skandina-viska herbariet	Kultur-herbariet	Summa
Pteridophyta ..... (Ormbunkar)	63	110	517	348	185	1223
Gymnospermer ..... (Nakenfröiga)	12	16	42	62	200	332
Monokotyledoner ..... (Enhjärtbladiga)	417	1141	4194	1607	283	7642
Dik.: Choripetaler ..... (Tvåhj.-bladiga, fribladiga)	1052	2584	9137	4503	2186	19462
Dik.: Sympetaler ..... (Tvåhj.-blad., sambladiga)	642	1747	5166	3069	1010	11634
Obestämd placering	—	—	—	—	45	45
Summa	2186	5598	19056	9589	3909	40338
Ursprungliga ..... Nyförvärv	2186	5598	12952	4754	2759	28249
lektor Eriksson ..... trädgårdsmästare	—	—	6104	4835	—	10939
S. O. Ohlsson ..... trädgårdsmästare	—	—	—	—	1150	1150
Summa	2186	5598	19056	9589	3909	40338

Lägre växter vid Karlskrona h. a. läroverk 15/10 1944, representerande följande antal lokaler.⁴

	Studie-herbariet	Blekinge-herbariet	Skandi-naviska herbariet	Ex.-skandina-viska herbariet	Kultur-herbariet	Summa
Bacter	—	—	1	1	—	2
Cyanophyceae	7	6	32	6	—	51
Diatomae	7	3	11	5	—	26
Conjugatae	1	—	70	7	—	78
Chlorophyceae	56	12	117	34	—	219
Characeae	11	38	200	11	—	260
Phaeophyceae	40	2	130	23	—	195
Rhodophyceae	51	3	153	53	—	260
A. Obest. pl.	—	—	—	14	—	14
Fungi	—	96	78	72	—	246
F. Obest. pl.	—	—	—	7	—	7
Lichenes	137	970	1132	108	—	2347
Musci	288	463	2541	883	—	4175
Summa	598	1593	4465	1224	—	7880
Därv nyförvärv						
lektor Eriksson ..... trädgårdsmästare	—	96	903	141	—	1140
S. O. Ohlsson ..... trädgårdsmästare	—	—	—	58	—	58
från föregående årsredogörelse	2186	5598	19056	9589	3909	40338
Summa	2784	7191	23521	10813	3909	48218

Status 28.4. 1969. Samlingarna är för närvarande inrymda i en stor sal med tre mittmontrar. Däggdjuren är företrädda av 45 exemplar, bland vilka märks näbbdjur, pungbjörn, guereza och gibbon i förhållandevis goda exemplar. Den omkring 300 individ stora fågel-samlingen innehåller rariteter som vitnackad svärta från Hasslö, Blekinge, 14.5.1924, småtrapp från Olsäng, Kristianopol, 27.10.1889, tornuggla, Hedebylund 1931. Av utländska fåglar antecknades ett sextiotal från Brasilien, varibland finns fem arter tukaner och något tiotal kolibrier. Äggsamlingen är ganska stor men i oordning och i stort sett utan uppgifter.

⁴ Årsred. 1944/45.

³ Årsred. 1943/44.

Av skelettdelar antecknades — förutom de tidigare nämnda — en kota och några revben av bardval samt ett kranium av fyrrhornat får, samtliga hemförda från Island under korvetten Frejas färd 1897.

Av evertebrater finns 10 lådor snäckor och musslor utan uppgift samt en väl hållen C. A. Westerlundsamling. Tre skåp med insekter, vilka dock — liksom de fjärilar i lösa lådor, som kom från den Eriksonska samlingen — saknar uppgifter. Sådana saknas även på den utställda samlingen koraller och de fem lådorna fossil.

Samtliga växter är sedan ett par år deponerade i Lunds botaniska museum.⁵

Bromé, Janrik, Karlskrona stads historia, III, 1862—1930. Karlskrona 1930.
Årsredogörelserna 1858—61

Karlstad, Sundsta- och Tingvallagymnasierna

Karlstad har haft gymnasium sedan 1600-talet men någon undervisning i naturvetenskapliga ämnen torde varken då eller under förra hälften av 1700-talet ha förekommit. Linné som besökte Karlstad 1740 skriver i Västgötaresan¹ "Här saknade jag historiae naturalis och physices lektoratet, emedan som jag märkt, att Värmelands studerande i Uppsala äro mera fallne och begivne på detta studium, än någon annor nation."

Kungl. Maj:t föreslog på 1750-talet, att det vid Karlstads gymnasium skulle inrättas ett physices et medicinae lektorat, vars innehavare samtidigt skulle fungera som provinsialläkare. Förslaget gick dock icke igenom i riksdagen 1752. Vid denna tid hade likväl vid gymnasiet införts en slags undervisning i naturalhistoria. Den bedrevs till en början som oavlönad bisyssla av någon av lärarna. En av dessa, magister Erik Eurén, undervisade i naturalhistoria från 1758 till 1761. Sistnämnda år hade Karlstads befullmäktigade till ständerna inkommit med ett memorial, där han framhöll, att naturalhistorien i enlighet med ständernas beslut 1747 införts som läroämne. Undervisningen hade dock dittills bestritts utan ersättning, men nu anhölls, att ständerna måtte utse någon lön till denna. Frågan hade en prin-

⁵ Enligt benäget meddelande av l:e museiintendent, docent O. Alborn, Lund.

¹ Stockholm 1747, s. 241.

ciell innebörd eftersom ett bifall säkerligen skulle följas av liknande krav från andra gymnasier. Ständerna stannade vid ett avstyrkande. I stället för löneanslag föreslogs tur till befordran för Eurén,² som utnämndes till logices et ethices lector, varpå undervisningen i naturalhistoria upphörde för lång tid. Erik Eurén hade i Uppsala varit lärjunge till Linné och det herbarium han därunder samlat, kom längre fram i tiden i läroverkets ägo.³

År 1752 hade Karlstad härjats av en svår brand, som förstörde så gott som hela staden. Först i september 1759 kunde en ny skolbyggnad invigas, vilken till ära för den regerande kungen benämndes Gymnasium Adolpho-Fredericianum. Det var en stor skolbyggnad och i dess övre våning var enligt den Svenska Mercurius för 1759⁴ bland annat ett rum avsett för naturalier inrett, trots att — så vitt man vet — det icke fanns några samlingar att förvara där.

Sedermera professorn i naturalhistoria i Lund, C. F. Fallén, berättar i "Biografiska anteckningar"⁵ ganska utförligt om sin tid vid Karlstad läroverk på 1770- och 1780-talen, men omtalar likväl inget om en eventuell förekomst av en naturaliesamling ej heller om någon undervisning.

Först 1790 beslöt Kungl. Maj:t att det skulle meddelas undervisning i naturvetenskapliga ämnen. Erik Euréns son Magnus, som efterträdde fadern som lektor, åtog sig denna undervisning, trots att den allt fortfarande var utan lön.

Intresset för naturalhistoria visade sig också däri, att brukspatronen på Uddeholm, Karl Fredrik Geijer, genom en donation 1792 sökte främja de naturvetenskapliga studierna vid läroverket. Geijers önskan var, att räntan av beloppet skulle tillfalla sedermera gymnasieadjunkten Axel Fryxell för att denne skulle "biträda lektor Eurén i dessa vetenskapers föreläsning så länge bemälte lektor vill continuera därmed". Geijer utökade sedermera donationen så att den blev

² Löfberg, David, Det nationalekonomiska motivet i svensk pedagogik, Uppsala 1949, s. 248. Vendel, V., Karlstads gymnasium läsaren 1821—1859. Karlstad 1928.

³ Se sid. 114.

⁴ Fryxell, Fr., Historisk berättelse om gymnasium och scholan i Carlstad, Den Svenska Mercurius 5:te årg. Stockholm 1759, s. 289 f.

⁵ Utgiven av H. Wijkmark, Stockholm 1914.

tillräcklig för avlöning av en ordinarie "Oeconomia, Physices et Historia Naturalis Lector".⁶

En trolig följd av den Geijerska donationen att få en fast anställd lärare var, att lektor Magnus Eurén 1793 skänkte sina egna och de av hans fader ägda naturaliesamlingarna till läroverket. Därmed kom den naturaliekammare, som funnits sedan 1759 till användning.⁷

Geijers intresse visade sig också däri, att han för läroverkets räkning inköpte dels en fågelsamling, som tillhörde pastor Johan Brandzel dels en botanisk samling efter provinsialmedicus Johan Daniel Lundmark. Denne hade åren 1780 och 1782 besökt norra Finland och Lappmarkerna och där gjort betydande insamlingar av växter och insekter.⁸

Borgströmiänske professorn i Uppsala, Samuel Liljelblad, ger oss i "Dagboksanteckningar från en resa i Värmland år 1797",⁹ en skildring av museet i slutet av 1700-talet. Han skriver bland annat: "Dessutom hade gymnasieadjunkten Mag:r Ullgren börjat en svensk botanisk samling för bekvämlighets skull vid lektionerna. Också voro dessa samlingar ökade med en äldre samling från Eurénska huset, där även rara växter se'n Linnéi tid voro förvarade. En insektsamling, en snäcksamling, fast ej stora, dock väl förvarade i sina skåp. Alla dessa samlingar voro uppställda i en stor sal och fagnade det mig obeskrivligt, att se en Linnæi önskan uppfylld, som här reste för 51 år se'n och saknade denna nyttiga inrättning vid gymnasium."

Någon tid efter denna skildring kom elden lös i naturaliekammaren. Lyckligtvis räddades delar av samlingen, som sedan förvarades i ett oinrett rum i nedre våningen, där det som undgått elden i stället blev illa åtgånget av fukt och vanvård.¹⁰

Kyrkoherden, sedermera domprosten, C. V. Bromander har 1919 publicerat "Anteckningar om Värmlands museum, dess uppkomst och

tillväxt",¹¹ av vilka framgår, att gymnasieadjunkten Axel Fryxell, som redan 1795 blev utnämnd till "oeconomia, physices et historiae naturalis lector Geijerianus", icke visade sig vara den kraft, som man väntat. Hans intressen var för splittrade och under hans tid råkade såväl undervisningen som vården av naturaliekabinettet i lägervall.¹² Först sedan naturalhistorien 1829 fått magister Johan Erik Nordahl till målsman, började man hoppas att få naturaliekabinettet satt i stånd.

Nordahl visade stort intresse för såväl undervisning som för naturaliekabinettets iståndsättande. Dels anskaffade han 47 monterade fåglar, men lämnade också "till härvarande naturaliekammare samlingar av stenarter och växter till ett icke ringa belopp och vilka han i en upprättad inventariebok tillika med fåglarna antecknat samt efter ordningar och klasser ordnat" som det står i årsredogörelsen för 1834. Tyvärr tycks ovan omtalade förteckning vara förkommen.

Innan Nordahls donation skett, hade läkaren Eric Högberg redan år 1830 skänkt den avlidne studenten Karl Peter Sundbergs herbarium på omkring 1000, till större delen, svenska växter till naturaliekammaren.

Sedan Nordahl 1837 lämnat sin tjänst, förordnades filosofie doktor Sven Hardin till museets föreståndare. Under hans ledning fick museet en betydande tillväxt tack vare det intresse, som läroverkets eforus, biskop C. A. Agardh, visade. Denne ivrade varmt för museet och skänkte själv 1839 en större samling snäckor och ett stort herbarium, huvudsakligen fanerogamer och ormbunkar.

Tillflödet av material tycks ha varit rikligt, ty i årsredogörelsen för 1839—40 heter det: "Till vinnande av större utrymme åt de alltjämt förökade naturaliesamlingarna har i stället för den trånga lokalen en större och för undervisningen mera passande blivit utsedd och anställd uti gymnasibibliotekets förra rum." Museilokalen försågs också med en kakelugn, vilket möjliggjorde för läraren att under vintern hålla lektioner där och att sysselsätta sig med samlingarna.

¹¹ Värmland förr och nu. Vol. XVII, 1919.

¹² Bromander, C. V. a.a., s. 15. En något annorlunda uppfattning har E. M. Arndt, som 1804 gjorde en resa i Sverige och därvid besökte Karlstad. Han skriver: Där finns en rätt artig naturaliesamling, som under herr lektor Fryxells uppsikt vunnit mycket och säkert skall vinna ännu mer, om denne man förbliver vid denna syssla. Del II, s. 43.

⁶ Gåvobrevet är avtryckt i Hammarin, Carlstads stifts herdaminne, Karlstad 1846, s. 117 ff. Bl.a. står, "Lärarens skyldighet skall vara att öka och i vederbörlig ordning hålla naturaliesamlingar, som till denna inrättning kunna erhållas, samt däröver hålla en noga förteckning.

⁷ Hammarin a.a., s. 131.

⁸ Sacklén, J. Fr., Sveriges läkare-historia, II, s. 683.

⁹ Publicerad i Värmland förr och nu 1924.

¹⁰ Hammarin a.a. I, s. 131.

Sedan det nya utrymmet erhållits, kom genom professor C. J. Sundevall en större samling fåglar från Riksmuseum. Även Filipstads Jakt- och målskjutningssällskap lämnade en samling dylika. Likväl saknades mycket, varför rektor i 1842 års redogörelse skriver: "Man måste ock beklaga, att, oaktat flera uppmaningar därom, kranierna eller huvudskålarna av rovdjuren och sällsyntare djur ej insändas. Så äger t.ex. museum i Värmland icke ett enda kranium av björn, varg, långt mindre av filfras, svart räv, fjällräv, älg o.s.v." Vädjan förklingade icke ohörd. Redan följande år kom från hovjägmästare H. A. Falk på Risäter både kranier och fåglar och från brukspatron And. Lyrholm ett älgkranium. Särskilt intresse väckte en python, inlagd i sprit, och skänkt 1844 av bergmästare von Schéele.

Tillflödet av material gjorde, att den nyinredda museilokalen snart visade sig otillräcklig framför allt sedan den 1857 bildade "Värmlands naturhistoriska förening" för en tid fick tillstånd att ha sina samlingar placerade där.

För att förstå det med åren alltmer ökade intima samarbetet mellan läroverkets museum och Naturhistoriska föreningen, måste först göras en sammanställning av denna förenings verksamhet. Bromander har i ovannämnda arbete givit en initierad skildring härav.

Naturhistoriska föreningen stiftades 1857 på initiativ av den tidigare omtalade bergmästare Frans Adolf von Schéele, som också blev dess förste ordförande. Enligt de 1863 tryckta stadgarna hade föreningen till ändamål, att genom samlande av "naturalster, företrädesvis värmländska, liva hågen för naturkunnighet och underlätta dess studium."

På kort tid förvärvade föreningen en ganska betydande samling, som 1860 innehöll 156 nummer av monterade fåglar, desutom kranier, horn, däggdjurshudar, snäckor samt en insekt-, en ägg- och en frösamling. Man hade också lyckats hyra en lokal till deras förvarande. Denna tvingades man dock att lämna redan efter ett par år och då uppkom förslaget, att föreningens samlingar skulle utställas tillsammans med läroverkets. För den skull inreddes under åren 1860—1861 ett stort rum på nedre botten, den forna gymnastiksalen, till att vara på en gång museum och undervisningslokal. Här erhöles de båda samlingarna en rymlig och ljus utställningslokal, till vilken två stora skåp med glasörrar för de uppstoppade fåglarna m. m. samt

sex mindre skåp i fönsternischerna för insekter, mineral m.m. förfärdigades.

Som ovan sagts tjänstgjorde museet även som undervisningslokal. "Den därav uppkomna olägenheten, att rummet ej alltid kan hållas i det städade och prydliga skick, vari ett museum bör vara, torde å andra sidan motvägas av den fördelen, att samlingarna på detta sätt är tillgängliga för undervisningen och bäst fylla ändamålet med ett läroverketsmuseum" skriver rektor i årsredogörelsen för 1862.

Olägenheterna torde även ha varit av annat slag, ty det dröjde knappast ett år förrän Naturhistoriska föreningen flyttade sin samling till Hushållningssällskapets expositionsbyggnad vid hamnen. Där undgick denna samling liksom läroverkets den förhärjande brand, som ödelade Karlstad 1865.

Vid denna tid bestod föreningens samlingar av 330 fågelarter, en mindre däggdjursamling, en större mineralsamling, som föreningen erhållit av Allmänna Lantbruksmötet i Karlstad år 1862, en mindre korallsamling, en äggsamling, en samling kranier och en mindre snäcksamling.

År 1867 hade till Naturhistoriska föreningens ordförande valts rektorn vid läroverket Johannes Wallinder och redan året därpå väcktes förslag att ånyo sammanföra föreningens och läroverkets samlingar. Man hade förhoppning att inom kort få större och passande lokaler.

Läroverkets undervisningslokaler hade länge varit otillräckliga. En till riksdagen 1860 ställd begäran om anslag till ett nytt skolhus hade avslagits. Den våldsamma branden 1865 ändrade läget. Visserligen hade själva läroverket med de naturhistoriska samlingarna undgått elden, men därigenom att läroverket var ett av stadens få kvarstående hus, togs det i anspråk av staden myndigheter och museet omändrades till ett förvaringsmagasin.

I samband med stadens återuppbyggande beviljade ständerna medel till en ny läroverksbyggnad (det nuvarande Tingvallagymnasiet), vilken invigdes 1870. Därmed upphörde den gamla gymnasiebyggnaden att vara skolbyggnad i egentlig bemärkelse. Den fick en ny funktion. Till en början genomgick den en omfattande reparation, varefter det i nedre våningen inreddes en lokal för läroverkets naturaliesamling. I samband med denna nyinredning skiljdes också ut

samt placerades i särskilda lokaler i övre våningen de fynd av fornsaker och etnografica, som dittills varit förenade med naturalierna.

Av den mängd material, som kommit till museet under de gångna årtiondena och som redovisas i årsredogörelserna, skall endast nämnas ett stort antal fåglar bland annat 28 stycken från direktör O. E. Stenström på Gårdsjö lantbruksskola och en stor samling av med. lic., sedermera generaldirektör K. M. Linroth själv stoppade fåglar och däggdjur. Vidare hade kommit ett fullständigt, väl monterat björnskelett, en mängd kranier och skelettdelar, en snäcksamling samt genom tillskyndan av biskop Agardh en insektsamling på 534 exemplar från Vetenskapsakademien. Rika tillskott fick även den mineralogiska avdelningen. Sålunda inköptes för 66:32 rdr b:co dels en samling på 230 svenska mineral dels en annan på 80 av de allmännaste svenska bergarterna. I gåva från olika håll kom större och mindre samlingar mineral och petrifikat, av vilka en från Ural var skänkt av ingenjör C. J. Åberg. Även Karlstad blev delaktig av Jernkontorets utdelning år 1866 av 150 svenska bergarter.

Växtsamlingen tycks däremot icke ha ökat nämnvärt under denna period. Det nämns endast "ett väl vårdat herbarium, som för detta läroverk har särskilt värde, emedan det största antalet växter är samlat i Värmland", vilket 1861 skänktes av mamsell Olivia Crons sterbhus.¹³ Samma år kom också en del av Stenhammars *Lichenes sueciae exsiccati*.

När den definitiva sammanslagningen mellan Naturhistoriska föreningens och läroverkets samlingar skett 1870, uppställdes de båda samlingarna som en enhet, varvid dock lektor L. M. Larsson, som 1867 efterträtt lektor Hardin såsom intendent för museet, försåg föreningens föremål med särskilda etiketter. Så småningom glömde man, att samlingarna tillhörde tvenne ägare, men i den summariska uppräknings i årsredogörelsen för 1879—80 står inom parentes anförts, vilket som tillhör Naturhistoriska föreningen eller, som den efter 1862 heter, Värmlands Naturhistoriska och Fornminnesförening.

Det är ett nog så imponerande museum, som redovisas. Först upptages ett fullständigt och väl uppsatt människoskelett, inköpt för 75

¹³ Enligt Hässler, A., *Våra läroverksherbarier*, Lund 1933, s. 468, utgjordes det av 400 arter, huvudsakligen samlade i Uppsala botaniska trädgård.

kronor, ett ofullständigt och illa medfaret d:o, skänkt av provinsialläkare doktor Lagerstedt, ett fullständigt och i gott skick varande björnskelett skänkt av brukspatron E. Holmberg, ett ofullständigt d:o, skänkt av ingenjör von Wachenfeldt, ett fullständigt mårdskelett, ett litet skelett av människofoster, funnet på Karlstads gamla kyrkogård vid kyrkan. 128 kranier, diverse skelettdelar av Homo, björn, känguru, ryggkota av val, ryggrad och käke av *Delphinus delphis*, 19 par horn. 35 uppstoppade däggdjur, dessutom 13, såsom bälta och myrslok, tillhörande Värmlands naturhistoriska förening. Av fåglar fanns 3 hela skelett och många skelettdelar och kranier, 4 bon, ett hundratal ägg samt 372 svenska, till största delen värmländska fåglar, 12 utländska uppstoppade och 28 skinnlagda exemplar. Dessutom fanns 181 svenska och 58 utländska fåglar tillhörande Föreningen, som också ägde 42 kräldjur och amfibier samt 48 spritlagda och 13 stoppade fiskar. Av dessa djurgrupper ägde museet 38 spritlagda amfibier och kräldjur samt 50 fiskar. Över samtliga fåglar, kräldjur, groddjur samt fiskar hade lektor Larsson upprättat en förteckning.¹⁴

Insekterna representerades av ett skåp med 24 lådor namngivna insekter. Ett par skorpiorer, några få kräftdjur, maskar och cephalopoder utgjorde huvudparten av övriga evertebraterna. Härtill kom dock åtskilliga, bestämda och obestämda, skal av snäckor och musslor bl.a. D. S. Högbergs typsamling om 80 arter i 300 exemplar samt 226 bestämda skal, som Föreningen erhållit från Vetenskapsakademien.

Växterna utgjordes av "Biskop C. A. Agardhs herbarium ordnat efter Endlichers system. Växterna noggrant bestämda och individernas antal angivet, äger stort vetenskapligt värde, vilket i synnerhet är förhållandet med den utmärkta typsamlingen av havsalger. Professor N. J. Silléns herbarium, samlingen obetydlig och av ringa värde. Olivia Crons herbarium, ordnat efter Friesiska systemet, herbariet är rikhaltigt och prydligt. V. häradshövding Theodor Andersson-Haganders herbarium ordnat efter det Friesiska systemet. En större växtsamling till större delen från professor Wikström. Svenska foderväxter, utgivna av J. Bjurzon, 2 häften. En växtbunt skänkt av O. G. Norbeck, tvenne andra växtsamlingar, varav den ena tillhör Värmlands Naturhistoriska och Fornminnesförening. *Lichenes Sueciae ex-*

¹⁴ Påträffades icke.

siccati, ed. altera curante. Chr. Stenhammar, 6 fasciklar. Typsamling av Skandinavians alger af Sofie Åkermark 1870.” ”På museum förvaras även ett större herbarium tillhörigt huvudläraren i naturvetenskap. Detsamma jämte Olivia Crons herbarium har förut använts i undervisningen. Numera examineras blott levande växter.”¹⁵

De följande åren medförde också ett stort antal gåvor bland annat kom 1883 resultatet av de mångåriga intressanta ärtflichetsförsöken på rävar, som kapten Hampus Ugglan gjort för att framställa en konstant svart rävarras, åtföljda av noggranna anteckningar över dels försöken dels rävarnas beteende i fångenskap. Gåvan utgjordes av tre uppstoppade rävar, av vilka en tillhörde den svarta varietetet nigro-argentina, fyra skinn av vanlig rävar, korsrävar och delvis svart varietetet.

Då de naturhistoriska samlingarna behövde ökat utrymme, genomgick museet 1892 en utvidgning, som i årsredogörelsen redovisas på följande sätt:

”Läroverkets naturhistoriska samlingar, varmed Värmlands Naturhistoriska och Fornminnesförenings samlingar sedan många år tillbaka äro förēnade, ha länge varit inrymda i gamla skolhuset i ett stort rum, vars golvyta till största delen upptagits av ett stort skåp, i vilket flertalet av de uppstoppade djuren förvarats. Härigenom hade utrymmet i museet blivit mycket knappt. Det mitt på golvet uppställda skåpet var dessutom så stort, att en stor del av de däri uppställda djuren icke kunde ses utifrån tillräckligt tydligt. En mycket stor del av djuren var därjämte illa uppstoppade eller svårt angripna av insekter, vartill kommer, att vissa grupper t.ex. däggdjur och ryggradslösa djur voro mycket klent representerade. Med de anslagna medlen, av vilka dock en del reserverats för kommande behov, hava de påpekade bristerna sistlidne sommar avhjälpats.

Ökat utrymme har vunnits genom borttagande av väggen mellan det förra museirummet och ett närgränsande av skolans vaktmästare förut disponerat rum. Det stora i rummets mitt förut ställda skåpet, har delats i tre smärre skåp, som ställts mellan fönsterna, så att ljus direkt utifrån kan infalla från två sidor och djuren tydligt ses utan att behöva uttagas ur skåpen. Oaktat dessutom flera nya skåp inköpts och insatts i museet, är så stor golvyta fri, att en större klass kan i museet utan olägenhet införas, och att även bänkar kunna dit inflyttas. Vidare har innanfönster anskaffats och en större kamin insatts, så att museet numera kan uppvärmas och användas även under den kalla årstiden.

Genom tillmötesgående av professorn vid Riksmuseet F. A. Smitt har museet under 5 veckor fått disponera en vid Riksmuseum anställd konservator,

som genomgått alla de uppstoppade djuren. De djur, som varit alldeles förstörda av insekter, ha utgallrats och de, som voro angripna, men ej alldeles förstörda, ha uppställts i ett särskilt rum, emedan de icke lämpligen kunna förvaras i museet. De övriga djuren ha uppsats eller omstoppats och i museet inställts varjämte planerna ommålats och nya etiketter ditsatts.

Museet har dessutom ökats genom icke obetydliga inköp från konservator G. Kolthoff i Uppsala, W. Schlüter i Halle, V. Fric i Prag och Auzoux i Paris. I stället för att däggdjur förut i museet var ytterst klent representerade, äger museet nu genom inköp av 39 däggdjur en visserligen liten, men för undervisningens behov fullt tillräcklig samling därav (t.ex. halvapa, varg, bäver, säl, delfin, näbbdjur). Samlingen av däggdjurs skelett har ökats med skelett av orangutang, tumlare, myrpiggsvin och flädermus. Den förut befintliga kraniesamlingen har ökats med 10 kranier samt en gipsavgjutning av gorillans kranium. Fågelsamlingen har ökats med 59 nummer, varibland märkes paradisfågel, pelikan, flamingo, gam, asfågel, vildsvan, örn. Av insekter och andra lägre djur har särskilt instruktiva preparat framställande djuren i olika utvecklingsstadier inköpts.

Slutligen har inköpts en människofigur i kroppsstorlek av papier maché av doktor Auzoux bekanta tillverkning.”

Det utrymme, som vid denna tid stod de naturhistoriska samlingarna till buds var 92,7 m²

Under 1900-talet första årtionde ökades samlingarna dels genom inköp av en större samling värmländska insekter, huvudsakligen fjärilar och skalbaggar, en älg, stoppad av Kolthoff, och ett rådjur, båda från Värmland samt av konservator A. Lundqvist en samling ägg.

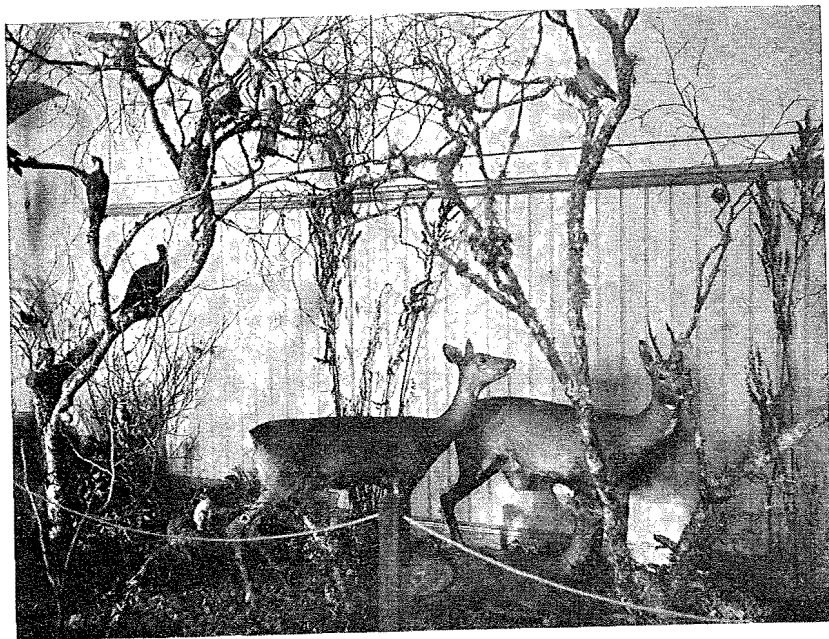
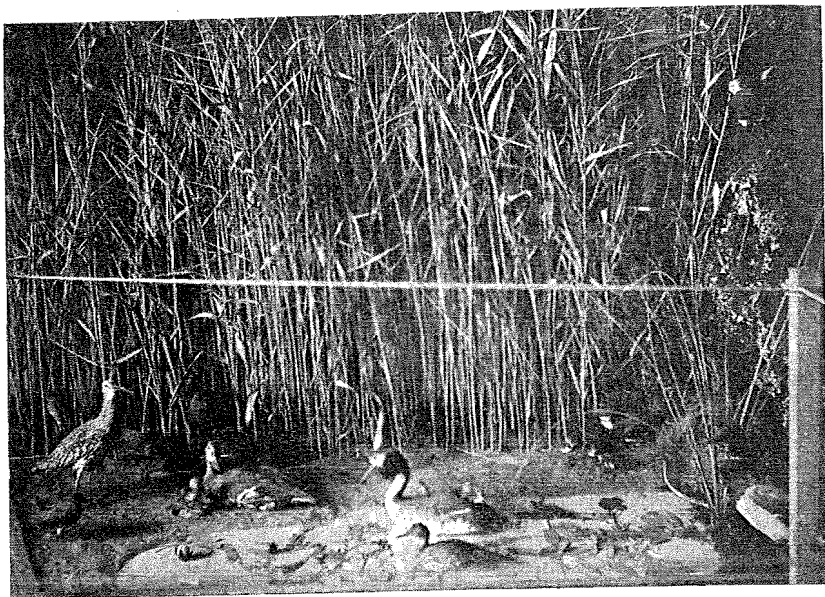
Innehållet i museet framgår av de båda förteckningar över ”Värmlands museums naturhistoriska samlingar. I. Ryggradsdjur och II. Ryggradslösa djur”, som lektorn Conrad Fristedt utgav 1906 resp. 1911.

På grund av den naturvetenskapliga undervisningens ökade behov av större utrymme beslöts omkring 1910 att uppföra en tillbyggnad, som skulle ligga mellan läroverkshuset och gamla gymnasiehuset. Först höstterminen 1913 togs den i bruk. Den bestod av två våningar jämte en stor och rymlig vindsvåning, som en följd av år stod oinredd.

I bottenvåningen på detta tillbygge förlades dels en lärosal och ett laboratorium dels en museilokal på omkring 66 m². I det gamla gymnasiehuset blev därigenom de tidigare undervisningslokalerna lediga och kunde användas för andra ändamål. I rummet närmast det naturhistoriska museet, anordnades ett mindre biologiskt museum, vari utställdes ett flertal inhemska djur i deras naturliga miljö. De natur-

¹⁵ Årsred. 1889/90.

I Karlstad skapade lektor C. Fristedt vid sidan av den rent systematiska uppställningen en biologisk avdelning, där djuren framträdde i naturlig miljö.

historiska samlingarna förvarades således dels i ett större och ett mindre rum i gymnasiehusets bottenvåning dels i museisalen i den nybyggda institutionsflygeln, där för undervisningen aktuella preparat utställdes.

Samlingarna växte alltjämt och till stor del med exotiskt material. Det började med att en Carl Olsson 1908 hemsände från Argentina en större samling ormar, ödlor och grodor från provinsen Santa Fe. Följande år kom från ingenjör Arwid Wennergren, Kribi, Kamerun, som gäva ett skinn och fullständigt skelett av chimpans samt dessutom 3 chimpanskranier, 4 smärre apskinn, en leopardskalle, 4 kranier av hornfåglar samt diverse kräldjur och insekter. Dessa följdes 1911 av en större samling fåglar, också de från Kamerun. Två av chimpanskranierna byttes dock ganska snart bort mot en pingvin och en albatross.

De största exotiska samlingarna kom från commandoren Elias Arrhenius, som under en tioårsperiod med början 1913 lämnade ett stort afrikanskt material framför allt kranier av gorilla, lejon, leopard samt många antiloper såsom hartebeest, eland, gnu, bushbock men även av kafferbuffel samt därtill två horn av noshörning och en uppstoppad leopard. Ännu så sent som 1927 kom från Arrhenius' sterbhus kranier av apor och rovdjur, tio fåglar samt en grupp på tre av vitnosig markatta, samtliga från Östafrika. Även museets intendent, lektor Fristedt, bidrog med material från Nya Zeeland och Ceylon.

Det inhemska materialet ökades genom gåvor av lasaretsöverläkare P. Clarholm, som flitigt lämnade uppstoppade fåglar. En hornkrona av den sista av de genom friherre Oscar Dickson införda kanadahjortarna kom från räntmästare Fr. Fristedt, Nyköping. En större äggsamling inköptes av jägmästare Elfstrands sterbhus, varifrån också inlämnades en stor björnskalle.

Bland de ryggradslösa djuren skall först nämnas provinsialläkare A. Lindegréns, Säffle, stora samling fjärilar jämte tillhörande förvaringskåp, som kom redan 1913. Läroverket hade dock redan en ganska stor fjärilsamling förvärvad från framlidne konservator A. H. Christiernsson i Kristinehamn, som samlat den vid Karlada i närheten av nämnda stad. Den samlingen hade bestämts och ordnats av lektor E. Wahlgren, samt finns tillsammans med en förteckning över skalbaggarna uppräknade i Fristedts katalog. Vid Fristedts avgång från lektoratet 1925 skrev rektor i årsredogörelsen bland annat "Så-

som vårdare av Värmlands museums naturhistoriska samlingar, vilket han till gagnet varit från år 1898 och även till namnet med titeln intendent från sin utnämning till lektor år 1905, har han nedlagt ett synnerligen oförtrutet, kärleksfullt och sakkunnigt arbete såväl beträffande ordnande, etikettering och underhåll som utökning. Genom att noggrant överse museets samtliga nummer varje år har han verksamt bevarat dem mot förstöring av ålder och insekter. Själv skicklig konservator, har han utan kostnad för museet verkställt uppstoppningar av nyförvärvade djur och på egen hand anordnat det näpna biologiska museet, som erbjuder anblicken av ett flertal inhemska djur i deras naturliga miljö. Från sina resor på Ceylon, i Indien och Australien har han hemfört och till museet som gåvor överlämnat värdefulla föremål. Alltid har han stått på museets bästa och aldrig försummat ett tillfälle att av lämpliga personer erhålla nyförvärv, vilkas konservering ofta fallit på hans lott och krävt icke ringa möda.”

Som tidigare nämnts hade Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening sina kulturhistoriska och naturhistoriska samlingar utställda i gymnasiehuset, men 1925 överlämnades de kulturhistoriska samlingarna till Värmlands museum, medan de naturhistoriska formellt övertogs av den nybildade ”Värmlands naturhistoriska förening”. Den 19 februari 1928 beslöt denna förening, att de i läroverkets museum befintliga samlingarna skulle överlämnas till detta, dock med det villkoret, att allmänheten som dittills skulle ha tillgång dit och att Värmlands naturhistoriska förening skulle erhålla inflytande avgifter.

Till de första gåvorna efter denna sammanslagning hör en uppstoppad påfågel, skänkt av dr Selma Lagerlöf, samt en spritsamling av samtliga svenska glacialrelikter, skänkt av lektor Folke Borg.

År 1935 skedde den förändringen, att biologiska institutionen förlades till vindsvåningen i flygelbyggnaden, där en fil av rum iordningställdes. De två mellersta rummen inreddes till lärosal resp. laboratorium, medan de båda flygelrummen, som förut stått obegagnade, eftersom de icke kunnat användas till lärosalar, iordningställdes till museirum. De nya lokalerna kom att ligga så obekvämt i förhållande till museet i gymnasiebyggnaden, att inköp av behövligt undervisningsmaterial blev nödvändigt. Ett anslag möjliggjorde inköp dels

av ny inredning dels av 11 smådäggdjur, 76 fåglar, skelett av människor och fem andra däggdjur etc.

Vad som under de följande decennierna kom till detta museum eller till samlingarna i gamla gymnasiet kan svårigen urskiljas ur årsredogörelserna och har i praktiken ganska liten betydelse, ty 1960 uppdelades läroverket i två, Sundstagsgymnasiet, som erhöll en ny läroverksbyggnad samt större delen av de gamla gymnasiesamlingarna, och Tingvallagymnasiet, som kvarstannade och övertog större delen av de i vindsvåningen utställda nyinköpta samlingarna, men dessutom erhöll en del från de övriga samlingarna.

Innan denna uppdelning ägt rum, hade samlingen ökat genom gåvor av bl.a. en fjärilsamling, skänkt av kapten Hilding Ekendahl, Stockholm, marina djur från Kristineberg, skänkta av lektor Harry Svensson och en äggsamling av provinsialläkare Elof Edlund. Från apotekare Alfred Nordströms sterbhus kom 26 fåglar och smådäggdjur samt från advokat Ernst Treffenberg ett myskoxskinn.

Vad växtsamlingen beträffar, har Fredrik Hård av Segerstad publicerat en förteckning över dess innehåll i ”C. A. Agardhs fanerogamherbarium jämte andra i Karlstads h.a. läroverk befintliga herbarier”¹⁶ följt av ”Ytterligare om de gamla Karlstads-herbarierna”¹⁷ till vilka arbeten hänvisas.

Läroverket har även efter denna tid erhållit flera herbarier. 1933 skänkte adjunkt P. Hellerström 1200 ark skandinaviska växter och 1938 överlämnade kontraktsprosten i Brunflo, Gustaf Örstedt, sitt herbarium på 5600 enheter (arter, varieteter, former) i 56 fasciklar. Det bestod av 3750 kärlväxter, 250 alger, 187 levermossor, 5 vitmossor, 827 bladmossor samt 526 lavar, dels hopbragta av honom själv dels förvärvade genom intensivt växtbyte med Lunds Botaniska Förening. Herbariet skall enligt donators önskan icke inordnas i läroverkets övriga samlingar utan förvaras för sig. Med herbariet följde ett manuskript ”Namnförklaringar till svenska kärlväxter” författat av donator. Det behandlar både de latinska och svenska växtnamnens betydelse och hänsyftning och är försett med ett förträffligt register.

¹⁶ Meddelande från Värmlands naturhistoriska förening nr 1. Tryckt som bihang i läroverkets årsred. 1927/28.

¹⁷ Föreningens meddelande nr 2. 1931.

Samma år kom ett annat stort herbarium till läroverket. Det skänktes av generaldirektören i Medicinalstyrelsen, Klas Magnus Linroth, som redan på 1880-talet berikat samlingarna med en stor mängd av honom själv monterade fåglar. Herbariet var inrymt i två vackra skåp och de flesta växterna hade Linroth själv samlat sedan 1860. Endast en mindre del härrörde från gåvor eller hade erhållits genom byte. Linroths intresse hade väckts av hans gamle lärare, den kände botanisten och florautgivaren lektor Lars Magnus Larsson och därför skall herbariet, skriver Linroth, betraktas som en "gåva från en tacksam lärjunge till lektor L. M. Larsson". Herbariet omfattade 2800 ark huvudsakligen svenska fanerogamer och ormbunkar.

Från major C. E. Nygrens sterbhus kom ett herbarium av värmländska växter och med detta som grund jämte material ur det skandinaviska herbariet, upplade lektor Svante Suneson 1948 ett särskilt värmländskt herbarium, som omfattade omkring 1100 ark kärllväxter. Själv skänkte Suneson samlingar av alger och lavar.

Karlstad, Sundstagsymnasiet

Status 13.5.1969. Samlingarna förvaras förutom i en stor museilokal även i det s.k. preparationsrummet samt i ett mera avsides liggande s.k. herbarierum. Vid inflyttningen i den nya gymnasiebyggnaden upprättades 1961 en omfattande inventarieförteckning.

I museilokalen finns tre fristående och tre väggmontrar. Innehållet utgöres dels av 235 fåglar, flertalet utan uppgifter på etiketten men sådana finns i ovanstående förteckning. De svenska fåglarna är huvudsakligen från Karlstadtrakten. Bland de utländska märks tre lyr-fåglar och ett storfothöns, *Talegalla lathami*, samtliga överlämnade av Vetenskapsakademien. Därifrån kommer också en monterad *Sylvicapra natalensis*, insamlad 1859 i Kafferlandet av J. A. Wahlberg. Av däggdjur finns också näbbdjur, lemur, chimpans och en *Cercopithecus*, båda från Kamerun och donerade av R. Wennergren, en *Colobusapa* utan uppgift, ett gott exemplar av stor myrslok, monterad 1901 av ett skinn, som legat många år i samlingarna, en tamandua, en leopard från Kongo, skjuten av Elias Arrhenius, ett antal utländska gnagare som murmeldjur, piggsvin, präriehund, hästspringråtta, och av skandinaviska varg, järv, fjällräv och bäver. Bland skeletten märkes ett av chimpans, ett av orangutang, komplett skelett av

Värmlandsbjörn, defekt av myrpiggsvin samt en mängd kranier av lejon, leopard, hyena från Ostafrika, skänkta av E. Arrhenius samt horn av älg, ren, kanadahjort samtliga utan uppgifter.

I det s.k. preparationsrummet finns 17 par antilophorn, 2 buffelhorn med kranier samt 2 noshörningshorn, de flesta utan uppgifter, men på några står antecknat, att de härrör från E. Arrhenius. I rummet finns också en myskoxfäll samt 3 capricorna horn bl.a. ett av fyrhornsfår, som enligt etiketten är från Karlstad 1867, donerat av C. M. Linroth.

Här finns också i två skåp det s.k. Öhrstedtska herbariet, vilket donerades 1938 och i ett mindre skåp det s.k. Värmlandsherbariet från 1948.

Övriga växter förvaras i det s.k. herbarierummet, där det stora herbariet, sammansatt av olika donationer, ännu icke helt ordnat. Ett mossherbarium, Musci I—V, insamlat av Hj. Möller. K. F. Dusén, L. M. Larsson m.fl. samt ett band "Ormbunkar och mossor från Nya Zeeland, samlade af Conrad Fristedt julen 1889—1890", hade donerats 1922, men det var i total avsaknad av alla uppgifter. Av lavar fanns *Lichenes Sueciæ*, ed. altera, curante Chr. Stenhammar, fasc. I—VI. Typsamling af Skandinavians alger. 100 arter af Sophia Åkermark, Göteborg 1870 samt Svenska foderväxter utgifna af J. Bjurzon I—II.

I herbarierummet finns också utställt en mollusksamling, till större delen utan uppgifter. Inmängd i denna är en samling från C. A. Westerland med fynddata. I samma skåp finns också i 7 små kartonger D. S. Högborgs typsamling från 1800-talets början.

Insekterna påträffas i diverse lådor i allmänhet utan uppgifter. Detsamma är förhållandet med de insekter, som 1913 donerades av provinsialläkare A. Lindegrén. I ett skåp förvaras cirka 1300 exemplar av över 500 species fjärilar. Även om de flesta saknar uppgifter finns på varje nål en pappersbit, som markerar landskapet eller landet, varifrån individen erhållits. I ett bilagt donationsbrev omnämnes som raritet en *Limenites populi* var. *tremulæ* från Vrigstad, Småland, samt *Cuculia lucifuga* från Helsingland.

Övriga evertebrater är ganska rikligt företrädda men utvalda för skolbruk. Vidare finns en ganska obetydlig samling fossil från Gotland. Utanför geografiska institutionen har utställts en samling mi-

neral, den s.k. Långbanssamlingen från Värmlands Taberg och Långban. Etiketterna hade under flyttningen delvis dislokalerats.

Karlstad, Tingvallagymnasiet

Status 14.5.1969. Som tidigare omtalats flyttades — då det gamla gymnasiet delades i två — större delen av läroverkets naturaliesamlingar till det nybyggda Sundstagymnasiet. En ringa del stannade dock kvar i det gamla, nu Tingvallagymnasiet benämnda, läroverkets lokaler och bildade tillsammans med de få preparat, som funnits i biologiinstitutionens museum, Tingvallagymnasiets naturaliesamling. Denna förvaras i de tidigare omnämnda vindsrummen i institutionsflygeln.

Samlingarna består till största delen av naturaliehandlarexemplar. Undantag utgör dock en ung turturduva, skjuten i Alsters s:n 1906. Av exotiska fåglar antecknades en *Paradisea papuana*, en *Bycanistes subcylindricus*. En *Corythix porphyreolophus* från Wahlbergs samling, skjuten i Port Natal 1839, var skänkt av Vetenskapsakademien. Av däggdjur finns en lo från Uddeholmstrakten, skjuten i oktober 1893 samt ett antal kranier av lejon, leopard, hyena och ett flertal antiloper skänkta av E. Arrhenius. Dessutom finns monterade reptiler och fiskar medan vätskepreparaten är få och utan intresse.

I ett av de inbyggda förvaringsrummen påträffades ett antal av de i slutet av 1800-talet vanliga papier-machémodellerna från Deyrolles i Paris, snigel, ascidie, trematod, blodigel, honungsbi, ädelkorall, sjösjärna, flodkräfta och groda.

I ett annat förvaringsrum finns en obetydlig äggsamling utan uppgifter. Detta är även förhållandet med insektsamlingen.

Inga herbarier påträffades men enligt uppgift skall sådana finnas magasinerade på vinden till en grundskola, Västerstrandsskolan.

Bromander, C. O., Anteckningar om Värmlands museum, dess uppkomst och tillväxt, Värmland, förr och nu vol. XVII. Karlstad 1919.

Dahlman, Axel, Gamla gymnasiehuset i Karlstad, Värmland förr och nu, vol. XXI. Karlstad 1923.

Ur Karlstads högre allmänna läroverks historia I, Karlstad 1931.

Årsredogörelserna 1843—1961.

Landskrona, Dammbagsskolan

Sedan 1818 hade Landskrona lägre elementarläroverk sina lokaler i tre små och trånga rum i ett staden tillhörigt hus i hörnet av nuvarande Storgatan och Drottninggatan. Först 1859 erhöles bättre lokaler, ty då inreddes delar av fastigheten, som tidigare varit privatbostäder, till lärosalar, varjämte en av de tidigare salarna blev förvaringsplats för de samlingar, som just vid denna tid började anläggas. I 1859 års redogörelse meddelas nämligen "att under året har grunden till en zoologisk samling vid läroverket blivit lagd genom en gåva av 20 väl uppstoppade och konserverade fågelarter i ändamålsenliga förvaringsskåp, som kyrkoherden i Barkåkra, J. P. Hofverberg, vid sitt avsked från skolan till läroverket överlämnade."

Samlingen ökades följande år, ty då skänkte handlande J. G. Böckman "en stor och väl konserverad samling av fåglar och insekter" och bagare A. E. Fick en samling fågelägg. Vid ett senare tillfälle skänkte kollega C. A. Westerlund ett Herbarium Suecicum samt veterinärläkare J. Olsson och handlande C. H. Leissner ett komplett däggdjurs skelett samt ett flertal kranier.

Trots dessa gåvor skrev rektor i 1862 års redogörelse, att skolans naturaliesamling på grund av bristande tillgångar icke tillfredsställde skolans behov av undervisningsmaterial i naturhistoria. Redan i nästa års redogörelse¹ stod att läsa, att "uppmanad dels av eget intresse för själva facket dels av nit för skolans och undervisningens framgång, stiftade nämligen herr veterinärläkaren J. Olsson sistlidne sommar härstädes ett Zoologiskt Sällskap, utgörande omkring 70 medlemmar så väl från staden som från närmaste landsbygd, vilka för bildande av ett Naturhistoriskt museum åt Elementarläroverket, tecknade sig för en årlig avgift av 4—10 rdr rmt vardera, att under loppet av fem år utgå. Härigenom sammanbragtes ett årligt belopp av 380 rdr 50 öre rmt, som under namn av Landskrona Elementarläroverks musei-fond, för vinnande av nyssnämnda ändamål, den 5 september 1862 till skolan överlämnades och ställdes under förvaltning av rektor jämte herrar veterinärläkaren J. Olsson och apotekare L. Kaijser. Genom detta rika bidrag, för vilket jag härmed offentligentligen hembär läroverkets värdsamma tacksägelse så väl till Zoologiska Sällskapets stiftare som ock till dess samtliga ledamöter, och

¹ Årsred. 1862/63.

dessutom även genom de frikostiga gåvor av naturalier, som med anledning härav lämnats av enskilda, för vilka jag anhåller att på detta sätt betyga skolans tacksamma erkänsla, har naturaliesamlingen under året tillvuxit så, att den numera innehåller, utom ett stort antal dubletter, 18 däggdjur, 140 fåglar, 8 amfibier, 28 fiskar, en någorlunda fullständig insektsamling, 18 kranier och skeletter, 40 fågelägg, 71 snäckor, åtskilliga koraller jämte en del mineralier och jordarter. Stora ändamålsenliga skåp för samlingarnas förvarande har blivit anskaffade. Vin- och Spritförsäljningsbolaget lämnar fortfarande gratis all för konservering nödvändig sprit, herr repslagare H. O. Malmsten alla för uppstoppningen erforderliga blånor och stadens innevånare ha än ytterligare ökat den tacksamhetsskuld, vari Elementarläroverket står till samhället, genom det beslut, som av stadsfullmäktige enhälligt fattades den 22 januari 1863, då på därom gjord ansökan ett anslag av stadens medel, uppgående till 1500 rdl rmt beviljades till uppbyggande av en ny och ändamålsenlig lokal inom skolgården för inrymmande av elementarläroverkets samlingar. Men även från annat håll har Landskrona elementarläroverk fått emottaga prov på ynnest och deltagande, i det Zoologiska Riksmuseum i Stockholm den 25 oktober 1862 såsom gåva till läroverket överlämnade en dyrbar samling av in- och utländska naturalier, som får ett ökat värde därigenom, att den blivit given på tillskyndelse av professorn och kommandören Sv. Nilsson, i vilken läroverket med glädje och stolthet räknar en av sina forna lärjungar.”²

Samtidigt meddelade rektor, att läraren i naturalhistoria J. A. Holmgren åtog sig vården av museet och konserveringen av inkommande material.

Den ovan omtalade museilokalen kom till stånd redan 1864 genom att det på läroverkets fristående gymnastikbyggnad tillbyggdes en övre våning. Denna innehöll en enda sal, stor nog att rymma både de naturhistoriska och kulturhistoriska samlingarna. Dessutom inreddes på vinden ovanför museisalen ett med eldstad försett rum, så att en konservator kunde där utföra sina dagliga arbeten. Ty genom de medel Zoologiska Sällskapet ställde till läroverkets förfogande ökades icke endast naturalierna väsentligt, utan skolan fick dessutom

² Den av Sven Nilsson överlämnade samlingen bestod av ett sextiotial fåglar och fiskar försedda med behöriga uppgifter.

möjlighet att avlöna en konservator, en artillerist A. Haggren,³ som fått sin utbildning vid zoologiska museet i Lund hos konservator C. D. E. Roth.

I den nya lokalen utställdes också de båda mollusksamlingar, som vid denna tidpunkt skänktes dit. Den ena kom från intendenten vid Göteborgs museum A. W. Malm, den andra var en stor och dyrbar samling prydnadssnäckor, som inköpts genom sammanskott av fem personer.

Förutom från enskilda kom gåvor även från de zoologiska museerna i Lund, Uppsala och Malmö, vilka ökade samlingarna med 48 in- och utländska fåglar samt fisksamlingen med 10 nummer.⁴ En överstelöjtnant August von Kosboth donerade sin ”vackra samling av väl uppstoppade fåglar från mellersta Sverige” och fängelsedirektör L. Höckert en stor insektsamling med tillhörande skåp.⁵

Ännu 1870 inköptes preparat med hjälp av Zoologiska Sällskapet, ”vars fjärde årsavgift för detta ändamål blivit upptagen, utan att dock i väsentligare mån behöva användas.” Det verkar som om intresset för samlingarna började mattas efter denna tid eller också ansåg man, att de nått en önskad omfattning, ty under det följande decenniet upptages i redogörelserna i de flesta fall endast namnen på donatorerna utan angivande av gåvans beskaffenhet.

1880 års redogörelse, som vid de flesta läroverk ger en detaljerad översikt över naturaliesamlingarnas innehåll, uppgiver endast, att det finns över 1500 nummer naturalier samt 4272 nummer tillhörande antikvitets-, mynt- och medaljsamlingen.

Först tio år senare meddelas att den naturhistoriska samlingen innehåller 21 däggdjur, 408 fåglar och 6 uppstoppade reptiler, därjämte åtskilliga smärre ormar och ödlor samt 7 fiskar förvarade i burkar, 52 lådor insekter, 8 krustaceer, 250 mollusker, 44 stråldjur, 5 kompletta skelett, 17 kranier och diverse skelettdelar, 1 herbarium och många mineral- och stenarter samt petrifikat.

³ Haggren var anställd åren 1862—67 mot ett månatligt arvode av 5 kronor och hade dessutom särskilt arvode för varje uppstoppat djur. Efter 1868, då Haggren avflyttade, hade läroverket ingen egen konservator utan lät uppstoppningen ske i Lund eller Köpenhamn.

⁴ Årsred. 1864/65.

⁵ Årsred. 1865/66.

Även om den sal, i vilken samlingarna var uppställda, var tillfredsställande, var skolans övriga lokaler högst omoderna. Redan 1885 hade därför förslag väckts om en nybyggnad, men det dröjde till 1897 innan Landskrona femklassiga läroverk vid Regeringsgatan kunde invigas. I dess andra våning var två rum avsatta till museum, det ena med 32, det andra med 40 m² golvyta.⁶ Vid inflyttningen till de nya lokalerna genomgicks samlingarna av konservator C. D. E. Rooth, Lund. Det blev en genomgripande gallring, som medförde att samlingarna minskades med ca 500 nummer.

Bortsett från ett par gåvor såsom ett sköldpaddskal och ägg av emu från Västaustralien tycks beståndet icke nämnvärt förändrats, då läroverket 1905 omvandlades till realskola.

Förutom realskolan fanns i Landskrona sedan 1908 ett kommunalt gymnasium. Detta var icke förenat med realskolan utan hade sina lokaler i ett f.d. sjukhus. Det dröjde till 1911, innan gymnasiet inköpte de första biologiska samlingarna. Dessa utgjordes av ett högst obetydligt naturaliehandlarmaterial.

En önskan att förena gymnasium och realskola hade länge varit uttalad. En möjlighet till sådan sammanslagning uppstod först sedan ett nytt läroverkshus 1915 tagits i bruk. Men resultatet av sammanslagningen blev till en början endast, att de båda läroverken fick gemensam rektor, men för övrigt hade de fullständigt skild administration. Först 1929 började omvandlingen av realskolan till högre allmänt läroverk, varvid de båda skolornas samlingar slogs samman.

Såväl biologisalen som det biologiska museet förlades till den s.k. övre vinden. Det 97,6 m² stora museet fick 8 större och 4 mindre monstrar samt försågs med en fast hylla på konsoler längs hela ena väggen.⁷ Under de följande åren var det huvudsakligen de botaniska samlingarna, som tillgodosågs. Musikdirektör N. E. Lovén skänkte två stora herbarier och genom fil. dr. Birger Kajanus anskaffades tropiska växter, frukter och frön, för vilka en 28 meter lång glasförsedd hylla anskaffades.

Krav på ett biologiskt laboratorium medförde 1932, att södra delen av museet och ett angränsande materialrum togs i anspråk. Lektor Hugo Granvik tillförde samlingarna material dels från resor i Afrika

dels från svenska lokaler, varför rektor vid hans avgång 1955 skrev i årsredogörelsen, att Granvik givit de biologiska samlingarna "ett omfång och en kvalitet, som går utöver det vid läroverk vanliga".

År 1955 flyttades samlingarna till en detta år färdig tillbyggnad, i vars tredje våning ett 68,5 m² stort rum försetts med skåp och monter. I anslutning till biologiska institutionen finns dessutom ett slags utställningshall med monstrar avsedda för mera tillfälliga biologiska utställningar.

Status 23.9.1969. Skolmuseet består numera till största delen av en naturaliehandlarsamling fåglar och några få däggdjur samt en obetydlig äggsamling utan uppgifter. Det senare är också förhållandet med skelett- och kraniesamlingen, där ett stort krokodilkranium uppmärksammades liksom horn av svenska cervider och av kudu, impala och oryx. Reptil- och evertibratsamlingen ligger i delvis uttorkade burkar. Konkylierna utgör rester, med endast de större exemplaren kvar av den stora samling, som skänktes 1860. De är försedda med nummer men nyckeln saknas. En praktfull ammonit från Stora Köpinge, donerad 1866 av J. G. Böckman antecknades liksom en kuriosauppställning av exotiska djur, skänkt 1915.

De f.d. musielokalerna på vinden är numera upplagsplats för de gamla monstrarna, i vilka några subfossila älg- och kronhjortshorn förvaras liksom en del herbarier.

Övriga samlingar, varav en del var från förra hälften av 1800-talet och delvis härrörande från Riksmuseum utlämnades till grundskolor eller brändes 1968 utan att några etiketter eller eventuella uppgifter tillvaratogs.

I läroverkets arkiv finns följande:

Landskrona Elementar-Läroverks Musei-fond gifwen till Läroverket af Zoologiska Sällskapet år 1862. Omfattar tiden 15/9 1862—31/12 1867. Fol. inb.

Förteckning öfwer Gåfwor till Landskrona Allmänna Läroverks Museum. Folio. inb. Omfattar åren 1863—1930 och 1946—1958.

Katalog öfwer Landskrona Elementar-Läroverks Museum. I. Den Naturhistoriska Afdelningen a. Aquisitions-katalog. Folio inb. Omfattar åren 1862—1930 och 1946—1954. Den innehåller uppgifter om donator men inga lokaluppgifter. Undantag utgör Riksmusei donation, där ursprungslandet omtalas.

⁶ Oldin, a.a., ger en översikt över de äldre skolhusen.

⁷ Lovén, N. E. i Festskrift vid invigningen etc., s. 190.

Förteckning öfver Landskrona Elementar-Läroverks Inventarier. Folio. inb. Omfattar åren 1854—1918. De äldre inventeringarna ger en viss möjlighet till klargörande av museets uppställning och utseende.

Inventarieförteckning uppgjord år 1935. Folio. inb. Innehåller endast en uppräknig av befintligt material och antalet individ.

Bengtsson, Arne, Undervisningslokalernas inredning i högre allmänna läroverket i Landskrona. Landskrona 1955.

Festskrift vid invigningen av nya läroverksbyggnaden i Landskrona. Landskrona 1915.

Oldin, C. M., Inbjudning att öfvervara den högtidliga invigningen af Landskrona läroverks nya lärohus. Landskrona 1897.

Årsredogörelserna 1859—1961.

Lidköping, De la Gardieskolan

Genom riksdagsbeslut 1863 blev Lidköpings lägre elementarläroverk femklassigt, varvid den några år tidigare byggda skolan blev för liten. Stadsfullmäktige beslöt därför att låta ombygga ett f.d. arbetshus till läroverk, vilket — efter en om- och tillbyggnad 1905 — tjänstgjorde som skolbyggnad till 1952, då den nuvarande skolan togs i bruk.¹

När skolan flyttat in i den förra arbetsinrättningen tog lärarkåren initiativ till ett läroverksmuseum genom att år 1867 utsända ett upprop om bidrag och gåvor. Både kulturhistoriska föremål, gamla mynt och naturalier inflöt enligt uppgift i riklig mängd. Man vände sig också till Vetenskapsakademien och erhöll året därpå en större samling mineral. Av fabrikör C. Lidbom och handlande C. W. Malmberg skänktes en samling afrikanska insekter och från konservator G. Kolthoff, som då bodde i Skara, kom 11 fåglar.

Under det följande decenniet fick museet många fåglar och gamla mynt samt av en herr Lorentz Florell diverse föremål ur ”sten-, djur- och växtriket, samlade under resor i Amerika och Egypten.”²

Museet innehöll 1880 i ett 18,7 m² stort rum en mineralsamling på 200 nummer, en insekt- och en äggsamling, ett femtiotal fåglar,

diverse kranier samt snäckor och koraller, vartill kom en mindre samling gamla mynt och etnografica. De kulturhistoriska gåvorna lagrades på annat håll.

Trångboddhet var troligen orsaken till att inga större nyförvärv gjordes under de följande femton åren. Men 1897 kunde man inreda ett 63 m² stort rum att samtidigt vara museum och bibliotek. Nu följde en ny uppgångsperiod. Många nya djur, huvudsakligen fåglar, köptes eller erhöles som gåva. Det var framför allt riksdagsledamoten, godsägare S. H. Littorin på Bjertorp, som lämnade fåglar ur sin privatsamling, men som därtill gjorde en förnam donation, varom 1899 års redogörelse förmåler; ”Museet har under det gångna läsåret fått mottaga tvenne mycket betydelsefulla bidrag till samlingarna, nämligen ett exemplar av *Ciconia nigra*, särdeles vackert och väl konserverat, samt en fullständig samling av de skandinaviska fåglarnas ägg, varjämte en ganska prydlig och ändamålsenlig monter för deras uppställande. Den i och för sig dyrbara gåvan har erhållit ökat värde, därigenom att den med fågelvärlden väl förfarne givaren personligen ordnat och katalogiserat den präktiga samlingen.”³

När det nya seklet ingick, innehöll museet ett människoskelett, öga och öra i pappermaché, horn av hjort och rådjur, flera kranier av däggdjur och fåglar, några få uppstoppade däggdjur, ett hundratal fåglar, en fullständig äggsamling, åtskilliga våtkonserverade lägre ryggradsdjur, kräftdjur och sniglar, 2 skal och en ryggsköld av sköldpadda, mindre samling av svenska och utländska insekter, 50 snäck- och musselskal, några koraller. Dessutom fanns två herbarier på resp. 1200 och 300 exemplar, en frösamling i 40 glaströr, en samling svenska träslag samt en mineralsamling på c:a 150 stuffer.

³ Huvuddelen av de Littorinska samlingarna jämte en betydande underhållsfond överlämnades 1946 till samrealskolan i Vara. S. H. Littorin hade på sin egendom Bjertorp, Tråvad, låtit inreda en särskild byggnad för den stora fågelsamlingen, som innehöll 676 exemplar, representerande alla i Sverige häckande arter med varje art företrädd av hane och hona. De flesta exemplaren var skandinaviska, men en del sydlandska arter härrörde från Cypern eller Ryssland. Flertalet fåglar hade monterats av Gustaf Kolthoff på 1870—80-talen. Över samlingen, som befinner sig i bra skick, finns katalog upptagande svenska och latinska namnet, kön, lokal och data samt preparatorns namn. I donationen ingick också en äggsamling innehållande kullar av mer än 300 arter i god kondition och väl katalogiserade.

¹ Rektor Olof Andersson ger i Skolan mitt i byn s. 5 ff. en sammanfattning av läroverkets historia.

² Årsred. 1878/79.

Läroverket var vid denna tid inrymt i ett tvåvånings stenhus med två envåningsflyglar av trä. Läroverksreformen 1905 ställde nya krav på större lokaler för undervisningen i de naturvetenskapliga ämnena och 1909 förlängdes och påbyggdes den ena flygelbyggnaden med en våning avsedd för museum och slöjd. Ånyo framträdde en medlem av familjen Littorin, grosshandlande K. Littorin, och skänkte ett antal fåglar, dubletter från museet på Bjertorp.

En ekonomiskt mera betydande donation var lantbrukare August Fribergs museifond på icke mindre än 50 000 kronor, som tillkom 1912. Donator bestämde, att räntan skulle användas till inköp av föremål till läroverkets museum, företrädesvis kulturhistoriska. En samling dylika hade funnits sedan museet grundades, men de hade huvudsakligen lagrats på vinden i gamla läroverksbyggnadens annex och icke utställts. För medel från den Fribergiska fonden inköptes 1914 en ryggåsstuga, vilken flyttades och uppfördes på skolans område. Lidköpings läroverk, torde vara den enda svenska skola, som äger eget kulturhistoriskt museum. När den nya skolbyggnaden blev färdig 1952 inreddes i souterrainvåningen lokaler för en del av de kulturhistoriska samlingarna.⁴

Men icke endast de kulturhistoriska utan även de naturhistoriska samlingarna erhöi bidrag från den Fribergiska fonden och fram till 1930 förvärvades mycket värdefullt material till denna avdelning, t.ex. rådjur, renkalv, flygande hund, halvapa, alligator, ett tital skelett samt ett flodhästkranium, dessutom många fåglar. Samlingen omtalas också i redogörelserna från denna tid under rubriken "Fribergs museum". Det förefaller som om intresset att förvärva naturhistoriska föremål upphör omkring 1930 och att efter denna tid den Fribergiska fonden uteslutande använts för inköp av kulturhistoriskt material.

Skolan hade 1927 blivit samrealskola och utvidgades tjugo år senare med ett kommunalt gymnasium. Den sedan länge brännande frågan om en ny byggnad blev därmed aktuell och 1952 kunde ett nytt läroverkshus invigas, i vilket den biologiska institutionen och dess samlingar fick utmärkta lokaler med ingång från en stor rasthall.

Status 31.5.1969. I det modernt uppställda och väl hållna museet finns en stor fågelsamling med praktiskt taget alla svenska arter rep-

⁴ Skolan mitt i byn, s. 59.

resenterade. Bland de äldre preparaten finns hämpling, törnskata och lövsångare från 1840-talet, skänkta av A. W. Malm samt många fåglar från 1880- och 90-talen monterade av Oscar Körner. Flertalet av de nyare exemplaren härrör från Tore Hanson, däribland en ismås från Vänern 1963. Även flertalet däggdjur t.ex. utter, lodjur, rådjur är från Hanssons ateljé. Av intresse är samling subfossila bävergnag från Nössemark i Dalsland, påträffade på en meters djup. Även en bävergnagad recent mycket kraftig björkstam är utställd. Fiskar, groddjur och kräldjur är representerade med goda våtpreparat. En gädda på 17 kilo, fångad i Vänern och skänkt av Lidköpings akvarieförening, är monterad av Tore Hanson. I övrigt noterades några av W. Kaudern år 1916 skänkta preparat från Madagaskar såsom en krokodil, en havssköldpadda och en flamingo insamlade 1912.

Av evertebrater finns endast en mindre samling. På 1950-talet inköptes av distriktslantmästare Gunnar Linde, Lidköping, en väldokumenterad fjärril- och skalbaggsamling, huvudsakligen från Kålland och Kållandsö, förvarad i ett skåp.

Herbariet i tre dubbelskåp förvaras i rasthallen. Det är ordnat systematiskt och innehåller c:a 3500 ark, av vilka 1500 härrör från en donation 1955 av lektor N. G. Karvik. En moss- och lavsamling från 1910—20-talen har insamlats av Hj. Möller och Hugo Magnusson.

I ett rum i källaren förvaras "Sveriges Pharmaceutiska växter utgifna af R. F. Fristedt", Uppsala 1863, i 6 fasciklar, samt ett herbarium i 7 fasciklar från 1830—40-talen, som tillhört Berndt Ahlén. Det innehåller bl.a. L. L. Laestadiusmaterial från Norrland och insamlingar av D. S. Högberg från Skåne.

I källaren förvaras också i två vackra montrar den stora Littorinska dubletterksamlingen av ägg, samtliga med lokal- och andra uppgifter. Under flyttningen har en del dislokationer skett, men det torde icke vara svårt att återställa den i ursprungligt skick. Äggsamlingen innehåller kullar av 298 arter i 1525 exemplar och är katalogiserad.

Skolan mitt i byn. Lidköping 1952.
Årsredogörelserna 1859—1961.

Linköping, Katedralskolan

Med grundläggningsåret 1627 är Linköpings Katedralskola vad beträffar tillkomsttid det tredje i ordningen av Sveriges gymnasier och när det gäller naturaliesamlingen bland de främsta.¹

Vid 1746—47 års riksdag hade sedermera justitiekansler C. G. Löwenhjelm på Riddarhuset ingivit ett memorial om behovet av studier i historia naturalis vid landets undervisningsanstalter för att utveckla fäderneslandets materiella kultur. Som följd härav bestämdes i 1750 års förordning, att det vid gymnasierna skulle inrättas medicinae et physices lectorstjänster men när den påbjudna undervisningen skulle införas vid gymnasiet i Linköping, fanns där ingen lämplig lärare utan eforus gav uppdraget åt lektorn i fysik trots dennes ivriga protester.² Eforus befallde honom desslikes att vid undervisningen begagna Johan Heinrich Svicerus "Erotematicum physicae Aristotelico-Cartesianae etc.", ett frågekompendium i mineralogi, zoologi och botanik, som utgivits i Linköping 1725.³ Den påtvingade undervisningen pågick endast kort tid, ty redan 1751 åtog sig frivilligt Johan Törner, att jämte sitt lektorat i latin, även sköta undervisningen i historia naturalis. Han fortsatte därmed även sedan han lämnat latinlektoratet och blivit lektor i matematik, och utgav 1758 dessutom en lärobok: "Utkast til föreläsningarna öfwer naturkunnigheten hållne i Linköpings gymnasio."

Efter ett mellanspel, då på ständernas befallning ett lektorat i ekonomi och naturalhistoria⁴ inrättades 1762, som dock upphörde 1766, återtog matematiklektorn undervisningen i naturalhistoria. Det är nu de första uppgifterna om förekomst av naturhistoriska samlingar påträffas. Av Linköpings Stiftsbiblioteks Donationsbok⁵ framgår att det redan 1731 skänkts kuriosa dit, men först 1767 omtalas de första naturalierna i det att skeppspredikanten David Pontin lämnade "allehanda naturalier, som han under sina 2:ne Ostindiska resor, både

med möda och kåstnad sielf samladt". Dessa gåvor följdes 1785 av ett enhörningshorn. Mellan dessa båda donationer hade domkapitelsbiblioteket av prosten Carl Nyrén fått en "rar och besynnerlig varieté af corall kallad Sertularia" och den 8 maj 1776 av skeppspredikanten Jacob Wallenberg diverse naturalier såsom olika snäckor, en uppstoppad stor sköldpadda, åtskilliga spritkonserverade djur, en örtsamling och flera kuriositeter från Kina.⁶

När Uno von Troil 1782 blivit biskop i Linköping, uppmanade han i Linköpings Stifts Tidningar att meddela uppgifter om donationer till stifts- och gymnasiebiblioteket, ty "Mecenater och värde medborgare av all slags rang hava liksom tävlat, att rikta dess fond, dess bok-, porträtt-, mynt- och medaljsamlingar."

Enligt Harald Schött, som skrivit en historik och katalog över gymnasiesamlingen,⁷ fanns det 1782 förutom det ovan nämnda två snäcksamlingar och en fossilsamling, skänkta 1775 av resp. handlande J. D. Kuhlman, Norrköping, och sedermera kyrkoherden i Rogslösa, Jacob Ek. År 1783 skänkte med. dr. Lars Timeon Grönberg ett herbarium på 3000 växter. Wallin⁸ återger en skildring från ett besök, som Linnélärjungen Sven Ingemar Liungh gjorde 1789, varvid han i gymnasiebiblioteket bland annat såg "En hop ostindiska insekter i 12 lådor, mest förlorade av mal genom vanskötsel, mycket snäckor, en stor gorgonia, sköldpaddan Mydas, enhörningens horn, sågfiskens dito, en stör, många fiskar, ormar och ödlor i spiritus vini" etc.

År 1787 inrättades ånyo — denna gång på kunglig befallning — ett lektorat i naturalhistoria och medicin. Innehavare av detta blev Claes Fredric Hornstedt. Denne hade företagit flera forskningsresor bl.a. till Kaplandet och Ostindien och hemförde därifrån en stor samling djur och etnografica, vilka han förärade Gustaf III och vilka var avsedda för Drottningholm. Hornstedt sökte i samband med donationen att bli intendent för dessa Drottningholms samlingar men

¹ Se Linköpings gymnasium historia.

² Ovan a.a., s. 97 f.

³ Det var uppställt som frågor och svar. En redogörelse över dess innehåll finns hos Svederus 1881, s. 367—68.

⁴ Detta innehades av Carl Nyrén, som varit direktör för Alingsås faktorier och som efter mellanspelet som oeconomicus och historia naturalis lektor, blev kyrkoherde.

⁵ Del I. s. 6. Finns i Linköpings Stift- och landsbibliotek.

⁶ Ekholm, Ragnar, Serta Lincopensis, s. 80 ff. I kapitlet "Min son på galejan" som donator.

⁷ Årsred. 1903/04 och 1904/05.

⁸ Wallin, Sigurd, Kuriositetskabinettet i Linköpings Stift- och Landsbibliotek Linköping 1958 s. 4.

Gustaf III lät i stället deponera samlingen i Kungliga biblioteket.⁹ Som nådevedermåle utnämnde konungen honom till lektor i naturalhistoria vid Linköpings gymnasium, vilket lektorat han dock tillträdde först 1792. Hornstedt innehade lektoratet i endast fyra år och enligt ett givet löfte bidrog han — om än obetydligt — till samlingarnas utökning. H. Schött har under rubriken "En försvunnen donation"¹⁰ berättat om Hornstedts samling. Efter det att Hornstedt lämnat Linköping för att bli amiralitetsläkare på Sveaborg, bedrevs ingen undervisning i naturalhistoria förrän 1802 då dåvarande matematiklektorn åtog sig ämnet.¹¹

Först från början av 1800-talet förekommer rikligare uppgifter om naturaliesamlingarna. Det är nu Linnélärjungen, förste lantmätare Mathias Wallbergs herbarium, innehållande cirka 3400 arter odlade växter från skilda världsdelar, kommer till domkapitlets bibliotek. I en "Catalogus Herbarii sicci Wallbergiana 1808"¹² uppräknas växterna men utan data. Tre år senare erhöles från framlidne kyrkoherden i Batavia på Java, J. Brandes, "flere alster utur naturens riken".

Även läroverkets egna medlemmar bidrog till framför allt växtsamlingarnas ökande. H. Schött omtalar i Naturvetenskapliga Sällskapets historia,¹³ att detta, som stiftades 1814, hade till uppgift bl.a. att anlägga ett östgötaherbarium, vilket skulle enligt stadgarna "utan rubbning eller förskingring alltid kvarbliva här vid läroverket."

År 1828 fick ämnet naturalhistoria en ny företrädare, J. H. Wallman. Han var egentligen lektor i historia men skötte dessutom undervisningen i naturvetenskaperna och pläderade livligt för en utvidgad naturaliesamling. På hans förslag köpte domkapitlet, som ännu vid denna tid bestämde över naturaliesamlingen, år 1832 en mindre mineralogisk samling och en insektsamling till gymnasieungdomens undervisning. Detta inspirerade tydligen dåvarande gymnasisten Odelstjerna att 1833 "till den vid gymnasium inrättade instructiva naturaliesamlingen" skänka ett antal malmer och metallurgiska preparat.

⁹ Löwegren, Yngve, Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet. Lund 1952 s. 352.

¹⁰ Årsredog. 1903/04.

¹¹ Linköpings gymnasium a.a., s. 125 not.

¹² I läroverkets arkiv.

¹³ Linköpings gymnasium a.a., s. 320.

De mineralogiska samlingarna tillfördes samma år ytterligare material när Vetenskapsakademien lät fördela sina dubblettexemplar till de skolor, där det redan fanns eller inom icke alltför lång framtid skulle anställas lärare i naturvetenskaperna.¹⁴

Icke endast de geologiska utan även övriga samlingar växte så mycket att man 1838 nödgades köpa flera skåp till deras förvaring. Det rörde sig mest om fåglar, vilka troligen alla härrörde från den donation, som Johan Hedenborg år 1836 överlämnade till Naturvetenskapliga Sällskapet. Den innehöll 80 svenska och ett än större antal utländska arter, alla förvarade i lådor med glas.¹⁵ Även en samling molluskskal, ett 80-tal arter från Västindien, kom vid denna tid. Konkyliesamlingen hade dittills innehållit nästan endast exotiska skal, men nu började man även intressera sig för inhemska och 1841 köptes av doktor D. S. Högberg för 10 rdr b:co en typsamling skandinaviska snäckor. Dessa kompletterades genom den donation av "alla inom Sverige förekommande conchylier, inalles 270 exemplar inlagd i 107 glaslådor", som f.d. fältläkaren E. Goës överlämnade år 1848. Konkyliesamlingar hade sedan länge varit på modet och från enskilda samt från sterbhus erhöles museet många tillskott, så att antalet arter uppgavs i årsredogörelsen 1867 till över 1000.

Även växtsamlingen hade under den gångna tiden erhållit ett betydande tillskott i det att professorn vid lantbruksakademien O. Carlings stora herbarium inköptes år 1839. Det var ett synnerligen förnämt förvärv, ty det innehöll mycket material från äldre samlare sådana som Solander, Sparrman, Thunberg, Osbeck, Rutström m.fl. Också ur det av riksdagen inköpta herbariet av brasilianska växter, som insamlats av J. F. Widgren, fick Linköping sin beskärda del.

Samlingarna, som sedan länge förvarades i ett särskilt rum i den gamla läroverksbyggnad på borggården, där gymnasium varit inrymt sedan 1804, blev under några år hemlösa, då museet 1858 omändrades till klassrum.¹⁶

Samma år som detta skedde donerades från sterbhuset efter prosten i Rappestad och Sjögestad, C. André en summa på 1500 rdr banco till det naturhistoriska museet.¹⁷

¹⁴ Se därom s. 34.

¹⁵ Sacklén. Fr. Sveriges läkarhistoria suppl., Nyköping 1835, s. 159.

¹⁶ Om byggnaderna se Inbjudningsskrift etc. Linköping 1915.

¹⁷ Testamentet avskrivet i Schött, 1904, a.a., s. 6.

Fil. dr N. C. Kindberg, som 1860 utnämns till lektor i naturalhistoria, har i "Inventarier jemte Diverse Samlingar" givit följande skildring av museets innehåll, då han höstterminen 1860 blev föreståndare för detta:

"1. En fågelsamling, skänkt till läroverkets botaniska sällskap¹⁸ av Joh. Hedenborg. Förvaras i 28 glaslådor. 2. En samling av till största delen skadade fåglar, i ett större glasskåp. 3. Några få däggdjur. En större samling icke ordnade eller namngivna snäckor och koraller, åtskilliga frukter, petrifikater m. m., förvarade uti ett skåp. 4. Högbergs samling av svenska land- och sötvattensmollusker i 6 papplådor. 5. 3 lådor av trä med diverse snäckor och petrifikater. 6. Åtskilliga ben och horn av djur, ett boaormskinn, några torkade fiskar, diverse koraller m.fl. saker, ej inlagda i något skåp. 7. en stor sköldpadda (*Chelonia mydas*). 8. En *Delphinus phocaena* (skadad), en *Phoca* (mycket skadad), ett par stora störor (*Accipenser*) och en dito mindre. 9. Ett större herbarium av utländska växter i 2:ne skåp. 10. Ett mindre fullständigt skand. herbarium i ett skåp. 11. Diverse dubletter av växter i ett skåp. 12. Seringé Herbarium cereale. 13. Diverse flaskor och burkar, innehållande i sprit konserverade djur, varibland en större samling fiskar m.m. skänkt av dr Cnattingius, regementsläkare i Örebro. 14. Diverse lavar. 15. Lindgren, Musci Suec. exsicc. 1 del. 16. Ett gammalt mossherbarium i kapslar. 17. En insektsamling i ett skåp med glaslådor. 18. Fries, Herbariae plant. Scand. rariora et criticae. 19. Några växter ur Linnés herbarium. 20. Stenhammars, Lichenes suecicae I—VII." Dessutom omtalar han att "växksamlingen, innehållande troligen omkring 6000 arter (enligt gammal uppgift 8000 arter), varav endast en mindre del inordnad och stora högar voro förvarade i gråpapper till skada för växterna, som ofta angripits av mal".¹⁹

Genom Kindbergs insatser började intresset för samlingarna att växa. När det nya läroverkshuset 1864 stod färdigt, hade i övre våningen inretts en museisal på 106 m². För att fylla upp den fick museet från Vetenskapsakademien en del större djur såsom en fullvuxen isbjörn, en antilop, en tumlare samt ett tiotal uppstoppade och 68 skinnlagda fåglar. För att få dessa och annat inkommande material monterat, anställdes en konservator C. O. Andersson, som tidigare arbetat vid Göteborgs museum. Under halvannat års tid upp-

stoppade denne, förutom fågelskinnen från Vetenskapsakademien, många fiskar samt en del av de fåglar, som kom från brukspatron J. W. Grills samlingar. Dessa hade år 1865 deponerats i museet med nyttjanderätt på minst 14 år. Depositionen innehöll 57 svenska och 148 utländska fåglar samt några däggdjur och kranier²⁰ enligt en "Förteckning öfver J. W. Grills samling etc.". Av förteckningen framgår, att de flesta djuren var samlade i Sydafrika av J. F. Victorin²¹ och J. A. Wahlberg. Samlingen skänktes 1893 till museet av sjökapten Gustaf Grill. Ytterligare fåglar tillhörande de victorinska insamlingarna kom till museet, då brukspatron P. A. Victorin år 1865 skänkte 50 fåglar. Samma år skänkte också överste C. H. Mörner uppstoppade djur från Brasilien.

Samtidigt som alla dessa djur kom museet tillhanda, köptes material dels från en naturaliehandlare i Hamburg dels från svenska leverantörer såsom Hj. Lindeberg, Väderstad, konservator G. Kolthoff, jägmästare Cnattingius m.fl., varför det med en viss stolthet i årsredogörelsen 1866—67 kunde meddelas, att samlingen innehöll 212 svenska och 300 arter utländska fåglar, 45 däggdjur, 35 amfibier, 80 fiskar, 400 arter insekter, över 1000 mollusker, 60 koraller samt många andra evertebrater.

En detaljerad "Förteckning öfver naturalier i Linköpings h. elementarläroverks museum", där det som tillhörde Grillska samlingen särskilt markerades, blev publicerade i årsredogörelserna 1867—71. Ytterligare en sådan förteckning trycktes i årsredogörelsen 1877—78.

Under de mer än 40 år, som lektor Kindberg förestod samlingarna, växte dessa ständigt, trots att Linköpings läroverk under denna tid även försåg andra skolor inom stiftet, t.ex. Eksjö och Norrköping, med mycket naturhistoriskt material.

Från Vetenskapsakademien kom 1867 genom Sven Lovén en samling på 103 arter snäckor och 29 arter musslor samt ett 25-tal koraller, som icke tidigare varit representerade och genom professor C. Stål kom 300 arter insekter. Själv bidrog Kindberg med fiskar, kräftdjur, stråldjur m.m. insamlade under en resa i Bohuslän, men då

¹⁸ Härmed avses Östgötha Botaniska sällskap, stiftat 1814, med fortsättningen Naturvetenskapliga Sällskapet, vars historik tecknats av Schött 1927, s. 311—35.

¹⁹ Kindberg utgav i årsredog. 1861/62 över en del av de exotiska växterna "Dispositio Plantarum Synantherarum, quas extra Scandinaviam occurrent et in herbario Scholae Lincopensis asservantur.

²⁰ Enligt en "Förteckning öfver J. W. Grills samling" etc., som finns i läroverkets arkiv, se nedan.

²¹ Se Victorin, J. F. Zoologiska anteckningar under en resa i södra delarna af Caplandet åren 1853—55, Stockholm 1860.

dessa förvärv liksom övriga från denna period är noggrant behandlade i H. Schötts historik, är det onödigt att här gå närmare in på dem utan hänvisas till detta arbete.

De mineralogiska och paleontologiska samlingarna ökades dels genom att Jernkontoret sände 150 stuffer svenska bergarter dels genom att dr Chr. Stenhammars arvingar skänkte omkring 200 mineral och fossil. De zoologiska samlingarna växte genom inköp av däggdjur och fåglar och en konkyliesamling på 400 arter. A. T. Goës skänkte en samling evertebrater från Västkusten och från provinsialläkare R. Gyllencreutz kom en fjällräv och 25 uppstoppade fåglar från Spetsbergen. Även från de vid denna tid vanliga menagerierna erhöles många djur. Från Kolthoff inköptes betydande mängder såväl skelett som uppstoppade djur liksom en del spritpreparat.

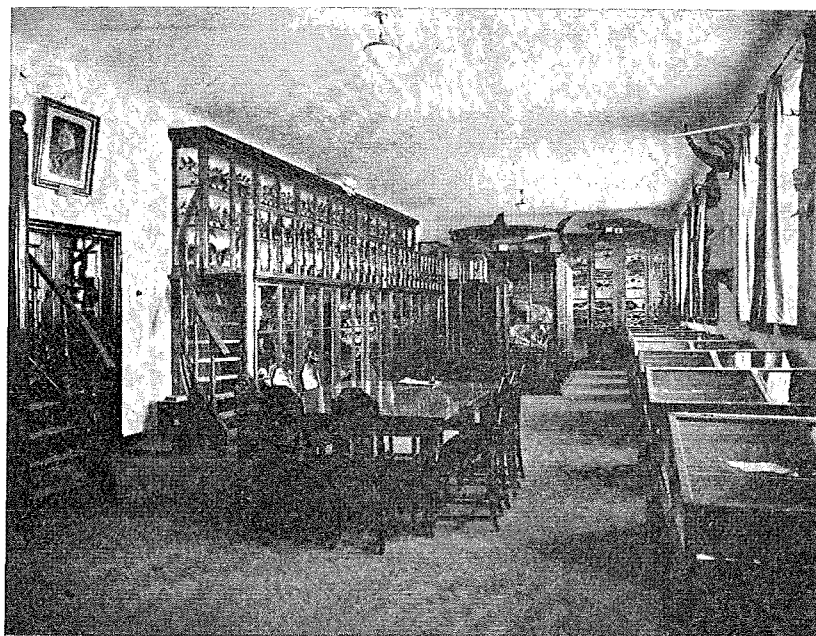
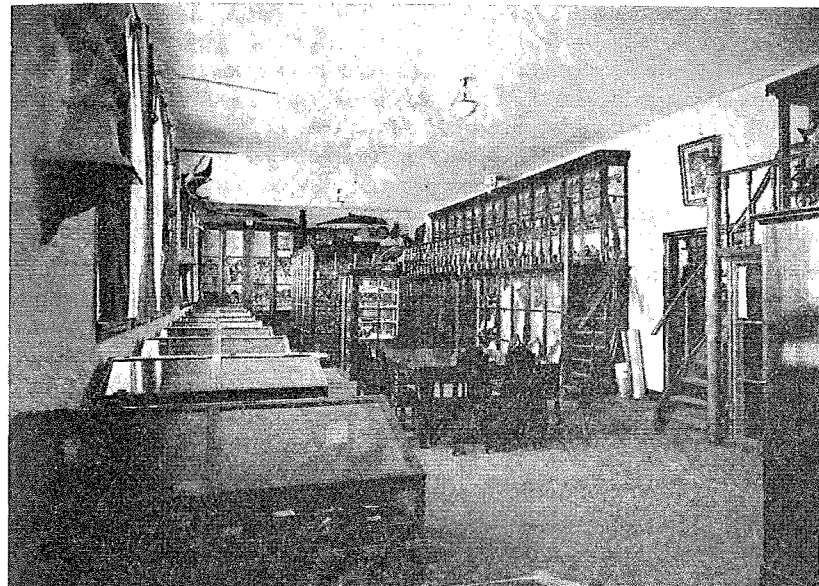
Även tiden efter 1904, då Schötts historik slutar, medförde mycket material. Sålunda erhöles, antingen som gåva eller inköptes, flera större djur såsom puma med unge, näsbjörn, panterkatt, flygande hund, opussum, struts, amerikanskt piggsvin, alligator m.m. Från en gammal linköpingspojke, John Thollander, som blivit postmästare i Florida, kom under flera år många djur, som monterades och utställdes.

År 1915 invigdes en ny läroverksbyggnad, den nuvarande. Museet fick 153 m² till sitt förfogande och i "Inbjudningsskrift med anledning av invigningen" berättar Schött om museets utformning.²² Den skildring han ger av samlingarnas innehåll och utformning återges här, ty den hör numera historien till.

"För läroverkets zoologiska samlingar, av vilka enstaka föremål förskrivs sig från början av förra århundradet, har år 1915 betydelsen av en fullständig renässans.

Enligt avtal har konservatorn Gunnar Sandberg från Stockholm genomfört en renovering av samlingarna och inordnat dem i den nya museisalen på ett sätt, som göra dem i sina enskildheter lättare att iakttaga och i vissa sammanställningar mer instruktiva än förut. Huvuddelen av de zoologiska föremålen med några obetydliga tillskott från växt- och mineralriket är inrymda i en sal, som är omkring 25 meter lång och 6,5 meter bred och som får sin belysning genom 12 i rad stående fönster.

Lämplig utgångspunkt för en orientering i museisalen synes mig vara huvudingången. På ömse sidor om densamma utmed inre långväggen äro tvenne större skåp i två våningar uppförda. Skåpen äro i båda ändarna för-

De biologiska samlingarna i Linköpings Katedralskola under åren 1915 till 1968, då de upplöstes och placerades i källaren

²² S. 120 ff.

sedda med en spiraltrappa, som leder upp till övre avdelningen. Det högra överskåpet i sin helhet och större delen av motsvarande underskåp äro upptagna av nordiska fåglar. En del av underskåpet är apterad till en väggmonter, innehållande en isbjörn, som i medlet av 1860-talet skänkts till läroverket av Kungl. Vetenskapsakademien. Den är här placerad i naturlig omgivning. Det vänstra överskåpet är huvudsakligen taget i anspråk för exotiska fåglar. Huvudparten av dessa utgöres av de Grilliska samlingarna, som år 1892 blevo läroverkets egendom. Motsvarande underskåp är indelat i tvenne avdelningar. Den ena av dessa utgöres av en monter, inneslutande ett s.k. fågelberg med 28 fågelarter och ägg, och i den andra har största delen av samlingens däggdjur, såväl inhemska som utländska funnit plats. I båda hörnen vid samma vägg intill de biologiska lärosalarna äro tvenne mindre montrar uppförda, den ena innehållande skelett, gips- och papiermachépreparat av människa och den andra en afrikansk strutshona med ägg. Ovanpå den senare montern är ett mindre glasskåp uppställt, i vilket förvaras en argusfasan från Borneo och en visserligen rätt illa medfaren, men mycket sällsynt pelikanart. På vänstra kortväggen stå tvenne väggfasta från golv till tak gående skåp, det ena innehållande varjehanda sprit- och formalinkonserverat material, det andra uppstoppade fiskar m. m. Mot dessa båda skåp svara tvenne dylika å den motsatta kortväggen. I det ena av dessa förvaras huvuddelen av läroverkets skelettsamling och en del botaniska föremål, i det andra den rikhaltiga korallsamlingen. Utefter fönsterväggen stå 12 stycken mindre montrar, innehållande en vacker mollusksamling, jämte samlingar av lavar och ägg. Varje monter vilar på ett skåp med hyllfack. På golvet stå i salens mittlinje tvenne stora, fristående montrar. Man skulle kunna anmärka, att dessa är placerade väl långt åt sidorna, så att samlingarna i skåpen på kortväggarna, vilka äro väl värda att ses, komma i skymundan. Anordningen är emellertid avsiktlig, ty på detta sätt är plats reserverad för ännu ett par dylika montrar till förvarande av de gåvor, som läroverket ännu utan tvivel har att påräkna av en intresserad allmänhet.

Den vänstra montern är till huvudsakligaste delen upptagen av exotiska reptiler. För att skänka tavlan mera liv och omväxling är ett och annat mindre däggdjur även insatt. Flertalet av reptilerna och alla däggdjuren stamma från Florida, där museet har en av sina främsta gynnare, postmästaren i Piedmont John Thollander, f.d. elev vid vårt läroverk.

Anordningarna i den andra montern äro ägnade att ge en bild av ett mangroveträsk med dess egendomliga djurvärld. På berghällar och trädgrenar klättra apor, i snåret sitter här och där en fågel i prunkande färger, och på den slamfyllda, sumpiga stranden kräla reptiler av flera slag. Även insekter njuta ett ögonblicks ro på hållar och blad. Monteringens av dessa är delvis avsedd att ge föreställningen om skyddande likhet. För att ej förtaga illusionen är etiketteringen av djuren i de biologiska montrarna så utförd, att små nummertavlor äro placerade intill djuren och referera sig till en förteckning, som är uppfäst på en av monterns väggar. På fågel-

berget, där allt lyser vitt, hava nummerplåtarna denna färg, i de övriga äro de matt gröna.

Framför den vänstra montern stå tvenne insektskåp, det ena innehållande ett av doktor H. Nordenström skänkt och av honom bestämd och inordnad stekelsamling, det andra fyllt av nordiska fjärilar ur jägmästare Lundborgs samlingar, vilka överlämnades som gåva till läroverket av framlidne adjunkten K. A. H. Borg. Några lådor i det senare skåpet äro upptagna av exotiska fjärilar ur apotekare G. von Wachenfeldts samlingar från Borneo samt av tropiska skalbaggar från äldre kollektioner av obekanta givare. Som motsvarighet till insektskåpen står på högra sidan en flyttbar mindre monter. Denna som egentligen är avsedd för fossil, är tillfälligtvis upptagen av varjehanda naturalier. På montrar och skåp äro föremål av skilda avdelningar av djurriket uppställda, och väggarna urydas av byster, medaljonger, tavlor, djurhuvuden, hornkronor m.m."

Samma år, som museet blev färdigt skänkte pälsväruhandlande K. Nordqvist en myskoxe och förvärvades en betydande samling svenska fjärilar, som tillhört förre regementsläkare H. Nerén.

Ingenting nämns i den Schötttska skildringen var de stora botaniska samlingarna placerades men troligt är, att större delen redan då magasinades i det tornrum, där de delar ännu befinner sig, som icke deponerats på Riksmuseum eller botaniska museet i Lund.

För växtsamlingens innehåll och bestånd omkring mitten av förra seklet redogör Kindberg dels i årsredogörelsen 1861—62 dels i Botaniska notiser året därpå.²³ Hässler²⁴ har 1933 gjort utdrag ur såväl Kindbergs som Schötts arbeten men den bästa kunskapen erhålles av Kindbergs år 1890 upprättade "Förteckning öfver naturalier etc.", som därför avskrivs nedan.

"Ehuru museets nuvarande vårdare nedlagt mycket arbete på herbariets ordnande, återstår ännu (år 1890) mycket att göra därvid. Exemplaren av de skandinaviska växterna äro till stor del ofullständiga eller dåligt presade.

En stor del av denna samling blev redan före år 1860 inköpt av domkapitlet för 4000 kronor (1000 rdr specie). Den hade tillhört prof. Carl Stenhammar och herr Wallberg. Bland dess innehåll märkes i synnerhet: Växter av Solander, Rutström och Dahlberg, måhända hela deras samlingar, många exemplar sakna lokalbestämning.

²³ Kindberg, Naturalhistoriska museum vid Linköpings högre allmänna läroverk. Botaniska notiser 1863. Stockholm 1863.

²⁴ Hässler, Arne, Våra läroverksherbarier. Botaniska notiser, 1933.

Europeiska kärlväxter, t.ex. från Skandinavians fjälltrakter lämnade av Sommerfelt, Deinböll, L. L. Læstadius, Backman, Ullenius, C. J. Hartman och G. Marklin. Från mellersta Sverige av Carl och Chr. Stenhammar, Agrelius, Wallman och Wahlberg, från södra Sverige av E. Fries, Ahnfelt, Wikström och Dillenius, från åtskilliga trakter i Sverige av O. Swartz och G. Wahlenberg, från Island och Grönland av Vahl, från södra Europa av Djurberg, Broignart, J. Hedenborg och Elgenstierna, från andra trakter i Europa av Vahl, Schlechtendal, Reichenbach, Sprengel och Robsahm.

Fries Herbarium normale Sueciae, omkring 700 arter.

Asiatiska kärlväxter: från Ostindien (synnerligen av släktet Polygonum) av Wallich, från Kina av Osbeck. från Syrien och Palestina av Berggren.

Afrikanska kärlväxter: från Kaplandet (mest ljungväxter och eterneller) av Osbeck, Thunberg och Solander.

Amerikanska kärlväxter: från Nordamerika (i synnerhet av släktet Carex) av Torrey och Hultgren, från Västindien av Euphrasén, från Brasilien av J. F. Widgren och Frölich.

Nyholländska kärlväxter: en mindre samling av Wallich.

En samling mossor, vartill bidrag lämnats av C. Stenhammar, Swartz, Rutström, Wahlenberg och Sommerfelt m.fl., en fascikel av Lindgrens moss-exsiccater.

Lavar samlade av Carl Stenhammar och Sommerfelt, Chr. Stenhammars Lichenes Sueciae exsic. I—IV.

En mindre algsamling.

På senare tid har tillkommit: En samling kärlväxter (mest från Upsala botaniska trädgård) skänkt av dr Chr. Stenhammar. Skandinaviska kärlväxter, inköpta efter studer. G. Nilsson och S. Nordholm.

R. Hartman: Musci Scand. exsiccati, fasc I—XV, skänkta av generaldirektör M. Huss, Chr. Stenhammars: Lichenes Sueciae, fasc. V—VIII, skänkta av utgivaren.”

Anmärkningsvärt nog upptar han nu icke de i en tidigare förteckning omtalade växterna ur Linnés eget herbarium.

Större tillskott till de botaniska samlingarna har senare lämnats av Schött 1905 och Kindberg 1911. Ytterligare ett stort herbarium på cirka 12000 ark kom museet tillhanda 1919, då lektor Ernst Adlerz, Örebro, testamenterade en fullständig samling skandinaviska och extraskandinaviska europeiska fanerogamer och kärllkryptogamer samt de rika specialsamlingarna av Hieracia och Rubi. Bland de förra märkes Hieracia scandinavicae exsiccata av C. J. Lindeberg, Hieracia exsiccata av H. Dahlstedt, Hieracia Suecica rariora exsiccata av K. Johansson samt Set af British Hieracia of Edward F. och W. R. Linton (6 fasc.).

Från 1930-talet och fram till 1961, då utgivandet av årsredogörelserna upphörde och därmed möjligheten till kännedom om erhållna

gåvor försvårades, kom till museet genom inköp en brunbjörn, två lodjur och ett skelett av häst samt genom byte med Riksmuseum en babian och fem andra däggdjur samt 13 fåglar. Av gåvor kan omtalas tre äggsamlingar sammanbragta av resp. tandläkare H. Norrman, bankdirektör Ludvig Aurell och professor Arvid M. Bergman, en del tropiska djur bl.a. spökdjur skänkt av E. Mjöberg, samt skinn och kranier av chimpan, markattor, skogssvin och antiloper från Kamerun, skänkta av direktör Georg Valda. Av evertebrater skänkte prof. E. Lönnberg en samling havsdjur och lektor Gottfrid Adlerz 1923 en stekelsamling.

Ett intressant förvärv gjorde museet 1930, då det erhöll ett uroxekranium, samt horn av ren och älg, vilka påträffats vid Folkebosjön i V. Harg. Fyndet beskrevs av Schött.²⁵

Status 4.2.1970. Museet utrymdes 1968, varvid samtliga däggdjur, fåglar och montage flyttades ned i källaren, där det byggdes upp långa masonitskåp till deras förvaring. I ett annat källarrum står de stora djuren.

Kvar i gamla museilokalen är mindre delar av den Victorinska och några äldre samlingar samt en del däggdjur såsom chimpan, näbbdjur, guldmullvad samt ett komplett skelett av en Gotlandsruss. Vidare finns ett mumiehuvud och en falkmumie samt några insekter.

I korridoren står tre montrar, av vilka den ena innehåller subfossil, de båda andra recenta osteologiska preparat. I underskåpen förvaras spritpreparat av everte- och vertebrater. Vid flyttningen togs molluskskalen ur de lådor de dittills förvarats i och överfördes i papperspåsar, varvid samtliga etiketter, såväl äldre som nyare tillvaratogs.

I ett tornrum förvaras växter och en del insekter.

Källor: Otryckta.

Catalogus Herbarii sicci Wallbergiana 1808. Exhib. i Linköpings Dom Capitel den 3 Augusti 1808. Folio. pappband, 120 sidor. Uppräknar c:a 3400 species utan data.

Bidrag till Östgöta Flora dels hemtade ur Linköpings Naturhistoriska Sällskaps handlingar dels lemnade af Studerande vid Linkö-

²⁵ Isberg, O. och Schött, H., Några intressanta däggdjursfossil från Östergötland Fauna och Flora 1931.

pings el. läroverk m.fl. samt efter egna undersökningar af N. C. Kindberg och L. C. Wiede. Folio, pappband.

Förteckning öfver J. W. Grills samling af däggdjur och foglar, förvarade uti Linköpings h. elementar läroverks museum emottagne i augusti 1865 upprättad af N. C. Kindberg. Folio. 2 lösa ark.

Förteckning öfver naturalier i Linköpings h. allm. läroverks naturhistoriska museum, upprättad af N. Conr. Kindberg 1890. Folio. 288 sid., varav endast en del skrivna. Band med tygrygg. Som arvode för upprättande av denna katalog erhöll Kindberg enligt Kungl. Maj:ts beslut ur materialkassans medel 50 kronor att utbetalas under vårterminen 1890—91.

Inventarier jemte Diverse Samlingar tillhörige Elementar Läroverket i Linköping antecknade från Wärterminen år 1861. Folio, halvfranskt band, 130 sid.

Uppgifter öfver växtställen för Östgöta Flora. N. C. Kindberg 1868. Folio. pappband c:a 120 sid.

Inbjudningsskrift med anledning av invigning av högre allmänna läroverkets i Linköpings nya byggnad. Linköping 1915.

Linköpings gymnasiums historia 1627—1927. Linköping 1927.

Schött, Harald, Historik och katalog öfver Linköpings högre allmänna läroverks naturhistoriska museum. Årsredog. 1903/04 och 1904/05.

Årsredogörelserna 1845—1961.

Luleå, Hermelinskolan

Den enklassiga pedagogi, som på 16—1700-talet representerade den högre undervisningen i Luleå, förändrades 1822 till en lägre apolo-gistskola med två klasser.¹ Först sedan länsstyrelsen år 1856 flyttats från Piteå till Luleå, förvandlades apolo-gistskolan år 1858 till ett på reallinjen fullständigt elementarläroverk. Fyra år senare kunde läro-verket flytta in i den ännu kvarstående byggnad, som i nära åttio år blev hem för den naturaliesamling, som nu började anläggas.

En av lärarna, kollega F. A. Björkman, skänkte 1862 ett herbarium med växter huvudsakligen från Uppland och ett par studeranden, A. Waldenström och S. F. W. Bergman, ökade samlingen med växter från trakten och från fjällen. En annan studerande lade grunden till

¹ Wallin, a.a.

den zoologiska samlingen genom att lämna kranier av varg, björn, järv, räv med flera.

När Bruks societeten 1867 översänt 150 bergarter och några Luleå-bor skänkt en uv, en storlom, en fjällvråk etc., ansågs tiden inne att inreda en särskild lokal till bibliotek och samtidigt förvaringsrum för naturalierna. Dessa hade ökats med ett flertal fåglar och med en insektsamling, ”som är så mycket mera dyrbar som skolan hittills icke ägt någon sådan”.² Insekterna hade 1868 skänkts av överjägare O. R. Hederström och åtföljdes av en nu förlorad förteckning.

Det följande decenniet kom ytterligare några fåglar, några reptiler samt diverse skelett och kranier. Man fann sig därför föranlåten att 1879 inreda ett av gavelrummen på vinden att uteslutande vara museilokal. Inventarieförteckningen året därpå meddelade att samlingen innehöll 183 mineral och bergarter, huvudsakligen värmländska och med fyndlokalen angiven. De var skänkta av disponent J. A. Wikström och finns ordentligt förtecknade i årsredogörelsen. Där-jämte fanns de 150 bergarter, som kommit från Bruks societeten. Antalet uppstoppade eller våtkonserverade ryggradsdjur var obetydligt, däremot fanns ett flertal kranier och skelett. Evertebratsamlingen var, med undantag av de förhållandevis rikt representerade insekterna, fåtalig. Vidare fanns tre herbarier med fanerogamer samt Sil-léns exsiccatsamling Musci Sueciae.

Under de följande tio åren växte skolans samlingar högst obetydligt. Orsaken härtill torde ligga i, att sedan sedermera statsgeologen Fredrik Svenonius år 1878 föreslagit att man skulle upprätta ett nordsvenskt museum i Luleå och disponenten i Gällivarebolaget J. A. Wikström anammat idén och dessutom ställt ett rum i bolagets hus till förfogande för ev. inkommande gåvor, blev allt inkommande material placerat där. En organisation, som kunde tillvarata det nybildade museets intressen behövdes emellertid och så bildades på initiativ av läroverkets rektor, K. A. Fredholm, år 1886 Norrbottens Museiförening.³

Museiföreningens till en början svaga ekonomi tillät den icke att hyra en egen lokal, varför den blev inhytt i skolmuseet. Under mer

² Årsred. 1867/68.

³ Landstinget gjorde detta år en paus i sina ordinarie förhandlingar och bildade Norrbottens museiförening och gav därmed auktoritet åt den verksamhet som börjat på frivillighetens väg ett tiotal år tidigare. Norrbotten, 1937, s. 17 ff.

än ett decennium omtalas inga gåvor i årsredogörelserna. Allt inkommet naturvetenskapligt material torde ha omhändertagits av museiföreningen som sökte upprätta ett biologiskt museum, vilket skulle innehålla ett urval av norrbottniska däggdjur samt fåglar med ägg. Ett sådant museum kom till stånd 1901.

Först 1907 omtalas ånyo förvärv till skolans museum i det att detta år köptes både uppstoppade och spritkonserverade djur. Dessutom skapades genom insamling en fond till hugfästandet av Linnés minne där avkastningen skulle användas dels till stipendier dels "utgöra bidrag till förökande av läroverkets för närvarande obetydliga naturhistoriska samlingar".⁴

I januari 1909 invigdes ett nytt skolhus, men de biologiska samlingarna stannade kvar i den gamla skolbyggnaden.⁵ Av den förteckning som publicerades året därpå framgår, att förutom några skelett och 14 kranier utgjordes samlingen vid denna tid av 5 däggdjur, 57 fåglar, 12 uppstoppade eller spritkonserverade kräl- och groddjur, 14 fiskar, en samling insekter och en del andra evertetrater. Ett betydande tillskott kom 1912, då häradshövding B. Steckzens sterbhus lämnade 157 uppstoppade fåglar. Två år därefter skänkte överstelöjtnant E. Kempe ett större herbarium.

Genom att sex luleåbor 1918 inköpte och till läroverket donerade adjunkten T. H. L. Svennonius' insektsamling, blev denna stora och betydelsefulla djurgrupp rikt representerad. Denna insektsamling, så värdefull för kännedomen om Norrlands fauna, är sedan juni 1953 deponerad i entomologiska museet i Lund.⁶ I kompensation erhöll Luleå läroverk en studiesamling, mera lämpad för undervisning.

För att få det trots allt ganska ringa åskådningsmaterialet utökat, ställde sig vik. lektor H. Lundblad år 1920 i spetsen för en penninginsamling och dessutom anordnades en konsert, där behållningen gick till samma ändamål. Det var mest fåglar och fågelägg, som inköptes, och landskamrer A. Holm och lappfogde Claes Östberg, åtog sig att ordna och etikettera den rikhaltiga samlingen.

Det dröjde knappa tio år innan en ny insamling företogs och denna möjliggjorde inköpet av mer än 30 fåglar och några uppstoppade fis-

kar från konservator D. Nylund, Malmberget. Under hela 1930-talet fortsattes förvärven och för att bereda plats omplacerades de gamla samlingarna och en del äldre material kastades. I deras ställe inköptes för den zoologiska avdelningen diverse naturaliehandlarpreparat.

Den botaniska avdelningen växte huvudsakligen genom betydande gåvor. Redan 1938 kom ett mossherbarium på 250 arter och fem år senare skänkte adjunkt K. Fahlander ett herbarium på 1500 ark. Ett nästan lika stort antal växter kom 1948 från Riksmusei botaniska avdelning.

Biologiska institutionen, som dittills haft sina lokaler i den nästan hundraåriga gamla skolbyggnaden, kunde 1950 flytta in i moderna lokaler i ett då färdigt tillbygge till 1909 års skolbyggnad. Här gick det lätt att bereda plats för den av Norrbottens läns hushållningssällskap år 1952 skänkta växtsamling av 9500 arter i 16982 exemplar, representerande såväl den skandinaviska som den utländska florran, främst Medelhavsländernas. De flesta utländska växterna torde ha tillförts samlingen genom byten. Samlingen skapades av postmästare C. Elgenstierna, Nora, och inköptes sedermera av Norrbottens växtbiologiska anstalt med medel ställda till förfogande av konsul Broms. Sedan ovannämnda anstalt upphört 1938, har herbariet förvaltats av hushållningssällskapet.⁷

Status 8.10.1969. Samlingarna utgöres huvudsakligen av naturaliehandlarexemplar och innehåller 16 däggdjur och cirka 190 fåglar, flertalet utan data och lokaluppgifter. Det finns en bra kranie- och skelettsamling, några få uppstoppade fiskar samt en utmärkt monterad skallerorm, skänkt 1945. En mindre samling fågelskinn, varav en del exoter utan angiven härkomst, verkar ha tillkommit under 1880-talet. En ganska obetydlig äggsamling är utställd i några fönstermontrar.

Av evertetrater finns endast skolmaterial samt en del obestämda molluskskal. En samling insekter, som uppgives härröra från Svennonius donation, är som ovan omtalats endast studiematerial och håller på att gå sin undergång till mötes.

Endast ett fåtal växter finns i museilokalen såsom John Erh. Are-schougs: *Algae Scandinavicae exsiccatae*, I—V, Uppsala 1861—69

⁴ Årsred. 1907/08.

⁵ Wallin a.a.

⁶ Enligt uppgift av professor Carl H. Lindroth.

⁷ Årsred. 1951/52.

samt del II av ett lavherbarium från tidigt 1800-tal, försett med tryckta etiketter med endast namn angivet.

Största delen av växtsamlingen är sedan vårterminen 1969 ned-satta på en grusbädd i källaren till det nyligen uppförda gymnastik-huset. Där finns bland annat den Björkmanska donationen från 1856 och i 10 skåp den av Hushållningssällskapet donerade s.k. Bromska samlingen.

Wallin, Harald, Inbjudningsskrift till invigningen av högre allmänna läroverket i Luleå nya byggnad. Luleå 1909.
Årsredogörelserna 1859—1961.

Mariestad, Tunaholmskolan

I Mariestad hade sedan 1587 funnits en stadsskola, som 1858 utvid-gades till ett femklassigt läroverk. Den naturhistoriska samlingen har sitt ursprung i en donation.

År 1861 framfördes i Mariestads Veckoblad en inbjudan till all-mänheten att upprätta ett naturhistoriskt museum, ty, som det stod i inbjudan, "visserligen åtnjuta lärjungarna i läroverket undervisning i naturvetenskapen men eftersom inga naturföremål finnas, så är det klart att läraren är ur stånd att på ett åskådligt och lättfattligt sätt bibringa lärjungarna nödiga insikter." Undertecknaren av uppöppet, Sven Lampa, föreslog därför, att det skulle bildas ett bolag, där ak-tiekapitalet skulle användas för inköp av behövt material.¹

Förslaget mottogs med stort intresse och redan samma år uppstod Mariestads Naturhistoriska Förening. Denna fick omedelbart "emot-taga ett av några bland stiftarna insamlat mindre museum, som un-der årets lopp genom talrika gåvor ansenligt ökats, så att i synnerhet av fåglar och fågelägg förrådet ej är obetydligt, vartill kommer åtskilliga däggdjur, fiskar, amfibier, snäckor, koraller, torkade växter, ävensom mynt, minnespengar, fornsaker m.m."²

Samlingen ställdes omedelbart till skolans förfogande, trots att lä-roverket icke kunde stöda museistiftelsen på annat sätt än genom

inköp av ett par "aktier". Skolan var visserligen uppförd så sent som på mitten av 1850-talet, men på grund av ökat lärjungeantal var det från början omöjligt "att vid läroverket inrymma ett museum av zoologiska, botaniska, mineralogiska m.m. föremål, vilket blivit av enskilda personer sammanbragt och till läroverkets begagnande upp-låtet".³

Först sedan rektorsbostaden år 1868 apterats till skollokal, erhöles tillräckligt utrymme. Redan dessförinnan hade Mariestads Sparbank sedan 1863 årligen anslagit 500 rdr rmt till grundplåt för en musei-byggnad.

Förhållandena blev snabbt ändrade, ty redan i september 1869 beslöt man, — vilket framgår av en ännu bevarad protokollsbok, — att upplösa Naturhistoriska Föreningen och med full äganderätt överlämna samlingarna till Mariestads lägre elementarläroverk. Dessa hade man även hunnit katalogisera och från trycket utgiva.

Gåvor fortsatte att strömma in. Bland annat sände intendenten A. W. Malm en samling värdefulla dubletter från Göteborgs mu-seum⁴ och en studerande Alfred Elfström skänkte 70 fågelkranier.

Museet omfattade år 1880, förutom ett människoskelett, ett fåtal uppstoppade däggdjur, däribland två på Djurö i maj 1877 skjutna fjällrävar, kranier av ett flertal däggdjur och fåglar, av vilka senare även fanns två skelett. Dessutom fanns många uppstoppade fåglar, en äggsamling och en mängd fågelbon med hela kullar, två sköldpad-dor, några ormar, ödlor och groddjur i sprit, ett antal uppstoppade och några få spritlagda fiskar, en stor samling insekter, åtskilliga kräftdjur, bläckfiskar, konkylier och koraller. Av växter fanns ett i möjligaste mån fullständigt herbarium av traktens flora samt dess-utom en samling av Kinnekulles bergarter.

Tillflödet av material fortsatte under 1880-talet. Många däggdjur däribland järv, utter, grävling och mård inköptes liksom talrika fåg-lar och fiskar. En herr F. Rosenhill skänkte 1885 ett stort noshör-ningshorn.

De donationer Sparbanken avsatt, hade tydligen förräntats väl, ty i 1890 års redogörelse meddelas, att "ett under år 1889 uppfört och

¹ Mariestads veckoblad 15 juni 1861.

² Årsred. 1861/62. Det ovan omtalade mindre museet torde ha varit en av Sven Lampa grundad samling. En "Katalog öfver Zoologiska Museet i Mariestad" utkom 1860.

³ Årsred. 1867/68.

⁴ Den av Göteborgs museum genom A. W. Malm överlämnade samlingen finns noggrant redovisad i Mariestads Veckoblad 6 mars 1869.

nu snart färdigt stenhus för läroverkets samlingar, som innehåller, utan förstuga, 1 större sal 10,4 m lång, 9,5 m bred och 4,8 m hög", stod redo att tagas i bruk. När detta skett inköptes uppstoppade exemplar av ren, grönländssäl, råbock, hare, stortrapp, stormsvala, haj, rocka m.fl. Dessutom överlämnade ingenjör A. Friberg 24 monterade fåglar. Även de följande åren berikades samlingen. Konservator G. Kolthoff var synnerligen generös och skänkte förutom en myskoxe och 17 fåglar från Spetsbergen, däribland praktejder och simsnäppa, även koraller, sjöborrar och sjöstjärnor. En annan donator var K. Westring, som skänkte amerikanska insekter och ormar och apotekare Fr. L. Kinnander, som gav en större nilkrokodil, flera horn av gaseller, en bälta, renkrona, horn av romersk ox och många evertebrater från Medelhavet och länderna däromkring.

Ett intressant fynd kom 1909, då disponent Sixten Groth skänkte en subfossil valkota, funnen vid Sparresäters egendom vid Billings nordspets.

År 1911 tillbyggdes läroverket med en flygel, i vars vindsvåning museilokaler inreddes. Enligt vad rektor A. Wilander muntligt meddelat, gjordes den av Sparbanken skänkta museibygnaden om till slöjdsal och revs år 1949 för att ge plats åt en annexbyggnad med lärosalar.

Alltjämt ökades samlingen dels genom inköp av ett 30-tal fåglar och däggdjur, däribland ett näbbdjur, en alligator, ett par exotiska fiskar och en insektsamling dels skänkte medlemmar av familjen G. Odhe många fåglar. Även professor L. A. Jägerskiöld bidrog med havsdjur från Västerhavet och landskamrerare John Nelsén med ett herbarium på 1000 växter, insamlade kring Mariestad och på Kinnekulle. När stadens högre flickskola upphörde, beslöt stadsfullmäktige 1937, att lämna dennas snäck- och mineralsamling till museet, som några år tidigare fått en liknande samling av godsägare P. Carlander.

År 1939 tillbyggdes ånyo läroverkshuset. I nybyggets källarvåning — som dock låg till större delen över marknivån — inreddes en biologisk institution, där även samlingarna fick ett utrymme på över 100 m². Här förvarades de tills en ny läroverksbyggnad uppfördes på 1960-talet.

Status 2.6.1969. Samlingen är för närvarande uppställd i några skyddsrum i det 1962 färdigbyggda läroverket. Under byggnadstiden var den magasinerad på en vind, under vilken tid den blev starkt

neddammad. Den genomgick därefter en renovering av en konservator Gustafsson från Göteborg, varvid en del etiketter ersattes med nya. Av de kvarvarande äldre etiketterna framgår, att flera preparat härrör från den av Sven Lampa 1861 gjorda donationen. Flera fåglar tillhörande det äldre beståndet har skänkts av Ludvig Löfwenskiöld (1820—1881), som — jämte sin bror Gustaf Löfwenskiöld (1825—1869) — förutom dessa preparat stiftade en museifond på c:a 10000 kronor. Röntan därav skulle användas till utökning och vidmakthållande av de naturhistoriska samlingarna. Medel ur denna fond har möjliggjort stora inköp, bland annat de många fåglar, som förvärvats från G. Kolthoff. Fågelsamlingen uppgår nu till mer än 200 exemplar, där dock småfåglarna är förhållandevis svagt representerade.

Mera som ett kuriosum får man betrakta en grupp av två fjällugglor med målade gipsögon, som en äldre broder, skogsförvaltare Johan August Kolthoff (1839—1909), skänkte omkring 1860. Den är försedd med en tryckt mycket innehållsrik etikett på engelska, latin, norska, finska och lappska. Äggsamlingen är defekt och i oordning.

Av större däggdjur finns älg, ren, rådjur, myskoxe, lo, varg, järv, mård, grävling, grönländssäl, räv och fjällräv samt av exoter leopard, näbbdjur och punggråtta. Större delen av djuren är uppställda i biologiska grupper visande barrskogens, fjällens, sjöarnas och våtmarkernas djur.

Utställda är också den subfossila valkotan, några prydnadsmollusker och exotiska fjärilar. De senare torde delvis tillhöra en av landshövding A. Ekman 1924 skänkt samling från Ceylon.

Förutom ett skolherbarium finns ett av lektor Jonas Nordvall 1955 skänkt herbarium, där en del av växterna härrör från insamlingar på 1880- och 90-talen, andra från 1930-talet. Många saknade dock fynduppgifter.

Årsredogörelserna 1858—1961.

Norrköping, De Geerskolan

När ryssarna år 1719 härjade det svenska kustlandet, blev även Norrköping utsatt för förstörelse. Liksom så mycket annat eldhärjades det tidigare skolhuset och skolundervisningen lades i lägervall för

en tid. Några år senare återuppstod skolan i en torvtäckt envåningsbyggnad av trä, som rymde fyra ganska små klassrum jämte rektorsbostad.¹ Mot slutet av århundradet var byggnaden i trängande behov av reparationer. De nya lokaler skolan behövde erhöles 1801, då en ny läroverksbyggnad i två våningar blev färdig, där den undre fick tjänstgöra som rektorsbostad medan det i den övre inreddes bland annat fyra klassrum och några bostadsrum. Något särskilt rum för det undervisningsmaterial, som nu började förvärfvas, hade icke planerats i den nya skolan.

De första omnämnda gåvorna var två herbarier, vilka vid slutet av 1700-talet kom till skolan, skänkta av respektive provisor Hoffler och rådmän Weijerin.² I både 1807 och 1820 års skolordningar föreskrevs, att i varje skola borde finnas en kassa att bestrida inköp av undervisningsmaterial. Det var huvudsakligen böcker som köptes och det tycks ha dröjt ganska länge innan material till den naturvetenskapliga undervisningen förvärfvades till Norrköpingsläroverket. Där torde dock tidigare än på flertalet andra skolor ha förefunnits ett visst behov av dylikt. Under slutet av 1700-talet hade en grosshandlande C. M. Nyström testamentariskt förordnat, att av hans förmögenhet skulle en större summa användas till lön åt en lärare, som skulle undervisa sådana lärjungar, vilka önskade privatlektioner i moderna språk och naturlära.³ Under ett "Consilium scholasticum" 1797 bestämde att undervisningen i naturalhistorien skulle lämpas efter årstiderna, växt- och djurriket skulle studeras vår till höst, under det att stenriket skulle behandlas under vintermånaderna.⁴ Nyströms avsikt med donationen var att skaffa ungdomarna "en allmän medborgerlig bildning" men intresset för en sådan realbildning var vid denna tid icke stor och omkring sekelskiftet 1800 var det ofta blott en och stundom ingen, som anmälde sig.

Lägre lärdomsskolan och apologistkolan sammanfördes 1849 till ett enda läroverk, vilket i sin tur från och med höstterminen 1858 upphöjdes till ett på reallinjen fullständigt läroverk, som fyra år senare även fick en latinlinje.

¹ Danielsson a.a., s. 11.

² Aspling a.a. 1868, s. 19.

³ Årsred. 1845, s. 19. Om Nyströmska donationen se Aspling a.a. 1859, s. 27 f.

⁴ Danielsson a.a., s. 23.

Genom 1847 års skolordning hade naturhistoria upphöjts till ett huvudämne och sedan ständerna beslutat, att den terminsavgift på 4 rdr och 50 öre, som tidigare inlevererats till statsverket, skulle tillfalla läroverkens kassor, blev det möjligt för skolorna att köpa undervisningsmaterial.

I och med att rektorsbostaden utrymdes, då läroverket 1858 fick en reallinje, lät man inreda ett av de mindre rummen för den naturaliesamlingen man började lägga upp. År 1861 beslöts, att för att erhålla billigare material, skulle på läroverkets bekostnad en av dess äldre elever lära sig uppstoppa djur. Han skulle därvid förpliktiga sig att mot lågt arvode öka samlingarna och därtill uppöva en yngre lärjunge i konsten, som senare kunde överta arbetet.

Till de första gåvorna hörde några fåglar, en äggsamling på 40 arter, ett albatrosskranium m.m. men det största tillskottet kom från Linköpings läroverk, som år 1861 ur sina rika samlingar överlämnade en mängd dubletter både av fåglar och växter. Något år senare deponerade Norrköpings stad sina av lasarettsläkare O. W. Åberg år 1862 donerade stora samlingar av naturalier, mynt, böcker etc. och 1864 utökades museet ytterligare då läroverket för 1000 rdr rmt köpte av överjägarna Holmertz och A. Cnattingius deras samlingar av däggdjur, fåglar, ägg, skelett och spritpreparat.

Det fanns ingen möjlighet att bereda plats för allt detta inom läroverket. Genom tillmötesgående av grosshandlande E. Swartz uppläts ett rum i dennes bostad till samlingarna.⁵ Trots dessa brydsamma utrymmesförhållanden strömmade material in. Bland de gåvor, som vid denna tid erhöles, och av vilka ett flertal ännu finns kvar, kan nämnas överkammarjunkare Seth Adelsvärds gåva av skinnen från en älg-tjur, vilket på läroverkets bekostnad blev uppstoppat, och grosshandlande L. Ringborgs av en älgko, som uppstoppades på donators bekostnad. Kaptenen på briggen Felix, A. M. Fast, och hans besättning skänkte åtskilliga naturalier och kuriosor, samlade under en resa i de varma länderna. Dessutom skall icke glömmas framlidne lagmannen Fr. Funcks värderika samlingar, vilka under namn av "Norrköpings museum" med tillhörande skåp överlämnades vid denna tid. Växksamlingen ökades med delar av framlidne teol. dr Christian

⁵ Årsred. 1863/64.

Stenhammars växter samt en lavsamling hopbragt av apotekare Lennmalm.⁶

Då Kungl. Maj:t i början av 1860-talet gav tillstånd att inrätta en latinlinje, skedde detta på villkor att staden åtog sig kostnaden för uppförande och underhåll av en ny läroverksbyggnad. I det program för nybyggnaden, som uppgjordes, hade två à tre rum anslagits för naturaliesamlingen. Kungl. Maj:t fastställde ritningarna 1863 och gav samtidigt bifall till en anhållan "att få disponera de i skolhuset för samlingar avsedda rum, åt vilka tillmätts ett utrymme, som vida överstege behovet för de konst- och naturalster skolan ägde eller sannolikt i framtiden kunde förvärva, till rymmande, jämte skolans egna samlingar, av ett s.k. Stadsmuseum med villkor att de för undervisningsändamål skulle hållas läroverkets ungdomen till handa."⁷

Byggnaden, som invigdes 1868, var i två våningar jämte en souterängvåning. I den övre fanns fem större salar avsedda för ett stadsmuseum. Den ena salen blev dock strax inredd till bibliotek medan en annan tillsvidare skulle användas till föreläsningssal för fysik.

Som vanligt medförde ökat utrymme nya tillskott. Dels skänkte friherre Seth Adelsvärd en uppstoppad dovhjort och brukspatron von Leesen en fjärilsamling, dels kunde läroverket för en del av de under en följd av år insparade materialmedlen köpa mängder av uppstoppade däggdjur och fåglar samt ett 40-tal dels stoppade dels våtkonserverade fiskar samt dessutom ett större herbarium på 1400 arter.

Genom sammanskott av ett antal Norrköpingsbor, där grosshandlare E. Swartz var den störste bidragsgivaren, blev läroverket i tillfälle att förvärva ytterligare en stor samling, som tillhört jägmästare A. Cnattingius.⁸ Den innehöll bl.a. en isbjörn, ren och järv i grupp, lodjur, järv, varg, 2 rävar, 2 mårdar, 1 grävling samt några hornuppsatser. Dessutom ingick ett monterat skelett av järv, kranier av dovhjort, delfin, järv, räv, några sällsynta fåglars ägg och ett flertal fiskar. Från annat håll inköptes skal av sötvattensmollusker.

Varje år antecknades i redogörelserna smärre gåvor, icke minst av elever, så att då samlingen 1880 redovisades, innehöll den: 29 arter däggdjur, 110 fåglar, 250 arters ägg, 26 arter kräl- och groddjur, 95

fiskar samt 1250 leddjur, 230 blöt- och stråldjur. Botaniken representerades av en större samling svenska och norska växter. Vidare fanns 150 stuffer bergarter skänkta av Bruks societeten, 100 arter inköpta av framlidne docenten Paykulls sterbhus samt en samling petrifikat skänkta av professor J. G. Collin.

Det hade sedan början av 1820-talet i Norrköping funnits en på donation grundad läroanstalt, den Ebersteinska söndags- och aftonskolan, vilken 1837 utvidgades med en teknologisk avdelning, där man på söndagarna skulle meddela undervisning i tekniska ämnen och i naturalhistoria. För den skull anskaffades en naturaliesamling. När den Ebersteinska skolan 1886 ingick i en ny utvecklingsfas, överlämnades till läroverket som gåva diverse våtkonserverade såväl verte- som evertebrater samt ett skelett och några kranier bl.a. av varg och lodjur.

Betydligt större och ur utställningssynpunkt mera värdefull var den samling, som samma år för gott kom att stanna på läroverket. Där om står följande att läsa i årsredogörelsen för 1885—86: "Här bör också nämnas ett förhållande, som visserligen ej medfört någon direkt ökning av läroverkets samlingar, men som dock i någon mån kan inverka på undervisningen. Redan i flera år har i de inom läroverkshuset till ett stadsmuseum ursprungligen avsedda rummen varit uppställd en större fågelsamling tillhörig jägmästaren Lundborg på Tuna i Qvillinge. Denna ovanligt fullständiga och dyrbara samling av huvudsakligen svenska fåglar (ej mindre än 1235 exemplar) har Norrköpings stad genom användande av en del av den Trozellska fondens medel förvärvat till det billiga priset av 5000 kronor och tillsvidare medgivit dess användande vid undervisningen, mot att läroverkets samlingsvårdare tills vidare åtagit sig tillsynen över densamma."

Att denna samling var av betydelse för undervisningen i systematik förstår man, då det i 1890 års tioårsöversikt omtalas, att skolans egen fågelsamling utgjordes endast av 120 fåglar och en äggsamling på omkring 250 arter. Enligt denna tioårsöversikt hade de zoologiska samlingarna ökat endast obetydligt. Samma var förhållandet med de botaniska, men dessa senare fick under det följande decenniet ett tillskott genom inköpet av en komplett svit av H. Dahlstedts exsiccatsamling *Herbarium Hieraciorum Scandinaviae I—XVII* och ett större moss- och lavherbarium, skänkt av med. dr Erik Haglund.

⁶ Aspling a.a. 1868, s. 26.

⁷ Aspling a.a. 1868, s. 28.

⁸ Årsred. 1872/73.

De zoologiska samlingarna ökades under detta decennium genom inköp av diverse små mammalia, några exotiska groddjur såsom olm, ackuschörsgröda m. m.

1868 års läroverks hus hade genom det ständigt ökade lärjungantalet blivit för litet. Av de fem rum, som vid planläggningen av huset varit avsedda till museilokaler, hade två redan från början fått annan användning (som bibliotek och fysikum), de övriga hade endast delvis tagits i anspråk för samlingen. Delar av denna hade — för att tala skolspråk — placerats i "skamvrån". Sålunda hade friherre Funcks samling, den s.k. Norrköpings Museum, redan på 1880-talet, ställts undan i ett skåp "i det mörka arbetsrummet vid fysikum": och även annat material hade ställts undan i väntan på en nybyggnad.⁹ En sådan blev färdig 1900 genom en tillbyggnad på sydsidan. Därigenom blev skolhuset nära nog fördubblat till sin storlek. Museisamlingarna erhöll nu större men icke bättre lokaler. De två rum, vari de nu placerades, låg i bottenvåningen men vätte mot söder med allt vad detta betyder: blekning av färger, ökad spritavdunstning, skadedjurs större frekvens etc. I de nya lokalerna, som vann ökat utrymme genom ett läktararrangemang, kunde t.f. institutionsföreståndaren adjunkten A. E. Jäderholm¹⁰ förutom tidigare förefintligt material inordna även två lejonungar, som skänkts av en gästande cirkus, och ett tigerkranium. Från jägmästare Lundborgs sterbhus kom en hasselmus och 11 fåglar tillhörande arter, som antingen icke tidigare varit representerade eller endast dåligt företrädade i samlingen. Dessutom hade Lundborg testamentariskt förordnat att de 5000 kronor, som han tidigare erhållit som likvid för den sålda fågelsamlingen, skulle överlämnas till läroverket att bilda en stipendiefond för naturhistoriskt intresserade elever.

Förutom ovannämnda gåvor kom till museet under 1900-talets första decennium en samling utländska fanerogamer och kärkryptogamer samt lavar, skänkta av dr P. Olsson, havsevertebrater från

⁹ I ett kapitel i "Spridda bidrag till Norrköpings kulturhistoria", Norrköping 1949, skriver Hjalmar Lundgren om en samling kuriositeter, vilka påträffades vid överflyttningen av läroverkets böcker till stadsbiblioteket. Dessa kuriositeter, bland vilka fanns ett par under glaskupor förvarade träd gjorda av snäckskal med blommor och fåglar jämte några andra kuriositeter, torde med säkerhet härröra från det Funckska Norrköpings Museum.

¹⁰ Ordinarie lektorat i naturalhistoria inrättades först 1902.

Kattegatt och Norra Ishavet samt hydroider från Stilla havet, skänkta av A. E. Jäderholm, artropoder och reptiler från Argentina och från Birger Mörner en del preparat bland annat kranium av en kivi.

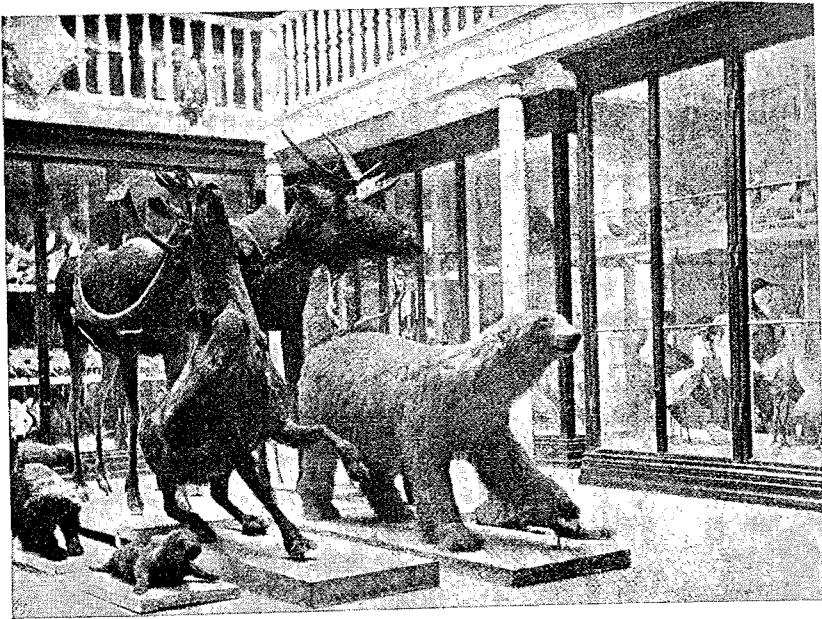
Den gamla skolbyggnadens nedslitning, ökat antal elever och icke minst 1905 års betydelsefulla omläggningen av den naturvetenskapliga undervisningen krävde en förnyelse av lokalerna. 1912 skedde en om- och tillbyggnad, varvid skolan erhöll en tredje våning. Här förlades den biologiska avdelningen. Museet erhöll dels ett 136,6 m² stort rum, som dessutom var försett med en läktare, dels ett 36,3 m² stort förvaringsrum, som dock endast var tillgängligt från läktaren. I 1912 års redogörelse omtalas att det större rummet fick belysning genom ett stort takfönster och fyra sidofönster och att stadens fågelsamling var placerad i från golv till tak gående montrar. På läktaren förvarades ryggradslösa djur, snäck- och äggsamlingarna medan det lilla rummet härbärgerade herbarierna. I korridoren utanför lärosalarna fanns en studiesamling för den dagliga undervisningen.

Ären efter inflyttandet i de nya lokalerna ägnades mycket arbete åt samlingarna. De urblekta etiketterna å den Lundborgska samlingen förnyades. A. E. Jäderholm ordnade kryptogamsamlingen, som väsentligt ökades genom inköp av G. O. Malmes exsiccatsamling Lichenes Suecici I—XXII, varjämte adjunkt K. Johansson, Visby sysslade med den Dahlstedtska Hieraciumsamlingen, som han ordnade och färdigställde. Även senare fick växtsamlingen stora tillskott. 1926 överlämnade dr Erik Haglund ett stort svampherbarium på omkring 2000 exemplar med en särskilt värdefull myxomacetsamling och 1932 kompletterade han svampsamlingen med ytterligare 270 hatt- och disksvampar. Fanerogamsamlingen utvidgades, då det från dr G. Löwegrens sterbhus överlämnades dennes herbarium och 1949, då H. Wistrands herbarium på 2800 ark jämte skåp kom museet tillhanda.

Lika rika flöden har icke nått den zoologiska delen. 1920 köptes ett näbbdjur samt ett valrosskranium och några år senare en mungo omslingrad av en glasögonorm. Då detta skedde hade nyutnämnde lektorn Sixten Bock, som tidigare varit konservator vid Uppsala zoologiska institutions museum, börjat att med elevers hjälp rengöra fågelsamlingen. En förnyad rengöring av denna företogs dock 1946.

Av andra i årsredogörelserna nämnda tillskott bör även nämnas en fjärilsamling, som tillhört lektor G. A. Adlerz, vilken dock icke kunde återfinnas vid mitt besök.

Interiör från Norrköpings läroverks museum år 1912

Status 3.2.1970. Hela skolan skall enligt uppgift av rektor byggas om under kommande sommar, varvid de nuvarande museilokalerna skall omändras till grupp- och storklassrum. Vart samlingarna skall placeras, är ännu icke bestämt. De står ännu kvar i det skick, de fick efter ombyggnaden 1912.

I stora museisalen finns sju stora, från golv till läktare gående skåp, vilka huvudsakligen rymmer den Lundborgska fågelsamlingen, som blivit försedd med utbredningskartor och nya etiketter, under vilka dock i flertalet fall de gamla finns i behåll. Utställda är även en liten samling exotiska fåglar samt mindre däggdjur. De större däggdjuren såsom de på 1860-talet monterade båda älgarna, dovhjorten, ren angripen av järv, lodjur, varg, järv och rävar, är utställda under takfönstret i salens mitt. I andra skåp förvaras lägre ryggradsdjur såsom uppstoppade och våtkonserverade fiskar, skelett och kranier av bl.a. järv, björn, tiger, valross. Ett valkranium är funnet vid grundgrävning i staden. Även ett skåp med fågelbon finns.

Läktarnas fyra skåp innehåller såväl zoologiskt som botaniskt material samt en drog-, frö- och fruktsamling. Dessutom finns två monterar med mollusker och fågelägg. Den senare samlingen är ganska betydande men oordnad och utan data, de förra härrör delvis ur den av dr O. W. Åberg skänkta samlingen men innehåller också — förutom en D. S. Högbergssammanställning på 84 nummer — en större samling från Norrköpingstrakten, samlad av Olof Hammarsten och kompletterad med material från Skåne insamlat av professor W. Lilljeborg.

Insektsamlingen, som saknar data, har tillhört O. W. Åberg, men är under nyare tid delvis överförd i skumplastförsedda lådor. En del av diptera har determinerats av A. E. Holmgren och Chr. Stenhammar. I en av mollusklådorna påträffades ytterligare en låda dipterer, bland i vilka låg en lapp med följande text: "Diptererna i lådans vänstra del äro insamlade av A. E. Holmgren på Öland och på flera av etiketterna antydes detta genom ett med blyerts påskrivet H., de till höger utgöra en remiss från dr Stenhammar till dr Åberg, bland dessa en del av honom i 'Försök till gruppering och revision af de Svenska Ephydrinae (Vet. Akad. Handl. 1843) beskrifne arter'. Skänkta till läroverket av dr och ridd. Åberg."

Växksamlingen är betydande. Enligt en inventarieförteckning, utan titel men sannolikt upprättad av A. E. Jäderholm, skulle det finnas två skandinaviska kärnväxtherbarier omfattande cirka 15000 ark. Därtill kommer ett extraskandinaviskt på cirka 4500 ark. Ett Salixherbarium, troligen samlat av A. E. Jäderholm, har en medföljande anteckningsbok innehållande "De skandinaviska Salixformernas genealogi och systematik" efter docenten A. N. Lundströms föreläsningar v:t 1889. Det Wistrandska herbariet förvaras separat i sex lådor. Dessutom finns ett kryptogamherbarium, som beräknades innehålla cirka 4000 ark, där lavarna från 1870-talet kom från P. J. Hellbom, mossorna från C. A. Tärnlund, E. O. Nyman och C. F. Lundevall. Dr Erik Haglunds svampherbarium förvaras i ett särskilt skåp.

Följande exsiccatsamlingar antecknades: H. Dahlstedt: Herbarium Hieraciorum Scandinaviae p. I—VI o. IX—XVIII, H. Dahlstedt: Hieraciumherb. i nio fasc. med innehållsförteckning i varje fascikel. C. J. Lindeberg: Hieracia scandinavica exsiccata. Fasc. I—II. C. J. Lindeberg: Herbarium ruborum Scandinaviae. Fasc. I—II. K. Friedericksen & O. Gelert: Rubi exsiccati Daniae et Slesvigiae I—III. J. E.

Zetterstedt: Grimmieae et Andreaeae exsiccatae. Chr. Stenhammar: Lichenes Sueciae exsiccati. Ed. altera I—VIII. G. O. Malme: Lichenes Suecici exsiccati. Fasc. I—XXII. S. O. Lindberg et E. Fr. Lackström: Hepaticae Scandinavicae fasc. I. G. Herpell: Sammlung präparierter Hutpilze. S:t Goar 1881—82. 3 Lieferungen.

Slutligen skall också omnämnas ett Herbarium Norcopense, sammanställt av olika växtsamlingar (delvis oklistrade) till stor del samlat av Peter Olsson.

Aspling, H., Bidrag till Norrköpings skolas yttre historia. Norrköping 1868.

Aspling, H., Några drag ur Norrköpings elementarläroverks historia. Norrköping 1859.

Aurén, T. E., Norrköpings högre allmänna läroverks byggnad. Norrköping 1912.

Danielsson, Carl, Schola Norcopensis under fyrahundra år. Norrköping 1959.

Årsredogörelserna 1845—1961.

Oskarshamn, Vallballaskolan

Rikets ständer beslöt 1858 att från och med höstterminen samma år skulle ett tvåklassigt lägre elementarläroverk med rektor och en kollega inrättas i Oskarshamn. En början till naturaliesamling erhöll skolan, då ryttmästare J. F. Hultenheim 1861 skänkte en större samling mineral. Denna gåva omtalas i årsredogörelsen endast på följande sätt: "Läroverket har under året såsom gåva av ryttmästaren, kommandören av kungl. Vasaorden hr J. F. Hultenheim på Fredriksberg erhållit en större värderik samling av mineralier jämte åtskilliga kemiska och fysikaliska instrumenter." Under detta korta omnämnande döljes en intressant 1700-tals samling, vars stora värde först under sen tid uppmärksammats.

I "Några anteckningar angående Cederbaumska mineralsamlingen i Oskarshamns läroverk"¹ har rektor Hugo Grimlund givit en sammanställning av denna donations tillkomst och vidare öden och Nils Zenzén har i "Försök till historik över Cederbaumska mineralsamlingen i Oskarshamn"² gjort en inträngande analys av denna unika samling, som på 1920-talet räddades från att gå till spillo i en ved-

¹ Årsred. 1928/29.

² Arkiv för kemi, mineralogi och geologi, bd. 10 A. n:r 6, s. 1—98. Uppsala 1930.

bod. Tack vare rektor Grimlunds ingripande kunde samlingen återställas i det skick den hade omkring 1790.³

Samlingens grundare var bergsrådet Peter Christopher Cederbaum, död 1795. Genom gifte hade samlingen 1835 kommit i Hultenheims ägo. Vid tiden för donationens överlämnande förvarades den i 13 skåp och 5 glasmontrar och placerades i den 1864 nybyggda, nu benämnda Gamla skolan. Men "en vacker dag befinnas de gamla vackra skåpen med det ärevördiga innehållet utflyttade i en skräpig vedbod, där de ställda direkt på det fuktiga och ruttnande vedavfallet voro dömda till ett relativt hastigt sönderfallande" skriver Grimlund. Genom hans ingripande blev Riksmuseum inkopplat på fallet och samlingen, som bestod enligt Zenzén av 3517 nummer mineral och bergarter jämte 152 Terra sigillata jämte 20 prov på Kolmårdsmarmor, räddades.

En zoologisk samling kom först till stånd 1867, då Vetenskapsakademien sände till skolan ett antal utländska och inhemska fåglar, några kranier m. m. Samma år kom från annat håll en huggorm och en järpe. Några år senare erhöles en havsörn, en fjälluggla, en hermelin, en flygfisk och en stör.

Ännu hade ingen växtsamling anskaffats, men 1873 inköptes framlidne dr A. J. Björcks herbarium samt hans lavsamling jämte tillhörande skåp.

En insamling ledd av kollega L. O. Melander möjliggjorde inköp av ett homoskelett, papier-machéfigurer av öga, öra och människobål med huvud. Han entusiasmerade även sjöfolk att samlas och av dessa fick museet några flygfiskar, två ormar, bläckfiskar, en krokodilunge och ett kranium av Delphinus delphis.

De naturhistoriska samlingarna var jämte de fysiska utställda i ett 34 m² stort rum. Utrymmet blev snart för litet, ty 1880 inköptes en mycket stor samling fåglar och andra naturföremål från framlidne medicine kandidaten A. J. F. Wetterberg, Tveta. Köpesumman var 400 kronor och som donator uppträdde grosshandlande T. Johansson. Samlingen som bestod av: "Däggdjur, 30 till antalet, huvudsak-

³ När den Cederbaumska samlingen blev överlämnad, saknades läroverksbyggnad, varför undervisningen fick bedrivas i diverse lokaler. Först 1864 kunde läroverket flytta in i egen byggnad. Det dröjde dock ännu några år innan den biologiska samlingen började anskaffas.

ligen av ordningarna Ferae, Glires och Chiroptera; några stycken skeletter och kranier samt några skinn av exotiska djurarter. Fåglar till ett antal av över 300 väl uppstoppade exemplar, representerande alla ordningar inom svenska fågelfaunan, samt några konserverade exotiska former. Ägg, över 200, tillhörande fåglar ur de allra flesta ordningarna. Några fullständiga fågelskelett samt flera kranier. Amphibier några få exemplar av ordningarna Sauri, Serpentes och Batrachii samt böcker, ett ringa antal, av naturvetenskapligt innehåll. Ett porträtt av framlidne kandidat Wetterberg medföljde också samlingen.”⁴

Om Wetterberg ger rektor Grimlund⁵ följande uppgifter: Anders Joachim Fredric Wetterberg (1819—1868) avlade med. kand.-examen i Lund 1846 och bosatte sig följande år på fädernegården Tveta n:r 4. ”W. var en begåvad och originell människa. Hans intresse var mångsidigt men koncentrerade sig efter bosättningen på Tveta till böcker och djur. Här skapade han bl.a. genom mycket arbete och uppoffring av pengar en samling uppstoppade djur, huvudsakligen fåglar, svenska och utländska, vilken torde ha varit ganska enastående i sitt slag, och ett bibliotek i dyrbara band av svenska och utländska författare, till stor del ornitologiska arbeten och planschverk. Sina djursamlingar och större delen av boksamlingen testamenterade han till Oskarshamns allmänna läroverk, men testamentet var ofullständigt bevittnat och upphävdes efter process med arvingarna. Medan processen pågick, var egendomen herrelös, och vandaler härjade bland samlingarna, varvid en mängd dyrbarheter förskingrades. Genom mellankommande personers medverkan blev dock läroverket i tillfälle att för 400 kronor från arvingarna förvärva det som fanns kvar i W:s glasskåp. Den lärare, som å läroverkets vägnar skulle avhämta detta, medtog dock ingalunda allt. Åtskilligt (ett ”hästlass” uppstoppade djur och fåglar, skinn av arktiska och exotiska djurslag) offrades en tid efteråt åt lågorna. Det som medfördes utgör emellertid ännu i dag en vacker, värdefull och innehållsrik samling, som läroverket har glädje och nytta av vid undervisningen.”⁶

⁴ Årsred. 1880/81.

⁵ Årsred. 1921/22.

⁶ En mera intim skildring av Wetterberg har givits av Rudolf Svensén i Minnas bok, utg. av Svenska Dagbladet 1916.

De följande decennierna ökades Oskarshamns läroverks samlingar huvudsakligen genom gåvor och smärre inköp från sjöfolk, såsom en havsorm, tre sugfiskar, fyra eremitkräftor, en korallstock. Från Uppsala museum kom 1889 en härfågel i utbyte mot två i Mörlunda samma år skjutna stepphöns.

Beståndet ökades ej nämnvärt sedan läroverket 1905 blivit samrealskola. En av lärarna, adjunkt A. Wastenson, skänkte 1911 ett antal våtkonserverade fiskar och evertebrater. Sådana inköptes även från naturaliehandlare tillsammans med en serie kranier, då en annexbyggnad med lokaler för biologi tagits i bruk 1917.

När Oskarshamns elementarläroverk för flickor upphörde 1935, överlämnades dess samlingar bestående av zoologiska preparat och papier-machépreparat till samrealskolan.

Skolans f.d. inspektör, kontraktsprosten Gustaf Linderöth, lämnade 1944 sitt herbarium på c:a 1800 arter, vilka till stor del insamlats i trakten av Oskarshamn. En praktfull hornuppsats av kudu skänktes, då ett kommunalt gymnasium inrättades 1947.

År 1960 invigdes en ny skola, där samlingarna placerades i moderna skåp med inbyggd belysning.

Status 22.4.1969. Flertalet utställda fåglar är från 1840—50-talen och till största delen monterade av Wetterberg eller hans medhjälpare August Danielsson. De är bra monterade och förefalla vara i gott stånd. Samtliga originaletiketter — de flesta med vederbörliga uppgifter — har tagits bort och ersatts med Dymoetiketter. De gamla etiketterna är dock bevarade och samlade i kuvert. För fåglarna har lektor Richard G:son Dahl i ett exemplar av ”Förteckning över Sveriges fåglar” 4:de uppl. infört etiketternas uppgifter beträffande lokal och data. Bland fåglarna antecknades lappuggla från Tveta urskog 1863 (arten finns icke tidigare antecknad från Småland) samt svart stork, hane, hona och unge, från Gårdsveda 1843. Flertalet av de högnordiska arterna hade Wetterberg förvärvat genom byte med den danske ornitologen Niels Kjaerbölling, Köpenhamn. De nordamerikanska fåglarna i samlingen hörör från T. Kumlien, en del arabiska från Hedenborg medan en skäggam var utan proveniens.

Bland däggdjuren, där fladdermössen är mycket väl företrädda, antecknades bl.a. en *Pipistrellus nathusii* från Lindved i Skåne från 1841 samt ett söndrigt vargkranium, som uppgavs vara från trakten.

Av evertebrater påträffades några uttorkade myriapoder, insamlade och bestämda av C. O. Porath. Inga mollusksamlingar av värde finns, lika litet som insektsamlingar. Ett par mindre lådor med småfjärilar, insamlade av N. Rydén och Georg Carlgren har collectors-uppgift men flertalet saknade helt etiketter.

Herbariet innehåller växter från trakten, insamlade av Gustaf Linderöth. Ett lavherbarium från 1850—60-talen (c:a 120 konvolut) är samlat av P. J. Hellbom och Th. Fries. Enligt Zenzén⁷ skall "ett herbarium, vars på fint och guldkantat papper helt uppklistrade växter till stor del ännu finns vid Samrealskolan i Oskarshamn" ha tillhört "Museum Cederbaum". Dock observerade jag icke deras existens.

Ett porträtt som uppgavs föreställa Wetterberg, signerat John Liljedahl 1922, var starkt skadat genom knivsnitt.

Årsredogörelserna 1861—1961.

Skara, Katedralskolan

De biologiska samlingarna har två gånger, av H. Schött 1896 och David Nilsson 1949—54, varit föremål för historik och katalogisering. Båda författarna har penetrerat förefintliga källor och gjort goda sammanfattningar, varur det följande är ett utdrag. Några tilllägg kan likväl vara motiverade.

Gymnasiet i Skara grundades 1641, men någon naturaliesamling tillkom — så vitt man vet — först i förra hälften av 1700-talet. Den drivande kraften härvidlag torde ha varit lektorn och titulärprofessorn Sven Hof, som sedan 1738 verkade som lärare vid gymnasiet. I sin självbiografi¹ har han lämnat uppgift om sin verksamhet som samlare. "Så när i trettio år har jag hållit på att samla allehanda ting till ett kabinett eller museum, vilket bestod av följande saker, 1. mineraler, särdeles ut- och inländska malmer, gemena och ädla stenar, koraller, petrifikater etc. till en ansenlig myckenhet. 2. inlagda örter vid pass åtta hundra med mera, som hör till plantriket. 3. musslor, snäckor och åtskilligt annat av djurriket etc." Hof avsåg

⁷ Arkiv för etc., a.a. s. 90.

¹ Beckman, Nat., Sven Hof, Göteborg 1923, s. 46.

att skänka samlingarna till Skara men på grund av bristande uppmuntran men även av ekonomiska orsaker sålde han samlingen för 6000 dlr kpmt.² Han anlade dock en ny, om än icke så omfattande samling bl.a. av fåglar, vilka han skänkte till domkapitlet. De hörde från en kyrkoherde J. Pluchts i Skåne samlingar.³

På initiativ av Hof uppfördes 1742 en biblioteksbyggnad, i vilken några samlingar, som tillhörde gymnasiet placerades. När det av Kungl. Maj:t 1747 utfärdade cirkuläret att ordna den naturhistoriska undervisningen kom till Skara, kunde domkapitlet meddela, att en viss sådan undervisning redan bedrevs där och framhöll samtidigt nödvändigheten av naturaliesamlingar vid läroverken för att bedriva en fullgod undervisning.⁴

I brist på lämplig lärobok bedrevs undervisningen till en början i form av föreläsningar, men år 1755 utgav Herman Möller, som var docens vid gymnasiet, en bok "Utkast till föreläsningarne öfver Principia Botanica", vari han i ett bihang ger en kort underrättelse, hur naturaliekabinett bör inrättas och påtalar deras betydelse, eftersom man "uti dem kan såsom uti ett compendio på en gång mera se, än om man fore över hela världen".

Som ovan sagts har ett slags naturaliekabinett funnits vid Skara stifts- och gymnasiebibliotek, men det lär icke ha varit särskilt omfattande. Ej heller torde mer än obetydligt av de samlingar, som Hofs efterträdare som lärare Peter Hernqvist gjorde, kommit läroverket till godo. De gick till det av honom nystartade veterinärinstitutet.⁵

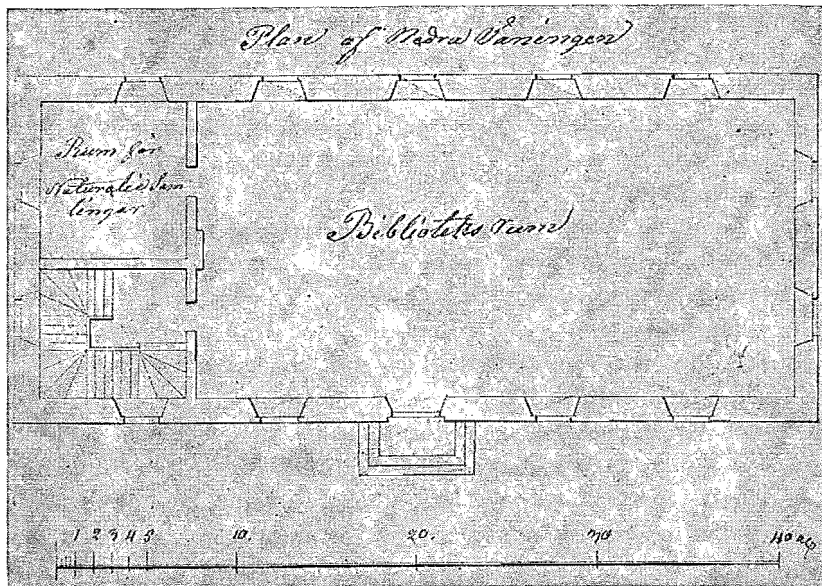
1700-talet upplammande intresse för undervisning i de naturvetenskapliga ämnena i skolorna ebbade ut, och under 1800-talets första halvdel intog ämnet en undagömd ställning och ringaktades i hög grad. Från denna tid finns dock vid läroverket ännu kvar en fascikel

² De såldes till landshövding A. O. Lagerberg, Svenneby. Den enda kända resten av Hofs samling, en av Linné beskriven Paradoxides Tessini, finns nu i Köpenhamns geologiska museum.

³ Johannes Pflucht hade en stor samling naturalier, som efter hans död för 1000 dlr smt såldes till Sven Hof. Carlquist, G. Lunds stifts herdaminne, III. Lund 1951, s. 286.

⁴ Hernlund, H., Bidrag till svenska skollagstiftningens historia. 1882, s. 19.

⁵ Hofs lärjunge Peter Hernqvist, även han titulärprofessor, var en tid knuten till gymnasium som lärare, men är framför allt känd för att ha upprättat ett veterinärinstitut och ett naturaliekabinett på sin egendom Brogården.

Av Job. Holmberg år 1836 gjorda plan över det gamla gymnasiehuset i Skara framgår, att det tidiga 1800-talets naturhistoriska samlingar utgjorde en del av stiftsbiblioteket. (Västergötlands museum, Skara)

växter. Den är försedd med en förteckning "Herbarium collectaneum af Comministern i Husaby Laur. Thun. Skänkt af dess Son Joh. Gust. till Skara gymnasium att begagnas af Läraren i Naturalhistorien till den Studerande Ungdomens tjenst. Skara d. 7 Junii 1826."

Först då vi kommer ett stycke in på 1800-talet börjar uppgifter om läroverkets samlingar att bli mera upplysande och då redogörelserna börjar 1858, omtalas, att det finns en icke obetydlig samling fåglar. Dessa härrörde till en del från sedermera prosten i Varola, J. Otterström, som 1837 skänkte en rikhaltig samling däggdjur och fåglar, men även från provinsialläkare P. Brandelius, som gav en samling fåglar. Vetenskapsakademien berikade åren 1855—56 samlingen med däggdjur, fåglar, snäckor och växter.

Intill 1842 hade samlingarna varit förvarade i gamla gymnasiebiblioteket, men därefter blev de placerade i olika lokaler, tills de år 1859 kunde utställas i ett stort rum i det då nyuppförda nya biblioteket. Nya gåvor strömmade till, bl.a. skänkte dåvarande skaradjäk-

nen, sedermera adjunkten i Vänersborg Gustaf von Hackewitz, 61 fåglar, av vilka flertalet icke tidigare var representerade i läroverkets samling.

Allt det nya material, som kom, krävde preparering, varför rektor 1864 sökte någon lämplig person att överta konservatorssysslan. Han fann en sådan i Gustaf Kolthoff, en naturbegåvning, som längre fram i viss mån skulle bli banbrytande på museiteknikens område. Från 1864 och åtta år framåt uppstoppades för skolans räkning närmare 400 fåglar och talrika däggdjur såsom dovhjort, ren, råbock, björn och varg m.m. Under dessa år byggdes läroverkets samling upp till den imponerande omfattning, den fick.

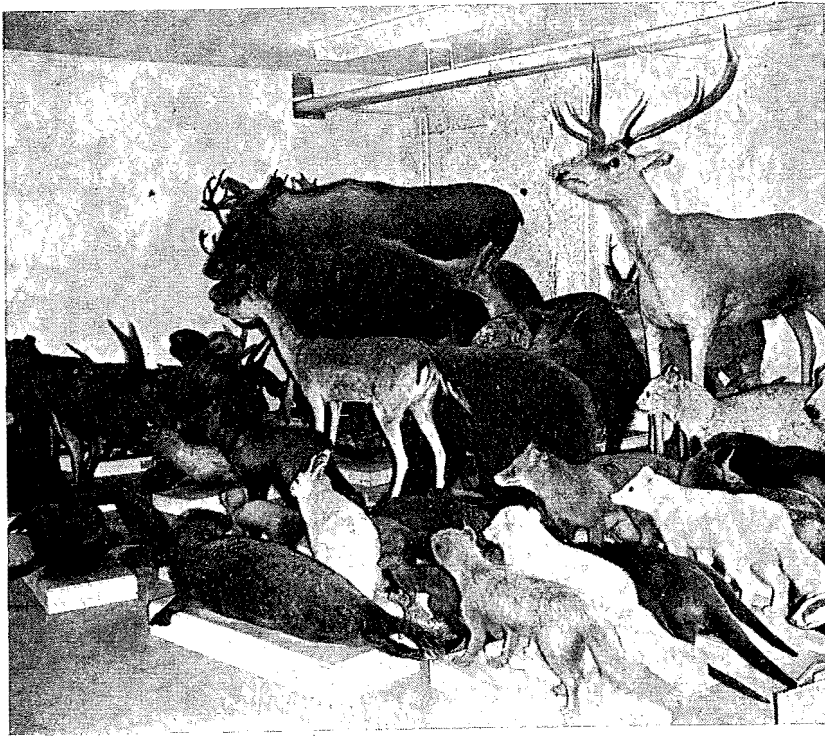
År 1871 invigdes den då nyuppförda skolbyggnaden, men samlingarna fick stanna kvar i bibliotekshuset. Av David Nilssons arbete framgår museets tillväxt under de följande decennierna, varför det icke behöver upprepas här. Årsredogörelsen 1889/90 innehåller en förteckning på undervisningsmaterialet. Samlingen uppgick då till c:a 100 däggdjur, 740 fåglar, 50 reptiler och groddjur, 130 fiskar, 15 skelett, mängder av skelettdelar och mycket rikliga samlingar av skilda slags evertrebrater.

När lokalerna i bibliotekshuset behövdes för annat ändamål, fick samlingarna år 1910 flytta från de ändamålsenligt inredda rummen till en vindsvåning. Snedtaken där försvårade i hög grad placeringen av skåpen och som David Nilsson skriver,⁶ "praktiskt taget omöjliggjorde all exponering av föremålen. Belysningen ordnades genom upphuggna takfönster, svåra att hålla täta och svåra att mörklägga" och han fortsätter, "de skador, som under denna tid anställdes, äro svåra att överblicka."

Bättre blev det 1915, då biologiska institutionen fick disponera östra halvan av undervåningen i bibliotekshuset. Där kunde då uppställas delar av samlingen, medan resten fick stanna kvar på vinden, tills museet år 1939 kunde flytta in i nyinredda lokaler i översta våningen i en nybyggd institutionsbyggnad.

Dennas utseende har beskrivits av David Nilsson i Festskriften för Skara läroverk 1641—1941 på följande sätt: "På norra sidan inrymmer största delen av läroverkets biologiska samlingar i en enda stor sal, som är c:a 25 m lång och upplyses genom 9 st. fönster. Väggen

⁶ Nilsson, David a.a. I. s. 14.

Skara Katedralskolas förmåliga samlingar hade 1939 fått en värdig inramning i en nybyggd institutionsbyggnad. Mindre än två decennier senare blev muscisalen omvandlad till grupprum och samlingarna förpassades till källaren. I en sådan befinner de sig fortfarande, trots att läroverket för ett par år sedan flyttat in i en ny stor byggnad.

mot korridoren är genombruten av tre stora och en mindre monter med glasväggar på båda sidor, varigenom inblick utifrån erhålles över samlingarna. Dessa montrar, vari evertebratavdelningen är inrymd, kunna belysas genom strålkastare, placerade i korridoren. Museet rymmer 9 stora, fristående glasskåp med skjutdörrar för däggdjur och fåglar. Hyllorna äro av glas utom i rovdjursskåpet, där de ersättas av gallerhyllor av ek. Vid ena kortsidan av rummet är uppställt ett glasskåp för skelett och kranier samt vid den andra ett dylikt för fiskar, groddjur och reptiler. I fem äldre montrar mellan de stora glasskåpen i korridorväggen äro insektsamlingar m.m. inrymda.

Den för åtskilliga år sedan inköpta lundbergiska äggsamlingen förvaras i ett exskåp speciellt gjort för ändamålet av den ursprunglige ägaren.

Här har således zoologiska museets förmåliga samlingar erhållit en värdig inramning. Förut voro de som bekant mycket trångbodda och splittrade, delvis rent provisoriskt magasinerade uppe på vinden i bibliotekshuset”.

I en mindre lärosal ”förvaras det mesta av läroverkets väldiga herbariematerial i 7 stora skåp, i vilka växterna så småningom inordnats under de två sista decennierna”.

Status 30.5.1969. Såväl däggdjurs- som fågelsamlingen befinnes sedan halvtannat år utflyttad från ovan skildrade lokaler och är magasinerade i en källare samt ganska oöverskådliga. Museisalen har omvandlats till grupprum, medan korridoren utanför belastats med skåp med naturalier. I andra våningens korridor finns insekt- och mollusksamlingar. En del, såsom t.ex. D. S. Högbergs exsiccata, finns i källaren.

I korridoren på fjärde våningen står 9 skåp fyllda med växter, som förutom de av Nilsson anförda samlingarna med bl.a. E. Fries Herbarium normale I—XIV, omfattar c:a 20000 ark. Under 1950-talet har tillkommit kamrer Jonas Lundbergs stora herbarium, förvarat i ett särskilt exskåp, till vilket även hör två handskrivna volymer: ”Catalogus collectionis rerum naturalium quas collegit scholaequae Scarensis donavit Jonas Lundberg MDCCCLII.”

Beckman, Nat. Vår skolas historia I—II. Göteborg 1926, 1931.

Nilsson, David, Skara högre allmänna läroverks naturhistoriska museum. I—III. Skara 1949—54.

Schött, Harald, Skara högre allmänna läroverks naturhistoriska museum. Årsred. 1896.

Skara läroverk 1641—1941. Festskrift utgiven av Gustaf Holmstedt. Skara 1941. Årsredogörelserna 1858—1961.

Stockholm

I Stockholm fanns alltsedan medeltiden en av staden underhållen skola kallad Storskolan eller Katedralskolan. Förutom Storskolan fanns sedan mitten av 1600-talet även s.k. kyrkoskolor, vilka ursprungligen helt underhölls av församlingarna och inrymdes i lokaler

tillhöriga dessa. De benämndes efter resp. församlingar Klara, Katarina, Maria, Jacobs, Ladugårdslandets skola. Efter hand erhöll dessa kyrkoskolor dock bidrag från staden och utformades samtidigt till högre skolor.

Det dröjde — märkligt nog — länge innan Stockholm fick en högre undervisningsanstalt. Visserligen hade där, liksom vid ett flertal andra platser i riket, på 1640-talet inrättats ett gymnasium förbundet med Katedralskolan, men detta gymnasium kom dock endast att existera till 1668. Då blev det på grund av brist på elever förlagt till Gävle.

Till gemensam lokal för de båda läroverken — Katedralskolan och Gymnasium — hade några gamla klosterbyggnader på Riddarholmen inretts. Sedan Gymnasium upphört och flyttats till Gävle blev Katedralskolan ånyo Stockholms förnämsta läroanstalt och fick ända fram till början av 1800-talet fungera som ett gymnasium utan att formellt vara ett sådant.

Först 1820 erhöll Stockholm ett eget gymnasium genom Katedralskolans utbyggnad till sådant. Samtidigt omvandlades Klara och Maria församlingsskolor och blev högre lärdomsskolor, medan Jacobs och Katarina blev lägre apologistkolor och Ladugårdslandets samt några andra skolor omvandlades till lägre apologistkolor. 1849 års skolreform utvidgade dessa skolor så att det från och med läsåret 1858—59 i Stockholm — förutom det ovan omtalade gymnasiet — fanns fyra femklassiga lägre elementarläroverk samt fyra tvåklassiga lägre elementarläroverk.

Bortsett från gymnasiet, där redan i mitten av 1830-talet en naturaliesamling börjat anläggas, är det först i och med att den nya skolreformen 1849 införde naturalhistorien på schemat, som naturaliesamlingar började uppstå i Stockholms skolor.

Stockholmsskolorna hade ju tillgång till Riksmuseums samlingar, vilka ännu i början av detta sekel var utställda inom själva stadsområdet. Då Norra realläroverket år 1890 skulle flytta in i nya lokaler ansåg därför Beredningsutskottet, att "det i Stockholm ej såsom i provinsstäderna" behövdes större biologiska samlingar.

Stockholms Gymnasium

Som ovan omtalats ändrades Katedralskolan genom ett Kungl. brev 1820 till Gymnasium.¹ Detta, sedermera benämnt Stockholms högre elementarläroverk, fick en läraruppsättning av fyra lektorer, en adjunkt och en kantor. I brist på anslag kunde ingen ordinarie lärare för undervisningen i naturalhistoria anställas. Intendenten vid Bergianska museum, sedermera professor J. E. Wikström, åtog sig "endast av nit för vetenskapen och ungdomen" likväl denna undervisning, som han lämnade först 1843. I hans ställe inträdde då Knut Fredrik Thedenius, som just avlagt sin apotekarexamen. Han undervisade — utan fast anställning — sedan i mer än femton år vid Gymnasium, tills han 1859 erhöll ett då nyinrättat lektorat i naturvetenskap.

Redan 1834 hade början till en naturaliesamling uppstått. Gymnasisten J. A. Holmström skänkte då "ett väl konditionerat herbarium på 1300 arter". Först 1842 följdes denna gåva av adjunkten G. Marklins donation av 184 arter konkylier, petrifikat m.m. Från Vetenskapsakademien erhöles 1859 160 stuffer mineral, "lämpliga för undervisning", och vid Jernkontorets utdelning 1866 fick Gymnasium ytterligare 150 stuffer.² Året därpå skänkte fru Aug. Hultman fågelägg från 75 svenska arter och sidenfabrikör N. C. Caspersson ett dyrbart mahognyskåp med diverse naturalier och kuriosa.

Katedralskolans lokaler på Riddarholmen, som Gymnasium fått övertaga, blev snart för små, varför det tilldelades några rum i det s.k. Fateburshuset, med vilket det var förenat med en välvd gång. Ett av Fateburshusets rum blev 1863 inrett till bibliotek och förvaringsrum för samlingarna, vilka ökades genom att skoldirektionen ställde medel till förfogande.

¹ Sedan Kungl. Maj:t år 1816 givit Uppfostringskommittén i uppdrag att uppgöra ett förslag till reglering av Stockholms stads undervisningsverk, kunde kommittén redan året därpå föreslå inrättandet av ett gymnasium samt flera högre och lägre lärdomsskolor resp. näringskolor. Efter diverse strider mellan kyrklig konservatism, där prästerskapet stred för sitt privilegierade inflytande över skolväsendet, och de moderna reala bildningssträvandena, beslöt Kungl. Maj:t att det 1820 skulle inrättas ett gymnasium. Sjöstrand, Pedagogikens historia 3:2. s. 70.

² Norinder, A. V. Till afhörande af de tal etc., Stockholm 1871.

På grund av stark elevtillströmning blev Gymnasium 1872 delat på två avdelningar. Den ena undervisades i den gamla lokalen på Riddarholmen, den andra höll till i en hyrd lokal vid S:t Paulsgatan. De båda delarna betraktades dock såsom delar av samma läroverk och hade gemensamt kollegium och rektor.

Vid denna tid framkom en önskan, att det i Stockholm skulle inrättas två fullständiga högre läroverk, av vilka det ena borde ligga på Norrmalm, det andra på Södermalm. År 1875 fastställde Kungl. Maj:t en plan för huvudstadens läroverk. Enligt denna skulle Klara femklassiga läroverk förenas med en del av Gymnasium och bilda Högre latinläroverket på Norrmalm, medan södra avdelningen av Gymnasium och Maria femklassiga läroverk skulle bilda Högre allmänna läroverket på Södermalm. En förutsättning för att detta skulle kunna komma till stånd, var att ett ändamålsenligt skolhus med bostad för rektor kunde anskaffas.

I juli 1879 upprättades genom sammanslagning av Gymnasiums s.k. södra avdelning och Maria femklassiga läroverk det på latinlinjen fullständiga Allmänna läroverket på Södermalm. Detta fick till sitt förfogande dels Maria gamla skolhus dels en mitt över gatan belägen förhyrd bostadslägenhet. För läroverket på Norrmalm skulle ett nytt skolhus byggas.

Vid den uppdelning, som skedde i samband med Gymnasiums upphörande, gjordes den överenskommelsen, att till det nybyggda läroverket på Norrmalm, färdigt 1880, skulle överlämnas arkivet, biblioteket, medaljsamlingen samt den botanisk-zoologiska materielen. Större delen av den senare härrörde dock icke från Gymnasium utan kom från Klara lägre allmänna läroverk.

Klara lägre allmänna läroverk

Sedan 1649 fanns i Klara församling en skola, vars historia tecknats av O. A. Stridsberg i "Inbjudningsskrift med anledning af invigningen af Stockholms Norra Latinläroverks nya läroverksbyggnad". Kyrkoskolan var sedan 1820 utformad till trivialskola, i vilken dock undervisning i naturkunnsighet infördes först sedan det Kungl. cirku-läret från 1849 anbefallt ämnesläsning.

Det dröjde något mer än ett decennium, innan de första naturalierna förvärvades. År 1862 inköptes ett människoskelett, en stor få-

gelsamling, ett svenskt herbarium och några andra naturalier. Samlingens omfattning går icke nu att fastställa, ty i samband med att Gymnasium och Klara läroverk sammanfördes, förenades deras samlingar och samtidigt inköptes nytt material.

Högre allmänna läroverket på Norrmalm = Norra Latin

När läroverket 1880 flyttade in i sina nuvarande lokaler vid Drottninggatan hade på tredje våningen avsatts ett 55,3 m² stort rum för de naturhistoriska samlingarna. Genom ett galleri runt tre väggar, till vilket en spiraltrappa ledde, utökades utrymmet. Naturalierna utgjordes vid inflyttningstillfället dels av skelett, kranium och fotskelett av människa samt några pappermachémodeller dels av 6 uppstoppade samt ett helt skelett och 19 skelettdelar av däggdjur, 151 fåglar, en liten samling fågelägg, 3 uppstoppade och 6 spritkonserverade kräldjur, 8 stoppade och 28 spritlagda fiskar, en liten insektsamling samt våtpreparat av de vanligaste evertebraterna. Molluskerna representerades dels av en C. A. Westerlundsamling dels av en artrik samling exoter.

Av botaniskt material fanns tio fasciklar upplagda efter Sandbergs lärobok, ett herbarium samt en del växtanatommiska preparat. Slutligen fanns en samling petrifikat sammanställda av G. Marklin.

De båda följande decennierna medförde inga större tillskott. Endast några fåglar och ett fåtal smådäggdjurskranier köptes. Från Vetenskapsakademien erhöles en samling evertebrater från Kristineberg. Vidare skänktes ett par herbarier av Hjalmar Fåhrens och dr G. Bergman. Detta är allt som uppräknas i redogörelserna från denna tid.

Först i och med ingången av nuvarande sekel blev tillflödet rikare. Kommendörkapten C. Skogman skänkte en samling vackra snäckor, koraller och sjöborrar, fru Lotten Wessberg en uppstoppad björnunge jämte ett flertal fåglar, dessutom kom från lektor B. Beskow en av framlidne hovpredikanten G. Beskow från Egypten hemförd barnmumie.¹

Riksmuseum lämnade svenska och utländska havsalger samt en samling fossila växter. Ett för den tiden ovanligt inslag i ett skol-

¹ Årsred. 1901/02.

museum utgjorde den uppsättning av anatomiska mjukpreparat av människa — hjärna, hjärta, lever, njurar etc., — som 1905 skänktes av professor Emil Holmgren vid Karolinska institutionen. Samlingen utökades ett par år senare med ytterligare preparat skänkta av professor C. A. Lindström.

Skolans lärjungar var flitiga donatorer och lämnade bland annat kranier av myskoxe, huvud och fot av kasuar samt diverse äggsamlingar. De botaniska samlingarna ökades med herbarier skänkta av f.d. fördelningsläkare E. Petersson, löjtnant H. G. Reuterskiöld samt adjunkt G. A. Ringselle. Den senare sammanförde redan förefintliga herbarier med senare anlända till ett huvudherbarium, i vilket även ett av en ingenjör Rycén skänkt växtsamling ingick.² En samling växter från Nordamerika, skänkta av ingenjör O. Widinghoff, liksom ett antal australiska ormbunkar, skänkta av konsul N. F. Östberg, behölls separat.

Under de senaste årtiondena har materialtillskottet varit ganska obetydligt. Av förvaltare Gunnar Fernström fick skolan bete, fot och öra av afrikansk elefant samt kranier av 2 leoparder, hyena och vartsvin. Några år senare en horn uppsats av vattenbock samt en flodhästbete.³

Status 28.1.1970. Museilokalen var under reparation, vilket försvårade översikten. Mumien är icke kvar, troligen deponerad på egyptiska museet. Däggdjuren är få med grävling som största djur, av skelett och kranier en ganska god samling. Samtliga svenska fåglar, cirka 250—275 exemplar, saknar datauppgifter. Bland de fåtaliga exoterna finns 10 fåglar ur Vetenskapsakademiens samlingar bl.a. en *Amadina fasciata* från Museum Paykull (Av. exot. n:r 216) samt en annan art med n:r Av. Exot. 10855. En äggsamling bestående mest av enstaka ägg är utställd. Kräl- och groddjur liksom fiskar förekommer dels våt- dels torrkonserverade, de senare monterade av R. Granberg på 1930-talet. De många våtpreparaten av evertebrater var på grund av reparationen svåröverskådliga. En infekterad insektsamling i två mahognyskåp verkar helt värdelös. Av mollusker finns

G. Marklins till Gymnasium skänkta samling liksom G. A. Westerlunds, till vilken en namnförteckning följer.

Herbariet på cirka 6000 ark är sammansatt av olika kollektioner med en del exemplar daterade på 1840-talet. Även en samling frukter och frön finns. Exsiccat: J. A. Saatkamp: Futterkräuter und Futtergräser für Oekonomen I—II. Celle 1801—02. Sv. Joh. Lindgren: Vigtigare svenska foderväxter. Skara 1845. G. A. Tiselius: Åkerogräs, Sophia Åkermark: 100 Alger.

Av förteckningar finns dels ett maskinskrivet inventarium, uppgjort 1961, dels en handskriven, fyrspaltig i folio, upptagande 184 nr "Samling af Snäckor och Musslor samt Petrifacter af Snäckor, Musslor och Insecter skänkt af adjunkten G. Marklin till Stockholms Kongl. Gymnasium år 1841", dels C. A. Westerlund: "Catalogus Collectiones Typicae Molluscorum Terrestrium et Fluviatilium Sueciae 1867". Lund 1867.

Stockholm, Maria lägre elementarläroverk

Den gamla kyrkskolan i Maria församling hade liksom flera av de andra församlingsskolorna under mitten av 1800-talet utvecklats till femklassiga lägre elementarskolor, från vilka man dimitterades till Gymnasium efter en examen, som förrättades under högtidliga former inför gymnasielektorer som censorer.

Enligt 1856 års läroplan skulle naturalhistoria läsas i de två övre klasserna. Som lärobok blev bland andra Sundevalls Lärobok i zoologi använd, men till en början utan tillgång till åskådningsmaterial. 1862 påbörjades en naturaliesamling genom att Riksmuseum lämnade en del djur. Men det var framför allt, då läraren i naturalhistoria, den framstående botanisten Th. O. B. N. Krok, lät till skolan överflytta sin privata samling av däggdjur, fåglar, fiskar m.m. som undervisningsmaterialet blev tillfyllest. Han överlämnade även ett herbarium omfattande dels större delen av Stockholmstraktens fanerogamer och allmänare kryptogamer dels "typer av svenska växtsläkten, som kring Stockholm ej förekomma."¹ Genom professor C. A. Lindqvist erhöll skolan från Veterinärhögskolan en större samling skelettdelar. Dessutom inköptes en del mineral.

¹ Årsred. 1861/62.

² Hässler, Arne, Våra läroverksherbarier, Lund 1933, s. 470.

³ Årsred. 1933/34.

Det var således ett förhållandevis rikligt undervisningsmaterial, som förelåg, då Maria lägre elementarläroverk vid ingången av läsåret 1879/80 förenades med den del av Gymnasium, som hade sina lokaler vid S:t Paulsgatan, och bildade "Högre allmänna läroverket på Söder."

Stockholm, Högre allmänna läroverket på Södermalm = Södra Latin
Som tidigare omtalats blev Stockholms gymnasium år 1872 uppdelat på två avdelningar, av vilka den ena undervisades på Riddarholmen medan den andra förlades till en hyrd lokal vid S:t Paulsgatan. Den senare, benämnd Södra avdelningen av Gymnasium, skulle enligt den av Kungl. Maj:t 1875 fastställda planen för huvudstadens läroverk förenas med Maria femklassiga läroverk. 1879 tillkom således Stockholms Högre allmänna å latinlinjen fullständiga läroverk å Södermalm med lokaler dels i Maria gamla skolhus dels i en mitt över gatan hyrd lägenhet. I samband med Gymnasiums uppdelning på två läroverk hade Kungl. Maj:t beslutat bland annat, att Gymnasiums och Klara läroverks hela botanisk-zoologiska material skulle lämnas till den andra avdelningen, som förlades till Norrmalm = nuvarande Norra Latin. Södra Latin fick nöja sig med det material, som tillhörde Maria femklassiga läroverk. I stort sett torde detta motsvara den samling, som i 1880 års redogörelse uppgives för Södra Latin, nämligen skelett av Homo och åtskilliga andra däggdjur, av vilka senare även fanns flera uppstoppade exemplar. Fåglarna uppgavs till 110 skandinaviska och 20 utländska, även en mindre äggsamling ingick. Av kräl- och groddjur liksom av fiskar fanns både våtpreparat och uppstoppade exemplar. Dessutom uppgavs en mindre samling evertebrater och ett herbarium av svenska växter.

Något rum för samlingen fanns icke avsatt i skollokalerna vid S:t Paulsgatan, men samlingen växte framför allt genom inköp av ett antal fåglar. Lektor K. F. Thedenius lämnade insekter, professor F. A. Smith några av honom själv monterade fåglar och grosshandlande F. A. Carlström en bälta.

Förmedlaren av dessa gåvor var säkerligen den kände botanisten Th. Krok, vilken liksom sex andra av Maria läroverks forna lärare följde med till Södra Latin såsom adjunkt. Krok tjänstgjorde som huvudlärare i naturalhistoria, tills läroverket 1901 fick ett lektorat i

biologi. Krok ihågkom i sitt testamente läroverket med en donation på 6000 kronor, där räntemedlen skulle utdelas till en eller flera lärjungar med håg för biologi, företrädesvis botanik.

Läroverket blev succesivt fullständigt även på reallinjen och 1891 kunde det flytta in i ett nybyggt skolhus, som uppförts praktiskt taget identiskt med det året innan invigda realläroverket på Norrmalm. I nybyggnaden hade stora utrymmen anslagits åt undervisningen i naturvetenskap. Bland annat hade ett 51 m² stort rum avsatts till museum. Rektor Carl von Friesen beskriver det 1892: "I skåp med glasdörrar, ställda kring väggarna och mitt på golvet, förvaras naturalierna ställda på tjocka glasskivor, varigenom alla föremålen blivit lätta att iakttaga utifrån. Längs fönstersidan löper i jämnhöjd med fönstrets nedre kant ett fack med glaslock, vari förvaras en samling frukter och frön." I lärosalen fylldes hela fondväggen av ett stort skåp för skolans herbarium.

Med det ökade utrymmet följde också möjlighet att bättre utställa det material, som nu inkom. Konsthandlare H. Bukowski skänkte en samling fåglar, grosshandlande G. Bildt ormar, ödlor, kräftdjur och en stor samling insekter från Ostindien, huvudsakligen fjärilar. R. H. Weylandt skänkte en samling kolibris och andra tropiska fåglar och docent C. Bowalius fåglar från Centralamerika och Västindien. Skelettsamlingen tillväxte med ett av ingenjör Faustman från Kongo hemfört elefantkranium samt med kranier av gems och älg. Läroverket bidrog genom inköp av mård, utter, apa samt ytterligare 4 däggdjur och 13 fåglar och från Riksmuseum kom genom professor A. E. Nordenskiöld en större mineralsamling.

Läroverket fick sin förste lektor i biologi, Knut Bohlin, år 1901. Under hans tid tillkom förutom ett hundratal våtpreparat av växter och djur ytterligare fåglar och ett flertal skelett, bland annat av säl och boorm. Dessutom köptes från Auzoux i Paris en papiermachémannekäng av människa i naturlig storlek. Från Riksmuseum kom genom professor E. Sjöstedt en serie termiter och från E. Mjöberg en samling svenska skalbaggar.

År 1912 skedde en om- och tillbyggnad, som medförde ökat utrymme för biologin. Om museisalen skriver lektor Bohlin, att den "har ungefär 1½ klassrums storlek. Det är endast försett med takljus och två små vindkupsfönster för ventilation". Det har "tre skåp för uppstoppade eller på annat sätt konserverade djur (habitusexem-

plar)".² Dessutom finns längs väggarna skåp med skelett, kranier, fågelägg, insektsamling samt fantomet och ett Homoskelett.

Genom E. Mjöberg kom några australiska djur bland annat ett näbbdjur och en pungapa (*Pseudochirus lemuroides*) och från Th. Krok ett par elefantbetar. Andra exotiska preparat såsom kranium av paramoshjort, får med fem horn samt några kolibrier från Ecuador skänktes av docent I. Holmgren. Dessutom inköptes en större samling kranier, ett skelett av flygande hund, ett flertal däggdjur och fåglar samt en samling uppstoppade fiskar. Äggsamlingen ökades genom en gåva av lärarkandidaten Bertil Hanström. Inflationstiden efter första världskriget möjliggjorde inköp från Tyskland av två bältor och en sengångare samt kranium av tiger och fotskelett av tapir. Från en privatperson erhöles kranium av isbjörn. Vidare inköptes skelett av varan och huggorm samt ett 30-tal fåglar.

Under de senaste decennierna har samlingen ökat med några svenska däggdjur och fåglar. Horn uppsats av afrikansk buffel samt isbjörnskranium och två monterade rådjurshuvuden har skänkts under denna tid.

Status 27.5.1971. Samlingen förvaras ännu i de gamla lokalerna i vindsvåningen men hotas med upplösning, när lokalerna skall brukas för annat ändamål. Inredningen är tidstypisk för tiden för sekelskiftet och samlingen är förhållandevis liten. Anmärkningsvärt nog saknar flertalet etiketter uppgifter. Av däggdjuren är flera från 1890-talet. Samlingen innehåller också en del skelett och kranier bl.a. av den afrikanske elefanten. Cirka 200 nordiska fåglar och 18 exoter, varav hälften härrör från C. Bowalius donation. Av kräl- och grodddjur förekommer såväl våtpreparat som monterade exemplar, av fiskar är 25 monterade och 30 spritlagda. Intressant är en *Balistes* ringens från 1800, preparerad enligt den av Linné 1751 beskrivna metoden, att halvera fisken, låta den torka och sedan klistra upp den på ett pappersark på samma sätt, som sker med växter.

Av mollusker finns dels en av D. S. Höberg sammanställd samling från 1840-talet dels lösa skal utan uppgifter. Sådana saknas också på äggsamlingen. Växterna förvaras i en korridor och innehåller material skänkt bland annat av advokatfiskal Ernst Bergendal och doktor Åke Nordberg.

² Årsred. 1912/13.

I en lappkatalog, upprättad på 1940-talet har en del lokaluppgifter, vilka icke antecknats på etiketterna, införts.

Stockholm, Norra Realläroverket

Norra real började sin verksamhet i augusti 1876 i Södra Stadshuset vid Götgatan i en ur alla synpunkter för skoländamål olämplig lokal. Genom statsanslag fick läroverket redan från början en tidsenlig samling undervisningsmaterial. Nyutnämnde rektor Sixten von Friesen var mycket intresserad av att naturhistoria infördes som undervisningsämne och ivrade för att ämnet skulle väl tillgodoses. Redan de första åren inköptes ett antal av Auzoux's berömda anatomiska modeller i pappermaché samt uppstoppade eller på annat sätt konserverade djur, kranier och skelettdelar samt skolherbarier.

Undervisningen i naturhistoria försiggick i ett rum i källarvåningen i Södra Stadshuset, där "sittplatserna utgöras av enkla stolar, som äro ordnade kring lärarens bord så tätt som möjligt slutande sig till detta".¹ Utrymmet tillät intet annat.

Av 1880 års redogörelse framgår, att redan då innehöll samlingen skelett av människa, hund, katt, tupp, abborre och diverse kranier. Dessutom förekom hela klassuppsättningar — och detta är anmärkningsvärt — på 15 exemplar av följande: kranier av katt, ekorre, råtta, duva, tupp, gräsand, abborre samt vingar av duva och gräsand jämte fötter av dessa båda arter. Även av insekter fanns klassuppsättningar. De uppstoppade djuren utgjordes av bäver, räv, grävling, hare, kungsörn, uv, tjäder, stork, trana, hälleflundra, haj m.fl. samt en stor insektsamling. Det botaniska materialet var däremot icke lika väl företrätt. Förvaringsplats var sju stora skåp, uppställda i lärosalen och i ett angränsande rum.

De närmast följande åren gjordes trots de miserabla lokalförhållandena stora inköp av stoppade djur, såsom lodjur, vrålapa, säl, myrkott, bälta, murmeldjur, näbbdjur samt havsörn, pingvin, fregattfågel, klumpfisk, svärdfisk m.fl. Dessutom inköptes kranier av valross, björn, oxen samt diverse herbarier, varvid man sökte få en komplett samling av den svenska floran, liksom serier av frukter och

¹ Årsred. 1877/78.

frön. "Samlingarna kunna anses", skriver rektor i 1890 års redogörelse, "för ändamålet någorlunda tillräckliga".

När detta uttalande skrevs, stod Realläroverket i begrepp att flytta in i nya lokaler på Norrmalm. Vid uppgörandet av inredningsplanen fann Beredningsutskottet, att de biologiska samlingarna visserligen var högst betydande men, att "det i Stockholm ej såsom i provinsstäderna förefunnos skäl att vid läroverken bilda naturhistoriska museer, utan man här kunde och borde åtnöja sig med de naturföremål m.m., som för den vanliga undervisningen voro erforderliga."² Kommittén föreslog därför att för de uppstoppade djuren och andra för damm och ljus ömtåliga saker skulle ett utrymme på 51 m² räcka.

Samma år som läroverket blev färdigt och invigt, lämnade rektor von Friesen rektoratet. Han efterträddes av den framstående botanisten Sigfrid Almquist. Under dennes rektorat kom till läroverket bland annat adjunkten C. I. Lalins stora herbarium. Dessutom ökades samlingen med en mängd evertebrater skänkta av adjunkt I. G. A. Hahr och fil. dr Oscar Carlgren. Av fil. dr K. O. E. Stenström erhöles åtskilliga fåglar och en samling mineral.

Från sekelskiftet och två decennier framåt kompletterades samlingarna med kranier, anatomiska preparat samt en del reptiler, och herbarier. Det största tillskottet kom 1919, då kassören Gottfrid Hofgren och hans maka donerade en rikhaltig samling till läroverket. Denna innehöll ca 23.000 nummer "i utomordentligt skick och i vackraste ordning" som det stod i tidningarna i samband med donationen. Om samlingen står i årsredogörelsen: "Den botaniska avdelningen består av droger och morfologiska saker samt framför allt av ett prydligt, fullständigt skandinaviskt herbarium, vartill komma även många utländska och odlade arter. Den zoologiska avdelningen är ännu mera omfattande och utgöres av en massa preparat i sprit eller formalin av skilda djurordningar, särskilt lägre djur. Därtill kommer en utsökt fin och storartad insektsamling av så gott som alla skandinaviska arter i fullständiga, felfria och väl preparerade exemplar, flera av varje art. Särskilt torde avdelningen mikrolepidoptera vara den mest fullständiga i Skandinavien. Vidare vackra kollektioner av snäckor, musslor m.m.; slutligen av donator själv med minutiös noggrannhet och med största prydlighet utförda detaljerade be-

² Årsred. 1890/91.

skrivningar över samlingarna, inalles 11 arbeten (närmare 6000 sidor) därav 8 inbundna i hela skinnband (liten folio)."

Bortsett från de botaniska samlingarna, som donator tillsvidare behöll i sitt hem, transporterades allt till läroverket och ställdes i medföljande skåp på rektorsexpeditionen. De hofgrenska samlingarna skall, enligt en av rektor på gåvobrevet tecknad försäkran, av läroverket ständigt och väl vårdas och bevaras. En följd av denna försäkran var, att den hofgrenska samlingen år 1925 fick ett eget förvaringsrum i samband med att läroverket detta år tillbyggdes med ytterligare en våning. I denna tilldelades biologin — förutom ovan omtalade rum — ytterligare två rum för samlingarna. Dessa hade 1923 ökats med konsulenten J. A. Österbergs herbarium på 3000 växter och kommendör C. E. Ulffs äggsamling jämte tillhörande skåp.

En stor donation kom läroverket tillhanda 1929, då kabinettskammarherre K. F. E. Boström överlämnade sin samling av jakttrofeer från Brittiska Östafrika. Han hade deltagit i prins Wilhelms safari till Afrika 1914. Samlingen omfattade 27 djurhuvuden och 14 monterade hornuppsatser. Konserveringen hade skett hos Rowland Ward, London. De monterade huvuden utgjordes av flodhäst, kafferbuffel, eland, 2 wildebeest, 2 kongoni, 1 roan, 1 Canlers rörbock, 2 vattenbockar, 2 impala, 1 buskbock, 3 Grants gasell, 3 Thomson gasell, zebra, 2 hyenor, 2 vårtsvin och 1 krokodil. Med samlingen följde också ett älghuvud.

Efter 1930 har inga större nyförvärv gjorts, men fågelsamlingen har ökats med ett trettiotal fåglar och ett antal sötvattensfiskar, de senare skänkta av lektor K. E. Näsmark. Genom testamentariskt förordnande kom 1947 från friherre Axel Gyllenkrok ett "horn av uroxe".

Status 28.1.1970. Större delen av läroverkets samlingar är magasinerade på vinden, utan skydd mot damm och insekter. Deras tidigare placering i museilokalerna är dock noggrant antecknat i en inventarielista. Samtliga preparat saknar uppgifter om härkomst och data, endast en vidhängd lapp med det latinska namnet medföljer. De flesta svenska fåglarna, torde av monteringsättet att döma, häröra från 1880-talet. Av exoter finns ett 20-tal bland annat stortrapp, flamingo, stor fregattfågel och vandringsduva. Dessutom finns ett 30-tal svenska däggdjur och ett 10-tal exoter såsom en Halmatu-

raart och ett näbbdjur. Många av Rolf Granberg monterade fiskar finns, men endast ett fåtal våtkonserverade.

På vinden är också uppställd den hofgrenska samlingens sju skåp, av vilka det ena innehåller frukter och frön, ett annat mineral, fossil och en äggsamling, två skåp är fyllda med molluskskal, två med insekter samt ett med våtpreparerade evertebrater och lägre vertebrater, där konserveringsvätskan till stor del dunstat bort. Samlingen är katalogiserad och försedd med beskrivningar i åtta volymer, utförda med en amatörs otroliga energi och omdömeslöshet. På vinden ligger också Hofgrens herbarium, ännu i de pappersomslag, i vilka det kom till läroverket. Även ett hundratal inbundna studieherbarier utan uppgifter finns där.

I klassrum och i den tidigare museilokalen, numera grupprum, förvaras i skåp dels större kranier och lösa ben dels anatomiska preparat och våtkonserverade djur. I trapphall och lärosalar finns de av kabinetskammarherre Boström skänkta jakttrofeerna upphängda.

Stockholm, Ladugårdslands elementarläroverk

Vid 1865—66 års riksdag beviljade ständerna ett anslag till upprättande av ett nytt femklassigt läroverk i Stockholm. Ett sådant öppnades 1869 under namn av Ladugårdslands lägre elementarläroverk. Till lokal hyrdes en fastighet vid Nybrogatan med 28 rum förutom kök och tamburer. Enligt årsredogörelsen anskaffades redan första läsåret en naturaliesamling ”vartill läroverket som gåvor fått emotaga: av herr lektor K. F. Thedenius ett herbarium av 236 arter, jämte godhetsfullt löfte om ytterligare bidrag; av herr kollega C. R. Sundström en samling svenska fågelägg i 172 exemplar, omfattande 78 arter samt åtskilliga kranier och några i sprit förvarade djur; av en bland f.d. läroverkets lärjungar, Hjalmar von Vicken, ägg av 19 svenska fågelarter i 2 exemplar, var förutan flera av lärjungarna med synnerlig håg medverkat till naturaliesamlingens förökande och slutligen har läroverket erhållit benäget löfte att ur Riksmusei dubblett-samlingar bekomma en för elementarundervisningen i naturvetenskap lämpad samling av naturalier.”

Bidraget från Riksmuseum kom först följande år, men dess innehåll uppgives icke. Thedenius fortsatte att komplettera herbariet och lärjungarna bidrog med framför allt insekter. Även inkom under denna tid två älg- och ett hjortkranium samt från doktor C. R.

Sundström en samling vertebrater. Skolan fick under 1870-talet åtskilliga uppstoppade fåglar, ett Homoskelett samt en växtsamling, varför den redovisning över biologiskt undervisningsmaterial, som publicerades 1880, uppräknar förutom människoskelettet, ett skelett och några skelettdelar av våra vanligare husdjur, några uppstoppade däggdjur och fåglar samt de allmännare kräl- och groddjuren samt fiskarna, som omnämns i undervisningen. Dessutom fanns en mindre insektsamling. Av övriga evertebrater var endast de i läroboken omnämnda arterna representerade.

För undervisningen i botanik fanns dels ett skolherbarium bestående av 10 inbundna fasciklar, vardera innehållande 75 lika arter ordnade i överensstämmelse med ”Kommissionen för undervisning i matematik och naturvetenskaps” förslag samt ett normalherbarium med de flesta svenska fanerogamerna.

Under den följande femårsperioden inkom kranier och skelettdelar av åtskilliga djur såsom gråsäl, lodjur och val. Dessutom inköptes ett flertal fåglar. Det var således ett icke obetydligt bestånd av naturalier som fanns, då Ladugårdslands läroverk 1885 ändrade benämningen till Östermalms femklassiga allmänna läroverk.

Högre allmänna läroverket på Östermalm = Östra Real

Som ovan sagts beslöt Stockholms stadsfullmäktige 1885 att benämningen Ladugårdslandet skulle ändras till Östermalm. Till följd därav medgav Kongl. Direktionen öfver Stockholms Stads Undervisningsverk, att det i stadsdelen belägna läroverket fick från år 1886 benämnas Östermalms femklassiga läroverk.

Under det första decenniet som skolan hade detta namn, tycks inga naturalier, om man bortser från ett kryptogamherbarium, ha tillkommit, men vid åren kring sekelskiftet utökades samlingarna med Stenhammars Lichenes Sueciae samt ett större herbarium med tillhörande skåp.

Höstterminen 1903 utvidgades det femklassiga läroverket till att bli ett på reallinjen fullständigt läroverk. I samband därmed utökades naturaliesamlingen genom inköp av ett stort antal uppstoppade fåglar. Från Sveriges Geologiska Undersökning kom genom förmedling av professor A. E. Törnebohm en kollektion svenska bergarter

och mineral, från professor C. A. Lindman en samling alger och från dr Hj. Östergren ett 60-tal olika arter evertebrater från Kristineberg.

När den nya, av Ragnar Östberg ritade, läroverksbyggnaden invigdes 1911, hade ett rum på 86 m² inretts för de zoologiska samlingarna, där arkitekten utmed fönstersidan låtit bygga en fortlöpande monter, på motsatta väggen samt längs ena sidoväggen stod stora glasskåp och på golvet tre fristående dubbelglasskåp. För de botaniska samlingarna fanns ett flertal skåp i den botaniska lärosalen, som låg skild från den zoologiska genom en lång skrivsal.

Enligt den förteckning, som detta år uppgjordes, omfattade de botaniska samlingarna, utom mängder av frukter, frön och diverse växtdelar, ett alg- och ett lavherbarium, vartill kom ett normalherbarium av fanerogamer. De zoologiska utgjordes av 14 smådäggdjur, 68 fåglar, 2 kräldjur, 18 fiskar, ett 10-tal skelett samt många kranier, därtill en samling våtpreparerade fiskar och evertebrater samt en liten insektsamling.

En insektsamling, skänkt av studenten K. Sandahl, ett kranium av en havssköldpadda, en tjädertupp och lite annat smått och gott kom under de närmast följande åren, men dessa tillskott kunde knappast motivera, att de biologiska samlingarna 1916 fick flytta in i den 161 m² stora f.d. skrivsalen. Det stora utrymmet motiverade nya inköp av bland annat en stor insektsamling, ett fanerogamherbarium och ett mossherbarium med tillhörande skåp. Dessutom förvärvades en utter, en punggråtta och några fåglar.

Fågelsamlingen utökades väsentligt, då fru A. Broms 1920 skänkte ett 50-tal exemplar insamlade på Spetsbergen och Grönland under den svenska polarexpeditionen år 1900 och monterade av G. Kolthoff. Läroverket kompletterade samlingen genom att året därpå inköpa ett flertal svenska fåglar. Som komplement till dessa kan man räkna de 3000 fågelägg, representerande flertalet svenska arter, som 1924 kom från marindirektör Herman Nilssons sterbhus. Samma år skänkte friherre Lars Åkerhielm en större samling svenska och ingenjör J. G. Artberg en samling exotiska fjärilar. Från James Rössel erhöles tre elefantbetar och diverse flodhästtänder och från lektor C. A. Ringensons sterbhus kom hans efterlämnade, synnerligen rika herbarium, omfattande såväl extraskandinaviska som svenska arter. Under 1920-talet inköpte läroverket dessutom en snäcksamling från

A. Liljefors, fem fossil från Solnhofen och en sengångare samt diverse evertebrater.

I början av 1930-talet genomgick samlingen en omfattande renoivering. Sprit- och formalinpreparaten gallrades hårt, användbara ommonterades och nya anskaffades från Kristineberg. Även äggsamlingen ordnades och katalogiserades. Nya etiketter skrevs till större delen av det utställda materialet och fågelsamlingen kompletterades.

Växtsamlingen bestod 1933, enligt uppgift lämnad av professor E. Melin, som särskilt nämner K. A. Olenius' och F. J. Öfverbergs herbarier, av 13—14000 ark.¹ Den växte alltjämt. Sålunda skänkte läroverksadjunkt E. Tiselius och kommandör D. Tiselius ett större skandinaviskt herbarium 1939.

Under de följande åren var det huvudsakligen de zoologiska samlingarna, som tillgodosågs framför allt genom lektor Einar Westblads insatser och då denne avgick år 1957, skrev rektor om honom, att han "med oerhörd flit och under uppoffrande av sin fritid utvecklat den zoologiska samlingen, där hundratals vackra preparat vittna om hans intresse och skicklighet".

Status 29.1.1969. Den stora museisalen har delvis omändrats till grupprum. Av de fem montrarna innehåller den ena ett 40-tal däggdjur bl.a. exemplar av halvapan, Propithecus verreauxi, tretåig sengångare, pungmård, utter, räv etc. samtliga utan data. Ett annat skåp innehåller kranier av lejon, björn, varg, lodjur, gråsäl, myrslok etc., alla i vackra exemplar men utan data liksom de förhållandevis fåtaliga skeletten. Av kräldjur finns en tejuödla och en varan, pyton m.fl. och dessutom ett 20-tal uppstoppade fiskar. Även de ca 300 fåglarna, av vilka ett 10-tal är exoter, saknar uppgifter.

Nyligen utflyttade till korridoren finns ett antal monterskåp innehållande växtdelar i vätska, anatomiska våtpreparat och lägre vertebrater liksom en stor samling evertebrater, flertalet utan data, samt en samling större prydnadsnäckor. I korridoren förvaras också en systematiskt upplagd växtsamling, där exemplar ur Gustaf Tiselius, C. G. Hofsteins och Ewald Ährlings herbarier påträffades. En monter med växt- och djurfossil och fem montrar med mineral och bergarter är även utställda.

På vinden har magasinerats flera skåp innehållande en äggsamling

¹ Hässler, a.a. s. 470.

med material från 1880-talet fram till sekelskiftet med ordentlig proveniens på de flesta kullarna. Andra skåp innehåller insekter, ett med exotiska fjärilar utan etiketter, ett annat med fjärilar och dipterer samlade på Runmarö under åren 1900—10, antagligen av C. G. Hofstein, eftersom det i samma skåp ligger många konvolut innehållande mossor med detta namn påskrivet. Flertalet mossor har sedermera kontrollbestämts av Herman Persson. Runmarö uppgives även som lokal för de 32 lådor skalbaggar, 24 lådor Hemiptera, som finns i ett annat skåp.

Stockholm, Nya elementarskolan

Redan 1828 började Nya Elementarskolan sin verksamhet som en provskola, där man skulle införa sådana moderna pedagogiska grundsatser, som lämnats obeaktade i 1820 års skolordning. Bland de ämnen som därvid skulle tagas upp, var de naturvetenskapliga. I det "Bidrag till Svenska Elementarundervisningens historia" av J. A. Hazelius, som fanns i Nya Elementarskolans årsredogörelse 1861—1862 står därom:¹ "Naturlära, så vitt den rörde kunskap om växt- och djurvärlden, infördes bland läroämnena vid denna skolas stiftelse, när föga spår av densamma fanns i elementarundervisningen. Hon har sedan följts av flera naturvetenskapens begynnande grenar. Först småningom, och efter mycket motstånd, hava några av dessa ämnen blivit i skolorna införda, i åtskilliga med stor framgång, samt i de båda senare skollagarna påbjudna."

En av Nya Elementarskolans främste tillskyndare, August von Hartmansdorff, hade redan innan ens lokaler för skolan existerade, gjort en planritning över en tilltänkt skollokal, i vilken ett särskilt rum avsatts för samlingar av naturalier. Någon skolbyggnad blev dock icke uppförd utan Elementarskolan fick i stället logera i några rum i Lantbruksakademiens gamla byggnad vid Mäster Samuelsgränd. I trettio år, mellan 1829—59, höll Nya Elementarskolan till i akademiens plenisal, men hade därjämte ett mindre rum för skolans till en början mycket ringa undervisningsmaterial.² Under slutet av

¹ Bidraget utgöres av ett anförande som direktionsledamoten J. A. Hazelius höll vid terminsavslutningen 1860 och som utgavs av rektor P. A. Siljeström.

² Sjöberg, a.a.

denna inhysesperiod ökades dock de naturhistoriska samlingarna dels genom köp dels genom gåvor av Vetenskapsakademien, dr Hamberg, apotekare Sprinchorn, konservator Meves, professor Andersson och mag. J. O. v. Friesen, så att då Nya Elementarskolan år 1859 inflyttade i ett eget skolhus kunde rektor meddela, att samlingen innehöll: 1. Herbarium av torkade växter, samlade med särskild avseende på läroboken och den begagnade undervisningsmetoden. 2. en samling frön och frukter, 3. en mindre samling av däggdjur, fåglar, amfibier och fiskar samt skelett (med kommentaren att inom denna gren av naturalhistorien är det för skolan en förmån att kunna för undervisningen begagna Riksmusei samlingar, vilket gör att någon betydligare egen samling är mindre nödvändig), 4. en insekt- och en snäcksamling, 5—6. en mineralsamling, en av dr Auzoux's anatomiska modeller över människokroppen, 7. en blandad naturaliesamling, uppställd med särskilt avseende för att begagnas vid läsning av Berlins läsebok.

Under läsåret 1861 kom en samling fåglar från en handlande Rosenslind i Vänersborg, varav en del med givarens tillåtelse överlämnades till Riksmuseum i byte mot andra, och från magister J. O. von Friesen kom en samling fiskar. För samlingarna inreddes två större rum innanför gymnastiksalen, av vilket det ena rymde fysiskt och kemiskt kabinett, det andra de zoologiska, mineralogiska och botaniska samlingarna.

De följande decennierna tillkom mycket litet, magister O. von Friesen skänkte havsdjur från Norges kust och från Vetenskapsakademien kom en del insekter, åtskilliga kranier förvärvades från Köpenhamn. Däremot ökade undervisningsmaterialet för fysik och kemi kraftigt och inkräktade på utrymmet, varför en del av de biologiska samlingarna flyttades ut i själva lärosalen.

När år 1880 ingick, bestod samlingen av 9 däggdjur, 74 fåglar, 5 sköldpaddor, 72 fiskar, 120 svenska och 300 ej bestämda utländska insekter, ett fåtal snäckor och musslor samt ganska få övriga evertebrater. Dessutom fanns skelett av Homo, hund, sparvhök och groda, 21 däggdjurs- och 14 fågelkranier samt horn av älg, ren, kronhjort och noshörning och en mindre samling växter och torkade frukter. För att bättra på detta köptes följande år ett herbarium på 1600 arter, vilken samling ytterligare påspäddes genom att adjunkt U. Walmstedt år 1891 skänkte sitt herbarium.

I årsredogörelserna hade under mer än ett årtionde framförts klagomål över bristande utrymme, men först 1899 kunde genom en om- och tillbyggnad erhållas förbättrade förhållanden, som möjliggjorde inredande av ett naturhistoriskt kabinet på 36,1 m², beläget vid sidan av det naturhistoriska auditoriet. Nu förnyades undervisningsmaterialet och av den detaljerade uppräkningslista, som finns i 1899—1900 års redogörelse, framgår att naturaliebeståndet detta år utgjordes av 17 nyanskaffade och 4 äldre däggdjur, 69 nya och 73 gamla fåglar, 17 gamla och 11 nya fiskar etc. allt uppräknat art för art.

De botaniska samlingarna hade hittills varit eftersatta, men under decenniet efter sekelskiftet kompletterades växtsamlingen genom inköp av Hartmans: Bryaceae scandinavicae exsiccatae fasc. I—XV, J. E. Zetterstedt Grimmiaceae et Andreaeae exsic. fasc. I. J. E. Arschoug: Algae scandinavicae exsic. fasc. I. Genom donation av fru E. de Laval 1910, Otto v. Friesen 1914 och Wilhelm v. Zeipel 1925 tillkom ytterligare många växter.

De zoologiska samlingarna ökades genom gåvor av professor Carl Lindman, men framför allt genom juvelerare S. Carlmans donation av 50 fåglar och f.d. Nya Elementaristers gåva 1930 av en samling djur, uppstoppade av konservator R. Granberg. Dessutom tillkom från olika håll fjälluggla, kungsörn, två pilgrimsfalkar varjämte elever bidrog med älgkrona, flodhästbetar, myskoxkranium etc. Av evertebrater bör nämnas teol. dr H. Roséns gåva av en stor insektsamling i förvaringsskåp.

Genom riksdagsbeslut blev den 122-åriga Nya Elementarskolan vid Slöjdgatan avvecklad och namnet tilldelades den 1943 upprättade Samrealskolan i Ängby, som 1947 utvidgades med gymnasium under namnet Nya elementarskolan i Ängby. Den 1 juli 1950 ändrades ånyo denna skolas namn till Nya Elementarskolan i Stockholm och samma sommar överflyttades allt undervisningsmaterial från Slöjdgatan till de nya lokalerna i Ängby.

Status 26.5.1971. Stor museilokal förbunden med en läktare. Ganska betydande samling våtpreparat av evertebrater insamlade huvudsakligen omkring 1960 av adjunkt v. Post. Ett 30-tal däggdjur och cirka 175 fåglar jämte några skelett och kranier utgör de högre ryggradsdjursrepresentanterna. Av kräldjur och groddjur liksom av många fiskar finns en god uppsättning, av de senare förekommer även ett 20-tal torrpreparat. Förutom i museisalen finns några större fåglar

i lärosalarna. I den ena av dessa finns ett större skåp med insekter utan härkomstuppgift men troligen härrörande från den Rosénska donationen. Ett annat skåp innehåller exotiska konkylier likaledes utan uppgift. I korridoren utanför biologiinstitutionen förvaras ett systematiskt herbarium, sammansatt av material från olika håll. Dessutom finns flera särskilda samlingar såsom ett, vilket tillhör H. Juhlin-Dannfelt från 1860-talet och ett av v. Höpken från 1890-talet. Dessutom finns herbarier skänkta av O. v. Friesen 1914 och W. v. Zeipel 1925. Av exsiccatsamlingar finns Hartmans Bryaceae I—XV.

Friesen, Sixten von, Högre realläroverkets i Stockholm nya byggnader. Årsredog. 1890/91.

Gilljam, G. F., Inbjudningsskrift med anledning av invigningen af Stockholms norra latinläroverks nya läroverksbyggnad. Stockholm 1880.

Norinder, Alfred Victor. Till afhörande af de tal, hvilka för att fira 50:de årsdagen af Stockholms Gymnasii invigning komma att hållas. Stockholm 1871.

Norra Latin. Femtio år 1880—1930. Stockholm 1930.

Sjöberg, Gustaf, Bidrag till Nya elementarskolans historia under de första femtio åren af hennes tillvaro. I—II. Stockholm 1885.

Sjöstrand, David, Maria skola, ett bidrag till Stockholms skolhistoria. Stockholm 1882.

Svedelius, C. Norra real 1876—1926. Stockholm 1927.

Wijkmark, Henning, Från nya elementarskolans ungdomstid. Stockholm 1928.

Strängnäs, Paulinska skolan

I det av Gustaf II Adolf 1626 utfärdade fundamentsbrevet för Strängnäs gymnasium, som fick sina lokaler i den s.k. Roggeborgen,¹ heter det bland annat, att tertius lector skall undervisa i medicin och om växternas namn och egenskaper.² Detta är ganska anmärkningsvärt, ty det gymnasium som inrättades var annars "en läroanstalt, vars allt dominerande ämne var den protestantiska teologien och vid vilken övriga ämnen studerades endast i den mån, de kunde anses på ett eller annat sätt stödja denna."³ Någon tertius lektor utsågs icke omedelbart. Först 1669 blev magister Johan Palmberg antagen för att vid gym-

¹ Roggeborgen är uppkallad efter Konrad Rogge, det medeltida Strängnäs verk-sammaste, mäktigaste och mest lysande kyrkofurste. Biskop 1479—1501.

² Swederus, M. B. Naturvetenskapernas studium etc., 1880, s. 349.

³ Generaldirektör B. Bergqvists tal vid gymnasiets 300-års jubileum.

nasium undervisa i botanik och praktisera medicin. Han fortfor därmed till 1674, då han blev lector physices et medicinæ⁴ och fick befallning att inrätta en botanisk trädgård efter samma mönster som professor Rudbecks i Uppsala. 1684 utgav han en länge begagnad flora "Serta florea Suecana" eller "Svenska Örtekransen".⁵ Palmberg fortsatte undervisningen till 1688.

Det dröjde nära hundra år, innan en liknande undervisning på nytt kom till stånd. Genom ett kungligt brev 1766 förordnades provinsialläkaren Magnus Gabriel Österman till lektor i medicin med samtidig skyldighet att privatim undervisa i historia naturalis. En av orsakerna till att befattningen återupprättades torde ha varit det stora intresse, som Strängnäs biskopen Jacob Serenius hyste för dessa båda ämnen. Troligen blev den senare delen av tjänsten åsidosatt, varför biskop Serenius, som var en stor beundrare av Linné, beslöt att i sitt testamente av den 6 december 1775 anslå medel bland annat till en särskild lektorsbefattning i historia naturalis vid Strängnäs gymnasiet.⁶ Redan följande år blev en ordinarie innehavare utnämnd, varigenom Strängnäs mer än 80 år tidigare än andra gymnasier i Riket fick en speciell målsman för ämnet naturalhistoria.

Till förste "lector Serenianus", som denna befattning sedan kallades, utnämndes Lars Ekmarck. Han innehade lektoratet endast mellan åren 1776 till 1779 och efterträddes 1781 av Lars Kristoffer Haggren. Det var under Haggrens tid de första naturhistoriska samlingarna började anskaffas. Så vitt man kan se av de få bevarade handlingarna, var det hans egna samlingar, som bildade grunden. Dessa utgjordes av insekter, conchylier och växter, vars omfattning framgår av en tiosidig 3—4-spaltig förteckning, benämnd "Haggrenska donationen".

Även sedan Haggren 1795 lämnat lektoratet, fick läroverket stora

⁴ Om besvärligheterna i samband med utnämningen se Falk, Albert, Strängnäs gymnasiums historia, s. 75—76.

⁵ Denna var en av våra tidigaste handböcker i svenska floran och hade i trä skurna blomsterfigurer. Den är av övervägande medicinskt innehåll och uppdelat i två avdelningar Dendrographia, om träd och buskar, och Botanologia, om örter, Swederus, 1881, s. 16.

⁶ Förloppet framgår av den "Samling af Kongliga författningar angående Medicinæ och Historiæ naturalis Lectionerna wid K. Gymnasium i Strengnäs", som utgavs i Strängnäs 1809.

samlingar. En av dessa kom från Södermanlands Hushållningssällskap i Nyköping, som genom landshövding Fabian Ulfsparré 1817 överlämnade 80 uppstoppade fåglar, förvarade i lådor med framsida av glas, jämte en samling snäckor, koraller och mineral. Nästa stora donation skedde 1825, då expeditionssekreteraren N. Robert von Wahrendorff skänkte en insektsamling förvarad i två skåp. Även av sjöfarande och av läroverkets egna elever berikades samlingarna, som förvarades i ett av rummen i gymnasiebyggnaden.⁷ Det var ingen liten naturaliesamling, som 1830 fanns här. Den bestod, utom av de ovannämnda 80 fåglarna i sina boetter, av c:a 800 arter insekter, 600 snäckskal, en örtsamling på c:a 2000 växter samt en delvis obestämd och oordnad mineralsamling. Denna sammanfattning är gjord av rektorn vid gymnasiet Gustaf Wilhelm Gumælius, som i fortsättningen skriver:⁸ "Om jag skulle våga yttra en mening i ett ämne, där jag måste erkänna mig såsom främling, så skall jag påstå, att naturaliekabinetter vid gymnasierna borde huvudsakligen inskränka sig till lokalsamlingar för stiftet. De kunde då icke allenast uppnå en hög grad av fullständighet, varigenom de även för den egentlige vetenskapsmannen finge ett värde, utan vore ock därigenom närmast passande att använda vid ungdomens undervisning. Om en plan till samlingens ökande ur denna synpunkt uppgjordes, skulle den inom icke så lång tid betydligt växa. Lärjungebiträde kunde därvid med säkerhet påräknas, och många av stiftets övriga innevånare skulle utan tvivel finnas beredvilliga att befordra ett ändamål, som tillika så säkert bidroge till landsortens närmare kännedom. Växtgeografien skulle genom sådana lokalsamlingar visserligen vinna, och även kännedomen om djurarternas hemvist och seder bliva utvidgad. Tillfällen att med lätthet bidra till samlingens förökande erbjuder sig ej sällan. Hur ofta händer det ej att t.ex. ett mindre vanligt djur, fågel eller annat naturalster skjutes, fångas eller träffas, som efter att en stund hava blivit betraktat, bortkastas. Faller det i händerna på någon, som intresserar sig för kunskapens utvidgande, så vore väl om det bleve hitsänt, då det i samlingarna kunde fylla en lucka och

⁷ Av den planritning, som konduktör H. Måsbeck uppgjorde 1807 framgår, att samlingarna förvarades i två små rum i översta våningen bakom Rikssalen. Regium Gustavianum a.a., V:16.

⁸ Årsred. 1831.

på ett hedrande vis vittna om givarens nit för upplysning. På det sättet har mer än en märklig fågel hitkommit. Men medel till anskaffandet av lådor och mera dylikt för en sådan samlings uppställande fattas ännu. Dock ges väl någon möjlighet att erhålla det, endast deltagande vaknar och början blir gjord."

Gumælius fullföljde sin idé om insamlande av inhemska naturalster, ty genom hans försorg blev 1832 tryckt en uppmaning,⁹ som spreds inom Södermanland och Närke "att var och en i sin mån måtte bidra till bildandet av ett provincialmuseum vid Strängnäs gymnasium" och att "varje naturalster förtjänar att beaktas".

Resultatet av denna uppmaning blev bildandet av "Föreningen till beredande af närmare kännedom i Naturhistoriskt hänseende af Södermanlands och Nerikes och till inrättande af ett Provincialmuseum i Strengnäs". Till idéns förverkligande skänkte medicinalrådet J. F. Sacklén år 1833 hela sin betydande naturaliessamling.¹⁰ Ingenting tyder dock på att den utlovade samlingen vid denna tid kom till Strängnäs och enligt Biografiskt lexikon¹¹ skall han endast ha testamenterat samlingen. I själva verket dröjde det också till efter hans död 1851 innan Strängnäs gymnasium kom i besittning, av den då reducerade samlingen.

Gumælius upprop medförde i alla fall, att många av landskapens innevånare och i synnerhet läroverkets egna elever tävlade en längre tid med varandra i frikostighet och så uppstod två skilda naturaliesamlingar inom samma byggnad. Förvärven antecknades dels i "Acquisitions Katalog öfver Naturaliesamlingarne vid Strengnes Gymnasium", som börjar 1832 och fortsätter till 1847, dels i "Acquisitions Katalog för Provincial Museum", som börjar 1834 och går fram till 1840. Sistnämnda år hade kanske skett en viss minskning av antalet donationer, ty man behövde tydligen den stimulans ett "fint" namn kunde ge och vände sig därför till f.d. justitiestatsministern greve M. Rosenblad och utbad att få honom som hedersmedlem. En kopia av brevet finns bland läroverkets papper: "I ändamål att bereda så väl en fullständigare kännedom av Södermanland och Närke i natur-

⁹ Ett exemplar av uppropet påträffades av undertecknad 1969 i läroverkets naturaliesamling.

¹⁰ Sacklén-Wistrand, Stockholm 1853, s. 317.

¹¹ Biografiskt lexicon, 1847, del 13, s. 261.

historiskt hänseende, som även åt stiftets studerande ungdom en ledning för kännedom av naturens alster, har redan för flera år sedan tillbaka bildat sig en förening, som närmast åsyftar samlandet av vad dessa provinser i bemälda avseende förete. Denna samling, vilken ordnas till ett helt för sig, men ändock är förenat med härvarande Kungl. Gymnasii övriga samlingar, är ställt under Lectoris Sereniani vård och inseende med fästat avseende på såväl dess ämbetsbefattning som även användbarheten vid Natural Historiens framställande för gymnasii ungdom." Hänvändelsen resulterade i att greve Rosenblad accepterade hedersledamotskapet.

Det var inga obetydliga samlingar, som kommit provincialmuseet tillgodo under det förflutna decenniet. 1837 hade Vetenskapsakademien överlämnat en samling, som enligt en "Förteckning öfver Djur, Foglar, Amphibier och Fiskar förärade från Zoologiska Riksmuseum till Gymnasium i Strengnäs" bestod av 25 däggdjur, till största delen svenska men även fem utländska nämligen *Simia satyrus*, *Herpestes ichneumon*, 2 ex. av *Tamias striatus* samt en *Phyllostoma*. Vidare ingick 408 svenska och utländska fåglar, samtliga förvarade i boetter, samt en *Iguana* och 20 fiskar. De hade överlämnats av t.f. intendenten Carl H. Boheman, som satte som villkor, att boetterna skulle betalas. Ur bibliotekskassan utbetaltes också 114 rdr 20 sk till Riksmuseum.¹²

En med denna fullt likvärdig samling skänkte hovmarskalken greve G. U. Bonde 1839. Den bestod av 8 mindre däggdjur, 236 fåglar, varav 38 brasilianska, 24 reptiler och amfibier samt 65 fiskar av 45 arter, inlagda i sprit och förvarade i ett skåp med glasdörrar, vilket dock tömdes för att giva plats åt den etnografiska samlingen. Därtill kom 2000 insekter förvarade i 2 skåp och 162 blötdjur, 5 stråldjur. Av växter fanns 1680 arter inlagda i ett skåp, liksom en samling petrifikat och en större mineralsamling, inlagda i vardera sitt skåp. På de av greve Bonde överlämnade insekterna finns två förteckningar "Catalogue på Hörningsholms Insecter 1820" och "Hörningsholms Insecter", av vilka den senare uppger antalet till 757 arter av 225 släkten.

Även en annan av rikets herrar, excellensen greve C. de Geer donerade en väl vårdad, i två större och tre mindre skåp uppställd, in-

¹² Gustafsson, P. J. i *Regium Gustavianum*, s. 22—24.

seksamling samt därtill ett skåp med krustaceer. En annan samling från den första entusiasmens tid överlämnade A. P. Landin, där "Förteckning på Insecter och Snäckor samlade i Thoresunds Socken somrarna åren 1832 och 1833" med Coleoptera förtecknade efter Gyllenhal och Orthoptera efter Zetterstedt ger en upplysning om beståndet.

På grund av det rikliga tillflödet till samlingarna hade dessa flyttats från ett mindre rum i Roggeborgen till den mera imponerande rikssalen. Biskopen Hans Olof Holmström skrev 1840,¹³ att genom en ny kostsam inredning av den forna rikssalen i gymnasiehuset, hade detta blivit försett med ett "både tillräckligt och prydligt utrymme för såväl dess äldre dyrbara bokskatter, som de nya ganska rika akquisitioner av många slag, naturalier, mynt, medaljer m.m., vilket det i senare tider erhållit".

Sedan 1846 var Jonas Otto Pontén lektor i medicin och naturalhistoria. Trots sin stora praktik som stadsläkare ägnade han mycken tid och omtanke åt såväl gymnasiebiblioteket som de naturvetenskapliga och etnografiska samlingarna, vilka under hans tid ökades med många värdefulla bidrag. Vid denna tid, år 1851, ankom från medicinalrådet I. F. Sacklén 163 uppstoppade fåglar, 224 snäckor, 165 musslor, 150 mindre koraller, 2000 växter i två herbarieskåp samt 1341 mineralstuffer, som han testamenterat dit.

En ny "Acquisitions-katalog öfver Samlingar vid Strengnäs kongl. Gymnasium, som äro ställda under Serenianske Lektorns vård" blev 1849 påbörjad av Pontén. Den sträcker sig fram till 1886, d.v.s. så länge som Pontén svarade för samlingarna. Genom denna katalog och av de tryckta årsberättelserna, som började utgivas 1855, får man en bild av samlingarnas tillstånd. Dessa hade under den föregående tiden lidit stora förluster, ty redan 1846 omtalas, att av de till provinsialmuseet skänkta var "flertalet förstörda av mal och damm, varföre endast några få, som saknades i Gymnasii Saml. eller voro i gott skick, blivit iståndsatta och inställda i lådor med glaslock." Av dessa kan ännu — trots att de tagits ur boetterna — på grund av

¹³ Biskop Holmström begärde i samband med en motion i prästeståndet, att riksdagen skulle öka bibliotekariens knappa lön, som endast utgjordes av 15 tunnor domkyrkospannmål, och icke var tillräckligt för det mödosamma arbetet och alls icke räckte till en medhjälpare. Riksdagen avslög. SOU 1924:7 s. 35 ff.

monteringssättet en del identifieras såsom tillhörande greve Bondes donation 1839 eller eventuellt kan några ha tillhört den donation, som grevinnan L. Fersen, f. Piper, överlämnade 1832 och som bestod av 24 monterade fåglar av 15 species.

1850 förenades det dåvarande gymnasiet med trivialskolan till en enhet, ett högre allmänt läroverk. Trots att de båda samlingarna stod under gemensam vård och förvarades i samma lokal, måste de likväl ha betraktats som skilda. Sålunda bidrog Riksmuseum genom professor W. Lilljeborg till läroverkets samlingar med 27 stycken fåglar, vilka ej tidigare varit representerade, medan som gåva till provinsialmuseet överlämnade grosshandlande Henrik Weylandt 25 stycken av konservator W. Meves monterade fåglar, bland vilka särskilt framhölls en berguv med byte, bestående av en ekorre med vit svans och vita fötter, samt en sparvuggla med en kungsfågel i klorna. Samlingen hade tillhört en doktor C. M. Nyman.

Omkring mitten av 1850-talet sände prost C. U. Ekström vid flera tillfällen i sprit lagda blötdjur och svenska fiskar, av vilka mer än hälften icke tidigare funnits i samlingen. Från hovpredikanten S. B. Pontén kom fåglar, insekter, blötdjur, stråldjur, koraller och växter insamlade i trakter som besökts av fregatten Eugenie under dess jorden runtsegling. Till provinsialmuseet överlämnade brukspatron G. Elzwick d.y. 1862 en samling svenska skalbaggar samt några utländska fjärilar i två skåp, och protokollsekreterare greve C. D. A. Gyllenberg 1864 en samling ostindiska snäckor och musslor, förvarade i ett skåp av valnöt.

Ännu hölls tydligen de båda samlingarna i sär, men sammanläggningen torde ha skett i mitten på 1860-talet, då samlingarna flyttades. Som redan omtalats var samlingarna till en början uppställda i rikssalen i den gamla Roggeborgen. Då denna i början av 1860-talet skulle genomgå en renovering, flyttades bibliotek, naturaliesamling, myntkabinett samt de etnografiska samlingarna till det gamla boktryckerihuset, som för detta ändamål inköptes av domkyrkan.¹⁴ I

¹⁴ Huset hade sedan 1794 rymt domkyrkans boktryckeri. Därefter förvarades icke blott läroverkets bibliotek utan även många andra av läroverkets samlingar såsom naturalier, mynt och medaljer etc. Det var även lokal för Södermanlands fornminnesförenings fornsakssamling och egyptiska museum. SOU 1924:7, s. 217.

samband med reparationsarbetena uppstod i december 1864 genom slarv av byggnadsarbetets ledare en hotande eldsvåda i boktryckeri-
huset, dit böcker och samlingar redan förts, men tack vare lyckliga
omständigheter blev de lidna förlusterna icke så stora, som man från
början fruktade.

I byggnaden, som ligger på vänstra sidan vid uppfarten till dom-
kyrkan och är uppförd av tegel i slutet av 1700-talet för en privat-
persons räkning, placerades i bottenvåningen, förutom de mineralo-
giska och etnografiska samlingarna, vissa delar av de zoologiska.
Det var framför allt skelett, kräldjur, groddjur samt fisk- och everte-
bratsamlingarna och insekterna, som inrymdes här. Andra våningen
hyste boksamlingen, medan fågelsamlingen förvarades i översta vå-
ningen, där man 1873 överförde fåglarna till ett särdeles vackert
skåp, vilket till ett pris av 825 rdr rmt anskaffats med hjälp av me-
del, som utgått ur den Serenianske donationens besparade räntemedel.

Man får en föreställning om, vilken imponerande omfattning sam-
lingen hade genom den summariska uppräknigen, som finns i års-
redogörelsen för 1880. Däggdjuren var c:a 80, dels uppstoppade dels
förvarade i sprit, vartill kom en större samling kranier, horn och lösa
ben. Fåglarnas antal c:a 400 jämte skelett, kranier och en äggsamling
av 150 arter. Reptiler och groddjur i sprit var c:a 100, fiskarna c:a
300, insekterna närmare 10000, blötdjuren över 2000 och stråldjuren
150 stycken. Samlingen av svenska fanerogamer angavs som nära
fullständig, och av utländska växter fanns c:a 4000. Däremot var
kryptogamerna förhållandevis obetydligt företrädda. Mineralsam-
lingen innehöll 3000 stuffer, både svenska och utländska. Dessutom
fanns en stor samling bergarter och palæozoiskt material.

Det verkar mycket imponerande, men stora delar var icke i särskilt
gott skick. Spriten hade mer eller mindre dunstat bort från våtpre-
paraten. Mal och andra skadedjur hade härjat bland framför allt den
äldre fågelsamlingen, där djuren icke var tillfredsställande konser-
verade med arsenik.

Det blev därför en ansvarsfull uppgift för adjunkt F. Lundberg,
som på 1880-talet efterträdde doktor Pontén, att restaurera fågel-
samlingen. En stor mängd odugliga exemplar gallrades bort och som
ersättning för dessa samt för att fylla luckor i den systematiska upp-
ställningen, rekvirerades från konservator Kolthoff i Uppsala mäng-
der av nya fåglar. Avsikten var tydligen att i mån av ekonomiska

möjligheter bygga upp en fullständig systematisk samling av de högre
ryggradsdjuren.¹⁵

Endast en del av det material, som blev använt vid undervisningen,
kunde placeras i läroverket, ty något särskilt biologikum var där icke
inrett. I mån av behov kunde likväl erforderliga preparat hämtas
från de i tryckerihuset förvarade samlingarna, men på grund av av-
ståndet och de därmed förenade svårigheterna, var det mera sällan
sådant hände. I en skrivelse till stadsfullmäktige, daterad den 21 april
1925, angående behovet av nya undervisningslokaler, påtalas att
”Specialrum för biologi saknas fullständigt. Det väl försedda biolo-
giska museet måste förvaras långt bort på en vind i bibliotekshuset.
Det är därför för undervisningen tillsvidare oanvändbart, det är ett
dött kapital.”

Samlingarna befann sig således långt in på 1900-talet i en bygg-
nad, som var utan möjlighet till uppvärmning och som därtill var i
stort behov av reparation. Först 1935 togs en ny läroverksbyggnad i
bruk och något år senare flyttades delar av samlingarna dit. Resten
blev kvar till 1968, då förhållandena framtvang en ändring.

I det föregående har praktiskt taget endast den zoologiska delen
av samlingarna behandlats, medan de betydande botaniska samling-
arna knappast berörts. Redan den Haggrenska donationen innehöll
en växtsamling upptecknad i den ”Catalogus Herbarum”, som tidi-
gare omtalats.

Nästa stora donation kom 1825, då bergsrådinnan C. von Wahren-
dorff, f. Holterman, överlämnade ett av hennes son, framlidne kam-
marjunkaren A. von Warendorff, ägt herbarium av utländska växter
jämte förvaringsskåp. Av kunglig sekter Ph. Hebbes överlämnades
1836 ett herbarium på 3000 ark, förvarade i två skåp och 1839 kom
1680 växter jämte skåp samman med den mängd andra naturalier,
som hovmarskalken G. U. Bonde skänkte. På samma sätt utgjorde
medicinalrådet Sacklén's herbarium på 2000 växter endast en ringa
del av den stora donation, han gav 1851.

¹⁵ De ekonomiska problemen löstes genom kamrer C. Brandels testamentariska
donation på 10.000 kronor år 1905, varav en tredjedel av räntan skulle an-
vändas att förkovra och vårda de naturhistoriska samlingarna. Regium Gus-
tavianum s. 16.

Av den cirka 50000 exemplar omfattande brasilianska växtsamlingen, som insamlats av Johan Fredrik Widgren och som inköpts för statsmedel 1850, fick Strängnäs sin beskärda del genom förmedling av professor Johan Emanuel Wikström.

Förutom dessa vittomspännande samlingar hade gymnasiet också erhållit dylika av lokalt intresse. Ett sådant "Herbarium Strengnesense" på 300 växter skänktes av Johan Herman Hofberg, vilken på 1840-talet publicerade uppgifter om Strängnästraktens vegetation. En annan samling, också den med fynddata, hade insamlats av J. A. H. Lundgren i avsikt att skapa början till ett stiftsherbarium.

Den till innehållet största växtsamlingen skänktes omkring sekelmitten av sedermera lektorn Nils Peter Ringstrand. I en växtförteckning, benämnd "Catalog" men utan övrig titel, finns skrivet bakom varje art en siffra, troligen angivande antalet ark. De sammanlagda siffrorna ger som summa 4004 ark. Förteckningen saknar alla uppgifter, endast på enstaka ställen står några initialer. Av dessa och genom jämförelse med handstilen kan katalogen förbindas med det Ringstrandska herbariet. Många av växterna i detta är fästa på blått papper. De värdefullaste har enligt uppgift av lektor H. G. Bruun klippts loss och fästs på vanligt papper. Enligt uppgift av lektor Bruun torde det vara delar av det Ringstrandska herbariet, som 1967 brändes på soptippen.

1860 överlämnade hovpredikanten S. B. Pontén en samling tropiska växter, insamlade under fregatten Eugénies världsomsegling, och under åren 1880—1887 erhöll läroverket en stor samling skandinaviska lavar, insamlade och bestämda av fil. dr. Pehr Johan Hellbom. En mindre lavasamling fanns redan genom att Chr. Stenhammars exsiccata "Lichenes Sueciæ" inköptes 1859.

Sterbhuset efter adjunkt Eugène Köhler donerade dennes herbarium av skandinaviska växter år 1912, och samma år erhöles dels ett skandinaviskt dels ett europeiskt herbarium, som tillhört prosten Amandus Ekström. Med den sistnämnda donationen följde en förteckning med fynddata upptagande 2545 nummer. Förteckningen saknar titel, men kunde identifieras genom jämförelse med det i läroverksmuseet befintliga herbariet.

Till senare förvärv hör den stora svampsamling i 17 kapslar, som började uppläggas av Minni Fehlund och som sedan fortsatts av lektor H. G. Bruun.

I den promemoria¹⁶, som Karl-Fredrik Lundevall ingivit i anledning av den av honom företagna inventeringen av naturalierna, som påträffades i Tryckerihuset, att "Nämnda samling har vid kontrollräkning befunnits omfatta 16.339 nummer huvudsakligen 1700-tals växter, däribland en samling bestående av 708 ark på vilka enligt företagen granskning Linnaeus d.ä., i många fall gjort egenhändiga, delvis utförliga kommentarer. Denna samling har kunnat dateras till tiden omkring 1745—51, således 2 år innan den fundamentala "Species Plantarum" utkom. Andra ark visar sig ha tillhört olika Linnélärjungar, bland vilka må nämnas B. A. Euphrasén (St. Barthelemy), L. G. Gyllenhaal (Kinnekulle), F. Hasselquist (Palestina, Egypten), C. N. Hellenius (Åbotrakten, Åland), P. Kalm (Canada), P. Löfving (Spanien), L. J. Montin, P. Osbeck (Kina, Halland), A. Sparrman (Caput Bonae Spei) och C. P. Thunberg (Caput Bonae Spei, Java, Japan)."

Detta Herbarium Strengnesense, som 1968 överfördes till Riksmuseum, hade enligt C.-F. Lundevall följande sammansättning:

Fanerogamer och ormbunkar:

Äldre herbarier (1700-talet)	11.022 ark
Herbarier från förra delen av 1800-talet	2.075 ark
Widgrens Brasilien-material (1840-talet)	460 ark
S. B. Ponténs samlingar från Eugenie-resan	473 ark
Diverse fanerogamer från 1850-talet	149 ark

Summa fanerogamer och ormbunkar 14.179 ark

Kryptogamer (exklusive ormbunkar)

Äldre herbarier (1700-talet)	
Lavar	297 ark
Mossor	288 ark
Svampar	79 ark
Alger	100 ark
Herbarier från förra delen av 1800-talet	
Mossor (i konvolut)	517 konvolut
Diverse kryptogamer från 1850-talet, företrädesvis alger	124 ark
Lavar från 1860-talet och något senare, övervägande Hellbom och Henschen	815 ark

Summa kryptogamer (exklusive ormbunkar) 2.220 ark el. konvolut

¹⁶ Daterad 8 dec. 1968 och inlämnad till Naturhistoriska Riksmuseum.

Omfattningen av de på läroverket befintliga samlingarna anföres nedan, där även kortare översikter över de entomologiska, malacologiska och mineralogiska samlingarnas förhistoria upptages.

Status 9.11.1969. Läroverkets samling är utställd i halvmoderna skåp i en källarlokal med dålig både dags- och elektrisk belysning.

I en av mittmontrarna står 20—25 smärre däggdjur med järv, räv och utter som största. I samma monter finns ett 100-tal exotiska fåglar, artbestämda men utan fynddata. På grund av monteringsättet torde flertalet härröra från dels Riksmusei samlingar dels den Bondeska eller Sacklénska samt möjligen något enstaka exemplar från den Fersenska donationen från början av 1800-talet.

I ytterligare två mittmontrar finns c:a 340 nordiska fåglar delvis med data. De flesta monterade av G. Kolthoff på 1880—90-talen, men med originaletiketterna ersatta. Enstaka exemplar monterade av W. Mewes torde tillhöra den av L. Weylandt 1863 skänkta samlingen såsom en av de fyra berguvarna. En till stor del söndrig och icke tillfredsställande etiketterad äggsamling torde härröra från den samling, som fru Tora Nilsson 1923 skänkte och som tillhört hennes avlidne man, postexpeditör Axel Nilsson, Stockholm. I samlingen ingår bl.a. berguvs- och pilgrimsfalks ägg. Samman med dessa ägg ligger också två nästan fossiliserade pingvinägg, vilka skänkts 1877. De hade påträffats på tio fots djup i en guanobank vid kusten av Peru.

Skelettsamlingen är ganska obetydlig, men bland kranierna märktes sex arter tandvalar, varg, lö och järv, samtliga utan fyndort. Dessutom finns två kotor och två revben av val hemförda från kusten av Lobos Point, Peru 1876.

Våtpreparaten av kräldjur, groddjur och fiskar saknar — med få undantag — samtliga uppgifter. Detsamma är förhållandet med de till ett hundratal uppgående evertebraterna.

De talrika molluskskalen förvaras på skilda ställen. Deras proveniens är höjd i dunkel. Några torde komma från den Haggrenska donationen, andra från den Bondeska, Sacklénska eller Ponténska, men de har sammanförts utan hänsyn till ursprunget och torde nu bilda den samling, som förvaras i en ny monter. En del bevarade namnetiketter tyder på, att de funnits i samlingarna redan på 1800-talet. En stor skalsamling finns i ett vackert, delvis söndertorkat skåp av valnöt med eleganta bronsbeslag innehållande 57 lådor huvudsakligen ostindiska snäckor och några musslor. Samlingen har testamen-

tariskt skänkts 1864 av protokollssekreterare greve C. A. D. Gyllenberg.

År 1852 skänkte lektor N. P. Ringstrand en samling land- och sötvattensmollusker och det är kanske dessa, som förvaras i ett rödaktigt skåp med 32 lådor, som innehåller dels svenska dels utländska småmollusker utan uppgifter. Inga mollusker tycks ha tillförts samlingarna under nyare tid. Tillsammans med de utställda molluskskalen är även en korallsamling.

De entomologiska samlingarna har sin upprinnelse i den Haggrenska donationen, där en uppräknad av beståndet påträffas i "Catalogus Insectorum". Som tidigare omtalats lämnade såväl expeditionschef Robert von Wahrendorff som grevarna Bonde och C. de Geer insektsamlingar till museet, av vilka den Bondeska samlingen är förtecknad i två kataloger. En samling svenska skalbaggar samt några brasilianska fjärilar förvarade i två skåp skänktes 1862 av brukspatron G. Elzvik d.y. Exotiska fjärilar kom också från annat håll. Sålunda skänkte H. Trafvenfeldt en låda kinesiska fjärilar etc.

Större delen av samlingarna förvaras i två skåp av valnöt med 40 lådor i varje. Det ena skåpet innehåller vackert uppsatta skalbaggar, men bortsett från några röda eller gröna små fyrkantiga lappar är de helt anonyma. Detsamma är förhållandet med flertalet av fjärilarna och skinnbaggarna i det andra skåpet. Där finns dock ett fåtal exemplar med etiketter. Vem dessa skåp tidigare tillhört framgår icke, men troligt är, att de utgör en del av den donation, som greve de Geer gjorde 1841 av kammarrådet Nyblæus insekter. Dessa skulle enligt uppgift förvaras i två större chiffonier samt i tre mindre gråmålade skåp. Kanske kan även en samling dipterer i ett vitt skåp hänföras till denna gåva. Under senare år har doktor Gösta Broberg, Strängnäs, skänkt en stor samling fjärilar och skalbaggar förvarade i ett skåp med 50 lådor.

I den Lundevallska promemorian uppges de entomologiska samlingarna, vilka förvarades i tryckerihuset, utgöras av:

"Ett 1700-talsskåp med diverse insekter främst skalbaggar, dagfjärilar och svärmare samt blomflugor, den s.k. Bondeska samlingen.

Ett skåp från omkring 1830-talet med huvudsakligen skalbaggar ordnade efter Gyllenhals system.

Ett mindre skåp innehållande div. insektordningar (Orthoptera, Hemiptera, Hymenoptera m.fl.)

Ett större skåp med exotisk material, främst fjärilar, delvis ordnade efter insamlingsområde (Tahiti, Jamaica, China, Ostindien etc.)”.

Med hjälp av nedanstående katalogförteckning torde en del av de från Tryckerihuset hämtade samlingarna kunna identifieras.

Av växter finns för närvarande i läroverkets museum dels i två skåp Amandus Ekströms herbarium, omfattande c:a 2400 skandinaviska fanerogamer och kärnkryptogamer, 380 mossor, 250 lavar och svampar samt c:a 400 utländska och 400 odlade former. Dessutom finns ett Herbarium normale av E. Fries med fasc. I—XI, Chr. Stenhammars Lichenes Sueciæ I—VI. samt 17 kapslar innehållande den Ferlund-Bruunskas svampsamlingen. En mindre botanisk-geografisk samling från Ostindiska arkipelagen, samlad av G. Kjellberg under den s.k. Celebesexpeditionen 1929, påträffades i ett skåp.

De mineralogiska och palæontologiska samlingarna kan hänföras till de tidigare nämnda donationerna av greve Bonde, medicinalrådet Sacklén och Bruks societeten. Därtill kommer gåvor från Vetenskapsakademien, som skänkte 140 lokalbestämda stuffer, antecknade i ”Förteckning öfver Mineralier, hvilka Kgl. Vetenskaps Akademien år 1835 öfverlämnat såsom gåfva till Gymnasium i Strengnäs” samt adjunkt G. Marklunds gåva av 48 petrifikat. Dessutom lär det finnas en av Mannerstråle öfverlämnad samling på c:a 400 stuffer. Av enstaka fynd kan nämnas adj. Ringstrand gåva av en meteorsten nedfallen nyårsdagen 1869 vid Sjö herresäte i Uppland.

Förteckning över kataloger i Paulinska läroverket i Strängnäs, vilka påträffades i läroverksmuseet.

Catalogus Insectorum	} 10 sid. 3—4 spalter. Häftad.
Catalogus Conchylionum	
Catalogus Herbarum	

Nomenclator Testaceologicum 16 sid. 2—3 spalter. Häftad.

Catalogue på Hörningsholms Insecter 1820. Häftad.

Hörningsholms Insecter. Pappband.

Örtsamling af Fru Bergs Rådinnan Maria Charl. von Wahrendorff, född Holterman, skänkt till Strengnäs Gymnasium år 1825 tillika med et Örtskåp, och en detsamma åtföljande Portör af Bleck. 20 sid. Häftad.

Förteckning på de Växter, som insändas till Provincial-Museum i

Strengnäs af Undertecknad. Nyköping den 27 Januarii 1834. Johan Unæus. 8 sid. Häftad.

K. VetenskapsAkad. Gåfva. Senare tillskrift. till Strengnäs Gymnasii Museum år 1837. 12 sid. Pappband.

Af Grefvinnan L. Fersen f. Piper fr. Målsåker 1832. 1 ark.

Herbarium Strengnesense, samladt och skänkt till Strengnäs kongl. Gymnasium af Herm. Hofberg. 12 sid. Häftad.

Förteckning på Växter, samlade och skänkte, af J. A. Lundgren, till Strengnäs kongl. Gymnasium, såsom början till ett Stifts Herbarium. 8 sid. Häftad.

Nedanstående Äggsamling donerar jag till Strengnäs Museum. Strengnäs d. 21 augusti 1852. N. Gust. Bennet. 4 sid. folio.

Förteckning på af adjunkten G. Marklin 1839 till Strengnäs Gymnasium skänkte Petrifikat och Conchylies. 4 sid.

Förteckning öfver Mineralier, Hvilka Kgl. Vetenskaps Akademien år 1835 öfverlämnat såsom gåfva till Gymnasium i Strengnäs. 4 sid.

Nils Peter Ringstrand: Catalog. 80 sid. folio. Häftad.

Acquisitions Katalog öfver Naturaliesamlingarne vid Strengnäs Gymnasium.

Acquisitions Katalog för Provincial Museum.

Acquisitions katalog öfver Samlingar vid Strengnäs kongl. Gymnasium, som äro ställda under Serenianske Lektorns vård. 70 sid. folio. Pappband.

Förteckning på Insecter och Snäckor samlade i Thoresunds Socken somrarna åren 1832 och 1833 och öfverlämnade till Provincial-Museum i Strengnäs af A. P. Landin. 20 sid. Styvhäftad.

Undervisningsmaterial i zoologi vid Högre Allmänna Läroverket i Strängnäs den 1 mars 1933, upprättad av C. V. Wranke. 14 sid. folio maskinskriven. Häftad.

Förteckning över växter i Ekströms herbarium. Saknar titel. Folio. Häftad.

Dessutom finns följande förteckningar förvarade på rektors expeditionen.¹⁷

Mineralsamlingskatalog (Utan titel. Starkt fragmentarisk. Reparerad av Kungl. biblioteket. Lösa ark i kartong.)

¹⁷ Benäget meddelat av fil. lic. C.-F. Lundevall.

Museum Naturalium Sacklenianum (med register) 268 sid. pappband.

Förteckning öfver Strengnäs Gymnasii Wäxksamling. 100 sid. Folio, pappband. På pärmens insida: Catalog öfver det på Strengnäs befintliga Herbarium.

Defect-Lista till Strengnäs Kongl. Gymnasii Herbarium upprättad Sommaren 1854 i Augusti månad af Studeranden vid Upsala Universitet G. A. Björkman. Folio, halvformat.¹⁸

Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense MDCXXVI—MCMXXVI. Strängnäs 1926.

Årsredogörelserna 1855—1961.

Sundsvall, Hedbergiska skolan

I den för de norrländska elementarläroverken gemensamma årsberättelsen för 1871, omtalas, att Sundsvalls lägre elementarläroverk ännu detta år totalt saknade undervisningsmaterial. Tre år senare meddelas, att ett museum bildats och att det till läroverket inköptes en samling djur samt att till museet från enskilda personer skänkts uppstoppade djur, stenarter, mynt m.m. Det måste ha varit ganska betydande donationer, ty redan 1878 hyrdes ett rum i ett intill läroverket beläget hus, tillhörigt en ingenjör Hornej, som lokal för samlingarna. Dessa

¹⁸ Om dessa skriver C.-F. Lundevall i den tidigare omtalade promemorian: "Flertalet stuffer etc. är numrerade och numren jämte utförliga lokaluppgifter återfinnes i tre detaljerade kataloger, som vid det föregående besöket ej var kända, men som nu efter mycket sökande påträffades i Paulinska skolans kassavalv. Den äldsta av dessa kataloger upptar omkring 900 nummer. Den är svår att datera (slutet av 1600-talet?) och synnerligen svårt skadad av fukt och mögel, men torde dock i huvudsak gå att restaurera. Av betydligt yngre datum är följande katalog, betitlad "Museum Naturalium Sacklenianum". Den är uppställd av förutvarande ledamoten av KVA m.m. medicinalrådet J. F. Sacklén, född 1763 i Björneborg i Finland, död i Nyköping 1851. Katalogen omfattar förutom cirka 250 fåglar skjutna under tiden 1782—1802 i Finland, Nyköpingstrakten etc. även lokaluppgifter för cirka 3000 av de redan till Riksmuseet förda 1700-talsväxterna (inkluderande 42 växtark som Sacklén erhållit av C. P. Thunberg, dåvarande skeppsprästen Jac. Wallenbergs insamlingar i Cap 1769—74, isotyper till Sparrman-växter, delar av prof. Hellenii samlingar från Åbo m.m.) samt en fullständig förteckning med lokaluppgifter till hela den sacklénska mineralsamlingen (nära 1400 nummer)."

ökades samma år med dels ett människoskelett, dels ett antal fåglar och en jättehummel.

Läroverket, som 1879 blev fullständigt på den reala linjen, kämpade med stora lokalsvårigheter, men likväl kunde museet utvidgas därigenom att ytterligare ett rum hyrdes i ingenjör Hornejs hus. Någon svårighet att fylla detta torde icke ha förelegat, ty dels inköptes 53 fåglar och däggdjur, 8 hela skelett och 34 kranier samt ett antal lådor till förvaring av insekter, dels inbragte en insamlingslista 190 kronor, för vilka förvärvades 28 uppstoppade djur och 4 skelett. Av privatpersoner erhöles många preparat bland annat mexikanska snäckor och koraller. Något av de följande åren lät man stoppa upp en säl, vars skelett samtidigt tillvaratogs.

När läroverket 1886 fått en ny byggnad, förlades samlingarna till ett rum i andra våningen med en golvyta av 54,5 m². Detta år skänkte jägmästare Hessel en större äggsamling och inköptes ett fölskelett. Genom en "Förteckning upprättad 1886" får man en bild av beståndet, vilket ständigt växte genom gåvor av bland annat ett noshörningshorn, en björnskalle samt en samling mollusker och etnografica från Melanesien, skänkta av C. A. Åberg.

En brand i den intilliggande naturhistoriska lärosalen¹ torde icke nämnvärt skadat samlingarna, vilka i början på nittioalet ökades med ett elefant- och ett flodhästkranium samt en större samling land- och sötvattensmollusker, inköpta från C. A. Westerlund.

Mot slutet av århundradet förvärvades ett antal fåglar av den framstående dermoplastikern Olof Gylling, som tidigare varit lärjunge vid läroverket.

Vid en inventering, som företogs vid sekelskiftet innehöll museet 26 uppstoppade, 10 spritlagda och 43 skelett eller skelettdelar av däggdjur, 231 uppstoppade, 4 spritlagda och 92 skelett eller skelettdelar av fåglar, 11 uppstoppade och 39 spritlagda kräddjur samt 15 skelett eller delar därav, 16 burkar med groddjur, 23 uppstoppade och 58 burkar fisk samt 16 skelett av dylika. Av evertebrater fanns 125 spritlagda samt en betydlig mängd torkade kräftdjur och taggudingar förutom en betydlig snäcksamling. Insektsamlingen bestod

¹ Vid stadens brand 25 juni 1888 var läroverket den enda offentliga byggnad, som räddades, men året därpå utsattes den för ett nytt brandtillbud. J. E. Nilsson i Inbjudningsskrift a.a. 51.

av 209 svenska fjärilar och 75 från Kamerun, 733 skalbaggar och 230 exemplar övriga insekter. De botaniska samlingarna innehöll 1500 växter samt Areschougs Algæ scandinav. exsic. 5 fasc.

1901 skänkte grosshandlande J. Bern en samling fåglar, till vilka hörde de biologiska grupperna: två duvhökar i strid om en järpe, örn med orre i klorna samt sparvhök jagande trast.

Det tidigare starka intresset för samlingarna tycks sedan ha minskat ty årsredogörelserna är under de följande decennierna mycket magra på uppgifter över såväl donationer som institutionens historia. 1927 omändras — i samband med att skolan tillbygges — museet till lärosal, men samtidigt inreddes en ny biologisk institution, som förutom museum och lärosal innehöll laboratorium m.m.²

Av ett "Inventeringsinstrument för biologiska institutionen" upprättat 1931 av S. Blomqvist får man en god inblick i museets utformning vid denna tid. I stort sett hade samlingarna icke ökat väsentligt sedan sekelskiftet. De var uppställda dels i fyra fristående stora glaskåp dels i två långa smala väggstående skåp samt i några fönstermontrar. På detta sätt var museet inrett till sommaren 1969, då en betydande del av samlingarna med tillhörande skåp flyttades ned i källaren och museilokalen minskades till hälften.

Status 29.9.1969. Kvar i museet finns två mittmontrar och en väggmonter. I en av de förra är utställda ett 50-tal svenska fåglar samt ett 10-tal svenska däggdjur, dessutom ett bra exemplar av näbbdjur, inköpt 1919. I väggmontern fanns några skelett, bl.a. det 1886 förvärvade fölskelettet men utan kranium, samt skelettdelar av fossil och recent elefant samt noshörningshornet.

Av evertebrater finns två samlingar insekter. Den ena består av sex lådor donerade och delvis insamlade av lektor G. Adlerz, där de svenska är försedda med namn och oftast landskapsuppgift men mera sällan med data och lokal. Lådorna är upphängda på ena väggen. Ytterligare två är nedsatta i källaren. Den andra samlingen har

² Beskrivningen av lokalen är gjord efter S. Blomqvist, som i Invigningskrift, a.a. skriver, att museet erhållit en 18 meter lång och nära 7 meter bred lokal. I denna finns en större glasmonter med huvudsakligen tropiska kulturväxter, som är flankerad av ett elefant- och ett flodhästskranium. De väggfasta skåpen innehåller skelett-, ben- och hornsamlingar samt en fågelsamling, där fåglarna är uppställda i systematisk ordning. Däggdjurssamlingen är däremot fåtalig. Av evertebraterna är insekterna talrikast.

skänkts av en kapten Otto Braathen. Den förvaras i ett skåp innehållande 11 lådor nordiska och tropiska fjärilar samt en låda tropiska skalbaggar, samtliga väl bibehållna, försedda med namn men utan data.

Av växter finns ett herbarium skänkt 1932 av bankdirektör Fr. Almström innehållande en nästan fullständig samling av Sveriges fanerogamer och kärilkryptogamer insamlade sedan sekelskiftet. De förvaras i två skåp i en korridor där även monterade exemplar av örn, slaguggla och ett älghuvud är utställda. I ett annat rum finns ytterligare två skåp innehållande ursprungligen i systematisk ordning lagda men nu derangerade äldre och yngre samlingar, en del från 1860—70-talen men flertalet från sekelskiftet. Hit hör också ett av doktor Severin Axell år 1882 donerat herbarium innehållande växter från Schweiz, insamlade 1863. Ett större mossherbarium, insamlat av K. Fr. Thedenius på 1830-talet, samt två lavherbarier, det ena insamlat av köpman Efraim Eriksson, det andra från Medelpad och Jämtland, insamlat av Olof Höglund åren 1937—38.

De i källaren under sommaren undanställda samlingarna utgör den största delen av det tidigare museets innehåll. Det är framför allt fåglar, många utan etikett, men flertalet från 1800-talet och förvånande bra monterade. Detta gäller naturligtvis framför allt Olof Gyllings preparat, som redan nu visar den blivande mästaren. Men även flera av monteringenarna från 1870-talet såsom en berguv och flera rovfåglar visar på en skicklig konservator.

En äggsamling med troligen under flyttningen skadade kullar i bon förvaras i ett skåp med 12 lådor. Samtliga kullar saknar lokaluppgifter endast arten är antecknad på etiketter från läroverket. Samlingen har skänkts av bankdirektör G. Grotte, som också angives som donator till en bland lösa ägg i ett mindre skåp påträffad kull på fem ägg av blåkråka från Läckeby, Öland 8.6.1904 samt en kull på fem av härfågel, också från Öland men utan uppgifter.

En purpurhäger från Bergsjö s:n, Hälsingland sept. 1924 och en slät snok också från Hälsingland noterades liksom några subfossil av elefant.

Av kataloger påträffades:
Förteckning upprättad 1886.
Katalog öfver Zoologiska Museet upprättad 1890 af lektor Vinge.

Förteckning öfver Sundsvalls allm. läroverks zoologiska samlingar upprättad H. T. 1898.

Inventarie-bok för Biologiska Institutionen vid Sundsvalls högre allm. lärov. 1921—.

Inventeringsinstrument för biologiska institutionen vid Sundsvalls H.A.L. av S. G:son Blomqvist 1931.

Inbjudningsskrift med anledning av läroverksbyggnadens i Sundsvall invigning. Sundsvall 1927.

Westling, G. F., Bidrag till Sundsvalls läroverks historia. Sundsvall 1887.

Årsredogörelserna 1871—1961.

Umeå, Östra gymnasieskolan

Sedan 1810 hade det i Umeå funnits en trivialskola. Under förra hälften av 1800-talet bestod skolhuset av en gammal, nästan helt förfallen byggnad, som först 1854 förklarades helt funktionsoduglig.¹

Den nedrevs emellertid först fyra år därefter för att bereda plats till ett nytt skolbygge, som invigdes i januari 1860. I detta var dock icke avsatt utrymme för den naturaliesamling, som tidigare börjat anläggas, men som ännu icke nått någon nämnvärd storlek, ty, som rektor skriver i årsredogörelsen 1858, "utan enskilda personers ynnestfulla bidrag kan man icke vänta någon hastig tillväxt. Tvenne av härvarande lärare hava nyligen givit läroverket sina herbarier, genom vilkas sammanläggande man troligen erhåller en i det närmaste fullständig samling av fäderneslandets fanerogama växter. Genom den värderika donation, som herr assessorn och riddaren Carl Fr. Plageman kort före sin avflyttning från orten gjorde, äger läroverket redan förut en tämligen fullständig mineraliesamling. Då nu läroverket börjat sin utvidgning, blir behovet av naturalster i de särskilda grenarna av naturvetenskapen mera kännbart för undervisningen än förut, varför jag tager mig friheten vördsamligen uppmana dem, som härstädes vunnit sin första bildning, ävensom andra, vilka nitälska för naturvetenskapens studium att gunstbenäget ihågkomma vårt läroverk."

Huruvida och i vilken grad uppmaningen följdes, framgår icke av årsredogörelsen, men redan 1862 konstaterar rektor, att läroverket

¹ Granfelt a.a., s. 26 ff.

från början är för snålt tilltaget och fortsätter att förutom, att lärorummen är otillräckliga, saknas utrymme för bibliotek och naturhistoriska samlingar. Dessa ökades betydligt under de följande åren bland annat kom från Vetenskapsakademiens museum 40 exotiska fåglar, en *Cercopithecus lalandi* från Sydafrika, kranier av isbjörn och valross samt ett antal fiskar och en låda insekter. Av de senare fanns redan en låda med 300 exemplar från Åtvidaberg samlade av doktor H. Nordenström. Våtpreparaten hade ökats med ormar, skorpioner och en fågelspingel skänkta av en landskanslist Wählin. Från Bruks societeten i Stockholm kom 150 etiketterade svenska bergarter.

För att bereda plats till samlingarna hade man avsatt ett rum i det 1869 nybyggda gymnastikhuset, men detta togs till lärosal och i stället placerades samlingarna i ett rum, som låg i samma byggnad men innanför vaktmästarens kök. Det gjordes också en insamling för att inköpa en erbjuden fågelsamling, men då medlen icke räckte till detta, inköpte man ett tornur i stället.²

Fågelsamlingen fick ett starkt tillskott 1871, då änkan efter apotekare M. Dyhr i Skellefteå, skänkte en av mannen samlad och preparerad fågelsamling på mer än 400 nummer jämte åtskilliga insekter och stenarter. Några år senare överlämnades av provisor Carl Dyhr 13 fascikler *Bryaceae scandinavix exsiccatae* av Robert Hartman.

I den översikt över undervisningsmaterialet som inflöt i 1880 års redogörelsen framgår, att "beståndet av däggdjur var otillräckligt, fåglar god, fiskar hjälplig, amfibier hjälplig, insekter hjälplig", vidare fanns ett människoskelett och en samling kranier, ett herbarium av endast norrländska växter, ett dito av svenska växter, 150 svenska bergarter samlade av af Forselles och en samling mineral, allt förvarat i ett rum med 54,5 m² golvyta i gymnastikhuset.

De följande åren kompletterade man framför allt däggdjuren, men allt förstördes i den brand som 1888 härjade skolan och i vilken hela boksamlingen och allt undervisningsmaterial försvann.

I mer än tio år var läroverket därefter inhyst i en stadsvåning, innan det år 1900 fick flytta in i en egen byggnad. I denna hade avsatts ett museum med 97 m² golvyta i bottenvåningen. Redan året efter branden började man förvärva nytt material. Sålunda köptes för 300 kronor J. E. E. Åhrlings herbarium och *Viola suecix exsic.* av

² Årsred. 1868/69.

L. M. Neuman och erhöles ett herbarium samlat av generaldirektör M. Huss. Även kranier av skilda slag skänktes liksom ett stycke av en transatlantisk kabel och ett käkben av ett på Afrikas ostkust fångat djur.

När väl museilokalen blev färdig, skänkte en förvaltare M. Grönlund ett femtiotal fåglar och häradshövding F. G. Timelin, Lycksele, en insektsamling. Den senare samlingen, huvudsakligen fjärilar, var vid överlämnandet oordnad, men sattes i ordning och kompletterades av regementsläkare R. L. Trafvenfelt. Genom inköp och gåvor hade samlingarna 1910 nått följande omfattning: skelett av Homo och 10 övriga djur, 15 däggdjurskranier i 21 exemplar, 14 uppstoppade däggdjur, 103 arter fåglar i 127 exemplar, 18 vertebrater och evertbrater i sprit. Dessutom fanns Timelins insekter samt några mollusker. Var det zoologiska materialet ganska obetydligt, var det botaniska bättre. Där fanns dels ett Skandinaviskt herbarium på 2300 ex., sammanställt av dr. C. P. Læstadius, ett svenskt på 979 fanerogamer och kärllkryptogamer också av Læstadius, liksom det s.k. Umeåherbariet på 746 fanerogamer och kärllkryptogamer, vilket var sammanställt för att visa efterkommande, hurudan växtligheten i Umeå med omnejd var i slutet av 19:de och början av 20:de århundradet. E. Åhrlings herbarium var avsett att visa kärllväxternas geografiska utbredning i Sverige, men innehöll dessutom en del växter från Uppsala botaniska trädgård, en mindre samling från Australien, en svensk-norsk mossamling samt en ofullständig samling alger, lavar och svampar. Det av M. Huss skänkta herbariet innehöll växter från Uppland, Östergötland och Bohuslän. Av exsiccatsamlingar fanns Gustaf Tiselius: Potamogetones suecici, fasc. I—III samt Åkermark: Skandinaviska alger. 100 arter. Senare ökades växtsamlingen med dr. Leonard Grundbergs herbarium i 24 fasciklar och häradshövding Axel Reuter-skiölds växtsamling.

Under 1920-talet var det framför allt de zoologiska samlingarna, som tillgodosågs, i det man köpte dels utländska däggdjur såsom tvättbjörn, bältor och trögddjur men även svenska såsom vikare, mård och lodjur och mängder av fåglar, fiskar och evertbrater. Av de senare skänkte G. H. von Post en samling marina mollusker från svenska Grönlandsexpeditionen 1898, insamlade av Gustaf Kolthoff, och dessutom sötvattensmollusker från Södermanland och Uppland. Efter denna tid var det sparsammare med nyförvärven och i årsredo-

görelserna är det endast ett fåtal tillskott, som omnämnas, bl.a. en äggsamling på 65 kullar skänkta av jägmästare K. Grahns, Burträsk.³

Status 3.10.1969. Museet befinner sig sedan något år i en källarlokal. Den tidigare museilokalen har omändrats till grupprum. I utställningslokalen finns sex stora skåp med ett 40-tal däggdjur såsom björn, lo, bäver, vikaresäl och mård samt av utländska tvättbjörn, trögddjur och bälta. Av de c:a 370 fåglarna, som var förhållandevis nya och väl hållna antecknades härfågel från Bjurträsk 1922 och turturduva från Lövånger 1930. Många fåglar saknade dock nödiga fynddata. Jägmästare Grahns äggsamling förvarades i originalskåpet, men hade under flyttningen dislokiserats och även delvis skadats. Delar av samlingen fanns utställda i en av skolsalarna. En förteckning över äggen upptar endast kullarnas antal och storlek men saknar fynddata.

Fisk- och kräldjurssamlingen obetydlig, medan evertbratsamlingen är förhållandevis bra och innehåller bland annat ett mycket stort och vackert korallblock. Mollusksamlingen från 1898 års expedition till Grönland efterfrågades, men kunde icke återfinnas. Häradshövding Timelins insekter fanns i ett skåp, men var icke i bästa skick. Den omfattade fjärilar, sländor, skalbaggar och en samling humlor, de senare skänkta av dr. Travenfeldt.

Samtliga växtsamlingar har överlämnats till Umeå universitet.

Granfelt, Helge, Umeå läroverks historia 1858—1940. Umeå 1941.
Årsredogörelserna 1857—1961.

Uppsala, Katedralskolan

Sedan tidig medeltid hade det i Uppsala funnits en skola, som fortfor att existera även efter reformationen. Den förlorade dock en del av sitt anseende. De enligt Gustaf II Adolfs resolution 1620 upprättade gymnasierna skulle förläggas till stiftstäderna, ett undantag utgjorde Uppsala, där universitetet ansågs göra ett gymnasium överflödigt. Genom den av drottning Kristina utfärdade lönestaten av år 1652 organiserades skolan om till trivialskola, varefter en viss upptryck-

³ Samlingarna ordnades av lektor Otto Holm, som gjorde skolmuseet till ett av de förnämsta bland Sveriges läroverk. Granfelt a.a., s. 148.

ningsperiod inträdde. I denna trivialskola fick eleverna stanna kvar, tills de ansågs mogna för övergång direkt till universitetsstudier.¹ Rätteligen borde eleverna från Uppsala trivialskola först gått i ett gymnasium t.ex. Gävle, för att därifrån sedan söka till akademien, men i praktiken skedde detta icke. Under hela 1600- och 1700-talen fanns således inga lektorer som undervisare. Sådana tjänster tillkom först på 1850-talet.

Den gamla byggnaden i vilken trivialskolan funnits, lades i ruiner vid 1702 års brand och den hemlösa skolan fick lokaler i domtrapphuset. I slutet av 1740-talet fick katedralskolan, som trivialskolan från denna tid benämndes, flytta in i en byggnad, som uppfördes för dess räkning. Det var det nuvarande domkapitelhuset, som blev katedralskolans hem från 1748 till 1837.

Huruvida det fanns några större naturhistoriska samlingar under denna tid är icke känt. Varken studiernas eller lokalernas omfattning gör sådant troligt. Visserligen meddelar C. Annerstedt i "Samlingar till Uppsala skolas historia"² att det lästes något naturhistoria på 1700-talets mitt och att ungdomarna under konrektors ledning skaffat en samling insekter, för vilkas förvaring ett skåp begärdes,³ men det var först sedan skolan 1837 flyttat till det s.k. Julinsköldska huset nedanför ärkebiskopsgården som den fick tillräckligt stort utrymme att kunna härbärgera det material, som behövdes för den naturvetenskapliga undervisningen enligt 1856 års läroverksstadga.

Det är anmärkningsvärt, att rektor Sixten Samuelsson i sitt mer än 750 sidor mäktiga arbete "Högre allmänna läroverket i Uppsala"⁴ har kunnat berätta skolans historia utan att på mer än två ställen och där helt ytligt beröra de naturvetenskapliga samlingarna. Dessa har likväl varit ganska betydande och därtill upptagit stort utrymme i flera av de byggnader, där undervisningen bedrivits.

Redan då den första årsredogörelsen publiceras 1867 hade samlingarna blivit så stora, att skolan sedan ett par år tillbaka varit tvungen att hyra lokal i f.d. observatoriebyggnaden för att bereda

dem plats. Här bland samlingarna hölls också större delen av undervisningen i ämnet. I mitten av 1870-talet hade skolan från doktor Auzoux's bekanta ateljé i Paris köpt en två alnar hög modell av människa, "vilken kan så till sägandes dissekeras", och från samma håll inköptes även modeller av ollonborre och vinbergssnäck, "på vilka både hela den yttre och inre byggnaden kan med synnerlig fullständighet och bekvämlighet studeras och förevisas."⁵

Lokalen i gamla observatoriebyggnaden rymde många nyförvärv, anskaffade på kort tid. Sålunda inköptes under åren 1867—69 uppstoppade exemplar av räv, hare, magot, kapucinerapa, opossum, flygande hund och flygande ekorre, två sälarter, tumlare, mård, järv samt många fåglar såsom purpurhäger, mellanspett, flera papegojarter, paradisfågel m. m. Dessutom förvärvades flera skelett samt kranier av säl, björn, järv, fjällräv, rådjur m.fl. Även en äggsamling erhöles genom gåva av en bergshauptman Tham.

Det var således ingen liten samling, som 1869 flyttades till den då nyinvigda skolbyggnaden vid Skolgatan, i vars tredje våning en naturhistorisk lärosal på 83 m² var belägen. Om dess inredning står följande i årsredogörelsen: "Längs de båda sidoväggarna äro skåp i tvenne avsatser uppförda. Till övre delen av dessa leda spiraltrappor av gjutjärn. Här är skelett samt uppstoppade däggdjur och fåglar uppställda. I ett angränsande rum är ett dylikt väggfast skåp, vars övre del inrymmer preparat av amfibier, fiskar och de evertebrerade djuren. I nedre delen av bemälda skåp äro inrymda samlingar av kristallmodeller, mineralier, bergarter och petrifikat. I andra mindre skåp inneslutes insekt- och snäcksamlingar, herbarier m. m."

Decenniet närmast efter inflyttandet i den nya lokalen medförde förvärv av nya, stora samlingar dels genom inköp av många fåglar och ett trettio-tal uppstoppade fiskar från G. Kolthoff dels genom gåvor från talrika privatpersoner. Dessa gåvor bestod av fåglar och ägg men även däggdjur eller delar därav såsom vrålapa, valrosskranium. Bland evertebraterna nämnes en neptunsbägare från Singapore, havsevertibrater från Västkusten och en större insektsamling skänkt av F. E. Ridderbjelke. Även ett antal växtsamlingar skänktes under dessa år.

Trots att tillskottet till samlingarna var slumpartat, meddelades

¹ SOU 1924:7, s. 65.

² Uppsala U.B., sign. U.

³ Löfberg, David. Det nationalekonomiska motivet i svensk pedagogik under 1700-talet. Uppsala 1949, s. 328.

⁴ Samuelsson, S., Uppsala 1952.

⁵ Årsred. 1867/68.

likväl i 1880 års redogörelse, att "Samlingarna har icke hopbragts ur annan synpunkt än att åvägbringa en typsamling av representanter för ordningar, familjer eller släkten, varvid svenska faunan blivit rikligast företrädd. Av utländska djurformer har endast sådana anskaffats, vilka antingen äga framstående betydelse såsom länkar i systemet eller spela någon roll i naturens hushållning". Vid denna tid bestod samlingen av 28 uppstoppade däggdjur, 14 skelett och 35 kranier eller skelettdelar. Av fåglar fanns 213 uppstoppade, 9 skelett och 24 kranier, av kräldjur 4 uppstoppade, 13 spritlagda, 1 skelett och av fiskar 19 uppstoppade, 65 spritlagda och 3 skelett. Till allt detta kom ganska betydande samlingar av lägre djur. Förutom en mindre insektsamling med de i läroboken upptagna typerna fanns en samling på 2000 arter, av vilka en tredjedel var ordnade efter Thomsons "Handbok i entomologi till elementarläroverkens tjänst". Vidare fanns 3—400 blötdjur, av vilka mer än hälften var från Kina och Ostindien samt de tidigare omnämnda Auzoux's preparat.

Av herbarier förekom tre slag: ett nästan fullständigt svenskt, ett fullständigt uppländskt och ett skolherbarium jämte ett mindre antal exsiccaterverk.

En samling av 225 mineral och 60 bergarter fullbordade samlingen.

Det följande decenniet var icke lika givande. Samlingarna ökades dock genom inköp av fåglar, såsom jaktfalk, stortrapp samt Sveriges allmännaste söt- och saltvattensfiskar. Även donationerna var färre, men utgjordes bland annat av en nilkrokodil skänkt av adjunkt Knut Hellstén, 4 lådor mollusker och echinodermer insamlade av framlidne C. Carlheim-Gyllenskiöld och en samling evertebrater från Kristineberg erhållna genom adjunkt M. B. Swederus, som huvudsakligen var botanist och som försåg läroverkets museum med alger från Bohuslän.

Den förnämsta samlingen växter kom dock 1883, då docent August Schagerström överlämnade sin fader J. A. Schagerströms herbarium från 1830—40-talen. En av de få gånger, som rektor Samuelsson i sin ovan omtalade monografi över läroverkets historia, behandlar de biologiska samlingarna är i samband med denna donation. Han berättar, att donationen hade med tiden helt glömts bort, och först vid en 1930 företagen överflyttning till en nybyggnad för biologin, påträffades det gamla herbariet. Det hade legat på vinden under ogynnsamma förhållanden men märkvärdigt nog icke tagit svårare skada

av fukt och kyla. En utredning gjord av docent Gunnar Lohammar visade att det rörde sig om det Schagerströmska herbariet och att i detta ingick ett antal växter tagna på "Caput bonæ Spei" av Carl Peter Thunberg samt även enstaka ur Per Kalms samling.

De båda följande decennierna av årsredogörelserna är fattiga på upplysningar om samlingarnas tillväxt. Värda att nämna är dels ynglingarna R. och A. Fries gåva av en större samling fåglar med ägg och källarmästare H. Svanfeldts av fågelbon och ägg dels f.d. rektor Manfred Mustafa Floderus stora växtsamling. Även en mineralsamling som tillhört C. W. Paykull, förvärvades nu.

Att redogörelsen icke upptagit flertalet nyförvärv torde framgå av den sammanställning, som gjordes 1910 och som visar förekomsten av 33 uppstoppade däggdjur, 375 fåglar och 48 lägre vertebrater. Därtill kommer 30 skelett och minst 50 kranier samt samlingar av horn, ägg och fågelbon, 144 våtpreparat av fisk och ett stort antal våtpreparat av evertebrater. Då hade dock samlingarna genomgått en revision året innan, varvid "obrukbara och överflödiga föremål" utgallrats.

Detta senare gällde icke minst växtsamlingen. Av denna hade en större vetenskaplig skandinavisk samling och en mindre, för den systematiska undervisningen avsedd samling, utlagts, varjämte av dubbletterna en ganska rikhaltig serie överlätits till ett lärjungeherbarium och resten reserverats för eventuella specialsamlingar. "Angående det rikhaltiga och nästan fullständiga skandinaviska herbariet är det en kär plikt att nämna, att förtjänsten av denna samlings tillkomst kan nästan uteslutande tillskrivas f.d. rektorn m.m. dr M. M. Floderus, vilken under den tid, då han var läroverkets styresman, sammanbragte och uppfästade den ojämförligt största delen därav och dessutom under den gångna vintern åtagit sig och fullgjort det mödosamma arbetet med samlingens hyfsning och uppfästning."⁶

Av exsiccaterverk fanns vid denna tid: H. Dahlstedt: *Hieracia Exsiccata fasc. 1—4*, A. P. Winslow: *Herbarium Rosarum Scandinaviæ*, R. F. Fristedt: *Sveriges pharmaceutiska växter*, R. Hartman: *Bryaceæ Scandinaviæ exsiccatae*, J. E. Areschoug: *Algæ Scandinaviæ exsiccatae, Ser. nova I—VI*, S. Åkermark: *Typsamling af 100 skandina-*

⁶ Årsred. 1908/09.

viska alger, Chr. Stenhammar: Lichenes Sveciæ exsiccati, Ed. alters. fasc. I—VIII.

Från Riksmuseum överlämnades en samling växtpalæontologiska preparat, huvudsakligen svenska.

Även i fortsättningen har växtsamlingen vuxit genom att fil. dr. N. Pihlblad 1920, statssekreterare S. Hagströmer 1923, apotekare Alfred Nordström, Karlstad 1944 och lektor Fr. Schmidt 1934 skänkt sina herbarier. År 1952 överlämnade professor Axel Nannfeldt en samling tropiska växter.

Som redan omtalats i samband med redogörelsen för det Schagerströmska herbariet skedde en tillbyggnad till det gamla läroverkshuset. I detta nybygges tredje våning förlades biologiska institutionen. Där inreddes ett museirum, som blev än större därigenom att bortre delen av korridoren förenades med museiavdelningen. I 1931 års redogörelse beskrives dels hur museet såg ut vid tillfället, dels hur det var planerat för framtiden. Det fanns tre montrar av stål och glas "I dessa förvaras läroverkets samlingar av uppstoppade och spritlagda djur samt av anatomiska, entomologiska och malacologiska preparat. Vid väggen mot lilla lärosalen ett från gamla biologiinstitutionen ditflyttat skåp för förvaring av papplanscher. Provisoriskt äro några gamla skåp från förra biologiinstitutionen placerade utmed väggarna, i dessa förvaras bl.a. en samling fossila evertebrater." De osteologiska samlingarna förvarades i skåp i stora lärosalen, medan det i preparationsrummet inretts ett herbarieskåp med plats för 6000 växter.

Utrymmet i de nya lokalerna var 94,3 m², varför det fanns god plats att placera de stora djur, som universitetets zoologiska museum genom professor Sven Ekman vid flera tillfällen överlämnade. Bland dessa kan nämnas hanne och hona av lejon, en pungvarg, en apa och en havssköldpadda, ett antal fåglar samt en samling såväl monterade som lösa koraller. Föreståndarinnan för Gunillaskolan, Anna Schenström, berikade samlingen med ett uppstoppat lamadjur.

Mindre skrymmande var den fjärilsamling från Lappland, som insamlats av J. J. Braconier, och den av direktör A. Sohlman, Stockholm överlämnade gåvan av 300 kullar ägg från Sibirien och Kola-halvön, som insamlats av en löjtnant af Sandeberg.

Under de senaste decennierna har endast få nyförvärv gjorts såsom några biologiska insektsgrupper och ett par fåglar.

Status 21.5.1969. Vid besökstillfället var samtliga samlingar placerade i källaren, varför observationer var omöjliga.

Samuelsson, Sixten, Högre allmänna läroverket i Uppsala, Uppsala 1952. Årsredogörelserna 1867—1961.

Vadstena, Petrus Magniskolan

Första gång förekomsten av naturalier omnämnes i den flerhundraåriga skolan är 1866. Detta år skänktes ett av fil. dr. Carl Julius Sandberg insamlat, ännu bevarat, herbarium innehållande 788 fanerogamer och 53 kryptogamer. Bortsett från dessa fanns inget förrän 1876, då en början till naturaliesamling uppstod genom dåvarande docenten Tycho Tullbergs gåva av en "ofödd hajunge med gula", 2 ägg av rocka samt ett 30-tal blötdjur från Lysekilstrakten. Från annat håll kom två ödlor samt foster av häst och svin.

Trots denna ringa början lät man, när ett nytt skolhus 1877 invigdes, i dess nedre våning inreda en 30,8 m² stor museilokal med ett större skåp i. Nu lät inte gåvorna vänta på sig. Det började med att en onämnd skänkte 60 olika fågelarter och flera hundra väl ordnade insekter samt att många skolpojkar avstod från sina rariteter. Även följande år berikades samlingen med ett 40-tal fåglar, uppstoppade av bankkassör E. Rengstrand och kollega V. A. Engholm, så att museet redan 1880 innehöll förutom några däggdjur, 147 fåglar, horn av älg- och dovhjort samt 65 burkar med fiskar, kräldjur och evertebrater. Dessutom inköptes detta år ett stort herbarium, som förutom de skandinaviska innehöll cirka 500 utländska växter.

Intresset att öka samlingarna gjorde, att man två år senare av kamrer Hj. Lindeberg inköpte cirka 200 av denne uppstoppade däggdjur och fåglar, såväl svenska som utländska, 88 arters ägg, ett antal spritlagda kräldjur och insekter samt en samling svenska bergarter.

Nya donationer, vari ingick praktejder, spetsbergsgås, stepphöna, räv, råbock och ett utanför Vadstena skjutet rymt cirkuslejon, nödvändiggjorde ökat utrymme. Sådant erhöles också 1907, då en ny våning påbyggdes skolan. Den biologiska institutionen och museet flyttades till denna, varvid det senare fick mer än fördubblat utrymme.

Den som framför andra satte sin prägel på museet var adjunkt V. A. Engholm. Han hade tidigt börjat intressera sig för fåglarna i

sjön Tåkern. 1914 deponerade han i det nya museet icke mindre än 80 arter i 130 exemplar, vilka han till största delen själv monterat.

Två år senare, den 17 januari 1924, donerade adjunkt Engholm "med varm hand och full äganderätt" 240 fåglar, vilka — som det står i årsredogörelsen — "kollegiet hoppas, alltid här omsorgsfullt skall vårdas och så allt framgent bliva till gagn för undervisningen". Samlingen innehöll flera sällsynta arter och ger en god bild av Tåkerns fågelfauna.

1953 blev den gamla museisalen omgjord till klassrum, varvid museet liksom biologiundervisningen förlades till utrymmen på vinden. Där placerades några år senare även Tåkernsamlingen på en i museet utbyggd balkong. Numera befinner sig samlingarna i grundskolans 1967 byggda högstadielokaler, Petrus Magniskolan, där en stor sal avsatts till museum och där Tåkernsamlingen skall placeras i en särskild, mot en korridor vettande, öppen monter.

Status 6.11.1969. De förhållandevis betydande samlingarna förvaras dels i museilokalen dels i två skåp i korridoren samt i en källar-lokal. Det finns sammanlagt 32 däggdjur bland vilka antecknades ovannämnda lejon från 1902, lo, vit fjällräv, utter, råbock, jakhuvud, samtliga utan lokaluppgift. Av de många fåglarna observerades 2 fasaner, Phasianus colchicus, från det av friherre Oscar Dickson anlagda fasaneriet på Visingsö, vilket nedlades 1896, samt tre berguvar. Samtliga fåglar är försedda med nyskrivna etiketter, men i flertalet fall är dock de gamla etiketterna fästade på klotsarnas baksida. De flesta fåglarna är från 1870—80-talen samt monterade av H. Lindeberg. Att beståndet minskats och numera är lägre än tidigare angivet antal, lär delvis bero på, att under 1920-talet en del av fåglarna "sänts till låns" till Riksmuseum men icke kommit tillbaka. Närmare upplysning stod icke att få, ej heller om några från Riksmusei samlingar härrörande exotiska fåglar, vilka finns dels monterade dels som skinn, lämnats i kompensation vid denna transaktion.

I korridoren utanför finns en mindre hornsamling samt två skåp dels med snäckor och koraller ur en adjunkt J. W. Fürstenbergs donation från 1930 dels med mineral och bergarter.

Vid tiden för mitt besök pågick byggandet av den monter, i vilken den Engholmska Tåkernsamlingen skall utställas. Fåglarna var magasinerade och icke tillgängliga. I magasinet förvaras också delar av en

från S:t Petersburg erhållen liten mammutbete samt mer eller mindre uttorkade fisk- och evertebratpreparat.

Växterna förvaras i tre herbarieskåp i källaren i en annan byggnad.

Någon inventarieförteckning påträffades icke i skolan, men i samband med överflyttandet till Petrus Magniskolan deponerades skolans arkiv på Landsarkivet. Vid mitt besök där kunde endast en "Inventarie-Förteckning den 1 juli 1891" (F IIIa:6) samt "Inventarie-förteckning 1908" (F IIIa:9) påträffas, men i ingen av dessa finns noggranna uppgifter av betydelse för historiken.

Linnarsson, A., Vadstena skola. Studier i ett litet läroverks historia. Linköping 1931.

Årsredogörelserna 1845—1961.

Visby, Säveskolan

Gymnasiet i Visby grundades 1821 med lokal i ett privathus vid Strandgatan. Enligt utfärdade bestämmelser skulle rektorssysslan liksom vid andra gymnasier alternera mellan gymnasiets fyra lektorer. Rektorsbytena förlänades en högtidlig prägel med tryckta inbjudningsskrifter, i vilka det ofta även förekom en redovisning över vad som tilldragit sig under året.

Innan gymnasiets tillkomst fanns redan under 1700-talet en trivialskola, som efter 1822 benämndes Wisby förenade Lärdoms- och Apologistiska skola. I skolans små utrymmen fanns föga plats för samlingar, men då en samling fossil 1829 var till salu, blev "genom flera vetenskapsgynnarens frikostiga uppföringar och efter något bidrag av bibliotekskassan till Gymnasium överlåten en betydlig petrifikatsamling."¹ Två år senare meddelas i rektors redogörelse, att "Kungl. Gymnasiums ena flygel blivit inredd till förvaringsrum för naturliaerna. Härav uppmuntrad har ock en till akademien avgående ung studerande likaledes hit skänkt en av honom gjord samling av mer än 300 väl inlagda växter, såsom början till ett större herbarium."

Sedan dröjde det till 1837, innan nyförvärv antecknas. Då lämnades en låda brasilianska insekter hemförda av styrman Charles Olbers från Rio de Janeiro samt en samling västindiska snäckor.

¹ Årsred. 1829.

Läroverket hade ännu icke — liksom fallet var vid flera äldre gymnasier — någon lärare i naturalhistoria, men collega scholæ, P. A. Säve — vars namn återfinnes i nuvarande skolbenämningen — vårdade samlingen och ökade den genom att 1839 skänka dit "en vacker petrifikatsamling". En hans anförfant, med. kand. C. Säve, lämnade vid samma tid 270 species snäckor och koraller till samlingen, vilken följande år ytterligare växte genom att adjunkten Gabriel Marklin, Uppsala, skänkte både petrifikat och mollusker.

Dittills hade icke i rektors redogörelser omtalats förekomst av högre djur, men 1840 meddelas, att det fanns icke mindre än 165 arter fåglar, av vilka 56 sällsynta utländska exemplar lämnats av Vetenskapsakademien, medan konsul Chasseur, dr. André och underlöjtnant Bolin lämnat de flesta inhemska. Fågelsamlingen ökades 1847 med åtskilliga gotländska exemplar, vilka inköpts av konsul Chasseur.^{2a} Den utländska delen erhöll betydande tillskott, då landshövding M. S. von Hohenhaussen skänkte 32, kapten J. N. Lyth 26 och kapten B. Sundahl 6 fåglar, samtliga från Brasilien. Även från Söderhavet kom fåglar, bland annat lämnade sjökapt. C. Bolin ett väl bibehållet exemplar av kungspingvinen, *Aptenodytes patagonica*. Ett anmärkningsvärt tillskott till fågelsamlingen kom 1850, en hona av stortrappen skjuten i Bunge socken.

En ofta förekommande donator var sjökapt. Albert Westöö, som från sina resor medförde icke blott fåglar utan också däggdjur och diverse evertebrater. Andra sjökaptener och styrmän bragte hem ormar, fiskar, koraller, snäckor och insekter från Kina och Brasilien.

Jämte naturalier kom till gymnasiet etnografiska, fornyfynd och myntsamlingar, vilka placerades i ett av biblioteksrummen. Här ställde man också ett av doktor Carl Olof Marin skänkt skåp innehållande en ganska stor samling insekter. En av de mest nitiska vid samlingarnas ordnande var med. dr. Carl Fredrik Appeltoft, som också 1840 blev gymnasiets förste lärare i naturvetenskap, vilken befattning han innehade till 1849.

Genom ett kungl. brev den 23 maj 1857 förordnades "att gymnasium samt lärdoms- och apologistkolan i Visby skola från och med nästkommande läsårs början till ett sammanhängande läroverk för-

enas". Skollokalerna, dittills belägna på skilda ställen i staden, fick 1859 en ny gemensam skolbyggnad, i vars övre våning icke mindre än tre rum var avsedda för de kulturhistoriska och de naturhistoriska samlingarna.² Bland de första gåvorna till de nya lokalerna, var C. Norrbys donation av en praktfull hornuppsats av kronhjort, vilken — om uppgiften är riktig — skulle ha skjutits på Gotland på 1700-talet. Uppgiften godtages i varje fall i den "Förteckning på Samlingen af Däggdjur och Foglar vid Läroverket i Wisby", som jämte en "Förteckning på Läroverkets i Wisby Mineralsamling" medföljde 1862 års redogörelse. Den förra förteckningen uppräknar 5 svenska och 8 utländska stoppade däggdjur, 2 däggdjur i sprit, 19 kranier och 4 horn samt 104 stoppade svenska och 31 utländska fåglar. Den senare upptar 227 nummer.

Genom sjöfolk kom alltjämt material. Sålunda lämnade styrman Herman Lindström 50 arter fiskar, krustaceer och konkylier från Medelhavet, sjökapt. Albert Westöö 338 nummer från kinesiska och ostindiska områden t.ex. 2 paradisfåglar, 2 ödlor, 8 ormar, 30 fiskar, 179 arter mollusker, av vilka cirka 100 var för samlingen nya, 30 krustaceer, 2 lådor insekter, 16 koraller, 2 neptunsbägare etc. och fyrvaktare Sidén på Gotska Sandön ett 20-tal uppstoppade fåglar, en orm och några fiskar. Även av baron C. G. Cederström fick museet 10 arter gotländska fiskar. Kanske var detta en av orsakerna till, att Gotlands läns hushållningssällskap 1865 lämnade ett anslag till museet, för att detta skulle bli i stånd att fortsätta anskaffandet av den påbörjade samlingen av Gotlands fiskar.

Bland de många djur, som sjöfolket medförde, fanns insektsamlingar vanligen fjärilar från Kina och Brasilien. Om man bortser från från doktor Marins donation, var läroverkets bestånd av svenska insekter ganska obetydlig. År 1900 uppgavs antalet till omkring 1500 exemplar, varav 550 var skalbaggar.

Sedan 1850 hade Gustaf Lindström såsom studerande och därpå som lärare vid läroverket lagt ned mycken möda och visat stor nit vid anskaffande och uppordnande av gymnasiets petrifikat- och snäcksamling. Till denna hade Vetenskapsakademien 1865 genom

2a Han donerade 1842 "läroverkets dyrgrip inom konsthandverket, det Chasseurska myntskåpet." Bohman a.a., s. 135.

2 De naturhistoriska och etnografiska samlingarna äro ordnade i de för dessa avsedda lokal, ehuru tillgångarna ännu icke medgivit en fullständig inordning, skriver rektor i årsredogörelsen 1859/60.

professor Sven Lovén skänkt 120 arter konkylier och några koraller och kapten Albert Westöö 179 arter ostindiska och kinesiska mollusker. Sedan Lindström 1868 publicerat sitt delvis på gymnasiets samling byggda arbete "Om Gotlands nutida mollusker", inlämnades av många elever, bland dem Anton Stuxberg, mycket gotländskt material, och från C. A. Westerlund kom åtskilliga land- och söt-vattenssnäckor.³ Ett betydande tillskott till samlingen torde ha skett i samband med att G. Lindström 1876 utnämndes till intendent och professor vid Riksmuseum varvid han lät vissa delar av sina samlingar stanna kvar. Ett annat kom då provinsialläkare Oscar Neybers stora samling europeiska konkylier på 400 arter och varieteter i 1815 exemplar överlämnades till läroverket. Denna samlings omfattning och tillkomst framgår av en "Förteckning öfver den konkyliensamling, som för Provinsialläkaren Dr. O. Neybers räkning är utanordnad af Carl Agardh Westerlund. Ronneby i sept. 1882."⁴

I samband med flyttningen av museet till nya lokaler i en nyan-skaffad annexbyggnad läsåret 1891—92 (se nedan) upprättade adjunkt K. Johansson flera kataloger.⁵ En av dessa omfattade konkylierna, där sidorna 1—116 omfattar Allmänna samlingen, 117—126 Westerlundska europeiska samlingen och sidan 178 den Högbergiska samlingen, vars förvärv icke tidigare omnämmts, trots att den omfattade 81 lokalförsedda arter. Beträffande Lindströms gotländska samling använde K. Johansson sig av Lindströms 1868 tryckta arbete om Gotlands nutida mollusker och antecknade däri alla i samlingen förekommande exemplar med lokalangivelse och uppgift om antal.

Beträffande Allmänna samlingen omtalas, att den uppkommit ur med. kand. Carl Säves 1839 "till Wisby Kongl. Gymnasium skänkta Snäckor och Coraller" och att den vid tiden för katalogiseringen omfattade 1960 arter i ett icke uppgivet antal exemplar. Ytterligare mollusker kom 1916 till läroverket. Vincent Lundberg överlämnade då en 1891 inköpt s.k. Westerlunds typsamling av svenska mollusker jämte en förteckning.

³ Intressant var skalen av en Anodonta, i vilken en vattenrall fastnat med foten och omkommit. Den hade blivit inlämnad 1875 av bokhållare J. Herlitz.

⁴ Förvaras i museets arkiv.

⁵ Förvaras i museets arkiv.

Läroverkets elevantal steg snabbt och 1859 års byggnad var redan efter ett årtionde för liten. Samlingarnas stora tillväxt krävde nya utrymmen, men först efter många diskussioner och överläggningar fick läroverket överta det mittemot liggande fattighuset. Avsikten var att där dels inreda en rektorsbostad dels bereda rum för bland annat bibliotek samt de natur- och kulturhistoriska samlingarna. På grund av byggnadens tidigare funktion krävdes omfattande reparationer, innan lokalerna stod färdiga för sitt nya ändamål.

Medan samlingarna ännu stod kvar i den gamla lokalen, gjordes en sammanställning och i 1890 års redogörelse uppgives däggdjuren till 15 stoppade, 2 spritlagda, 6 skelett och 32 kranier, fåglarna 220 stoppade och ett skelett, kräldjuren 3 stoppade exemplar samt 50 kärl med våtkonserverade kräldjur och 10 med groddjur. Fiskarna förvarades i 90 kärl, vartill kom 10 stoppade exemplar. Åtskilliga horn och skelettdelar ingick också i samlingen liksom omkring 1500 insekter. Eftersom många av naturalierna överlämnats av sjömän, ägde museet ett flertal föremål, vilkas bestämmande stötte på svårighet, varför de i synnerhet ifråga om de lägre djuren endast kunde uppgivas i runt tal. De omfattade ett par hundra burkar led- och blötdjur, stora samlingar in- och utländska konkylier och en samling koraller. Av växter fanns ett skolherbarium på 510 arter, dessutom ett svenskt herbarium på 1500 fanerogamer och 500 kryptogamer, de flesta i mer än ett exemplar, en mindre samling utländska växter, 300 frukter och frön samt en exsiccatsamling: Stenhammars Lichenes Sueciæ, fasc. I—VI.

Först under läsåret 1891—92 överflyttades samlingarna till de nya lokalerna och adjunkt K. Johansson åtog att ordna dessa. I samband därmed upprättade han kataloger över de zoologiska, botaniska och mineralogiska samlingarna och därtill gjorde han en fullständig förteckning över museets inventarier.

De nya lokalerna bestod av två rum på resp. 59,8 och 37,6 m². Vid uppordningen framkom en del brister. Kompletteringsköp gjordes hos Kolthoffs. Alltjämt fortsatte gutarna att förse sitt läroverks museum med sällsyntheter antingen från hemön såsom härfågel, alkekung, småtrapp, vit stork m.fl. eller hemförda från utlandet såsom ismås från Spetsbergen, pingviner, stormsvalor och kapduvor från Sydorkneyöarna, flodhästkranier, elefantbete och antilphorn från Afrika eller fiskar och ormar från Röda havet och Arabien.

Men framför allt var det växtsamlingen som berikades. Som ovan omtalats fanns år 1890 förutom ett skolherbarium ett svenskt herbarium och en mindre samling utländska växter. Men fem år senare ökades samlingen då sterbhuset efter professor Carl Sävve skänkte dennes herbarium, vilket enligt givarnas önskan icke skulle få uppgå i eller sammanblandas med läroverkets övriga herbarier. Nästa stora donation kom 1902, då adjunkten O. A. Westöös efterlämnade, för kännedomen om Gotlands flora värdefulla, fanerogamherbarium överlämnades av sterbhuset. I denna donation ingick även ett tiotal växter ur doktor Johan Kolmodins i övrigt förstörda herbarium liksom en samling adventivväxter från 1820—30-talen.

Det största tillskottet kom 1905, då adjunkt C. Lenström skänkte sitt herbarium på 13000 exemplar, varav cirka 3000 arter var extra-skandinaviska, kärlväxter, 400 lavar, 200 alger, 700 mossor. I donationen ingick också Sophia Åkermarks Typsamling av Skandinavien alger. Samma år skänkte N. K. Berg 220 fanerogamer från Kalifornien. Sedan dröjde det mer än tio år innan nästa större tillskott anlände. Då skänkte doktor E. Th. Fries 44 Rosa-arter och lektor Mathias Klintberg ett herbarium gotländska växter med de gotländska lokalbenämningarna på dem ditskrivna.

Ett herbarium på 1810 exemplar, insamlat under 1900-talet, skänktes 1929 av kandidat Sven Norrby-Söderström.⁶ Följande år överlämnade ingenjör G. Lyttkens sterbhus ett herbarium av mossor, alger och svampar. Över de i dessa båda samlingar ingående släkten har Helge Schwan gjort en förteckning.

Under 1950-talet tillfördes museet dels en större samling zooecidier skänkta av doktor E. Th. Fries, dels två herbarier, vilka tillhört kapten Tor Sillén respektive lektor Alfred Ekbon, och som i båda fallen överlämnades av sterbhusen.

Som tidigare nämnts har fossilsamlingen sin upprinnelse i en 1829 förvärvad petrifikatsamling "inköpt genom åtskilliga vetenskaps-gynnarens frikostiga uppoffringar". Den ökades sedermera genom P. A. Sävves stora donation och genom tillskott från olika håll. Redan på 1880-talet kunde dåvarande adjunkt G. Lindström utge ett till stor del på denna samling baserat arbete "Nomina fossilium silurien-

⁶ Då hade de biologiska samlingarna fått nya och större lokaler i en tillbyggnad på baksidan av annexbyggnaden, som blev färdig 1914.

sis Gotlandiae". I ett arbetsexemplar i museet är troligen av K. Johansson markerat, vilka arter, som fanns representerade och vilka, som saknades, och i ett exemplar av samme författare "List of the Fossils of the Upper Silurian Formation of Gotland", är tillskrivet såväl proveniens som individantal på de vid denna tid förefintliga samlingarna.

Från den av Eric von Rosen ledda expeditionen till Sydamerika i början på 1900-talet erhöll läroverket en samling fossil från Tarijadalen i Bolivia. De utgöres av bl.a. en bete, delar av över- och underkäke med tänder av Mastodon andium (beskriven och avbildad av Erland Nordenskiöld Vetenskapsakademiens Handlingar Bd. 37 n:r 4) jämte två stycken av ryggskölden av Glyptodon clavipes.

Mineral- och bergartssamlingen är av mindre omfattning. Den består dels av den s.k. Forsellska samlingen d.v.s Bruks societetens gåva från 1867 dels av malmer och hyttprodukter från Åtvidabergs kopparverk, Sala silvergruva samt från skilda områden i Bergslagen.

Status 24/25.4.1969. De i annexbyggnaden befintliga biologiska samlingarna har nyligen renoverats och de gamla monstrarna ersatts med nya. I samband därmed har stora delar vräcks undan i några källarutrymmen och står nu i delvis synnerligen olämpliga lokaler. Som framgår av det ovan sagda är samlingarna synnerligen omfattande och inom vissa delar såsom fossil och lokalflora större än i något annat skolmuseum.

Däggdjurs- och fågelsamlingen, som för närvarande har den bästa förvaringen i de nyansskaffade monstrarna, innehåller i stort sett de i ett skolmuseum förekommande arterna.

Övrigt material är placerat i en källarlokal under högst ogynnsamma förhållanden. Insektsamlingen förvaras i ett skåp med 48 lådor innehållande huvudsakligen något tusental gotländska skalbaggar och fjärilar.⁷ De förra är etiketterade och delvis nybestämda av Anton Jansson 1929. Övriga insektgrupper är av mindre omfång och dessutom delvis skadade, troligen under flyttningen. Mollusksamlingen består av mycket vackra, huvudsakligen exotiska skal, bland vilka sällsyntheter kan tänkas finnas, men samlingarna är för närvarande magasinerade på ett sådant sätt, att de är omöjliga att överblicka och i många fall icke tillgängliga. De Westerlundiska och Lindströmska

⁷ Insamlade på 1860- och 70-talen av T. Fegraeus och C. Sundberg.

samlingarna har under flyttningarna kommit i oordning, men torde med hjälp av de förteckningar som finns kunna någorlunda återställas. Övriga zoologiska samlingar torde vara av mindre värde, flertalet spritpreparat var uttorkade, men möjlighet att bese dem var i det närmaste obefintlig.

I ännu högre grad förelåg svårighet att få en bild av växtsamlingen. Den befinner sig i en källarlokal utan fast ljus och där endast en sladdlampa spred ett diffust ljus. Herbarierna förvaras i åtta skåp, vardera cirka 100 x 200 cm. och tycks vara uppdelade i det s.k. stora herbariet på cirka 10000—11.000 skandinaviska växter, sammansatt av olika samlingar. Förutom dessa urskiljdes ett "Herbarium secundum Liljebad" från 1826 i fyra fasciklar. Växterna saknade lokaluppgifter och var dels fastsydda dels fästade med lack. I samma skåp förvaras 13 buntar ur P. Säves herbarium och — så vitt jag kunde se — ett dussintal växter, fragment av Johan Kolmodins herbarium. I samma bunt ligger adventivväxter från 1820—30-talen. Bland de utländska växterna påträffades en samling av J. F. Widgrens brasilianska och C. A. Lenströms cirka 3000 ark stora donation. Över den senare finns en skriven förteckning (94 sidor i folio) troligen av Karl Johansson, vars herbarium, åtminstone delvis ingår i samlingen. I ett mindre skåp förvaras dels samlingar av mossor och alger samt Stenhammars: *Lichenes sueciæ*. Ed. alt. fasc. I—VI.

Fossilsamlingen är i stort sett väl etiketterad även om en del dislokationer skett under flyttningen till källarlokalen. Förutom dessa i läroverkets källare nedställda samlingar finns i den s.k. "Biskopens vedbod", ett gammalt f.d. kapitelhus, ett tjugotal montrar och skåp, i vilka förvaras en av adjunkt Mathias Klintberg hopbragt väl etiketterad och vacker samling fossil.

Förutom nämnda naturhistoriska samlingar har Säveskolan en etnografisk samling, över vilken M. Klintberg utgav en tryckt förteckning 1893 "Katalog öfver Visby högre allmänna läroverks etnografiska samling". Denna innehåller huvudsakligen material från Kina, skänkt av Carl Fredrik Liljewalck, men även föremål från Hawaii, Fidjiöarna och Australien. Efter katalogens tryckning har etnografica från Bolivia skänkts 1904 av Eric von Rosen. De utgöres av cirka 120 föremål från chorotesindianerna i Gran Chaco. 1968 stals delar av samlingen. En del av materialet har dock återkommit om än i skadat skick.

Bohman, Lennart, Ett landsortsläroverk. Studier kring Visby gymnasium 1821—1971. ASU, vol. 125, Stockholm 1971.

Lemke, Otto Wilhelm, Historik öfver Wisby läroverk ifrån äldsta till närvarande tid. Visby 1875.

Årsredogörelserna 1827—1961.

Vänersborg, Gymnasieskolan

De naturhistoriska samlingarna har ett intimt samröre med Vänersborgs museum, vilket i stort sett har sin uppkomst ur läroverkets samlingar.¹

När de första tryckta årsredogörelserna började utges 1859, konstateras "att några samlingar i naturalhistoriskt avseende icke finnes, men det är att hoppas, att bristen snart avhjälpes, sedan Kungliga Vetenskapsakademien på skolkollegii ansökan lovat utdelning av dess tillgångar." När på sommaren 1860 6 däggdjur, 30 fåglar, 2 amfibier, 20 fiskar samt 170 stuffer anlände, kunde man emellertid icke skaffa rum vare sig för dessa gåvor eller de 19 embryoner av får och svin, de 19 kranier samt de spindlar, kräftdjur, koraller och tagghudingar, som från annat håll skänkts till Wenersborgs högre fullständiga läroverk. Även ett herbarium på c:a 1000 växter överlämnades.

De båda följande åren var rika på gåvor. Kanske stimulerades givmildheten av att varje gåva noterades i ortstidningen. I varje fall hade 1864, då ecklesiastikdepartementet infordrat en redogörelse, samlingarna ökat, så att fåglarna nu var 95, amfibierna 11 och fiskarna 23. Dessutom hade tillkommit 2 lådor svenska insekter och 2 lådor utländska fjärilar. Allt stod på spridda ställen i de trånga skollokalerna. Man hoppades dock att snart få en ny skolbyggnad med särskild lokal för samlingarna.

I 1867 års redogörelse omtalas också, att rikets ständer beviljat 10000 rdr rmt till en ny skola men endast på villkor, att antingen

¹ Om skolans äldre historia är ganska lite känt, alldenstund skolans arkivalier gick förlorade i en eldsvåda, som 1777 ödelade staden. Efter under hela 1700-talet ha varit tvåklassig, blev den genom 1820 års skolordning treklassig och upphöjdes 1839 till fykklassig apologistiska skola. Den blev fullständig på realinjen 1858 och läsåret 1862/63 även på klassiska linjen. SOU 1924:7.

landstinget eller staden tillsköt, vad därutöver erfordrades. "Men sedan landstinget, emot vad man trodde sig hava giltigt skäl att hoppas, vägrat allt bidrag till det folkrika länets enda högre allmänna elementarläroverk, har det med avseende på de utgifter, som förut redan så hårt trycka Vänersborgs samhälle, varit nödvändigt att inskränka skolbyggnaden." Följden av detta blev, att det gamla skolhuset, som invigts 1844, och som var avsett att rivas, fick stå kvar för att inredas bland annat till museum och bibliotek.

Den nya skolan invigdes 1869 och följande sommar iordningställdes den gamla skolan och där blev inrett en sal för samlingarna. Till dessa inköptes samma år för omkring 500 rdr rmt en stor samling fåglar från konservator Gustaf Kolthoff, som vid denna tid bodde i Uddevalla.

Vem som ställde denna summa till förfogande, meddelas inte, men allt talar för att det var Vänersborgs store donator, handlanden Johan Adolf Andersohn. Denne, som 1843 grundat egen affär, hade genom driftighet och gynnsamma konjunkturen erhållit en betydande förmögenhet. Under vidsträckta resor hade han förvärvat rikhaltiga samlingar av de mest skilda slag. En del av dessa skänkte han 1871 till läroverket. Det var mineral, petrifikat, snäckor, koraller, alger, insekter, mynt m.m. tillsammans 5643 nummer. Därtill skänkte han pengar, så att läroverket under de båda följande åren kunde från Kolthoff köpa 150 uppstoppade fåglar. Även från annat håll strömmade gåvor till, så att rektor i årsredogörelsen 1873 kunde skriva: "läroverkets samlingar, förut inpackade i lådor på åtskilliga ställen, ordnades under förlidet års sommar i gamla skolhusets sollenitetssal, vilken dock redan, glädjande nog, visar sig alltför trång."

Det oaktat inköptes de följande åren — förutom ett stort antal fåglar — flera stora djur såsom tvenne rådjur och en dovhjort. Dessutom ökade J. A. Andersohn sin donation med ytterligare 174 nummer, så att samlingarna 1880 bestod bl.a. av 25 däggdjur, 245 arter fåglar i 350 exemplar, 30 kräldjur och amfibier, 35 fiskar, 30 kranier och skelet, 6 lådor insekter, 8 kräftdjur, 580 skal av mollusker, c:a 110 stråldjur, koraller och svampdjur. Dessutom fanns ett herbarium på c:a 800 svenska växter, en stor samling alger från Medelhavet, 25 frukter, 150 fossil och 840 mineralstuffer.

Det fanns således en betydande samling, när de första gåvorna började komma från den man, som mer än andra fått sitt namn knutet

till Vänersborgs museum, Axel Wilhelm Eriksson, som var född i Vänersborg 1846. Som tjuogoåring kom Eriksson till Sydafrika, där han till en början deltog i den kände afrikaresenären Charles Anderssons jaktfärder. Efter dennes död ägnade han sig åt att samla fåglar under de vidsträckta jakt- och handelsresor, han företog i de då ännu nästan helt outforskade inre delarna av Sydafrika. Redan 1868 skriver han i ett brev hem till föräldrarna att han gjort en liten samling av fåglar, som han skall hemsända till Vänersborgs museum. Men först vid ett besök i födelsestaden i mitten av 1870-talet förverkligade han tanken att överlämna en del av insamlingarna till sitt gamla läroverk. Enligt Cedergren² hyste dock läroverkets rektor stora betänkligheter mot att mottaga dem på grund av svårigheten att utställa dem. Det måste dock ha varit andra orsaker, ty under de närmaste åren förvärvade läroverkets museum mängder av andra djur.

Första gången en donation av Eriksson antecknas är 1881, men vid detta tillfälle är det inga djur utan etnografika. Vid samma tillfälle skänkte Erikssons gode vän och medresenär, Axel Wedberg, dels etnografika men även en elefantfot, 2 elefanttänder, 2 strutsägg samt 2 snäckor och 2 sjöborrar.

Trots rektors negativa intresse sände Eriksson 1882 en första sändning till hemstaden. Enligt en artikel i "Tidning för Wenersborgs stad och län" 14 december 1882 innehöll denna sändning ungefär 450 olika arter i omkring 1200 exemplar. Till en början fick de föra en ambulerande tillvaro på diverse vindar och magasin och under sådana konditioner befann de sig, då Eriksson vid ett besök följande år "till min födelsestad Venersborg och dess högre elementarläroverks museum" överlämnade dels ovannämnda samling dels ökade den med ytterligare en medförd samling sydafrikanska fåglar. Gåvobrevet, som är dagtecknat den 12 juni 1883 följdes nästa år av en donation på 4533 kronor, som skulle användas till fågelskinnens montering.

Ganska snart efter den första sändningens ankomst vaknade hos ovannämnde J. A. Andersohn tanken att åstadkomma en musebyggnad, som kunde härberga såväl den Erikssonska donationen som hans egna samlingar, både de redan skänkta och de som han tillsvidare förvarade i sitt hem. Han lyckades vinna flera framstående mäns intresse för idén och i december 1882 utsändes ett upprop om

² Cedergren a.a. s. 8.

bidrag till ett "Naturvetenskapligt och Konsthistoriskt Museum".³ Som ett slags grundfond donerade Andersohn en betydande summa. Trots stora ansträngningar lyckades det icke att vid detta tillfälle få museiprojektet i hamn. Med oförtröttad energi övervann han alla svårigheter och fick uppleva, att museibygnaden började resas. Själv fick han icke uppleva dess fullbordan, ty han avled redan 1887.

Därmed hade den drivande kraften upphört, men tack vare att Eriksson alltjämt fortfor att sända fågelskinn och ägg hölls intresset vid makt, så att den afrikanska fågelsamlingen kunde uppställas och visas för allmänheten hösten 1888. Den bestod då av 849 fåglar av 346 arter, en äggsamling, 16 mindre däggdjur, 5 kranier och en ödla. Den upptog en sal, men ännu gapade de stora salarna i museibygnaden tomma. Från stadsfullmäktige blev till läroverkskollegiet avsänt en förfrågan "om ej även läroverkets samlingar borde inrymmas i den nya museibygnaden." Kollegiet tillstyrkte flyttningen under bland annat följande villkor, att skolans samlingar icke skulle sammanblandas med museets övriga samlingar och att läroverkets lärare och elever skulle ha fritt tillträde.⁴

År 1891 öppnades museet, till vilket J. A. Andersohn bidragit med bortåt 40000 kronor och en konstsamling m.m. Förutom elementarskolans och de Eriksonska samlingarna finns där en av O. Heidenstam 1886 skänkt samling av egyptiska fornsaker och en förfalskad mumie, egyptiska etnografica etc.

Elementarskolans samlingar liksom den erikssonska samlingen uppställdes och befinner sig båda i samma lokaler, som de sedan stått i.

Sedan läroverket väl avhänt sig samlingarna märkte man, att detta ur undervisningssynpunkt icke var välbetänkt och i årsredogörelsen 1903 skriver rektor "Då läroverkets zoologiska samlingar äro inrymda i den i närheten av läroverket belägna, staden tillhöriga museibygnaden och därigenom icke för undervisningen så tillgängliga, som önskvärt vore, har denna samling åskådningsmaterial, som av adjunkt Holmgrens anskaffats, och som nu förvaras i ett särskilt skåp

på kollegierummet, varit synnerligen välkommen." Holmgren hade nämligen börjat bygga upp en undervisningssamling och till denna hade skänkts dels en äggsamling men framför allt flera herbarier. Det förnämsta av dessa var det år 1909 av löjtnanten fil. kand. Anders Fryxell överlämnade herbariet på 18000 svenska växter.

Lokalerna för de nytillkomna samlingarna var tillräckliga, men de behövde upprustas. En renovering av gamla läroverksbyggnaden ägde rum 1913 och där inreddes i bottenvåningen ett rum med 44 m² golvyta för de naturhistoriska samlingarna. Men på grund av penningbrist kunde man icke fullfölja inredningen. Genom bidrag från Sparbanken avhjälpes detta, så att två montrar och ett skåp kunde inköpas. De nyinredda lokalerna skadades 1917 av en brand.

De följande decennierna bragte icke många nya bidrag, endast vad elever skänkte samt ett herbarium med skåp, skänkt av adjunkten P. G. Bergin tillfördes samlingarna. Under 1934 kom dock från Riksmuseum genom professor Sixten Bock en samling evertebrater samt genom lektor Nilsson-Cantell förutom konserverade fiskar och kräftdjur en samling gotländska fossil.

Status 12.5.1969. I *Huvudnässkolan* finns endast en mindre samling bestående dels av fåglar från 1870-talet dels av nyförvärv från G. Kihlén, Köpmannabro, samtliga i gott skick. Fisksamlingen, delvis en gåva från A. Eriksson, liksom evertebratsamlingen är dålig. Mollusksamlingen är artbestämd men utan lokaluppgifter, detsamma gäller den i ett tiotal lådor förvarade insektstypsamlingen. Av växter finns ett ganska stort skolherbarium samlat huvudsakligen av elever. Ett stort lavherbarium (32 fack med 20—30 konvolut i varje) insamlat av Anders Fryxell, G. A. Ringselle, Rutger Sernander m.fl. i slutet av 1800-talet och av mossor ett exsiccatalbum av O. Leopold Sillén, fasc. I o. II, Gevle 1875. I källaren påträffades två herbarieskåp (c:a 2 x 1,4 m) men utan innehåll⁵ samt ett skåp med en mineralsamling, vilken enligt en i skåpet befintlig förteckning daterad mars 1957 bestod av 146 nummer, samtliga lokalbestämda. Ett mindre antal pappkartonger, på vilka textats "Cedergren 1894. Fossil från Gotland" fanns också.

I *Museet* är naturaliesamlingarna utställda i bottenvåningen. En av salarna innehåller praktiskt taget endast de Eriksonska samling-

⁵ Växksamlingen på c:a 16.000 ark har överlämnats till Umeå universitet.

³ Svensson, Nils Ivan, Vänersborgs museum under 60 år. Vänersborg 1951

⁴ Läroverkets samlingar utgjordes vid detta tillfälle enligt uppgift av adjunkt Gustaf von Hackwitz av 45 större och mindre däggdjur, omkring 400 svenska fåglar samt cirka 50 kräl- och groddjur och fiskar, samtliga monterade av Gustaf Kolthoff.

arna. Av dessa har fåglarna under 1950-talet determinerats av docenten Gustaf Rudebeck samt erhållit nya och fullt tillfredsställande etiketter.⁶ Även en monter med sydamerikanska fåglar finns här utställda. De av Eriksson donerade däggdjuren liksom ett par från Riksmuseum överlämnade har bestämts av C. G. A. Klingberg.⁷

I en andra sal är uppställda de skandinaviska samlingarna, vilka till största delen utgöres av Gustaf Kolthoffs under 1860—70-talen gjorda insamlingar och monteringar. De torde helt härröra från läroverkets samlingar och innehåller flera rariteter såsom kungsfågelsångare, *Phylloscopus proregulus*, från Fågelviken, Bohuslän 22/10 1957 och knipskrake (knipa X salskrake) från Önafors nära Vänersborg september 1910.

Den skandinaviska däggdjursamlingen är mindre omfattande men innehåller några publikdragande nummer såsom brunbjörn och älg. Den senare en gåva av O. Dickson.

Äggsamlingen, som är ganska betydande, överlämnades 1920 av sterbhusdelägarna efter stationsinspektör Ehrenström, Edsvalla. En del av äggen är utställda i mittmontrarna, i vilka även en prydnadsamling av mollusker och en av exotiska storfjärilar, insamlade dels av A. W. Eriksson i Sydafrika dels av Gustaf Kyhlberg på Malakka-halvön, är utställda.

Den största samlingen insekter härrör dock från läroverksadjunkt G. O. von Hackwitz, som 1891—1907 var intendent för museet och som även var den som ordnade och uppställde de naturvetenskapliga samlingarna. Den stora von Hackwitzska samlingen är förvarad i 5 praktskåp av mahogny med valnötsträlådor och är väl hållen men saknar alla uppgifter om insekternas proveniens.

Cedergren, K. G., Vänersborgs museums historia. Vänersborg 1924.
Årsredogörelserna 1858—1961.

Västerviks gymnasium

Under läsåret 1858—59 blev Västerviks högre apologistkola omändrad till ett sjukklassigt fullständigt läroverk — dock endast på real-

⁶ Rudebeck, Gustaf, Aves I, Uppsala 1955.

⁷ Klingberg, Carl G. A., Några anteckningar om Vänersborgs museums afrikanska djur. Vänersborg 1954.

linjen.¹ Redan 1850 hade en undervisning i botanik börjats, men först tio senare lades grunden till en naturaliesamling. Det skedde genom inköp av 41 fåglar från framlidne med. kand. J. Wetterbergs i Tvetasamling,² från vilken ytterligare ett antal fåglar kort därefter förvärvades. Även från ortsbör lämnades fåglar såsom praktejder från Örö, stork och fjälluggla från Västervikstrakten m.m., vilka uppstoppades av skolans vaktmästare. Det var framför allt genom läraren N. J. Scheutz' nitiska insatser, som samlingarna växte. Redan vid slutet av första året räknade den cirka hundra fågelarter, några däggdjurskranier och åtskilliga evertebrater.

År 1862 fick läroverket från Vetenskapsakademien 2 skelett, 44 fåglar, 3 amfibier och 20 fiskar samt 200 svenska insekter. Genom sjöfolk, framför allt sjökaptener erhöles bl.a. 4 par horn av antiloper från Kap, buffelhorn från Bengalen, en pytonorm från Java, insekter från Västindien och kuriosa såsom en sten ur det förstörda porslinstornet i Nanking m. m., så att samlingen redan 1870 innehöll 14 däggdjur, bland vilka märktes en lama, ett näbbdjur, 2 pungbjörnar, 185 fåglar, 18 reptiler, ett 100-tal molluskskal samt ett fåtal övriga evertebrater.

Dessutom hade redan 1864 inköpts en samling svenska mineral och bergarter av docent Paykull, Uppsala, vilken samling fick ett tillskott genom att det från Bruks societeten överlämnades 150 svenska bergarter.

Ursprungligen förvarades de naturhistoriska samlingarna i ett rum på vinden i det 1810 byggda skolhuset, men då de där hotades med förstöring, flyttades de till ett utanför gymnastiksalen beläget litet rum. När en ny skolbyggnad år 1870 invigdes, inreddes i dess översta våning ett 45,8 m² stort rum med skåp och hyllor för samlingen.

Tyvär tillväxte icke samlingen lika snabbt i fortsättningen som skett under det första decenniet. Läroverkets resurser tillät icke många nyförvärv. Därtill minskades fågelantalet betydligt vid flytt-

¹ I Gustaf II Adolfs privilegium för Västervik anbefalldes staden att inrätta en räkneskola och 1643 beslöt riksdagen att upprätta en trivialskola där. Två gånger förstördes staden under 1600-talet, varvid även skolan ödelades. SOU 1924:7, s. 130.

² Om denna se sid. 168.

ningen till nya läroverkshuset genom att många exemplar måste kastas, eftersom de var helt förstörda av skadedjur. En förteckning över beståndet i samlingarna 1870 har utgivits av Axel Lund.³

De botaniska samlingarna, som vid tiden för inflyttningen i den nya skolan knappast påbörjats, utgjordes endast av ett herbarium av ortens växter. De mineralogiska samlingarna bestod av de ovan nämnda, vartill kom några fossil från Gotland samt ett synnerligen vackert exemplar av Ammonites Stobaei från Köpinge vid Ystad. Ett par år senare erhöles från Vetenskapsakademien genom intendent G. Lindström 108 mineral, som tidigare saknats.

Som ovan sagts var de följande decennierna fattiga på förvärv. Den obetydliga växtsamlingen ökades dock genom apotekare A. Wibergs gåva av Silléns exsiccatsamling av 300 skandinaviska mossor. Evertibratsamlingen ökades genom inköpet av en mollusksamling från C. A. Westerlund samt genom assessor A. Th. Nymans gåva 1880 av ett skåp med in- och utländska insekter.

Först vid tiden för sekelskiftet började man på nytt skaffa material, huvudsakligen från Kolthoff i Uppsala, som levererade framför allt fåglar och stoppade fiskar. Även Riksmuseum fortsatte att gynna läroverket. Sålunda kom 1908 från dess entomologiska avdelning 830 svenska insekter samt ett antal termitpreparat från Ostafrika. Även evertibratavdelningen sände material och från en konservator Gunnar Sandberg i Rotebro erhöles 1909 11 däggdjur och 52 fåglar.

Växtsamlingen bestod vid denna tid av ett mindre herbarium av skandinaviska kärllväxter, skänkta av Uno Danielsson, A. W. Lund och A. Kronbäck, ett kryptogamherbarium från K. Herman R. Hamberg, desutom O. L. Siléns Musci, fasc. 1, J. E. Areschougs Algae Scand. fasc. 6 samt ett mindre lavherbarium.

I och för sig krävde samlingarna icke större utrymme, men då den tidigare rektorsbostaden på tredje våningen utrymdes 1923, inrättades där bland annat en lärosal i biologi och ett museirum.

Vid denna tid ökades de botaniska samlingarna genom att jägmästare G. Halldin skänkte ett herbarium på 1300 arter och från den på 1890-talet verksamme adjunkt Hjalmar Petterson kom ett herbarium på c:a 2000 ut- och inländska växter.

³ Lund a.a.

Insektsamlingen hade 1933 av docent Åke Wallenquist fått ett antal javanska fjärilar och fyra år senare överlämnade arvingarna till dr Gustaf Edholm hans fjärilsamling jämte tillhörande skåp.

Trots det förhållandevis ringa tillskottet av material skedde dock i samband med en om- och tillbyggnad av läroverket 1951 en utvidgning av museet. Nytt utrymme skapades genom att innertaket i det gamla museet avlägsnades och en rymlig balkong inrättades, till vilken en spiraltrappa leder.

Gymnasiet har under höstterminen flyttat till en ny skola men samlingarna finns ännu kvar i den förutvarande läroverksbyggnaden, som nu övertagits av grundskolans högstadium. Samlingarna skall dock med det snaraste överflyttas till nya skolan, där i två 20 meter långa montrar det mesta skall utställas med avsikt att visa olika ekologiska förhållanden. Montrarna är så konstruerade, att ena sidan vätter in mot elevernas samlingsrum, den andra mot skolgården. Det senare för att allmänheten skall ha tillfälle att under promenader beskåda de utställda föremålen. Dessa stora montrar är vända mot väster. De är visserligen något skyddade genom ett framskjutande tak mot alltför starkt direkt solljus, men djuren torde dock utsättas för mycket blekande ljus med snabb förstörelse till följd.

Status 11.11.1969. I denna lokal förvaras vid besöket ännu samlingarna. De utgöres av 35 däggdjur bland annat en varg från Gällivare, förvärvat på 1960-talet från Kolthoffs i Uppsala. Förutom de vanliga smärre arterna (störst räv) finns två stycken pungbjörnar och ett näbbdjur samt på väggarna två par oryx- och ett par kudu-horn.

De ganska många och väl monterade fåglarna saknar i flertalet fall uppgifter, men är försedda med utbredningskartor. Bland fåglarna märkes vittrut, stormfågel och bredstjärtad labb, samtliga från Idö, Stångeskär 1962—63. Av från Vetenskapsakademien erhållna exotiska fåglar kan urskiljas exemplar ur Westinska samlingen liksom från Hedenborg 1837 samt Lindgren 1848. En liten obetydlig och söndrig äggsamling, donerad 1935, liksom de fåtaliga våtpreparaten av reptiler, groddjur och fiskar, saknar lokalangivelser. Av torrpreparaten finns 25 monterade fiskar, av vilka ett par härrör från Hedenborgs insamlingar och en Pleuronectes solea, uppsatt på pappskiva, från Museum Paykull. De övriga är från Kolthoffs.

En mindre samling mollusker och koraller är utan intresse. Den

1886 förvärvade C. A. Westerlunds samling på 150 arter är helt diskaliserad, men en skriven förteckning finns.

Växtsamlingen i fyra herbarieskåp, där de olika donationerna sammanförts till ett systematiskt herbarium.

Lund, A. A. W., Läroverkets naturalhistoriska samlingar. Årsred. 1871.
Årsredogörelserna 1845—1961.

Västerås, Rudbeckianska skolan

Genom det av Gustaf II Adolf utfärdade s.k. fundamentsbrevet av den 25 mars 1623 erhöll Västerås en av biskop Johannes Rudbeckius varmt eftersträvad högre undervisningsanstalt, ett gymnasium, det första i Sverige. Lektoraten omfattade teologi, grekiska, latin, fysik, matematik, logik och politik. Någon undervisning i naturalhistoria förekom däremot icke.¹ Det var först under Linnés tidevarv, som botaniken gjorde sitt inträde på skolschemat. Genom dåvarande biskopens försorg bestämdes 1748, att gymnasieadjunkten, linnélärjungen Andreas Carlbaum, skulle undervisa även i naturalhistoria. Sedan han 1751 blivit logices metaphysicus och historiae naturalis lector, anlade han den botaniska trädgård, som ännu äger bestånd. Fem år senare skänkte han sitt naturaliekabinett, huvudsakligen bestående av en mindre mineralsamling till gymnasium.²

Hur länge undervisningen i naturalhistoria pågick under denna period, framgår icke, men att den tidvis upphörde är tydligt.³ 1820 års skolordning bestämde visserligen, att en särskild lärare skulle tillsättas i naturalhistoria under förutsättning att lön kunde anskaffas, men först 1832 lyckades detta och undervisning i naturalhistoria kunde börja.

Sedan länge hade Västerås förutom gymnasiet en högre lärdomskola och en apologistkola. Dessa tre skolformer sammanslogs 1850 till ett högre elementarläroverk under en gemensam rektor. Vid den-

¹ År 1737 föreslog J. Browallius att historia naturalis skulle införas vid Västerås gymnasium.

² J. Munktell, Västerås stifts herdaminne, III. 1846.

³ Undervisning omtalas några gånger på 1780-talet och 1799 handhades den av adjunkten. Löfberg, David, Det nationalekonomiska motivet, Uppsala 1949 s. 319.

na tid fungerade ännu samma gamla skolhus, som under Rudbeckii tid benämndes Collegium Sapienti. Dettas mörka och fuktiga klassrum ersattes först 1855 med den ännu i bruk varande byggnaden. Denna hade två våningar med framskjutande flyglar i öster och väster, av vilka den östra på övre våningen innehöll dels gymnasiebiblioteket dels ett 72 m² stort rum för samlingar.

Dessa senare hade — såvitt man kan utläsa ur tillgängliga handlingar — icke erhållit några större tillskott sedan Carlbaums donation 1756 med undantag för ett herbarium på 770 växter, huvudsakligen samlade på öar i Mälaren och skänkt 1794 av linnélärjungen Birger Martin Hall.⁴ Samlingarna torde dock vid tiden för inflyttandet i de nya lokalerna till större delen ha skattat åt förgängelsen, ty i årsredogörelsen 1856 skriver rektor E. G. Björling: "På samlingar har läroverket hittintills icke varit rikt, måhända just till följe därav att passande utrymme för deras uppställning saknats. Denna brist är nu genom det nya lärohuset helt och hållet avhjälpt. Också hava redan under detta år flera värderika gåvor av denna art kommit läroverket till godo, vari bland annat må nämnas: en samling av mineralier, snäckor och diverse andra naturalster, skänkt, genom kronofogden herr J. D. Iverus, av hans framl. faders akademifogden Iver sterbhusdelägare; en samling av malmstuffer, från expositionen i Västerås år 1854, av apotekare hr Christ. Zimmerman; en mindre, men värderik samling av mineralier av notarie hr J. F. Fagerlund; en samling av 350 stuffer av en givare, som förbehåller sig vara onämnd."

De följande åren bragte mycket nytt material. Biskop C. E. Fahlcrantz skänkte en nästan fullständig samling svenska land- och sötvattensmollusker, professor W. Lilljeborg en samling havsevertebrater i sprit. Från framlidne provinsialläkare Halls sterbhus kom rikhaltiga entomologiska samlingar, förvarade i fyra skåp. Från Vetenskapsakademien erhöll läroverket 80 uppstoppade fåglar, en mängd koraller och diverse andra naturalster, vilka ursprungligen härrörde från den s.k. Tidösamlingen, även från Riksmuseum kom genom professor C. J. Sundevall 30 fåglar och ett apskinn med tillhörande skelett dels som gåva dels i utbyte mot en till Riksmuseum insänd Ardeart. Fåglarna var icke monterade utan uppstoppades på läroverkets

⁴ Sacklén, Sveriges läkarehistoria I:2. s. 575.

bekostnad av konservator Meves på Riksmuseum. Något liknande skedde några år senare, då läroverket i byte mot en bredstjärtad labb erhöll kranier av isbjörn, knobbsäl och spetsbergsren samt skinn av fyra högarktiska fåglar, däribland en ismås. Ytterligare en gång, nämligen 1873, kompletterades det nordiska materialet, denna gång med ett kranium av valross från Vetenskapsakademiens samlingar.

Medan tillflödet var ganska rikligt under 1850- och 60-talen, tycks förvärven ha blivit väsentligt färre under det därpå följande decenniet. Bortsett från att greve Hamilton på Hedenberga skänkte en äggsamling och ett älghuvud antecknas endast smärre förvärv under detta decennium. Den generalinventering, som påbjöds 1880 omfattade därför i stort sett beståndet från samlingarnas första decennier. Museet innehöll 16 uppstoppade eller spritlagda däggdjur, 7 däggdjurs- och 1 fågelskelett samt 42 kranier av 26 arter däggdjur. Dessutom fanns 209 exemplar av 139 arter svenska och 54 exotiska fåglar samt ägg av 120 arter, 96 reptiler och batrachier, 24 uppstoppade och 62 spritlagda fiskar, 180 arter leddjur, 100 arter svenska molluskskal, 60 koraller samt en mindre samling petrifikat från Gotland.

Av botaniska samlingar fanns dels ett större herbarium i 63 fasciklar dels flera mindre, däribland 373 kärlväxter från Pyrenéerna inköpta 1862 av J. E. Zetterstedt, 100 från Alperna skänkta 1857 av fabrikör A. T. Sundin, samt en samling brasilianska växter samlade av J. F. Widgren och överlämnade av Vetenskapsakademien. Dessutom fanns följande exsiccat: E. Fries Herbarium normale, fasc. II—XI, C. J. Lindeberg: Hieracia Scandinaviae exs. fasc. I—III, J. E. Zetterstedt: Grimmiaceae & exs., R. Hartman: Bryaceae Scandinaviae exs., fasc. L—XIII. Chr. Stenhammar: Lichenes Sueciae exs. fasc. I—VI. Även 125 växtdroger samt en frukt- och frösamling på 570 arter ingick i samlingen.

De geologiska samlingarna hade redan 1857 erhållit 108 stuffer av professor Mosander och 150 stuffer från Jernkontoret 1866 genom P. N. Sevén, Sala, och året därpå av greve Hamilton, Hedensberga, ett antal petrifikat från Skåne, Schlesvig och Schweiz.

Av de storinventeringar, som företogs 1890 och 1900, framgår, att under dessa decennier växte den zoologiska avdelningen ganska långsamt fram till sekelskiftet. Ett undantag utgör år 1882, då kapten O. Blomstedt skänkte 34 uppstoppade fåglar, en mård och en ägg-

samling och brukspatron A. Ohlson på Riddarhyttan 400 arter land- och sötvattensmollusker från södra Europa, inköpta av C. A. Westerlund.

De botaniska samlingarna växte däremot väsentligt under denna tidsperiod. Lektor C. H. Johansson hade under sin långa tjänstperiod vid läroverket, som sträckte sig från 1854 till 1894, med gåvor årligen ökat det skandinaviska kärlväxtherbariet, så att det omfattade (förutom Hieracia och Rosae) omkring 2000 arter och former i något mer än 7500 exemplar. Dessutom överlämnade han 1902 en nästan fullständig samling i rikliga exemplar av Skandinavians mosor.

Förutom det skandinaviska herbariet fanns även ett europeiskt, skänkt 1893 av possessionaten Axel Luhr, Springsta. Det omfattade omkring 3800 arter och former. Dessutom innehöll den Luhrska donationen en del sällsyntare skandinaviska växter samt 250 nordamerikanska och australienska arter.

Sekelskiftets växtbestånd var oförändrat i ett par årtionden, men 1921 förvärvade ett hundratal vänner till läroverket ett skandinaviskt mossherbarium på 4000 exemplar, inköpt från redaktör C. A. Tärnlund. Denne ökade samlingen genom att skänka ytterligare 722 nummer ett par år senare. Kryptogamherbariet tillfördes 1928 en stor lav- och svampsamling, som tillhört kyrkoherde O. V. Bolin.

Det gamla läroverkshuset restaurerades 1904 och samtidigt tillfogades en annexbyggnad. Museet måste därvid utrymmas och inreddes till klassrum. Naturaliesamlingarna fick under tiden förvaras i biblioteket. När annexbyggnaden blivit färdig och naturaliesamlingarna flyttats dit in, hade terminen framskridit så långt, att ingen av läroverkets lärare hade tid att ordna samlingen. Då ingrep den nu 77-årige förre lektorn C. H. Johanson och kunde efter flera månaders intensivt arbete i mars 1905 göra det museum, han under decennier själv byggt upp, tillgängligt för lärjungarna.

Han utökade dessutom sina tidigare donationer med ytterligare en. Den 6 oktober 1905 överlämnade han "som ett ringa bidrag till kännedomen om Västmanlands lägre fauna" alla sina entomologiska och malacologiska samlingar. De förra, förvarade i fem skåp med tillsammans 150 lådor, utgjordes av en ganska fullständig samling skandinaviska skalbaggar, ordnade efter Grills "Catalogus coleopterorum Scandinaviae" samt en tämligen fullständig samling skandinaviska

rätvingar, sländor och storfjärilar m. m., ordnade efter Sjöstedts och Aurivillius arbeten. Insektsamlingen innehöll 2809 arter skalbaggar, 747 arter fjärilar, 440 steklar, 240 skinnbaggar, 152 sländor i sammanlagt ungefär 28700 exemplar. Snäcksamlingen, förvarad i ett skåp med 24 lådor, innehöll de flesta av Skandinaviens land- och sötvattensmollusker i många former och exemplar. Som villkor satte han "att de städse förvaras i de skåp, i vilka de vid min död befinnas, och således aldrig få hopblandas eller sammanföras med museets övriga samlingar". Efter Johansons död överlämnade sterbhuset 1908 ytterligare insekter och växter.

Under 1910-och 20-talen växte de zoologiska samlingarna genom inköp av diverse däggdjur såsom säl, grävling etc. och fåglar i form av biologiska grupper, dels kom 1916 från Riksmuseum genom förmedling av Kungl. Läroverksöverstyrelsen 2 uppstoppade apor, en biologisk grupp av mås och ejder, 70 fåglar i 67 arter, en uppstoppad krokodil och en större haj. Dessutom deponerade Västmanlands naturvetenskaplig förening ett femtiotal fåglar. Allt detta placerades i det 1915 nyrenoverade och något utvidgade museet.

År 1926 erhöll läroverket av kapten Elias Arrhenius' sterbhus en samling från Kongo bestående av 8 däggdjursskinn bland annat av chimpanz, 14 fågelskinn, 13 däggdjurskranier, varibland fanns lejon, leopard och hornförsedda antiloper. Kranier av svenska däggdjur donerades 1932 av lektor O. M. Floderus, som vid samma tillfälle gav en kollektion snäck- och musselskal. Fågelsamlingen ökades genom att greve A. Ridderstolpe skänkte 24 svenska fåglar, ingenjör T. Schölin en albatross och mejeriföreståndare Gohlin en större äggsamling.

Riksmuseum bidrog än en gång till att öka läroverkets samlingar genom att 1952 överlämna brunbjörn, silkesapa, makak, bäver, jordekorre, ökenråtta, skogslämmel, klippgrävling, vattennäbbmus, sengångare, myrslok, bälta, flamingo, pelikan, gam, nilkrokodil, leguan, tejuödlå, sköldpadda och kameleont.

När denna samling anlant stod museet i begrepp att flytta in i de nya lokaler, vari de nu befinner sig.

Status 7.6.1969. Museet befinner sig sedan 1953 i en modern lokal, där monstrarna är försedda med snedställda rutor och innerbelysning. Allt är elegant uppställt. Många av de utländska däggdjuren härrör från Riksmusei äldre samlingar. Sålunda är javamakaken, *Cynomol-*

pus iras, från Java 1765, den fyrtåiga myrsloken från Brasilien 1782 och en tretåig sengångare från den Westinska samlingen 1817.

En stor del av fåglarna är från mitten av förra århundradet medan många vadare och simfåglar har insamlats på 1820—30-talen av prosten C. U. Ekström, Mörkö. Beklagligt nog är många fåglar likasom däggdjuren utan uppgifter. Bland övrigt utställningsmaterial märkes en bra kranie- och skelettsamling, där en hästfot med övertalig tå skänkts av veterinär N. Kjellgren, Säfte, embryo- och anatomiska preparat samt våtpreparat av fiskar och kräldjur.

Samtliga samlingar är väl ordnade och katalogiserade. Icke minst gäller detta det magasinerade materialet. Över insektsamlingen finns dels en handskriven katalog "Katalog öfver Coleopter-Samlingen tillhörig C. H. Johanson och uppställd efter C. G. Thomsons Skandinaviens Coleoptera och Opuscula entomologica" (224 sidor med register) dels finns i ett exemplar av Claes Grill: "Catalogus Coleopterum", Stockholm 1896, alla Johansonska samlingens arter antecknade. Förutom Coleoptera, som förvaras i 2 skåp, finns i 3 skåp övriga insekter, vilka dels är förtecknade i en handskriven katalog dels i en interfolierad "Förteckning öfver Skandinaviens och Finlands makrolepidoptera", utgiven av Sven Lampa, 1885. Här uppgives dock endast landskapet som fyndort.

Av mollusksamlingen, som förvaras i två skåp, har de svenska landmolluskerna 1956 bearbetats av Henrik W. Waldén som om samlingen skriver: "I särklass såväl vad beträffar innehållet som förredömlig vård, stod samlingen i Västerås högre allmänna läroverk", ett omdöme som fortfarande gäller.

Den omfattande växtsamlingen är uppdelad dels på undervisningsherbarier dels som s.k. vetenskapliga herbarier, förvarade i skyddsrummen i källaren. Dessa utgöras först och främst av C. H. Johansons skandinaviska och extraskandinaviska växter förvarade i 13 skåp. De uppgår till omkring 8000 ark och är markerade i K. Herman R. Hambergs: "Förteckning öfver Skandinaviska halföns, Finlands och Danmarks fanerogamer och kärlekryptogamer" Stockholm 1897. I källarvåningen förvaras också i 4 skåp Axel Luhrs, Springsta, europeiska herbarium, vilket uppklistrats och ordnats av C. H. Johanson. Denne har också ordnat samme donators insamlingar från Nordamerika och Australien. Dessa senare förvaras i samma skåp

som J. F. Widgrens växter från Brasilien och J. E. Zetterstedts från Pyreneerna.

Förutom dessa växtsamlingar finns också det av Västmanlands naturvetenskapliga förening deponerade Arvid Wollerts stora skandinaviska herbarium, annoterat i en interfolierad "Förteckning öfver Skandinaviens växter" Lund 1917, 2 uppl. Vidare finns samme samlares extraskandinaviska herbarium med handskriven förteckning (arkivnummer 6) samt hans samling av mossor och lavar.

Av kryptogamer finns Tärnlunds mossherbarium och Ryströms algherbarium i 24 fasc. samt Hartmans, Zetterstedts och Stenhammars exsiccatsamlingar. Till de i 1880 års inventering uppräknade exsiccatsamlingarna vilka samtliga finns kvar, skall tilläggas Winslow: Herb. Rosarum samt Tiselius: Potamogetones suecicae I—II.

En mindre samling mineral förvaras i kemisalen, och i geografisalen finns några etnografica och sällsynta 1:a upplagor av Sparrman och Thunberg, bland annat *Icones plantarum Japonicarum* 1—5.

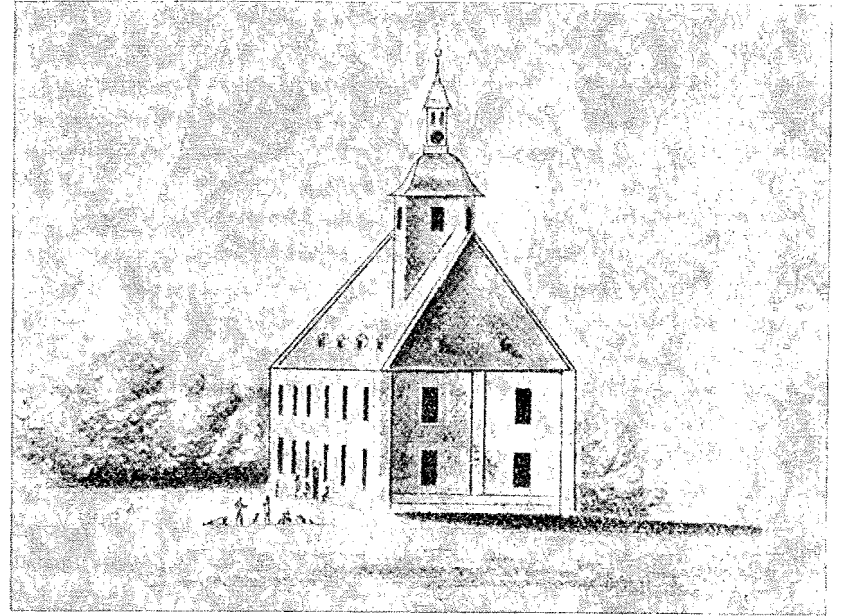
Camenaerosiensis, Västerås 1923.

Nylund, Martin, Västerås läroverk genom tiderna.

Växjö, Katedralskolan

Sist i raden av de gymnasier, som i förra hälften av 1600-talet uppstod inom nuvarande Sveriges gränser, kom Växjö. Gymnasier hade inrättats i Västerås år 1623, Strängnäs 1620, Linköping 1627, Stockholm 1640, Skara 1641 men först 1643 blev det Växjös tur. Eftersom gymnasierna, närmast var att anse som prästseminarier och skolor för blivande ämbetsmän, hade de ett för dessas utbildning passande ämnesurval. Undervisning i naturalhistoria förekom icke under hela 1600-talet. År 1720 började man en sådan undervisning i Växjö, sedan provincialmedicus Johan Stensson Rothman åtagit sig att samtidigt med denna tjänst inneha ett logices et physices lektorat vid gymnasium.

År 1715 hade den skolbyggnad, i vilken bland andra Karl Linnaeus gjorde sina lärospån, blivit färdig. Skolan, som var byggd i två våningar, hade ett slags torn på taket. I detta inreddes troligen på Rothmans förslag och med *Theatrum anatomicum* på Gustavianum i Uppsala som förebild, en anatomisal. Rektor Einar Ekegård skriver i sam-

Växjö läroverk vid den tid Carl Linnaeus var lärjunge där. Utbyggnaden på taket rydde både en anatomisal och de naturhistoriska samlingarna.

band med läroverkets trehundraårsjubiléum,¹ att det kan med till visshet gränsande sannolikhet antagas, att detta *Theatrum anatomicum* var i bruk redan då Linné åren 1726—27 besökte gymnasiet, och att han där undervisats av Rothman, denne föregångsman och banbrytare för naturalundervisningen vid skolorna. Huruvida det fanns samlingar utställda i detta, kanske man kan kalla första biologiska skollaboratorium, är icke känt, men Rothman torde där ha för eleverna demonstrerat delar av de samlingar snäckor och andra smådjur, som han enligt egna uppgifter ägde.²

¹ Einar Ekegård, Växjö läroverks byggnader genom tiderna. I *Minnesskrift* a.a.

² J. Rothman undervisade till 1751. Även på 1760—70-talen förekom naturalhistorisk undervisning bl.a. av J. G. Colliander, som sedan 1771 innehade den förenade läkare- och lektorstjänsten. När han avgick 1790, skildes lektoratet från provinsialläkarebefattningen och hans efterträdare M. Lamér utnämndes endast till logices, physices och historiae naturalislektor.

Hur länge anatomisalen var i bruk som undervisningslokal framgår icke, men det verkar som om den icke fungerat särskilt länge, ty i ett år 1742 upprättat utförligt inventarium, omnämnes den icke.

Det är föga troligt, att några ömtåligare naturalier kunde finnas, ty enligt Ekegård³ dröjde det mer än hundra år, innan det inrättades eldstäder i byggnaden, vars väldiga stenmurar bevarade fukt och köld i lokalerna även när sol och värme rådde.

År 1791 genomgick skolan en omfattande reparation, varvid de samlingar, som gymnasiet då ägde, blev placerade i ett övre rum i tornet.⁴ Här skapades ett naturaliekabinett genom att tre stora "biraer" uppbyggdes inne i rummet. Ovanpå dessa ställdes en pyramidformad hylla. Troligen är det dessa skåp, som nu i dåligt skick finns i källaren innehållande stensamlingen. En del av denna stensamling är ännu förvarad i de askar av carduspapper, som till ett antal av 1750 beställdes för den stensamling, som gymnasiet år 1796 erhållit av notarien i Riksgäldskontoret Fredrik Jonsson. Samlingen omfattade 1041 nummer med noggranna lokaluppgifter som finnes angivna i en förteckning (4:o, häftad F III:5). Detta är dock icke originalkatalogen utan en omkring 1835 gjord förteckning, troligen byggd på en nu försvunnen förlaga.

I "Inventarii Boken" (F III:1, folio, bunden⁵) från 1810, som upprättades i samband med ett rektorsbyte, omtalas visserligen naturaliekabinettet men då endast som förvaringsplats för lantmåteriredskap och utan några uppgifter om dess innehåll i övrigt.

Då denna inventariebok upprättades hade stora förändringar ägt rum. Det sedan 1715 använda skolhuset (det nuvarande stadsbiblioteket) var sedan länge för trångt för de båda skolformer som — så gott sig göra lät — samsades där. År 1802 hade trivialskolan fått flytta till en ny skola, som uppförts på gamla biskopsgårdens tomt, sedan en ny biskopsgård förlagts till Östrabo. Gymnasiet fick därför ensamt disponera byggnaden vid domkyrkan, där det så småningom skedde betydande förändringar. Det tidigare omtalade tornet blev

³ Ekegård a.a.

⁴ Tornet blev nedrivet på 1820-talet, sedan det blivit så bristfälligt, att man väntade dess instörtande.

⁵ Förvaras på läroverket.

nedrivet och naturalierna placerades i stället i en av de ledigblivna lärosalarna.⁶

Av "Inventarium" (III:1, bil. a) från 1834 framgår, att gymnasium efter trivialskolans bortflyttande förlade undervisningen till bottenvåningen. Av andra våningens två rum blev det större inrett till festivitetsal, det andra "till naturalie cabinnet och Rectors arkiv". I detta senare förvarades "åtskilliga naturalier och sällsyntheter, vilkas vård är överlättn åt läraren i naturalhistorien".

I den tidigare omtalade förteckningen (F III:5) får man en bild av beståndet år 1835: "De materiella hjälpmedel vid undervisningen i naturalhistorien, som finnas vid härvarande gymnasium, inskränka sig till följande. 1. En ordnad mineralsamling av 1041 särskilda nummer, merendels vackra stuffer och med antecknade fyndorter. 2. Tvenne särskilda örtsamlingar med å papper fastklitrade specimina — det ena obetydligt och illa conditionerat, det andra något bättre — innehållande omkring 1000 species, dels svenska dels utländska växter, men då båda samlingarna sakna loca natalia, äro de av mindre värde. 3. Av djurrikets alster endast Zoophyta, några få arter, Conchylia, omkring 100 särsk. species, Amphibia, 3:ne species förvarade i sprit och skalen av tvenne spec. sköldpaddor, Aves, en Ciconia (storken från Öhnstad, uppstoppad 1797 av Rendal) och en and. Uppstoppade och av mal förstörda. Mammalia, maxiller av en Dolphin, cornua av några Ruminantia samt av en Rhinoceros. Petrificer, några stycken utan fyndort utom några från Ljung i Östergötland.

Av vad som finnes, kan man sluta till vad som behövs, vilket kan bli mera eller mindre efter olika åsikter, i synnerhet om man fäster sig vid benämningen naturvetenskap".

Till det nya naturaliekabinettet kom 1836 från Vetenskapsakademien 120 nummer mineral. Över dessa finns en "Förteckning på de af K. Svenska Wetenskaps Akademien till Wexjö Gymnasium år 1836 skänkta mineralier" (Kat. F III:5). Fyra år senare kom en del petrifikat jämte en snäcksamling från G. Marklin, över vilken finns

⁶ Dit fördes troligen också den naturaliesamling, som tidigare funnits på Vingsö skola och gymnasium, men som i samband med dettas upplösning år 1811 tillika med dess bibliotek kom till Växjö gymnasium C. M. Carlander: Svenska bibliotek och exlibris. III. Stockholm 1904. s. 7.

en föteckning "Petrificater, skänkte till Wexjö Gymnasium af G. Marklin", omfattande 91 nummer samt "Snäckor skänkte till Wexjö Gymnasium af G. Marklin 1840" på 27 nummer. (Kat. F III:5.)

Det var endast ett par år, som naturalierna förvarades i lilla auditoriet, ty 1843 bestämdes, att detta skulle omändras till lärosal. Samlingarna och biblioteket placerades i domkyrkans torn, där de magasinierades till dess de på 1850-talet återfördes till det gamla gymnasiehuset, när detta blev utrymt i samband med att gymnasium och trivialskolan år 1849 förenades till ett enhetligt läroverk. Gymnasiet fick nu flytta från den skola, vari det hållit till sedan 1715, och hålla tillgodo med lokaler i andra våningen i den byggnad, som 1802 byggts för trivialskolan. Gymnasiebyggnaden blev bibliotek och därtill under en tid förvaringsplats för naturalierna. Dessa erhöll ett tillskott år 1856, då det från Vetenskapsakademien kom en del av de av Johan Fredrik Widgren i Brasilien insamlade växterna.

Den sedan hösten 1850 gemensamma skolbyggnaden för gymnasium och trivialskola tillfredsställde icke de krav den nya enhetliga skolan ställde och redan 1860 fick läroverket flytta till en ny vid Skolgatan belägen tvåvåningsbyggnad, på vars rymliga vind två gavelrum inreddes för samlingarna.

När läroverket fått nya lokaler utökades samlingarna genom att det år 1860 för 500 rdr rmt inköptes prostens i Korsberga, J. Pontén, efterlämnade i tre skåp förvarade herbarium, hans flera tusen exemplar omfattande insektsamling förvarad i 13 mindre skåp samt åtskilliga spritkonserverade fiskar, amfibier och blötdjur. Dessutom inköptes från annat håll en samling kranier. Följande år skänkte en f.d. elev, amanuensen vid zoologiska museet i Lund, C. W. Andersén, 86 uppstoppade fåglar, 1863 inköptes för 47 rdr 15 öre ytterligare fåglar.

Med hjälp av ett "Inventarium öfver Wexjö Högre Elementar Läroverks Lösa Egendom, upprättadt den 1 juli år 1863" (F III:2, folio, bunden) kan man göra sig en föreställning om utseendet av den nya museilokalen: "Västra gavelrummet på tredje våningen, 1 mindre skrivbord med järnfot, 5 stolar, 2 skåp med glasdörrar innehållande Ponténska insektsamlingen (ej katalogiserad), 2 skåp med glasdörrar innehållande det Ponténska herbariet jämte återstoden av ett äldre herbarium (ej katalogiserat), 1 skåp med glasdörrar innehållande uppstoppade fåglar samt i sprit inlagda reptiler (ej katalogiserade), 1

större bord med glasfönster innehållande stoppade fågelskinn, fågelägg och snäckor (ej katalogiserade). En mindre samling av kranier och ben. 1 skåp (gammalt) innehållande rektorsarkivet."

Skåp, bord och övrigt möblemang gjorde det så trångt att djuren "knappast få plats och därifrån de till förevisning och bruk vid undervisningen icke utan olägenhet kunna nedhämtas".

Behovet av rymligare lokaler gjorde sig allt mer gällande. Detta blev än mer märkbart, när Jernkontoret skänkte en samling av 150 stuffer från dubblettförrådet i Sala och då den stortartade Forsanderska donationen kom år 1866.

Johan Forsander var egentligen domkyrkosysselman men undervisade i nära 40 år från 1821 till 1860 som lärare i naturalhistoria vid läroverket. Hans donationer omfattade 27 volymer handskrifter, 4300 inbundna böcker, flera tusen disputationer och program, en samling kartor samt av naturalier: Herbarium Normale plantarium rariorum et criticarum Sueciae, curantibus H. H. Ringius et Elia Fries, fasc. I.—X. Algae Scandinavicae exsiccatae, quas edidit J. E. Areschoug och en samling petrifikat. Även Forsanders egen växtsamling överlämnades men på villkor, att den skulle på läroverkets bekostnad ordnas, inläggas och uppfästas på vitt papper.

Som lärare i naturalhistoria hade utsetts fil. dr N. J. W. Scheutz, framstående florist och växtgeograf. År 1869 upprättade han en företeckning över läroverkets "Undervisningsmateriel" (F III:3, folio, bunden). I denna omtalas bland annat, att prostén Ponténs växtsamling till stor del saknade uppgifter samt att det även fanns en växtsamling på 1632 arter, vilka tillhört professor J. H. Olin. Det följande decenniet inköptes dels 276 arter europeiska land- och söt-vattenssnäckor från C. A. Westerlund dels ett människoskelett och en "homme elastique" från Auzoux i Paris. En samling havsdjur från Bohuslän och några stoppade fåglar kom som gåva. Dessutom skänkte kontraktsprosten P. E. Oseen 1872 ett herbarium på ung. 4000 ark, vilka samlats av hans avlidne son.

Det trånga utrymmet på vinden gjorde, att rektor fann sig föranlåten att i 1874 års redogörelse skriva: "Vad särskilt de naturhistoriska samlingarna angår, har läroverket från mer än ett håll erhållit löfte om både betydliga och värdefulla bidrag så snart lämplig och tidsenlig lokal kunnat för desamma beredas. Även flera gjorda anbud, att till lösligt pris få inköpa befintliga zoologiska samlingar

hava, ehuru tillgångar för sådana inköp finnas, av brist på lokal för deras uppställning och förvaring måst avböjas." Ännu 1880 beklagar han, att "den fullkomliga bristen på rum för naturhistoriska samlingars förvarande vållat, att läroverket icke kunnat förskaffa sig ett museum av ryggradsdjur och att samlingarna av ryggradslösa djur, om man undantager insekter, äro ganska obetydliga". Naturalierna förvarades alltjämt i vindsrummet, medan de mineralogiska samlingarna fanns "i ett kallt och ruskigt rum i vaktmästarebostaden."

Under åren närmast efter 1880 omnämns inga nyförvärv, troligen i väntan på ett nytt läroverkshus. Ett sådant blev färdigt 1889 och i detta hade avsatts en 106 m² stor lokal för det naturvetenskapliga samlingarna. Till dessa hade — i vetskap om vad som komma skulle — två år tidigare köpts några däggdjur och 230 fåglar. Ett flertal sådana hade också skänkts av kamrer C. Wacklin.

Växtsamlingen ökades genom inköp av framlidne lektor Scheutz' stora herbarium på c:a 14000 ark samt flera exsiccatsamlingar såsom Friedrichsen, K. & Gelert, O. Rubi exsiccati Daniae et Slesvigiae I—III, Lindeberg C. J. Herbarium Ruborum Scandinaviae I—II, Winslow, A. P. Herbarium Rosarum Scandinaviae n:r 1—40, Nordstedt et Wahlstedt Characeae scand. I.—III. Åkermark, Sophia Skandinavians alger och Stenhammar Chr. Lichenes Suecicae I—VIII. Från dr C. W. Hultgren, Göteborg, kom dels ett herbarium med skandinaviska och exotiska alger dels ett exemplar av jättemusslan *Tridacna gigas*. Från framlidne lic. C. J. Johansson kom dels ett skåp med ett fanerogamherbarium, skänkt på villkor, att det icke fick sammanblandas med övriga samlingar, dels ett mossherbarium i sex fasciklar från 1850—60-talen.⁷

Under de båda decennierna kring sekelskiftet gjordes ytterst få förvärv. En sibetkatt, en kronmaki och en flygande hund inköptes och från O. Reutersvärd kom tvåhundra insekter, uppsatta på gips i glasaskar. År 1910 uppgavs samlingen bestå av 8 uppstoppade däggdjur och diverse horn, 250 fåglar i 215 arter, 14 amfibier, 25 reptiler av 15 arter, 80 fiskar, 25 spritpreparat av ekinodermer, 22 av mollusker samt många skal, dessutom 200 insekter. En stor del av

⁷ C. J. Johansson var Växjöstudent, som i Uppsala blev mykolog, men drunknade 1888 i Fyrisån vid försök att rädda en person som fallit i ån.

evertebraterna torde ha tillhört den samling havsdjur, som adjunkt A. Wastensson donerat föregående år.

Biologiinstitutionen, som tidigare haft sina lokaler på tredje våningens nordsida flyttades 1913 till tre rum i samma vånings sydsida. Samlingarna placerades i det mellersta rummet, som samtidigt skulle fungera som laboratorierum. Under den följande efterkrigstiden förvärvades många fåglar, bland annat en stortrapp från Schlüter och Maas i Halle, som också levererade mycket annat biologiskt material.

Äggsamlingen tillväxte genom donationer av överjägmästare C. Stiernspetz 1925, av postmästare S. Lindberg 1940 och av överste P. A. Erlandsson 1942. Den Lindbergska samlingen åtföljdes av en förteckning med uppgifter om antalet ägg i kullen och lokaluppgifter.

Rektor J. E. Strandmark, Grimslöv, överlämnade år 1929 sex delar av sin exsiccatsamling Skandinavians mossor och adjunkt C. V. Wranke, Strängnäs, 1953 ett nära fullständigt svenskt herbarium samt en samling svenska insekter. Förutom dessa och de Ponténska insekterna fanns sedan 1937 en av lektor J. A. Z. Brundin skänkt samling av 420 arter storfjärilar och ett 60-tal arter småfjärilar.

Hela biologiinstitutionen flyttades från och med vårterminen 1947 till det nyuppförda Glasmuseet, där läroverket tills vidare fick disponera två lärosalar, ett laboratorium och ett materialrum. Under provisoriska förhållanden förvarades samlingarna till 1958, då en ny läroverksbyggnad invigdes, i vilken ett särskilt rum för samlingarna avsatts i den s.k. specialrumsbyggnaden.

Status 4.11.1969. Samlingarna utställs i moderna glasmontrar. Endast ett fåtal mindre däggdjur finns. Fågelsamlingen innehåller många exemplar från 1860-talet, en del skadade. Vid flertalet fåglar är ett av artens ägg utställt i en ask. Vanlig uppsättning av kräl- och groddjur, bra uppsättning fiskar men samtliga blekta. Bra uppsättning av havsevertebrater från Gullmaren insamlade av A. Wastensson. I en kista finns en stor samling mollusker från Ryssland hemförda och delvis bestämda av Eugen Hemberg. De är försedda med så pass vittfamnade lokalbeteckningar som Volga, Ingermanland etc. I samma kista förvaras också C. A. Westerlunds samling i pappersrör försedda med nummer men utan övriga data. Ingen code påträffades. Dessutom finns en liten samling exotiska snäckor. Av insekter finns

största delen av Reuterswårds donation från 1897 kvar. Den Brundiska fjärildonationen förvaras i lösa lådor, som tillhört en tidigare samling, troligen den Ponténska. I en del lådor finns rester kvar av det gamla innehålllet. En stor del av det Brundinska materialet förvaras ännu i cigarrlådor. Skalbaggarna är dock överförda till nya lådor. Flertalet saknar uppgifter. Vidare finns sex lådor exotiska fjärilar och en låda skalbaggar (Schaustück).

På väggarna är upphängda vackra horn av dovhjort, sibirisk stenbock och springbock samt skalet av en stor *Limulus*.

Den stora växtsamlingen har för cirka 10 år sedan överlämnats till Uppsala universitets botaniska museum, sedan ett antal ark uttagits att bilda ett studieherbarium. Förutom detta behölls C. J. Johanssons mossherbarium i 6 fasciklar behölls.

De med beteckningen F III:1—5 omnämnda inventarierna förvaras på läroverket, liksom den handskrivna på kartongblad uppräntade Inventarieförteckning I—II, som är uppräntad av Sven Österlind 1964 och som omfattar hela det utställda materialet.

Arcadius, C. O., Anteckningar ur Vexjö allmänna läroverks häfder till år 1724. Vexjö 1889. Finns även avtryckt i årsred. 1921/22.

Minnesskrift vid Växjö gymnasiums 300-års jubileum, utgiven av Nils Dahllöf. Växjö 1943.

Lönegren, H., Wexjö skola och gymnasium för 50 år sedan. Göteborg. 1882. Årsredogörelserna 1852—1961.

Ystad, Österportskolan

Två rektorer, N. G. Bruzelius och L. M. Neuman, står som förgrundsgestalter vid skapandet av Ystad läroverks museum.

Sedan 1841 hade Ystad lägre elementarläroverk haft lokaler i ett envåningshus vid Hamngatan, men trots att läroverket utvidgades från treårigt till femårigt fanns inga naturaliesamlingar förrän 1864, då omkring 100 fåglar och däggdjur överlämnades som gåva av några ystadsbor bland dem en löjtnant Granelli, som även stoppat upp djuren. På grund av dålig konservering var emellertid flertalet i ett sådant tillstånd, att de icke ansågs lämpliga för läroverket. I samband med N. G. Bruzelius' utnämning till rektor vid läroverket företogs 1865 en inventering. Enligt denna uppgavs läroverkets naturaliesamling bestå av 52 gamla och av mal angripna fåglar, förvarade

i ett mindre skåp. Av de övriga hade de något så när brukbara överlämnats till folkskolan, resten kastats.

Den framstående forskaren och kulturfrämjaren Nils Gustaf Bruzelius hade redan år 1845 under presidium av W. Lilljeborg disputerat på "Observationes zoologicae" och därefter dels som amanuens dels som tidvis föreståndare för Lunds universitets historiska museum, ägnat sig åt arkeologiska studier. Han var liksom många medlemmar av sin släkt en utpräglad samlare och hade under sin tid vid historiska museet på grundval av tidigare förteckningar uppräntat den första katalogen över samtliga föremål i museet. Det var därför ganska förstäligt, att han efter tillträdet till rektoratet skulle vinnlägga sig om att söka öka skolans samlingar.

Bruzelius hade lätt att få kontakt med människor och hans entusiasm för skapande av ett skolmuseum förmådde väcka intresse hos andra. Redan första rektorsåret växte samlingarna med nära 400 nummer, vilka han omedelbart gick i författning att förteckna i en accessionskatalog. Det var nu icke längre uteslutande naturalier som tillvaratogs. Trakten är synnerligen rik på fornfynd och med Bruzelii arkeologiska inriktning var det helt följdriktigt, att museet började förvärva dylika. Ur första årets skörd kan nämnas konsul R. Lundgrens gåva av 16 fornsaker, åtskilliga fåglar samt en getabock till skelettering. Av andra donatorer erhöles ett människoskelett samt en del däggdjurs skelett. En konsul R. Nilsson skänkte förutom en sköldpadda ett jordfunnet älgkranium och grundlade med denna gåva den samling av subfossil, som med rätta gjort Ystad läroverks museum berömt. Från en konditor F. Dahlman kom förutom fornsaker en del petrifikat bland andra ammoniter från de senonska kritlagren vid Köpinge. Själv bidrog rektor Bruzelius med ett 20-tal djur och några kranier.

För att tillvarata det inkomna materialet, framför allt fåglarna, lyckades Bruzelius förmå "åtskilliga av skolans vänner och gynnare" att under några år satsa 150 rdr rmt årligen till avlöning åt en konservator. Ännu mer betydelsefullt blev, att han förmådde intressera "Ystads Sparbanks direktörer och principaler" för sina ideer. Därigenom erhöles museet från sparbanken från 1866 och fram till sekelskiftet varje år en summa varierande mellan 200—400 rdr till inköp. Redan första året beloppet erhöles, förvärvades 3 skåp, 1 däggdjur, 37 fåglar, 9 fiskar, 1 skelett och 3 kranier samt dessutom

112 fornsaker av brons, ben och sten. Många sådana fornsaker inlämnades av privatpersoner. Andra skänkte torvmossefynd såsom älgkranium med stora horn eller nyskjutna fåglar samt äggkullar, så att katalogen för 1867 växte till 852 nummer.

Det skulle föra för långt att i detalj redogöra för samlingens tillväxt under dessa de första entusiasmens år, men då läroverket 1872 kunde flytta in i en ny skolbyggnad, hade samlingen på knappast mer än ett decennium vuxit till 2857 nummer. Här skall endast nämnas några av de mera anmärkningsvärda zoologiska fynden från trakten kring Ystad såsom alförrådare, bredstjärtad labb, dvärgmåss och brunand, samtliga från 1870, samt de högst intressanta osteologiska och arkeologiska fynden, som gjordes i hamnen och som beskrevs av Bruzelius i "Om fynden i Ystads hamn år 1868—69".¹ Under denna tid kom också till museet en del av det material, som doktor Fredrik Malmgren samlat i södra Europa och Egypten och som närmare omtalas nedan.

Det är givet, att allt detta icke kunde få plats inom dåvarande skolans väggar. Med sparbankens välvilliga bistånd hyrdes därför redan 1868 en särskild lokal till museum, för vilken sparbanken betalade hyran med 200 rdr. Samma år, som museilokalen ställdes till förfogande, beslöt sparbankens principaler att årligen avsätta minst 4000 rdr rmt till en fond, som skulle förse lärdomsskolan med tidsenliga lokaler. Med hjälp av denna fond jämte medel ur stiftets byggnadskassa och med det gamla skolhuset som mellangift blev det också möjligt att ett par år senare tillbyta sig konsul R. Lundgrens praktfulla privatbostad vid Österport, vilken efter en del ändringar blev ett lämpligt skolhus.

Vid höstterminens början 1872 invigdes det nya skolhuset och rektor Bruzelius utgav i samband därmed "Några ord om undervisningsväsendet i äldre och nyare tider, särskilt med afseende på Ystads elementar-läroverk".²

I det nya skolhusets tredje våning inreddes dels en stor sal till museum dels avsattes några mindre rum till förvaringsplats för icke utställt material och till bibliotek. Museilokalen var nära 80 m² stor, hade välvt tak och belysning från två sidor. Här utställdes de arkeo-

logiska och zoologiska samlingarna tillsammans. De senare räknade vid tiden för inflyttandet 1130 nummer. I årsredogörelserna betonas, att samlingarna uteslutande tillkommit genom gåvor och att inga inköp skett för läroverkets medel.

Sedan museet fått ny lokal skänkte den tidigare ägaren, konsul Lundgren, 80 stoppade fåglar och 30 fornsaker, och doktor Malmgren bidrog med ytterligare donationer. Fredrik Malmgren, som sedan 1860 var stadsläkare i Ystad, hade för att vårda sin hälsa vid skilda tillfällen besökt Egypten, Libanon, Korfu och Sicilien. Från dessa resor hade han hemfört värdefulla både naturhistoriska och arkeologiska samlingar, vilka han tid efter annan skänkte till läroverket, som på så sätt erhöi sex däggdjur, flera däggdjurskranier bland annat av stenbock och av *Gazella dorcas*, två ormkranier, 150 fågelskinn, 4 stoppade krokodiler, 3 större ödlor, 90 olika slags våtkonserverade amfibier och fiskar, hundratals spritlagda evertebrater och torkade insekter.

Överhuvud var den allmänna generositeten mot museet mycket stor. Förutom den årliga tributen från sparbanken skänkte lagman Tage Sylvan år 1874 till inköp för museet 1000 rdr. Ytterligare möjligheter till förvärv skapades genom en listinsamling, som inbragte 305 rdr. En stor del av dessa pengar gick åt för konservering av inkommet material såsom fjällrävar, svartkråka, snatterand m.fl. sällsyntheter, vilka skjutits i Ystadstrakten. En del användes också för inköp av fåglar från annat håll såsom stortrapp, småtrapp, strömand och praktejder, men framför allt till förvärv av de talrika fornfynd liksom av de subfossil, som vid denna tid i mängd erbjöds museet.

Vid 1880 års stora redovisning uppges museets innehåll till 4279 nummer, av vilka 2046 tillhörde den naturhistoriska avdelningen. Föremålen förvarades i 33 större skåp med glasrutor jämte en monter och två större hyllor. Samlingen innehöll då 86 svenska däggdjur, varibland fanns björn, järv, blå och vit fjällräv, av vilka 4 exemplar var skjutna nära Ystad, vit dovhjort m.m. samt 3 utländska däggdjur. Av fåglar fanns 980 exemplar och endast fyra arter saknades av dem, som omnämnes i Sven Nilssons Fauna. Dessutom fanns 34 amerikanska fåglar, 30 svenska och 42 utländska amfibier samt 65 uppstoppade svenska fiskar. Därtill kom doktor Malmgrens samling av 6 däggdjur, 120 fåglar, en mängd våtpreparerade amfibier och fiskar etc. Samlingen innehöll vidare 30 fullständiga skelett och 40

¹ Samlingar till Skånes historia, Lund 1871, s. 50—77.

² Ystad 1872.

kranier av recenta djur samt en mängd subfossila kranier och skelettdelar av varg, bison, uroxe, älg, kronhjort, ren, val och kärrsköldpadda samt fällhorn av de stora hjortdjuren, en äggsamling på 600—700 ägg, en C. A. Westerlundsamling av sötvattensmollusker samt ett flertal koraller. Bland fossilen fanns ammoniter med upptill 60 centimeters diameter.

En detaljerad uppräknig finns i den "Förteckning öfver den naturhistoriska afdelningen af Ystads allmänna läroverks museum",³ som kollega Oskar Wijkström upprättat år 1884. Den var uppställd efter Claus "Lehrbuch des Zoologie", 1883, och markerar särskilt de vid Ystad gjorda sällsynta fynden.

Rektor Bruzelius hade sedan år 1881 åtnjutit tjänstledighet från skolarbetet, men fortfor oförtrutet att intressera sig för museet, och utgav 1885 "Katalog öfver Ystads femklassiga allmänna läroverks museum, samladt under åren 1865—84".⁴ Som ett bihang till denna publicerades Wijkströms ovan nämnda förteckning.

Tack vare Ystad sparbank kunde alltjämt betydande inköp av uppstoppade djur göras t.ex. knobbsäl, varg och brun björn. Av denna senare art kunde även ett subfossilt kranium, det s.k. Breastenskraniet, liksom fynd av subfossil såsom bäver, älgkrona fastsittande vid pannbenet samt en valkota förvärfvas.

När N. G. Bruzelius år 1891 avgick med pension, erhöll han till efterträdare på rektoratet den framstående botanisten fil. dr Leopold Martin Neuman. Liksom sin företrädare hade Neuman stort intresse för museet och bidrog verksamt till dess utveckling. Redan under hans första tid förvärvades en mängd fåglar men framför allt ett flertal exotiska däggdjur: maki, babian, två rhesusapor, lejonapa, sibeckatt, näsbjörn, vattensvin, flygande ekorre, bisamråtta, känguru, fem antilophuvuden samt en boa- och en pythonorm. Vid tiden för sekelskiftet köptes av den i Ystad födde botanisten fil. lic. Hjalmar Möller, som företagit en forskningsresa till Java, en myrkott, en apa liksom ett antal lägre djur och botaniska samlingar. "Om denna samlings rikhaltighet kan man göra sig en föreställning därav, att de tor-kade föremålen (stammar, frukter m.m.), som redan katalogiserats, uppgå till 225 nummer; de övriga förvaras i sprit på större bleckkärl,

men kommer, sedan lämpliga glasburkar och skåp hunnit anskaffas, att ordnas och uppsättas på vanligt sätt. Det är mig en kär plikt att till lic. Möller framföra läroverkets stora tacksamhet för det han — oaktat den kontanta erkänsla museet varit i tillfälle att visa, blev så ringa som 500 kronor — på ett så frikostigt sätt kommit ihåg vårt museum, att det i botaniskt hänseende härigenom blivit ställt i paritet med de förnämsta i Sverige", skriver Neuman⁵ som mer än de flesta hade möjlighet att bedöma värdet.

L. M. Neuman var en skicklig kännare av vårt lands flora och ägnade sig företrädesvis åt floristiska och växtgeografiska undersökningar över bland andra släktena *Rubus*, *Viola* och *Sparganium* samt utgav den mycket använda "Sveriges flora".

År 1900 upphörde det årliga bidraget från Ystads sparbank och läroverket, som dittills icke belastats med utgifter för museet, fick nu själv bestrida inköpen. Till följd därav minskades dessa något. Från jägmästare Eugen Hemberg förvärvades dock två jordekorrar, två flygekorrar och en vanlig ekorre samt sju fåglar från Ural. Från Siam erhöles ödlor, ormar och fjärilar samlade av Poul Meyer. En kapten Wright levererade en boaorm, kameleonter, fiskar och evertebrater. Till de värdefullaste gåvorna från denna tid måste räknas den stora samling nordamerikanska djur från trakten av Niagara, som under åren 1906—10 skänktes av konservatorn Alfred Sjögren, en österlenpojke, som under en följd av år arbetade i Buffalo, USA. Han sände till museet över 400 fågelskinn, ett 25-tal däggdjurskinn samt ett flertal våtkonserverade sköldpaddor, ormar och grodor. När Sjögren efter USA-vistelsen återkommit till Sverige och i det närbelägna Tomelilla öppnat en konservatorsfirma, började han montera de skinn, han skänkt museet. En del av kostnaden för detta arbete bestreds av direktör Jacob Lachmann, som ställde 500 kronor till förfogande. Under mer än ett decennium fortsatte konservator Sjögren med monteringsarbetet och 1924 var mer än 300 av skinnen monterade och determinerade samt utställda i en särskild avdelning av museet.⁶

Av övrigt utomeuropeiskt material, som kom till museet under

³ Årsred. 1883/84.

⁴ Malmö 1885.

⁵ Årsred. 1897/98.

⁶ Samlingen har beskrivits av J. G. Carlsson: North American birds in the school museum of Ystad. Ystad 1925.

1900-talet, kan nämnas löjtnant von Höpkens gåva av en kafferbuf-felhud, tänder och hudstycken av elefant och flodhäst samt några antilopkranier, sockerbruksförvaltare C. A. Nilssons, S:t Croix, gåva av 120 djur från Västindien bestående av ödlor, 35 fiskar, spindlar, skorpioner, tusenfotingar etc. samt konsul Olof Perssons av en monterad lejoninna i glasmonter. Några år innan hade en lejonunge in-förlivats med samlingarna.

Till de skandinaviska samlingarna bidrog rektor L. M. Neuman dels med 170 burkar havsdjur, insamlade vid Kristineberg dels med en samling sötvattensfiskar. Subfossilsamlingen ökades med flera betydande fynd bland dem det nästan kompletta skelettet av en kronhjord, funnet 1913 i en mosse i Balkåkra socken.

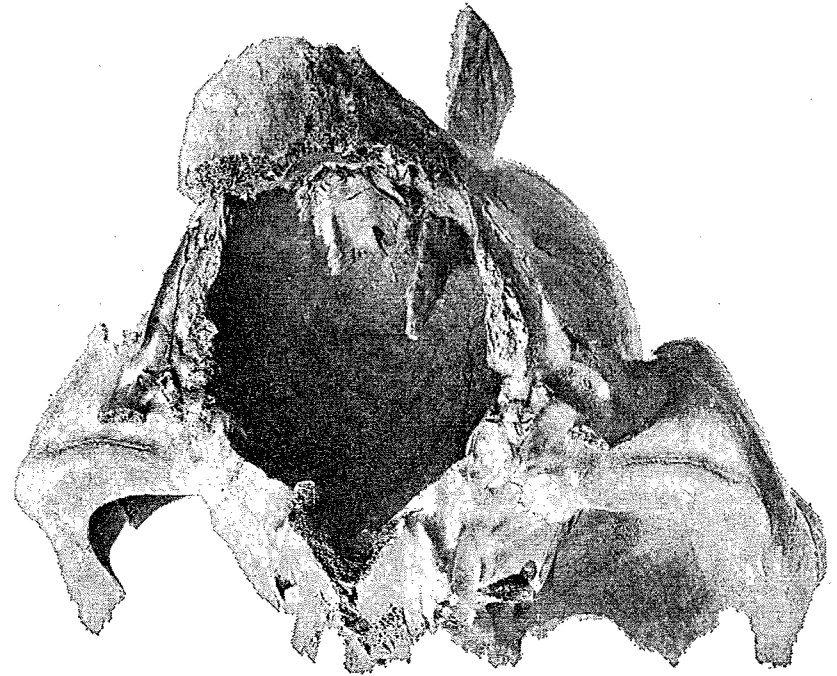
Skollokalerna i f.d. Lundgrenska fastigheten hade med tiden blivit för få och små samt utdömdes. En ny skolbyggnad, det nuvarande läroverket, blev färdigt att invigas år 1914. Enligt ritningarna var ett 85,4 m² stort rum avsatt till biologiskt museum, men anmärkningsvärt nog flyttades icke museet samtidigt som skolundervisningen. Ännu 1918, det år då rektor Neuman avgick med pension, kvarstod museet i tredje våningen i det gamla läroverkshuset. Sedan ny rektor tillträtt, beslöt läroverkskollegiet att "ingå till Kungl. Maj:t med an-hållan dels, att hela den zoologisk-botaniska samlingen måtte få flyt-tas till lokaler i nya läroverkshusets tredje våning, dels att av övriga samlingar den del som ej behövdes för undervisningen måtte få flyt-tas till Klosterbyggnaden."⁷

I de nya lokalerna disponerade museet 197 m² fördelade på två rum jämte del av en korridor, som avbalkats. Nya skåp och montrar anskaffades och under adjunkt J. G. Carlssons ledning flyttades sam-lingarna. Samtidigt överfördes de kulturhistoriska och etnografiska föremålen till det nyrestaurerade Gråbrödersklostret.

Sedan museet kommit i de nya lokalerna, ökades samlingarna med många värdefulla preparat. Jordfunna fynd av kranium och skelett-delar av bäver och älg liksom en tand av mammut skänktes, det sub-fossila kronhjortskelettet från Balkåkra monterades och uppställdes.⁸ Direktör A. Runnerström donerade apa, bälta, pungrätta och en

⁷ Årsred. 1918/19 samt J. G. Carlsson, Några minnen ifrån museerna i Ystad åren 1919—1931. Ystads fornminnesförenings skriftserie IX. Ystad 1962.

⁸ Se därom J. G. Carlsson i Fauna och Flora. Uppsala 1926.

Med flintvapen genomborrad bästskalle. Österportsskolan, Ystad

Canisart, två apskelett och elva fåglar, kranium av vårtsvin och horn av gemsbock och strimmig gnu. Kranier av leopard, alligator och gråsäl inköptes och 1922 skänkte konditor C. J. Moberg icke mindre än 81 uppstoppade fåglar.

I mitten av 1930-talet inträdde Ystads sparbank på nytt som donator genom att lämna medel till inköp av nya skåp samt "till konservering och bibehållande av de naturhistoriska samlingarna." Samtidigt inträffade dock det förhållandet, att en del av läroverkets samlingar såldes till andra skolor, t.ex. Karlskrona.

Hittills har de botaniska samlingarna knappast berörts. De hade under lång tid icke varit föremål för större intresse. Första gång de omnämnes är år 1889, då det omtalas, att ett läroverket tillhörigt herbarium på 800 växter ordnats och bestämts av adjunkt G. E. Ringius. Nästa större tillskott kom 1898, då de tidigare omtalade Möllerska Javasamlingarna förvärvades.

Under de 29 år den framstående botanisten L. M. Neuman var rektor, tycks inga förvärv gjorts till läroverkets museum. Detta kompenenserades då rektorskan S. Neuman år 1922 överlämnade sin framtidne makes stora samling på cirka 30000 ark, framför allt skandinaviska växter. Om donationen läses i årsredogörelsen: "Under sin mångåriga rektorstid här vid läroverket har rektor Neuman genom sitt intresserade och självupppoffrande arbete för skolan och ej minst för dess biologiska museum outplånligt inristat sitt namn i läroverkets hävder, och läroverket skall därför sent glömma sin tacksamhetskund till honom. Vi glädja oss mycket över detta sista bevis på hans levande intresse för läroverket, då han skänkte oss en av sina käraste ägodelar, sitt herbarium, och vi taga emot det som ett bevis på det förtroende, han hyste för oss, att vi skulle väl vårda hans klenod. Det skall bli läroverket en glädje att ställa herbariet till förfogande för dem, som önska studera detsamma."

Status 26.3.1969. Av de ursprungliga lokalerna finns den stora salen samt korridoren bibehållna som museum, medan en av salarna omändrats till lärosal, i vilken en del av samlingarna dock är utställda. Även en trapphall en våning högre upp användes till förvaringsplats för de större däggdjuren och en del skelett.

I stora museilokalen finns nio monstrar skandinaviska fåglar med praktiskt taget alla svenska arter representerade med exemplar av båda könen liksom med ungfåglar. Samlingen var tidigare mer omfattande men har decimerats genom försäljning. Fåglarna är uppställda i systematisk ordning, de flesta försedda med data och lokaluppgifter. Trots att många exemplar är från 1870—80-talen, är de förhållandevis bra hållna. I samma lokal finns också de av doktor Malmgren skänkta fåglarna från Egypten och södra Europa utställda i två monstrar liksom ett femtiotal stoppade fiskar från 1870-talet samt ett mindre antal våtpreparat av fiskar och evertebrater.

I fönstermonstrar är utlagda dels en samling recenta kranier, där bl.a. en stor björnskalle från Svärdsjö i Dalarna från 1830-talet antecknades dels en synnerligen förnäm samling subfossil. Här ligger ett hästkranium med dolk av flinta kvarsittande i pannbenet, funnet 1900 i Toarps mosse⁹ samt kranium av *Bison bonasus* från Sjörup

⁹ Gunnar Andersson, Ett bidrag till kännedomen om hästens förekomst i Sverige under stenåldern. Ymer 1901.

1878 och uroxe från Valleberga, underkåkskalva av dvärgoxe, *Bos taurus longifrons* och björnskalle från Breasten. Det tidigare omtalade kronhjortskelettet från Balkåkra står utställt i korridoren, där det dessutom finns tre monstrar med nordamerikanska fåglar.

I f.d. museirummet finns sex monstrar med ett antal mindre däggdjur, av vilka en del är från Nordamerika. Här finns också några afrikanska antiloppuppsatser, ett kranium av fyrrhornsbagge samt en samling preparat för den dagliga undervisningen.

Övriga större däggdjur såsom björn, varg, lejon med unge, serval, amerikansk vildkatt, rådjur m.fl. är uppställda i trapphallen en våning högre. Dit har också förts ett antal skelett av större djur, många preparerade av C. D. J. Roth på 1870—80-talen.

På vinden förvaras rester av den stora växtsamling, som en gång tillhört L. M. Neuman, men som nu är deponerad på Botaniska museet i Lund. Det finns dock en del exsiccat kvar t.ex. *Violae Sueciae exsiccata* ed. L. M. Neuman, L. J. Wahlstedt, S. S. Murbeck, Lund 1886, W. Becker: *Violae exsiccata*. Lief. II o. III. *Plantae scanicae. Collectae* ab H. H. Ringio, Lund 1826. *Herbarium normale plantarum rariorum et criticarum Sueciae*, fasc. I—II. B. A. Söderström: *Herbarium normale ad modum El. Fries*, Göteborg 1858. *Herbarium ruborum scandinavicae*. Ed. dr C. J. Lindeberg, utg. 1882 fasc. I. o. II. *Rubi exsiccatae Daniae et Slesvigiae*. Ed. K. Friedrichsen et O. Gertel. Fasc. I—III. Dessutom ett herbarium med *Rubus* samlade av bl.a. Bengt Lidfors etc.

På vinden finns också i ett skåp determinerade och med lokaluppgifter försedda frukter och frön ur Hj. Möllers Javasamling 1897, förvarade i glasburkar samt en värdelös äggsamling och likaledes värdelös mindre insektsamling, cirka 200 rör innehållande den Westerlundiska samlingen, några snäckor har dock insamlats av G. Stedt på 1860-talet. Tre stora subfossila kronhjortskranier, vars horn är försedda med defekta toppar, två kranier med horn samt en del fällhorn och extremitetsben av älg och hjort, tre hästkranier, troligen från utgrävningen av hamnen etc. men samtliga preparat saknar uppgifter.

Av fossil antecknades ett 10-tal ammoniter bl.a. *Parapuzonia stobaei* Nils. från Köpinge. Dessutom fanns på vinden ett skåp med mineral, donerat av Eugen Hemberg, samt en del stenåldersredskap.

Bruzelius, Nils G., Några ord om undervisningsväsendet i äldre och nyare tider, särskilt med afseende på Ystad elementarläroverk. Ystad 1872.
Årsredogörelserna 1859—1961.

Örebro, Karolinska läroverket

I enlighet med drottning Kristinas skolordning av 1649 var Örebro gamla lärdomsskola utformad som en högre trivialskola med fyra klasser. Sedan 1800-talets början hade därjämte inrättats två skriv- och räkneklasser. Denna s.k. apologistskola var ett slags reallinje, avsedd för dem som icke ämnade fortsätta på den lärda banan utan ägna sig åt praktiska yrken. Eljest var läroverket i Örebro endast en förberedande undervisningsanstalt för gymnasiet i Strängnäs.¹

Trivialskolan, som sedan ett par århundraden varit inhytt i ett gammalt gråstenshus invid Nikolaikyrkan, fick 1812 flytta till en kronan tillhörig gård i nordöstra hörnet av Storgatan—Olaigatan, vilken skänkts av Kungl. Maj:t. Från denna tid bär läroverket epitetet Karolinska eller som det då hette Schola Carolina till minne av den då regerande Karl XIII.

Enligt den historik, som rektor O. J. Gumælius utgav 1858,² skall redan under läsåret 1829—30 börjats en viss undervisning i naturalhistoria. Då hade som lärare inträtt den för botanik starkt intresserade magister Johan Daniel Gellerstedt. I enlighet med det i 1820 års skolordning rekommenderade bruket att vid tillträdande av en högre lärarbefattning hålla ett inträdestal, hade Gellerstedt till ämne valt "Värdet och nyttan af naturalhistoriens studium uti ungdomen". Detta tal, skriver Gumælius, slog så an på kommerserådet Carl Gustaf Broms, att han omedelbart skänkte 500 rdr b:co, vilket belopp icke långt därefter ökades av en onämnd givare med ytterligare 100 rdr. Enligt donatorernas bestämmelse skulle årligen räntan användas "såsom arvode åt en skolans i saken kunnig lärare, som, när årstid och väderlek det medgäve, för skolungdomen ute på fältet hölle föreläsningar, vartill även andra finge fritt tillträde, och uppfylldes herr kommerserådets önskan genast därigenom att J. D. Gellerstedt så

¹ Karlsson a.a.

² Gumælius a.a.

länge han befann sig såsom lärare vid skolan, med nit och skicklighet höll nämnda föreläsningar."³

Under Gellerstedts ledning började också en naturaliesamling anläggas, huvudsakligen avsedd till hjälp vid undervisningen.

Den 1812 skänkta skolbyggnaden var från början olämplig som skollokal. Den hade också efter ett par årtionden blivit för trång. Det var därför med stor lättnad Schola Carolina 1832 kunde flytta in i en ny byggnad, uppförd på läroverkets nuvarande plats vid Olaigatan, där den ännu utgör en del av läroverket. Detta omändrades 1849 till fullständigt läroverk med benämningen Karolinska högre allmänna läroverket.

I detta läroverks första tryckta årsredogörelse från 1858 omtalas, att det finns en naturaliesamling. Den kan dock vid denna tid icke ha varit betydande, ty i 1832 års skola var inget rum avsatt för en dylik. Först genom en tillbyggnad till läroverket 1856 blev det möjligt att inrätta en särskild museilokal.

Efter Gellerstedt, som 1839 övergått till den prästerliga banan, hade den kände botanisten lektor Carl Hartman och adjunkten Carl August Ferdinand Sädbom blivit lärare i de naturvetenskapliga ämnen. Av dessa var det framför allt den sistnämnde, som fortsatte uppbyggandet av de zoologiska samlingarna, medan Hartman ägnade sitt huvudsakliga intresse åt de botaniska och mineralogiska. Samlingarna förvarades under den första tiden en trappa upp i ett rum, som samtidigt tjänstgjorde som lärosal vid naturkunskapsundervisningen.

Trots 1856 års tillbyggnad blev skolan snart för trång och redan efter tre år gjordes anstalter för en ny byggnad, som skulle innehålla kemi- och fysiklaboratorier, ritsal, biblioteksrum samt rum för de naturhistoriska samlingarna. Gumælius skriver härom: "Samlingen har ganska hastigt tillväxt, ehuru den i jämförelse med dylika vid f.d. gymnasierna måste betraktas som obetydlig. Vad som finns i samlingen, har för det mesta tillkommit genom skänker, till en del ganska värdefulla och rikliga, men även genom inköp för de läroverkets medel, som härtill kunnat disponeras. En stor svårighet äger rum i anseende därtill, att läroverket ej har någon konservator och att det till och med alldeles i staden saknas sådan person, som för-

³ Gumælius, a.a. s. 11.

står sig på att, så som sig bör uppstoppa eller konservera djur och fåglar, som hit skänkas. Den nitiska huvudläraren i naturvetenskapen har dock lyckats att häruti erhålla hjälp av annorstädes boende skickliga män, herrar brukspatron Löwenhjem på Klockhammar, konduktör Mesch i Arboga och jägmästaren Jensen vid Willingsbergs bruk, hos vilka för deras hjälpsamhet och vackra arbete läroverket står i största förbindelse.”⁴

1858 års redogörelse omtalar en del rariteter såsom turturduva, skjuten i Ekeby, jungfrutrana, skjuten i Asker m.m. Till förvaring för fågelsamlingen skänkte läroverkets inspektor ett nytt skåp av ek med glas på alla sidor.

Följande år lyckades man att lösa svårigheten att få materialet konserverat genom att anställa f.d. svarvaren, sedermera läraren i verkstadsarbeten vid Tekniska elementarskolan, Fredrik Edholm, ”mot en liten avlöning för nu löpande år, vilket sannolikt båda kan och bör till ett annat år förhöjas”. Av 1859 års redogörelse framgår, att hans flit var betydande och många alster av hans verksamhet redovisas. De närmaste åren därefter var för museet mycket givande. Bland gåvor uppräknas i redogörelserna ett av dr. Hedenborg medfört mumifierat huvud av en nubier, besmört med och fyllt av jordbeck, en älgko, ett trettioårigt djurpetrifikat skänkta av Fredriksuniversitetet i Kristiania, mineral och krustaceer från Vetenskapsakademien samt ett antal snäckor och musslor insamlade under fregatten Eugénies resa runt jorden. Dessa senare hade överlämnats av läroverkets inspektor, de naturhistoriska samlingarnas nitiska gynnare, prosten Gustaf Wilhelm Gumælius.

Det var också genom dennes tillskyndan, som rikets ständer 1861 anslog 70000 rdr rmt till en ny byggnad, i vilken bland annat naturaliesamlingarna skulle beredas plats. Redan 1864 kunde den av stadsarkitekt Winblad ritade byggnaden tagas i bruk. I denna hade inretts lokaler för kemi och fysik, en ritsal samt i övre våningen tre rum för biblioteket. Men det största utrymmet, 138,7 m², mer än en tredjedel av denna våning, upptogs av en mycket stor sal med ett galleri, vilande på fyra pelare, som gick runt hela rummet. Det var försett med en balustrad ”smakfull och ändamålsenligt utformad”

⁴ Gumælius, a.a., s. 29.

efter en modell, som professor Sven Lovén vid Riksmuseum överlämnat, ty här skulle inredas ett museum för de naturhistoriska samlingarna.

Enligt en av adjunkten Sädbom upprättad ”Förteckning på de naturalster, som för närvarande finnas i Karolinska läroverkets museum”⁵ bestod samlingen 1864 av 37 uppstoppade däggdjur jämte 5 skelett och 16 kranier, 181 skandinaviska och 60 utländska fåglar, 16 skandinaviska och 8 exotiska amfibier samt 75 skandinaviska fiskar, dels stoppade dels spritlagda. Alla de stoppade djuren var försedda med etiketter med givarens namn och fynddata antecknade.

Däggdjuren samt de flesta fåglarna var uppställda i nedre avdelningen, till vilken man låtit förfärdiga stora, från golv till galleri gående vitmålade glasskåp. De stora djuren hade sin plats fritt mitt på golvet. Till skelettsamlingen, som ännu var i sin början, hade på vinden avsatts ett mindre rum. I skåpen på galleriet var mollusk- och insektsamlingarna, liksom de botaniska samt en del av de paleontologiska samlingarna uppställda. Över dessa hade lektor Hartman i samma årsredogörelse gjort en summarisk förteckning, som uppgav beståndet av insekter till 1700 svenska arter, varav c:a 1000 var skalbaggar, 300 fjärilar, medan resten tillhörde övriga ordningar. Av mollusker fanns nära 400 till arten bestämda och ett hälften så stort antal obestämda, samtliga utländska. De svenska molluskerna utgjorde c:a 140 arter. Lektor Hartman hade särskilt intresserat sig för Närkes mollusker och i årsredogörelsen 1864 hade han ett arbete över dessa med titeln ”Spridda bidrag till Nerikes naturalhistoria”.

Läroverkets växtsamling bestod dels av ett herbarium med Örebro läns högre växter, där de i 1852 års upplaga av ”Nerikes Flora” upptagna 759 arterna endast saknades 44 arter. Detta herbarium hade huvudsakligen insamlats av elever vid läroverket. Dessutom fanns ett allmänt skandinaviskt herbarium på 1300 arter fanerogamer och ormbunkar samt sex fasciklar med 180 arter av Stenhammars exsiccatverk över Sveriges lavar. De utländska växterna bestod av ett Herbarium normale, utgivet av Bischof und Schlechtental på 504 arter samt 500 brasilianska växter insamlade av J. F. Widgren och överlämnade av Vetenskapsakademien.

⁵ Årsred. 1863/64.

Av petrifikat och mineral fanns en betydande samling dels från Närke dels från formationer i övriga Sverige. Huvudparten av de geologiska samlingarna var utställda i ett rum bredvid museisalen.

I ovanstående summariska uppräknin g döljes många intressanta gåvor. Sålunda erhö lls 1862—63 flera hjortdjursskinn till uppstoppning och från Otto Torells Spetsbergsexpedition hade bl.a. ett isbjörnsskinn, ett valrosskranium samt två kranier av narval överlämnats. Av konstnären Georg von Rosen fick museet mer än 300 fågelägg av ett 70-tal arter och av J. E. Zetterstedt en samling sällsyntare svenska land- och saltvattensnäckor.

Brokigheten i samlingarna var kanske en av orsakerna till, att skolans inspektor G. W. Gumælius kände sig manad att framlägga en slags programförklaring, hur samlingarna i framtiden skulle utformas. I "Inbjudningsskrift till den högtid, som Karolinska högre elementarläroverket i Örebro firar med anledning af det nu fullbordade ordnandet af dess lärohus och samlingar" och som utsändes 1864, anser han, att önskemålet är att åstadkomma "en i möjligaste mån fullständig och rikhaltig samling av allt vad Närke, eller rättare Örebro län i detta avseende frambringar. Därnäst, så vitt ske kan, en fullständig samling av de naturföremål, vilka förekomma på hela Skandinaviska halvön, i de omgivande vattnen, även som av de, vilka hava sitt hem i norra polarhavet och tillhörande länder. Vad däremot de Faunas och Floras alster angår, vilka tillhöra främmande länder, således dem, vilka man kallar exotiska, så är ingalunda meningen att alldeles utesluta dem. Men då ett litet museum med ringa tillgångar, utrymme och personal aldrig kan syfta ens till den ringaste grad av relativ fullständighet i avseende på dessa otaliga föremål, så har man ansett denna del av samlingen böra inskränkas huvudsakligen till sådana föremål, som kunna anses såsom typer av familjer och släkten samt således behövas dels för undervisningen, dels för att bereda någon översikt över dessa omätliga fält."⁶

Ären efter museets invigning förde med sig ett rikt tillflöde av material från trakten, varför C. R. Sundström i "Bidrag till kännedomen af Örebro läns vertebratfauna", som publicerades 1868, skriver, att visserligen är djurens utbredning och förekomst ännu föga utredda, men "efter ombildandet, kanske rättare sagt nyskapandet

⁶ Årsred. 1863/64 s. XIII f.

av Örebro elementarläroverks museum, vilket under det sista decenniet med varmt och alltjämt stigande intresse omhuldats av den kringliggande nejdens innevånare"⁷ kan man draga säkrare slutsatser än tidigare.

För att få framför allt fågelsamlingen så komplett som möjligt hade läroverket under ett par år legat i underhandling med ägaren till den stora Löwenhjelm ska naturaliesamlingen på Klockhammar. Hösten 1868 lyckades man också att för 1500 rdr förvärva den, varigenom, som det står i årsredogörelsen 1868—69, "härvarande naturhistoriska museum vann en fullständighet, som torde mäta sig med om ej överträffa vilken som helst av de vid vårt lands läroverk befintliga samlingar i samma väg. Så uppsteg däggdjursklassen, som förut utgjorde 37 arter skandinaviska och polarhavsdjur, till c:a 50, varibland må nämnas bäver samt 5 arter av släktet Lemmus från Lappland, varförutan av utländska djurarter näbbmöss, råttor, ekorrar, flygekorre, jordekorre, murmeldjur och hare från Nordamerika. Fågelsamlingen, som förut utgjorde 192 svenska, ökades likaledes med 42 sällsyntare arter, varibland sylvior, vadare och flera simfåglar, så att, med antagande av professor Sundevalls beräkning, här nu endast skulle fattas 4 arter, nämligen *Emberiza rustica*, *Sylvia palustris*, *Circus pallidus* och *Lestris cephus*. Av tillfälligtvis förekommande fågelarter, vilka ännu ej torde få anses såsom fullt inhemska, finnas därjämte 18, så att hela svenska samlingen nu utgör 252 arter eller varieteter i 722 exemplar, således ett rikligt förråd av dubletter, särskilt lappska fåglar. Samlingen av fågelarter från andra europeiska länder bestiger sig till 22 (i 25 ex.) samt från andra världsdelar till 229, därav från Afrika och Brasilien 79 (i 83 ex.) och från Nordamerika (Wisconsin) 150 (i 522 ex.), dessa sistnämnda i synnerhet särdeles vackra, dels uppstoppade dels konserverade. Samlingen av kräldjur och groddjur var nästan fullständig förut. Fisksamlingen utgöres av över 80 arter skandinaviska dels uppstoppade, men det större antalet i sprit inlagda, samt flera arter från andra länder."

I årsredogörelsen påpekas, att det på grund av den stora mängden dubletter finns tillfälle för andra skolor att mot skälig ersättning komplettera sina samlingar, eller om så behövs bygga upp helt nya. Flera skolor begagnade sig också av erbjudandet och erhö ll genom

⁷ Årsred. 1867/68.

byte med andra preparat sin del av överskottet.⁸ Dock avhände man sig — om av en slump eller med full vetskap — icke de tre exemplar av den numera utrotade vandringsduvan, som utgör museets stolthet.

En 1840 daterad förteckning "Museum Löwenhielm" upptar 875 fåglar från 1838 till 1851, under vilket sistnämnda år C. G. Löwenhielm genom byte med professor W. Lilljeborg erhöll några tillskott. Även bytesförbindelser med många andra av tidens samlare är antecknade. Bland de erhållna fåglarna kan nämnas en Stellers dykand (= alförrädare) från Utö år 1840.

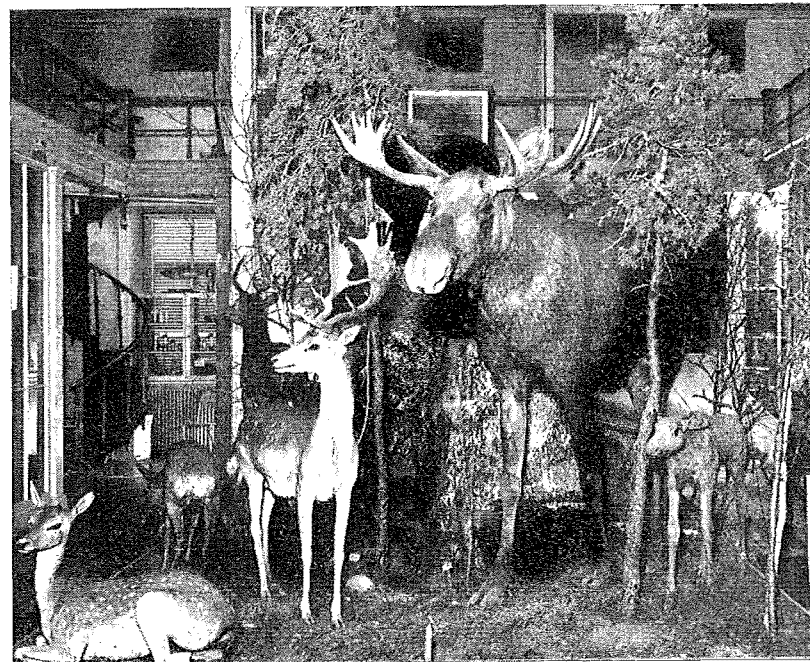
Trots de stora utgifterna i samband med inköpet av den Löwenhjelmiska samlingen hade läroverket råd att använda 820 rdr till inköp från Paris av en "Homme clastique", d.v.s. en människofigur i kroppsstorlek. Den väckte stor beundran på grund av det förnämliga utförandet, men samtidigt uppstod problemet, hur man med gällande kursplan skulle få utrymme för någon undervisning av människoanatomin, vilket ifrågavarande papiermachéfigur avsåg att illustrera. Problemet löstes genom att kursplanen beskars på de lägre djurformerna för att för första gången låta människan bli föremål för skolundervisning.

De zoologiska samlingarna hade således blivit väl tillgodosedda. Nu följde också en period, då antalet gåvor minskade och samtidigt uppstod en viss ovillighet hos kollegiet att anslå nya medel till inköp.

År 1880 erhöll adjunkt K. A. Sädbom efter en fyrtioårig tjänst avsked och lämnade då museet "hans älsklingsbarn, hans stolthet, den helgedom, där han ej tålde något intrång, det rike inom vilket han enväldigt härskade" som hans kollega K. Fr. Karlsson skriver i sitt stora arbete "Blad ur Örebro skolas historia" (1871—1900), där annars praktiskt taget ingenting berättas om skolans stora naturhistoriska samlingar. Dessa ökades dock genom att efter Sädboms död 1887 dennes samlingar av ägg och försteningar förvärvades av sterbhuset.

Sedan Ernst Adlerz år 1884 blivit lektor i naturalhistoria fick samlingen ånyo en starkt intresserad föreståndare, som med stor generositet berikade museet på alla områden. Det skulle föra för långt att uppräknat hans gåvor, men som exempel kan nämnas hans stora mossherbarium på c:a 2900 ark, en monterad jaguar, många högnor-

⁸ T. ex. köpte Nora 1871 icke mindre än 130 fågelarter från Örebro.

Del av mittgruppen i Karolinska läroverkets i Örebro museum (Foto K. Borg)

diska fåglar. Dessutom skänkte han för att skydda mittgruppen under den stora besökstillströmningen i samband med firandet av 200-årsjubileet av Linnés födelse ett stängsel runt denna. Detta år ökades samlingen med en byst av Linné och en älgdjur, skänkt av R. Montgomery-Cederhielm.

När biblioteket 1907 fått nya lokaler, övertogs ett av dess rum av biologin till förvaringsrum, men för hela den naturvetenskapliga undervisningen var en utökning av lokalerna i hög grad av behovet påkallad. Sådan vanns genom tillbyggnaden av en absid på vardera gaveln, varvid den biologiska institutionen fick ökat utrymme i det att museet tilldelades ytterligare 60 m² i ena absiden medan motsvarande utrymme i andra absiden blev biologisk lärosal.

Det ökade utrymmet möjliggjorde dels en omplacering av samlingarna dels att det kunde beredas plats för de många nyförvärv,

som de närmast följande åren bragte. Här kan nämnas ett lodjur med tjäder som byte, ett lejon, en ren, samt biologiska grupper av dovhjort och rådjur, allt inköpt från Kolthoffs naturaliemagasin. Även ett strutspar förvärvades under denna tid.

Lektor Adlerz bidrog förutom med det tidigare nämnda såväl med botaniskt som zoologiskt material t.ex. med en myskoxe, med fiskar och ett stort antal insekter. Med aldrig svikande intresse ägnade Adlerz sig åt samlingarna och då han 1918 avled, hade han i sitt testamente anslagit 5000 kronor att användas till inköp för zoologiska museet. För dessa medel köptes från Tyskland bland annat en myrslok, en tvättbjörn m.m.

Under hans efterträdares, J. E. Ljungqvists tid, skedde betydande förändringar. Våren 1923 kallades konservator Gunnar Sandberg från Stockholm för att rengöra och renovera samlingarna. I samband därmed skedde förändringar i monstrarna, hyllor togs bort för att skaffa friare insyn, andra sattes dit för att erhålla en mera systematisk uppställning. På stolparna i monstrarna upphängdes fotografier, visande djuren i deras naturliga miljö. Den stora mittgruppen byggdes om och fick en mera enhetlig nordisk prägel. Spritpreparaten sågs över och de stoppade fiskarna omfernissades. De senare placerades på hyllor på galleriet, dekorativt omramade av horn och kranier.

I det mindre rummet målade konservator Sandberg en fondmålning, mot vilken strutsparet ställdes och för att göra det så illusoriskt som möjligt, anskaffades ett parti bränd alun, som skulle föreställa tropisk laterit. Även beträffande växtsamlingen, ägde, som framgår nedan, stora förändringar rum.

Utvecklingen av de naturhistoriska ämnena och de krav 1927 års skolororganisation ställde på undervisningen framför allt genom införandet av obligatoriska laborationsövningar krävde nya och större lokaler. Genom en om- och tillbyggnad fick Karolinska läroverket 1937 större delen av sina behov tillfredsställda. På den naturvetenskapliga institutionsbyggnaden revs de 1908 tillbyggda absiderna och ersattes mot öster genom att en ny flygel i tre våningar tillbyggdes. Denna anslutning till nybyggnaden gav museet ökat utrymme, därigenom att den s.k. lilla eller nya salen förstörades, blev symmetrisk med en golvyta av 84,5 m² mot tidigare 60 m².

Under ombyggnadstiden hade samlingarna varit magasinerade. När de på nytt insattes i de genom reparation och nymålning upp-

snyggade monstrarna, skedde en betydande omplacering. Om detta skriver lektor Ljungqvist i redogörelsen 1937: "Till den förutvarande stora mittgruppen i större salen lägges ett fjällparti, varigenom rummet får en mera homogen, nordisk prägel. I fortsättningen in i det andra rummet är under anläggning utmed södra väggen ett strand- och skogsparti med fåglar och fågelbon. I anslutning till motsatta väggen i samma sal har sammanförts av tillgängligt material, förut spritt på olika ställen, en tropisk grupp med miljöarrangemang.

Den förra året förvärvade stora insektsamlingen uppsattes monterad i nio vitriner på ett 4,5 m brett väggstycke. Där exponeras även läroverkets förut lagrade fågeläggsamling.

Om möjligt skall även den rikhaltiga skalsamlingen av snäckor och musslor, även den lagrad, uppmonteras utmed ett av räckena till galleriet i stora salen. Monstrarna äro överallt de gamla även i det nya rummet."

När Naturvetenskapliga Föreningen Hedera 1938 firade sitt 60-årsjubileum med att giva ut ett nummer av "Murgrönan", skrev Gunnar Olsson (Otterlind) en artikel om "Karolinska läroverkets zoologiska museum", vari han ger en översikt över dess dåtida bestånd. Det innehöll vid tillfället 290 skandinaviska fågelarter i 780 exemplar, 52 arter nordiska däggdjur i 130 exemplar, 16 arter grod- och kräldjur samt 100 nordiska fiskarter. Därtill kom en stor äggsamling. Av utländska djur fanns c:a 40 däggdjur och omkring 200 fågelarter huvudsakligen nordamerikanska, däribland de tre vandringsduvorna, samt en nyinköpt insektsamling på c:a 1000 nummer.

I stort sett har inga större förändringar ägt rum under senare år. En ometikettering av fåglarna samt inköp av några nya vitriner 1953 har endast obetydligt rubbat den törnrosasömn, i vilken samlingarna befunnit sig under de senaste decennierna.

Hitintills har mest den zoologiska avdelningen av samlingarna behandlats. Men Örebro läroverk har därtill mycket betydande både botaniska och geologiska samlingar. Dessa har i stort sett följt samma utveckling som de först nämnda, men eftersom de för allmänheten icke varit lika attraktiva, har deras betydelse icke beaktats i samma grad.

Som tidigare framgått torde de första botaniska samlingarna anlagts av J. D. Gellerstedt, som också var författare till "Nerikes Flora". Av denna inköpte ovannämnde C. G. Broms 300 exemplar

att utdelas till medellösa elever. Utgivandet av denna flora bidrog i hög grad till tillkomsten av herbariet med Örebro läns högre växter.

Förutom de växtsamlingar, som tidigare omtalats och som uppräknas i 1864 års förteckning, tillkom under lektor Hartmans tid många andra. Den tidigare så ofta och på många sätt manifesterade känslan för museets betydelse, fick kollegiet 1870 att tillstyrka ett erbjudande av lavspecialisten adjunkten P. J. Hellbom, att anskaffa en fullständig samling av de skandinaviska lavarna. Trots att kollegiet mer än väl insåg, att en sådan samling icke kunde vara till direkt nytta för undervisningen, ansågs det likväl, att den skulle ge ökad betydelse åt museet, som därigenom skulle bli något alldeles unikt i sitt slag bland rikets läroverk.⁹ Det dröjde till 1877 innan "ett antal vänner till och lärare vid läroverket" förvärvade samlingen, som 1903 kompletterades, då genom frivilliga bidrag P. J. Hellboms efterlämnade lavsamling på 700 arter, av vilka många uppgavs vara sällsynta och en del t.o.m. för vetenskapen nya, förvärvades.

Större herbarier har tillförts samlingarna genom kommissionslantmätare E. Öman, som skänkte ett mycket stort herbarium av skandinaviska, sydeuropeiska och algeriska växter samt ett, som tillhört den i Alger avlidne T. Björkman.

En del av detta material var uppklistrat på ett papper, vars format icke var det gängse, varför herbarierna omkring 1890 undergick en genomgripande renovering och sanering. Växterna sattes på nya papper, varvid ett ganska stort antal dåliga eller av insekter angripna kasserades. För att ersätta dessa beslöt kollegiet att årligen anslå medel till nyförvärv. Sålunda förvärvades C. J. Lindebergs *Rubusexsiccat* samt från andra håll exemplar av de polymorfa släktena *Rubus*, *Rosa* och *Hieracium*. Dessutom inköptes K. N. R. Hambergs *kryptogamherbarium* och E. Bauers *Musci europæi exsiccati*, fasc. 2—16, samt många andra, vilka uppräknas nedan, men om vilkas förvärv inget framgår i mig tillgängliga handlingar. Växtsamlingens nuvarande tillstånd framgår av Status.

Även de geologiska samlingarna är mycket stora. Redan i den första uppsättningen omtalas petrifikat och mineral icke endast från Närke utan även från övriga Sverige. Ett stort tillskott erhöles, då greve H. S. Mörner, Stjernfors,, år 1866 skänkte 20 packlårar mine-

⁹ Årsred. 1869/70. s. 79.

ral och Jernkontoret samma år sände 150 stuffer jämte tryckt förteckning. Ett par år därefter överlämnade lektor C. Hartman sina i Sachsen, Österrike, Ungern, Tyskland och Frankrike gjorda insamlingar med bland annat 400 petrifikat.

De geologiska samlingarna utställdes, systematiskt ordnade och försedda med etiketter, i två stora fristående skåp i ett rum, som gränsade till museilokalen. 1890 flyttades dock mineralsamlingen till det tidigare fysikummet och dess vård övertogs av kemien.

Status 4—5.6.1969. I det större rummet, den ursprungliga museilokalen, finns den skandinaviska fågelsamlingen utställd i stora, ganska svåröverskådliga och ur arbetsynpunkt tämligen svårarbetade, vitmålade montrar, vilka går från golv till det galleri, som löper runt salen. Det är svårt att få en uppfattning om fågelbeståndets ålder eftersom vid den ovan omtalade ometiketteringen de äldre etiketterna antingen avlägsnats eller dolts av nya. De flesta fåglarna kommer dock från Museum Löwenhjelm d.v.s. är från förra hälften av 1800-talet.

Centrum i rummet upptages av ett öppet diorama med nordiska däggdjur såsom Närkes sista björn, skjuten i april 1860. Dessutom finns inom detta c:a 7 x 5 m stora utrymme följande djur utställda: lo, grävling, räv med ungar, järv, älgdjur och älgkalv, kronhjort, ren, hane och hona av dovhjort och rådjur, isbjörn, myskoxe, fjällemoar, kungsörn och tjädertupp.

På galleriet finns montrar med nordamerikanska fåglar, bl.a. tre ex. av vandringsduvan, samt utomskandinaviska och exotiska fåglar. Där finns också glasburkar med fisk och evertebrater samt en mindre skelettsamling med bland annat kranium av narval. Uppstoppade sälar och fiskar är utställda här. Små montrar fästa på balustraden innehåller mollusker. En "Katalog över Karolinska läroverkets i Örebro mollusksamling",¹⁰ som upprättades av N. Odhner 1940 upptar samtliga molluskskal dels dessa utställda dels en på vinden förvarad samling, men den utgör endast en namnlista utan uppgifter.

I gången mellan de båda museisalarna har placerats den gipsbyst, som skänktes av bokhandlare A. P. Brydolf i samband med Linnéfirandet, samt ett porträtt av museets grundare, adjunkten Sädbom.

I det mindre rummet finns två stora fristående montrar med

¹⁰ Förvaras i museet.

mindre däggdjur såsom fyrtåig myrslok, flodiller m.m. samt monterade kräldjur. I en sexkantig monter är uppställd den s.k. *Homme clastique* från 1868. Förutom montrarna finns ett diorama föreställande en savann med lejonhane, leopard, hyena, ett strutspar samt en krokodil. På väggen bakom dioramat hänger ett huvud av en ung indisk elefant, monterat av en skolelev, ett flodhästkranium samt några hornuppsatser av antiloper.

Vid den motsatta väggen är också ett fristående diorama kallat "sjöstrandens och skogens djur", där råbock, bäver, vattensork och ett 20-tal fåglar är uppställda. Båda dioramerna har tillkommit efter ombyggnaden 1937 och har till tillskyndare lektor Ljungqvist.

I låga montrar längs väggarna finns en systematisk ordnad insektsamling utan data samt en samling praktfjärilar från Kongo, insamlade 1896—98 av överstelöjtnant Fredrik von Friesendorff. I andra montrar är en äggsamling med i många fall fullständiga uppgifter samt en monter med en mindre samling av vanligare mineral och fossil. Av de senare märkes fossil från Sveriges kambro-silur och en del tyska från bl.a. Solnhofen samt ett tiotal preparat från den tertiära Hipparionfaunan bl.a. en tand av *Chiloterium andersoni* insamlad av J. Gunnar Andersson och skänkt till museet av C. Wiman, Uppsala.

Växterna förvaras i ett herbarium på tredje våningen, inrett 1967 på ett föredömligt sätt. De är i ordningställda och förtecknade av adjunkt Rudolf Thunblad. Det stora fanerogamherbariet omfattar c:a 12000 ark. Vissa släkten är starkt representerade såsom *Rubus*, *Rosa* och *Hieracium*.

År 1933 erhöles som gåva av sterbhuset efter landshövding Johan Widén, Östersund, 40 fasciklar växter jämte tillhörande skåp. Ett Närkeherbarium, huvudsakligen uppbyggt av Anton Jansson insamlingar har urskiljts, liksom det s.k. Kirkegaards studieherbarium.

Av lägre växter finns dels P. J. Hellboms lavherbarium, mest från Närke, dels en samling lavar och mossor samlade av E. Adlerz m.fl. samt C. A. Tärnlunds mossherbarium från 1930-talet. Vidare finns Stenhammar: *Lichenes sueciæ exsic. ed. altera*, 6 fasc., V. F. Brotherus: *Bryotheca Fennica*, 3 fasc. 1—300, Helsingfors 1910 samt T. Husnot: *Musci galliæ*, 2 fasc. och E. Bauer: *Musci europæi exsiccati*, fasc. 2—16, Prag 1905—11. Fasc. 1 saknas och har icke vid den nyligen företagna nyordningen påträffats.

I ett vindsutrymme finns förutom en del mollusker ett skåp med insekter, varav en del kinesiska. Denna samling torde härröra från tidigt 1800-tal, men inga dateringar förekommer.

På vinden finns också ett mindre antal lådor med fossil, delvis försedda med etiketter, vilka dock i många fall är under flyttningen dislocerade.

Huvudparten av mineral och bergarter liksom fossilen förvaras i en källargång under ogynnsamma förhållanden. Där finns minst 55 lådor med samlingar från 1700- och 1800-talen. En stor del av stufverna är numrerade och försedda med etiketter, många ligger ännu inpackade orörda i Post- och inrikestidning från 1830-talet. Samlingen torde till stor del härröra från den tidigare omnämnda Mörnnerska donationen.

Gumaelius, O. J., *Bidrag till Örebro läroverks historia 1819—1830*. Örebro 1858.
Karlsson, K. F., *Blad ur Örebro skolas historia*. Örebro 1871, 72, 75 och 1900.
Årsredogörelserna 1858—1961.

Östersund, Vargentinskolan

År 1847 inrättades i Östersund ett elementarläroverk i princip överensstämmande med Nya Elementarskolan i Stockholm. Tidigare hade all undervisning skett i en trivialskola förlagd till Frösön,¹ men 1845 dekreterades av konsistorium i Härnösand "det skulle Frösö Lärdomsskola till Östersunds Stad förflyttas, så snart Hernösands Stifts Byggnadskassas tillgångar medgåfve uppbyggandet af ett nytt Lärohus i nämnde stad".²

Stiftets byggnadskassa tillät ganska snart byggnadsplanernas förverkligande och redan 1849 blev ett nytt skolhus färdigt. Då fanns ännu inga naturaliesamlingar och möjlighet att få sådana tycks ha varit obetydliga förrän professor Johan Bredman enligt testamente 1855 skänkte 2500 rdr rmt varav en del enligt stipuleringen skulle användas till inköp av naturalier.³

¹ Hasselberg, G., *Frösö trivialskola, Östersund 1935*. Skolan hade invigts 1674. SOU 1924:7 s. 380.

² Hammargren, L., *Till den första årsexamen, som kommer att hållas etc. Östersund 1848* s. 7.

³ *Årsredog.* 1858/59.

I årsredogörelsen 1860 meddelar rektor kort och gott att "någon samling av naturalier äger läroverket icke med undantag av ett par herbarier". Först tre år senare börjar samlingarna komma. Då överlämnar Riksmuseum 4 smådäggdjur, 13 svenska och 18 utländska fåglar, 21 spritlagda och 3 torkade fiskar, en sköldpadda. För att ge dessa ett lämpligt förvaringsrum hämtades från skolbiblioteket på Frösön två skåp. Trots att en av skiljaktigheterna mellan trivialskolans och elementarläroverkens kurser var, att det huvudsakligen var i den senare skolformen, som det undervisades i naturalhistoria, fanns en mindre samling fåglar i trivialskolan på Frösön som fick medfölja skåpen till Östersund. De väckte ett intresse och från olika håll skänktes till läroverket fåglar, vilka konserverades av veterinärläkare J. Andersson.⁴ Till den första skörden hörde bland andra slaguggla, berguv, duv- och sparvhök, trana, tjäder m. m.

Annu levde kvar i folks medvetande det gamla intresset för allt som var kuriöst och 1865 skänkte provinsialläkare Strandberg en större samling monstrositeter och kuriosa ur växt- och djurvärlden.

Med hjälp av medel från den Bredmanska fonden inköptes ett par nya skåp och dessutom anskaffades stoppade fåglar samt ett fallskelett. Av gåvor kan nämnas 150 stuffer med tryckt katalog från Bruks societeten samt en rackelhane.

Samlingarna flyttades 1870 från den trånga lokal, i vilken de dittills förvarats, till en sal på 72 m² i skolans övre våning. Här blev det också möjligt att utställa den samling jämtländska fjärilar, som lektor P. Olsson donerat liksom de skal av utländska mollusker, som olika givare lämnade.

Läroverkets samling innehöll 1880 10 uppstoppade och 7 spritlagda däggdjur, 152 stoppade fåglar och 2 skinn, 4 torkade och 25 spritlagda fiskar, 16 burkar kräl- och groddjur, diverse skelettdelar och kranier, 170 arter mollusker, 2 lådor insekter, 7 glas med lägre djur samt två herbarier jämte S. Åkermarks exsiccatsamling av Skandinavians alger. Av silurfossil och bergarter fanns en mindre samling samt dessutom den ovan omtalade samlingen av kuriosa.

I denna i och för sig ganska förträffliga sal fick samlingarna icke stanna. Redan 1881 blev det nödvändigt att skaffa ett nytt klassrum varför samlingarna hyrdes in i ett ledigt rum i ett barnhem. Där var

⁴ Årsredog. 1862/63.

dock endast en tredjedel av tidigare utrymme och sedan skåpen placerats, fanns knappast något utrymme att röra sig på. Att under sådana förhållanden inga större ansatser att öka samlingarna gjordes, är förståeligt. I årsredogörelserna omtalas icke heller mycket annat än gåvan av ett jordfunnet älghorn, varför 1890 års redogörelse endast visar ett högst obetydligt tillskott.

När ett nytt läroverkshus 1897 blev färdigt, hade icke något museitrymme avsatts. Samlingarna fick i stället flytta tillbaka till sin gamla lokal i det nu friblivna f.d. läroverkshuset. Under det därpå följande decenniet kom en del intressanta föremål. Ett sådant var ett björnkranium funnet i sand djupt under gamla Ragundasjöns botten, ett annat en bete och en tand av Mastodon från Cape Nome i Alaska, där det påträffats 20 fot under markytan, även en stor samling fågelägg, skänkta av löjtnant H. Stålhane, samt inköpta fåglar och däggdjur ökade samlingarna. Då läroverket 1910 fick ett par flygelbyggnader, erhöll museet i den ena av dessa icke mindre än 120 m².

Men fröjden blev kort, ty redan 1921 tvingades man att på grund av klassrumsbrist placera samlingarna i en oeldad lokal på vinden, där temperaturen vissa tider kunde gå ned till 30° under fryspunkten. Att det icke var någon önskvärd förvaringsplats för våtpreparaten eller övriga samlingar är förståeligt. På vinden placerades — så vitt det går att utläsa ur redogörelserna — också dels det av adjunkt P. W. Strandmarks sterbhus inköpta herbariet på 2000 arter och dels den av fördelningsläkare E. Warodell 1922 skänkta till över 10000 ark beräknade stora växtsamlingen, "resultatet av ett helt livs intresserade och sakkunniga samlargärning. Samlingen innehåller både svenska och utländska växter med tyngdpunkten på svenska fanerogamer. De olika växterna är representerade med exemplar från olika växtorter och utvecklingsstadier med Norrlandsfloran synnerligen väl företrädd. Samlingen är väl konserverad och omsorgsfullt katalogiserad. Förvaringsskåp medföljer."⁵ Genom inköp av ett herbarium från Lund med framför allt sydsveriges flora, ansåg rektor att läroverket var väl utrustat med material för den botaniska undervisningen. Ett par år efter den Warodellska donationen erhöll läroverket ytterligare ett herbarium, skänkt av adjunkt K. Ljungstedt.

⁵ Årsredog. 1921/22.

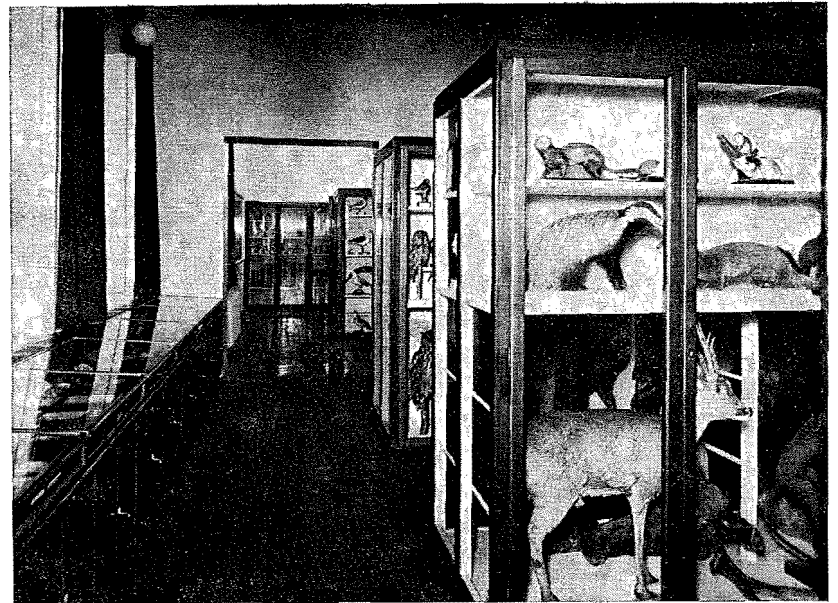
Alltjämt förvarades samlingarna på vinden och dit lades också ett skelett av sillval, *Balaenoptera physalis*, som intendenten Alarik Behm erhållit i Trondhjem. Så småningom insåg vederbörande, att vinden icke var den lämpliga förvaringsplatsen för ömtåliga naturallier och beredde år 1932 plats för herberierna i provisoriska lokaler i Jämtlands läns biblioteksbyggnad.

De följande åren var rika på förvärv. Genom intendent Alarik Behm erhöles kranier av isbjörn, brun björn, ökenlo, leopard, fyrhornat får etc. och från skilda håll inköptes en del utländska däggdjur såsom näsbjörn, sjuovare, amerikanskt trädpiggsvin, pungråtta med ungar etc.

1935 flyttades samlingarna liksom hela biologiundervisningen för en kortare tid till lokaler i gamla seminariet. Under tiden ombyggdes läroverket och i en av flyglarnas bottenvåning erhöles utrymme för samlingarna i två salar och en korridor. Hur det såg ut framgår av biologilärarens redogörelse. I korridoren för samlingar finns längs södra väggen skåp i tre avdelningar, varav två är försedda med trädörrar och avsedda för skolans herbarier, bl.a. det stora Warodellska, ett försett med glasdörrar för osteologiska samlingarna. Den ena museisalen har två fristående montrar och längs tre väggar skåp. På ena väggen är tio insektlådor uppmonterade i ramar. I den andra museisalen finns också två fristående montrar och längs väggarna skåp. Längs fönsterväggen är en lång monter med glaslock, undertill försedd med skåp innehållande 28 insektlådor med glas, för övrigt lådor. Museisalarna åt söder ha försetts med mattslipat glas och är skyddade av mörka gardiner.

Till att fylla dessa nya stora utrymmen skänkte Jämtlands läns sparbank ganska stora belopp och för dessa pengar förvärvades många fåglar och några få däggdjur såsom varg, järv, bälta och en del smågnagare. Dessutom inköptes ett antal afrikanska antilophorn. Även genom gåvor, t.ex. en härfågel från Mörsil 1934, evetebrater från Bohuslän, ett myskoxkranium, en björnsax etc. ökades beståndet. Riksmuseum bidrog genom att professor Rendahl lämnade ett dussin svenska fåglar från 1830—40-talen och professor Lundblad ett hundratal tropiska insekter. Några år senare kom genom professor Odhner 130 arter mollusker.

När en ny lärosal skulle beredas plats 1952, fick museet än en gång vika och flyttades ned i källaren i utrymmen belägna under den

Interiörbild från Wargentinskolans biologiska samlingar

nuvarande biologiska institutionen och ursprungligen avsedda till skyddsrum.

Status 24.1.1970. Av samlingarna är en del utställda i sju montrar utanför biologiska institutionen i en sidoavdelning av stora hallen. Här har exponerats för grundskolans undervisning aktuella preparat av smärre däggdjur och fåglar, en skelett- och kraniesamling och en del evertebrater bland annat en stor hummer från Trondhjemsfjorden. I ett par av de nära intill liggande klassrummen är utställda horn av afrikansk buffel, springbock, impala, vattenbock, kudu etc. samt dovhjort- och älgkronor.

Resten av samlingarna finns i fem rum i källaren. I det större av rummen finns fyra dubbelmontrar med 25 däggdjur: varg, lo, järv, rödräv, fjällräv, näsbjörn, säl, långsvansad bälta, råbock, flera gnagare såsom hasselmus, sjuovare, amerikanskt piggsvin, opussum med ungar samt ca 270 fåglar, de flesta från Kolthoffs eller Kihléns atelier. Av det äldre fågelbeståndet kan i varje fall åtta exemplar hänföras till Riksmusei donationer, då på några exemplar originaletiket-

terna finns kvar med nummer: Av. Exot. 8173, 6316, Hedenborg 1837 nr. 3506, Hedenborg 1837—38, med reservation för numren, som i rådande belysning var svårlästa. Av övriga exotiska fåglar märkes två paradisfåglar, *Seleucides nigricans*, samt en kungspingvin.

I många fall finns vid de svenska fåglarna artens bo med ägg, inneslutna i tätslutande glasburar. I en korridor är utställda dels ett antal kranier dels i glaslocksförsedda montrar en söndrig och illa hållen äggsamling utan fynddata. I samma korridor finns också utställt en exotisk mollusksamling och några koraller utan uppgifter. Vid sidan av dessa en fossilsamling, där en mammuttand, påträffad i ett grustag i Pilgrimstad 1944, håller på att söndervittra. Några spår av de tidigare omtalade fynden från Alaska påträffades icke.

Av lägre vertebrater finns de inhemska kräl- och groddjuren samt en olm, av fiskar 21 spritlagda och 8 illa uppstoppade exemplar från år 1918. Evertebraterna är företrädade av en samling våtpreparerade, bra monterade kräftdjur och tunikater, medan insektsamlingen endast består av 10 lådor på en vägg uppsatta ekologiska grupper samt ett liter fåtal exotiska fjärilar och skalbaggar.

Den stora växtsamlingen är förvarad i sex skåp, vilka samtliga står under en värmeslinga, varför temperaturen är optimal för alla slags skadedjur. Den är annars väl hållen och förtjänar komma till ett centralmuseum.

Katalog: Östersunds allm. läroverks naturaliesamling 1919. 26 sid. folio, häftad.

Årsredogörelserna 1848—1961.

IX. Några seminariers och lärarhögskolors naturhistoriska samlingar

De naturhistoriska samlingarnas tillkomst och utveckling följer vid dessa läroanstalter i stort sett en enhetlig linje och de kan därför behandlas som en grupp.

Seminarierna tillkom i enlighet med 1842 års folkskolestadga, vilken föreskrev, att det i varje stiftsstad skulle inrättas en utbildningsanstalt för lärare för folkskolor.

De nygrundade seminarierna fick under de första decennierna nöja sig med provisoriska lokaler, ofta en hyreslägenhet eller något outnyttjat utrymme i en skollokal. Först på 1870-talet erhöll de egna byggnader. Vid denna tid utgjordes undervisningen endast av en utvidgad och något fördjupad folkskolekurs, där undervisningen i naturkunnighet var obetydlig och åskådningsmaterialet obefintligt. I de nybyggda seminarierna inreddes ej heller några lokaler för naturkunnighetsämnet. Först under 1890-talet skedde en förändring. Då överlämnades från eklelesiastikdepartementet till respektive seminarier en naturaliesamling bestående av 85 stuffer mineral och bergarter samt — utvalda efter lärobokens typdjur — 3 uppstoppade däggdjur, 8 fåglar och 2 fiskar samt ett par år senare en mindre insektsamling.

Med det tilltagande intresset för naturkunskap blev bristen på undervisningsmaterial allt mer framträdande och i en del årsredogörelser från 1900-talets första decennier klagas det flerstädes däröver. Sålunda skriver rektor K. A. Westling vid seminariet i Göteborg år 1908: "Seminarierna äger icke något som helst lärorum för undervisning i de naturvetenskapliga ämnena och naturligtvis ej heller någon lokal för samlingar eller laborationer, ett faktum, som av både lärare och elever kännes som ett nödtillstånd."

En förändring ägde rum med den nya seminariestadga, som trädde i kraft 1914. Den medförde nya och vidgade kurser samt föreskrev laborationer och gav ökad plats åt elevernas självverksamhet. Denna senare tog sig ofta uttryck i en önskan att arbeta inom det naturhistoriska ämnesområdet.

Den uppenbara brist på undervisningsmaterial, som förelåg, uppmärksammades så småningom av myndigheterna och ånyo erhöles från ecklesiastikdepartementet förutom sex husdjurskranier och ett mindre antal insekter även några uppstoppade djur utvalda med hänsyn till typdjuren i läroboken. Dessutom erhöles ett anslag till inköp av ytterligare material och i de nybyggda seminarierna inreddes ett eller flera rum för de samlingar, som nu började uppbyggas.

Här nedan följer en sammanställning av det biologiska materialet vid de f.d. seminarier, som jag besökt:

Göteborg. Samlingen började omkring 1910 med ett herbarium, nio smådäggdjur och ett antal molluskskal. Dessutom inköptes från Göteborgs museum en liten samling svenska fåglar och fiskar. Från annat håll förvärvades några skelett, en del spritkonserverade verte- och evertebrater och en insektsamling. Till undervisningsmaterialets utökande bidrog flera elever genom att insamla och preparera djur från havsbandet. Den nuvarande ganska betydande samlingen med bland annat en del skelett av halvapor från Madagaskar är resultatet av lektor Kjell Ehnboms verksamhet. Bortåt 4000 ark växter från Bohuslän och Uppland är insamlade på 1880-talet av Matts Floderus och A. F. Liljeholm.

Haparanda. Fem däggdjur, ett sextiotal fåglar, några få skelett, enstaka fågelägg och molluskskal, alla utan uppgifter, samt c:a 200 stuffer från Riksmuseums mineralogiska avdelning, utgör hela samlingen.

Jönköping. Seminariet inrättades först 1947. De zoologiska samlingarna innehåller ett 15-tal vanligare däggdjur, ett 30-tal kranier samt omkring 150 fåglar, där de exemplar som köpts från Norstedt och Interdidact som vanligt saknar nödvändiga uppgifter.

Kalmar. Seminariet upprättades 1843 för manliga elever men ändrades 1866 till att bli ett rent kvinnligt. Elva år senare förlades det till egendomen Rostad dock utan att specialrum för den naturhistoriska undervisningen inrättades. Ett större anslag möjliggjorde år 1913 en utvidgning av lärosalarna och i en av dessa placerades de

fåtaliga preparat, vilka dessförinnan förvarats i ett skåp i lärarinne- rummet. För att råda bot på den praktiskt taget totala avsaknaden av åskådningsmaterial i biologi inköptes 1915 en råtta — märkligt nog det enda däggdjur, som anskaffades till detta kvinnliga seminarium — samt 27 fåglar. Ett par år därefter förvärvades ett kryptogamherbarium sammanställt av Hjalmar Möller. Ett herbarium med växter från Kalmartrakten, skänkt av lektor K. Kristoffersson, samt ett annat från lasarettsläkare Gustav Olofsson, Borgholm, utgör huvudparten av de botaniska samlingarna. Nu utställda föremål härrör från naturaliehandlare och saknar uppgifter. De är förvärvade med medel som 1963 ställts till förfogande av Kungl. Maj:t.

Luleå. Folkskoleseminariet upprättades 1907 men först 1912 omfattas inköp av några uppstoppade djur, några kranier och skelett samt samt en insektsamling. Adjunkterna K. N. Anderberg och E. G. A. Lindegren bidrog med sina herbarier. Under de följande decennierna var det dåligt med nyförvärv och då de biologiska samlingarna renoverades 1947 sanerades en del av det äldre materialet bort. Samlingen innehåller nu ett dussin smådäggdjur, en del våtpreparat av såväl verte- som evertebrater, c:a 150 fåglar, samtliga inköpta från naturaliehandlare, dessutom ett systematiskt herbarium med växter insamlade på 1860—1910-talen av länsläkare Karl Hedbom.

Umeå. Samlingarna är tillkomna efter 1926, då seminariet inrättades. Samtliga högre djur härrör från naturaliehandlare och förvaras i skåp ställda i seminariets korridorer.

Uppsala. I maj 1843 invigdes "Erkestiftets Seminarium för Folk-skollärare", vilket till en början endast disponerade ett rum i folkskolans byggnad. Först 1869 flyttade seminariet in i en byggnad i närheten av domkyrkan och förblev där tills det 1916 erhöles den nuvarande byggnaden i Enhagen. Bristen på undervisningsmaterial hade dittills varit anmärkningsvärd, men vid inflyttandet i de nya lokalerna erhöles ett rum för de samlingar, som nu anskaffades. Här uppställdes de skåp i två våningar, som inköptes från zoologiska institutionen, då denna lämnade Gustavianum. I dessa skåp — där den övre avdelningen endast var tillgänglig från en särskilt uppbyggd läktare — placerades de nära 300 svenska fåglar, som strax innan förvärvats från godsägare Adolf von Post och som denne haft uppställda på sin gård Äs i Julita socken i Södermanland. Från samme von Post

kom som en testamentarisk gåva en stor insektsamling, vilken dock senare deponerats på zoologiska institutionen. Av fängelsedirektör E. Orstadius inköptes 1934 en mikrolepidoptersamling, och av lektor K. V. Ossian Dahlgren, som 1921 tillträdde befattningen som institutionsföreståndare, erhöles fiskar och evertebrater, huvudsakligen från Bohuslän och i byte mot en kyckling med fyra ben erhöles från zoologiska institutionen en samling koraller. För den botaniska undervisningens behov inköptes av amanuens C. Alm ett herbarium med 1150 svenska växter.

Växjö. Seminariet började sin verksamhet 1837 men förde under flera decennier en ambulatorisk tillvaro i förhyrda lokaler tills det 1873 fick egen byggnad. Först 1911, då den nuvarande byggnaden togs i bruk, inrättades i en korridor ett 9,5 meter långt rum till de biologiska samlingarna.

Folkskoleseminariet lades ned 1938, varefter lokalerna övertogs av ett småskoleseminarium, men 1947 återupptog folkskoleseminariet ånyo sin verksamhet. Redan 1968 blev små- och folkskoleseminarierna sammanslagna till en lärarhögskola för mellanstadiet.

Den nuvarande samlingen är sammansatt av material från de båda seminarierna. Det är föga troligt att några naturalier fanns under 1800-talet, ty Växjö erhöles liksom övriga seminarier vid ecklesiastikdepartementets utdelning 1897 en räva, en ekorre, åtta fåglar, en abborre och en rödspätta samt en mindre insektsamling. Inga ytterligare tillskott omnämnes förrän 1904, då folkskoleinspektör J. A. Franzén skänkte ett herbarium och fördelningsintendenten A. Petersson donerade en mineralogisk-geologisk samling, som på mitten av 1800-talet hopbragts av docent C. W. Paykull och regementsläkare J. M. Lemchen.

År 1914 började seminariets elever anlägga den uppsättning av stamtvärsnitt av träd och trädartade buskar liksom delar av deras grenverk, vilka nu utgör ett betydande inslag i samlingarna. Överhuvud har en stor del av museets undervisningsmaterial hopbragts och preparerats av elever under institutionsföreståndarens ledning. Av evertebrater finns många goda preparat, däremot är mollusk- och även insektsamlingen obetydlig. En ganska komplett samling smådaggdjur, närmare 300 fåglar, vilka liksom äggsamling saknar data. I reptilsamlingen ingår ett s.k. "ormnysta" påträffat i Halland vid grävning av en grusgrop. Det innehöll 6 huggormar, 14 snokar

och 35 ormslår men samtliga hade efter upptäckten dekapiterats. Ett herbarium samt en stor samling droger har skänkts av apotekare A. S. Trolander. Det finns också ett av Judith Christoffersson sammanställt mossherbarium samt pars III o. IV av Musci Sveciae, ed. S. Joh. Lindgren, Gävle 1841.

X. Exsiccatsamlingar vid läroverken

- Areschoug, J. E.*: Algae Scandinaviae exsiccatae, quas adjectis Characeis distribuit. Fasc. 1—9. Upsaliae 1861—1879.
Göteborg, Hvitfeldtska fasc. 1—9
Kalmar, Stagneliusgymnasiet fasc. 1—9
Luleå, Hermelinskolan fasc. 1—5
Stockholm, Nya Elementarskolan fasc. 1
Uppsala, Katedralskolan fasc. 1—6
Västerviks gymnasium fasc. 6
Växjö, Katedralskolan
Bauer, E.: Musci Europei exsiccati. Prag 1905—1911.
Örebro, Karolinska skolan fasc. 1—16
Bjurzon, J.: Svenska fodervexter, i torkade exemplar utgifne af... Häft. 1—2. Uppsala 1851.
Karlstad, Sundstagsgymnasiet 1—2
Dahlstedt, H.: Herbarium Hieraciorum Scandinaviae. Centur. I—XXIV. 1892—1911.
Linköping, Katedralskolan fasc. XIV—XXIV
Norrköping, De Geerskolan fasc. I—VI o. IX—XVIII
Uppsala, Katedralskolan fasc. I—IV
Dahlstedt, H.: Hieracia exsiccata. Edidit. . . Fasc. I—IV. 1899—1911.
Linköping, Katedralskolan fasc. I—IV
Engman, P.: Musci exsiccati.
Härnösand, Landgrenskolan fasc. 1—9
Friedricksen, K. & Gelert, O.: Rubi exsiccati Daniae et Schleswigiae. Fasc. I—III. Ribe 1885.
Norrköping, De Geerskolan I—III
Växjö, Katedralskolan I—III
Ystad, Österportskolan I—III
Fristedt, R. F.: Sveriges Pharmaceutiska Växter med farmakologiska upplysningar. Fasc. 1—8. Uppsala 1863—72.
Arboga, Stureskolan 8 fasc.
Kalmar, Stagneliusskolan 8 fasc.
Lidköping, De la Gardieskolan 6 fasc.
Uppsala, Katedralskolan 1 fasc.
Hamberg, K. H. R.: Kryptogamherbarium utgifvet af... 100 arter lägre kryptogamer fördelade på 35 arter mossor, 10 arter alger, 25 arter lavar, 30 arter svampar, Stockholm 1895.
Hälsingborg, Nicolaiskolan

- Enköping, Sankt Ilianskolan
Kalmar, Stagneliusskolan
Örebro, Karolinska skolan
Hartman, R.: Bryaceae Scandinaviae exsiccatae. Curante. . . Fasc. I—XV. Gevaliae 1857—74.
Kalmar, Stagneliusskolan I—XV
Linköping, Katedralskolan I—XV
Stockholm, Nya Elementarskolan I—XV
Uppsala, Katedralskolan
Johansson, Karl.: Hieracia suecica rariora exsiccata. Visby 1914.
Linköping, Katedralskolan
Lindberg, S. O. et Lackström, E. Fr.: Hepaticae Scandinaviae exsiccatae, quarum specimina ediderunt. . . Fasc. I (ej fortsatt) Helsingfors 1874.
Kalmar, Stagneliusskolan
Norrköping, De Geerskolan
Lindeberg, C. J.: Herbarium Ruborum Scandinaviae. Edidit. . . Fasc. I—II. Göteborg 1882—1885.
Göteborg, Schillerska gymnasiet I—II
Norrköping, De Geerskolan I—II
Växjö, Katedralskolan I—II
Ystad, Österportskolan I—II
Örebro, Karolinska skolan I—II
Lindeberg, C. J.: Hieracia Scandinavica exsiccata. Fasc. I—III. Göteborg 1868—78.
Göteborg, Hvitfeldtska gymnasiet fasc. I—III
Göteborg, Schillerska gymnasiet
Linköping, Katedralskolan fasc. I—III
Norrköping, De Geerskolan fasc. I—II
Piteå, Christinskolan
Västerås, Rudbeckianska skolan fasc. I—III
Lindgren, Sven Johan.: Vigtigare svenska fodervexter i torkade exemplar utgifne af. . . Skara 1845.
Härnösand, Landgrenskolan
Stockholm, Norra Latin
Lindgren, Sv. Joh., Thedenius, K. F. et Sillén, O. L.: Musci Sueciae exsiccati, quos collegit ediditque. . . Fasc. I—VIII.
Härnösand, Landgrenskolan fasc. III—VII
Luleå, Hermelinskolan VIII
Malme, G. O.: Lichenes suecici exsiccati, quos edidit. . . Fasc. 1—33. Stockholm 1897—1920.
Norrköping, De Geerskolan fasc. 1—22
Neuman, L. M.: Violae Sueciae exsiccatae quas ediderunt L. M. Neuman, L. J. Wahlstedt, S. S. Murbeck. Fasc. I—II, 1886—1893.
Ystad, Österportskolan fasc. I—II
Nordstedt, O. et Wahlstedt, L. J.: Characeae Scandinaviae exsiccatae quas distribuerunt. Fasc. I—III. Lund 1871—74.

Växiö, Katedralskolan I—III
Ringius, H. H. et Fries, E.: Herbarium normale plantarum rariorum et criticarum Sueciae curantibus. Lundae et Upsaliae 1835—64. Fasc. I—XVI
Härnösand, Landgrenskolan fasc. III—VII
Malmö, Latinskolan fasc. I—III
Skara, Katedralskolan fasc. I—XIV
Strängnäs, Paulinska skolan fasc. I—XI
Västerås, Rudbeckianska skolan fasc. II—XI
Växjö, Katedralskolan fasc. I—X
Ystad, Österportskolan fasc. I—II
Sillén, O. L.: Musci frondosi Scandinaviae exsiccati. Curante. . . Fasc. I—II. 1875—84.
Arboga, Stureskolan
Gävle, Vasaskolan
Jönköping, Per Braheskolan
Luleå, Hermelinska skolan
Vänersborg, Huvudnässkolan
Västervik, Gymnasium
Stenhammar, Chr.: Lichenes Sueciae exsiccati. Ed. altera Fasc. I—VIII. 1856—1865.
Göteborg, Hvitfeldtska gymnasiet fasc. I—VI
Härnösand, Landgrenskolan fasc. I—VI
Kalmar, Stagneliusskolan fasc. I—VI
Karlstad, Sundstaggymnasiet fasc. I—VI
Linköping, Katedralskolan fasc. I—VIII
Norrköping, De Geerskolan fasc. I—VIII
Stockholm, Östra Real fasc. I—VI
Strängnäs, Paulinska skolan fasc. I—VI
Uppsala, Katedralskolan fasc. I—VIII
Visby, Säveskolan fasc. I—VI
Västerås, Rudbeckianska skolan fasc. I—VI
Växjö, Katedralskolan fasc. I—VIII
Örebro, Karolinska skolan fasc. I—VI
Tiselius, G. A.: Sveriges allmännaste åkerogräs utgifne af. . . Stockholm 1868.
Härnösand, Landgrenskolan
Stockholm, Norra Latin
Tiselius, G. A.: Potamogetones suecici exsiccati quos notulis adjunctis distribuit. . . Fasc. I—III. 1894—1897.
Västerås, Rudbeckianska skolan I—II
Wagner, Hermann: Grasherbarium I—II. Bielefeldt 1855.
Malmö, Latinskolan
Winslow, A. P.: Herbarium Rosarum Scandinaviae, Göteborg 1880.
Malmö, Latinskolan
Uppsala, Katedralskolan

Västerås, Rudbeckianska skolan
Växjö, Katedralskolan
Zetterstedt, J. E.: Grimmieae et Andreaeae exsiccatæ. Uppsala 1861.
Gävle, Vasaskolan
Norrköping, De Geerskolan
Stockholm, Nya Elementarskolan
Västerås, Rudbeckianska skolan
Åkermark, Sophia: Typsamling af Skandinaviens alger innehållande 100 arter. Göteborg 1870.
Göteborg, Hvitfeldtska gymnasiet (2 ex.)
Göteborg, Schillerska gymnasiet
Jönköping, Per Brahegymnasiet
Karlstad, Sundstaggymnasiet
Malmö, Latinskolan
Stockholm, Norra Latin
Umeå, Östra gymnasieskolan
Uppsala, Katedralskolan
Växjö, Katedralskolan

Källor och litteratur

Då i texten hänvisning till källa icke skett, är uppgift, citat och årtal hämtade ur respektive läroverks årsredogörelser.

A. (Arrhenius, Johan Peter): Om naturalhistorien såsom undervisningsämne vid gymnasier. Skandia, Bd 9:2. Uppsala 1837.

Agrell, Jan: Nyinrättade professurer inom filosofiska fakulteten i Lund under 1800-talets första hälft. Lund 1949.

Ablén, Abr.: Ladugårdslands elementarläroverk. Ett femtioårsminne. Stockholm 1919.

Ablm, Gust. Eug.: Några ornitologiska anteckningar från Dalarna åren 1861—71. Svenska Jägarförbundets nya tidskrift, Ärg. 9. 1871.

Alander, P. G.: Några ord om Skara läroverk i äldre och nyare tider. Skara årsred. 1871.

Alingsås läroverk. Festskrift vid nya läroverksbyggnadens invigning 1956. Alingsås 1956.

Alving, Hjalmar: Ur Kalmar läroverks äldre historia i Storskolan i Kalmar, I, Kalmar 1923.

Ander, Ernst T.: Ur Karlstads högre allmänna läroverks hävder. I. Karlstad 1931.

Andersson, Gunnar: Ett bidrag till kännedomen om hästens förekomst i Sverige under stenåldern. Ymer 1901.

Anjou, L. A.: Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593 till slutet af sjuttonde århundradet. Stockholm 1866.

Ärnerstedt, R.: Historiska underrättelser angående Uppsala katedralskola 1829—59. Uppsala årsred. 1859.

Anvisningar och råd till lärare om sättet att verkställa hvad Kongl. Maj:t i nåder uti skolordningen af den 16 december 1820 stadgat och anbefallt. Stockholm 1821.

Arcadius, C. O.: Anteckningar ur Växjö allmänna läroverks hävder 1724—1807. Utg. 1922 av Gustaf Ernst. Växjö årsred. 1922.

Areen, Ernst E.: Kalmar läroverks byggnadshistoria i Storskolan i Kalmar. Kalmar 1923.

Arndt, Ernst Moritz: Resa genom Sverige år 1804. 1—3. 2 uppl. Carlstad 1813—17.

Arvidson, Stellan: Hudiksvalls läroverks historia 1650—1800. Hudiksvall 1951.

Arwidsson, Ivar: Några fynd av hasselmus. Fauna och Flora. Ärg. 21, s. 7. Uppsala 1926.

Aspling, H.: Bidrag till Norrköpings skolas yttre historia. Att bivista invigningen af Norrköpings nya elementarläroverks hus etc. Norrköping 1868.

Aspling, H.: Några drag ur Norrköpings elementarläroverks forntid. Norrköping årsred. 1859.

Aurén, T. E.: Norrköpings högre allmänna läroverks byggnad. Norrköping årsred. 1912.

Baekström, A.: Studier i Göteborgs byggnadshistoria före 1814. Stockholm 1923.

Beckman, Karl: Linköpings gymnasiums historia 1627—1869. Linköping 1927.

Beckman, Nat.: Sven Hof. En levnadskildring från frihetstidens Västergötland. Göteborg 1923.

Beckman, Nat.: Vår skolas historia I—II. Göteborg 1926—31.

Bengtsson, Arne: Undervisningslokalernas inredning i högre allmänna läroverket i Landskrona. Landskrona 1955.

Betänkande med förslag till lag angående kulturminnesvård samt organisation om kulturminnesvården. SOU 1922:11—12. Stockholm 1922.

Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek. SOU 1924:7. Stockholm 1924.

Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. Avd. 5:4, Stockholm 1910.

Bohm, Oskar: Till vetenskapernas och den offentliga undervisningens gynnare. Falu skola under äldre tider. Falun årsred. 1860.

Bohman, Lennart: Ett landsortsläroverk. Studier kring Visby gymnasium 1821—1971. ÅSU vol. 125. Stockholm 1971.

Brandell, G.: Svenska undervisningsväsendets och uppfostrans historia, I—II. Lund 1931.

Brandell, Georg: Uppfostrans historia, 3 uppl. Stockholm 1951.

Bromander, C.: Anteckningar om Värmlands museum, dess uppkomst och tillväxt. Värmland förr och nu, vol. XVII. Karlstad 1919.

Bromé, Janrik: Karlskrona stads historia. Karlskrona 1930.

Browallius, J.: Tankar öfver historiae naturalis nytta wid ungdomens uppfostran och undervisning; ingifne hos landshöfdingen i Falun och biskopen i Westerås samt efter befallning på tryck utgifne. Stockholm 1737.

Bruzelius, A. J.: Sveriges apotekarehistoria ifrån konung Gustaf den 1:s till närvarande tid. Ny följd. Stockholm 1878.

Bruzelius, A. J.: Svensk läkarematrikel. Bd 1—4. Stockholm 1886—1901.

Bruzelius, A. J., Edling, C. och Widstrand, A. H.: Sveriges läkarehistoria. Ny följd. Bd. 1—2. Stockholm 1873—76.

Bruzelius, Nils G.: Fynden i Ystad hamn år 1868—69. Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning. Lund 1871.

Bruzelius, Nils G.: Katalog öfver fornsaker och etnografiska föremål i Ystads femklassiga allmänna läroverks museum samladt under åren 1865—1884. Malmö 1885.

Bruzelius, Nils G.: Några ord om undervisningsväsendet i äldre och nyare tider, särskilt med afseende på Ystad elementar-läroverk. Ystad 1872.

Bucht, Gösta: Härnösands läroverks gamla och nya byggnader. Härnösand årsred. 1932.

Bucht, Gösta: Härnösands skolförhållanden 1637—50. Härnösand årsred. 1918.

Bucht, Gösta: Läroverkets byggnader. Härnösand årsred. 1923.

Camenaë arosienses. Utg. av Högre allmänna läroverkets i Västerås collegium. Västerås 1923.

Carlander, C. M.: Svenska bibliotek och exlibris. 2:a uppl. del I—IV:2 Stockholm 1902—04.

Carlgren, W. M.: Bidrag till Härnösands allmänna läroverks historia. Härnösand årsred. 1900.

Carlgren, Wilb.: Norra latin. Ett modernt svenskt läroverk. Ur Norra latin 1880—1930. Stockholm 1930.

Carlsson, J. G.: Ett subfossilt kronhjortskelett (*Cervus elaphus* L.) i Ystads läroverks museum. Fauna och Flora årg 21. Uppsala 1921.

Carlsson, J. G.: North American birds in the schoolmuseum of Ystad. Ystad 1925.

Carlsson, J. G.: Några minnen från museerna i Ystad åren 1919—31. Ystads fornminnesförenings skriftserie IX. Ystad 1962.

Cedergren, K. G.: Vänersborgs museums historia. Vänersborg 1924.

Comenius, Joh. Amos: Orbis sensualium pictus. Stockholm 1683.

Dahlbäck, C. J.: Om Falu skolas läroverksbyggnad. Falun årsred. 1866.

Dahlöf, Nils: Minnesskrift vid Växjö gymnasiums 300 års jubileum. Växjö 1943.

Dahlman, Axel: Gamla gymnasiehuset i Karlstad. Värmland förr och nu, vol. XXI. Karlstad 1923.

Dahlman, Axel: Karlstads läroverks byggnadshistoria. Ur Karlstads högre allmänna läroverks historia. Karlstad 1931.

Danielsson, Carl: Schola Norcopensis under fyrahundra år. Norrköping årsred. 1959.

Danielson, H. N. och Svensson, Nils: Borås läroverk genom tiderna. Borås 1949.

Drysen, Johan Albert: Lektorer vid Strengnäs gymnasium (och högre elementarläroverk) 1626—1870. Strängnäs årsred. 1871.

Ekegård, Einar: Växjö läroverks byggnader genom tiderna. Ur Minnesskrift vid Växjö gymnasiums 300 års jubileum. Växjö 1943.

Ekeholm, Ragnar: Serta Lincopensis. Linköping 1963.

Eriksson, Gunnar: Kronobagare Aspegren, Elias Fries och växternas familjetrad. Lychnos 1960—61. Uppsala 1961.

Falk, Albert: Strängnäs gymnasiums historia. I Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense. Strängnäs 1926.

Fallén, C. F.: Professor C. F. Falléns biografiska anteckningar, utgivna med en inledning av H. Wijckmark. Stockholms Samgymnasiums årsred. 1914.

Festskrift vid invigningen av nya läroverksbyggnaden i Landskrona. Landskrona 1915.

Fredén, Gustaf: Hvitfeldtska läroverkets historia. Göteborg 1947.

Fries, Th. M.: Naturalhistorien i Sverige intill medlet af 1600-talet. Inbjudningsskrift till den fest hvarmed trehundraårsminnet af Gustaf II Adolfs födelse kommer att firas. Uppsala 1894.

Friesen, Sixten von: Högre realläroverkets i Stockholm nya byggnader. Stockholm, Norra real årsred. 1891.

Fristedt, Conrad: Värmlands museums naturhistoriska samlingar. I. Rygggradsdjur tillhöriga Karlstads högre allmänna läroverks och Värmlands Naturhistoriska och fornminnesförening. Karlstad 1906. II. Rygggradslösa djur. Karlstad 1911.

Frykholm, Nils Th.: Svensk veterinärmatrikel. I—II. Uppsala 1909.

Fryxell, Fr.: Historisk berättelse om gymnasium och scholan i Karlstad. Den svenska Mercurius, Årg. 5:2. Stockholm 1759.

Fyhroval, Oskar: Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning. Gefle 1901.

Förslag till en förbättrad Skol-ordning jemte Betänkande och bilagor. Stockholm 1817.

Fürst, C. M.: Kilian Stobaeus d.ä. och hans brefväxling. Lunds univ. årsb. N. F. afd. 2. Bd. 2, nr 10. Lund 1907.

Förteckning öfver Gefle Arbetareförenings museum. Gefle 1874.

Gellerstedt, J. D.: Nerike Flora. Örebro 1831.

Gertz, Otto: Botaniken på de gamla örteböckernas tid. Lychnos 1939. Uppsala 1939.

Gilljam, G. F.: Inbjudningsskrift med anledning af invigningen af Stockholms norra latinläroverks nya läroverksbyggnad. Stockholm 1880.

Granfelt, Helge: Umeå läroverks historia 1858—1940. Umeå 1941.

Grill, Claes: Catalogus coleopterorum scandinaviae, Daniae et Fenniae. Stockholm 1895.

Gumaelius, Gustaf Wilhelm: Inbjudningsskrift till den högtid, som Karolinska högre elementarläroverket i Örebro firar med anledning af det nu fullbordade ordnandet af dess lärohus och samlingar. Örebro 1864.

Gumaelius, Gustaf Wilhelm: Strödda anmärkningar rörande den offentliga undervisningen, jemte några upplysningar om Strengnäs stifts läroverk. Strengnäs 1831.

Gumaelius, O. J.: Bidrag till Örebro läroverks historia 1819—1830. Örebro årsred. 1858.

Gustafsson, P. J.: Strängnäs läroverks kassar och fonder. Ur Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense. Strängnäs 1926.

Göransson, Carl Ernst: Kalmar högre allmänna läroverks nya byggnader. Kalmar årsred. 1933.

Hall, B. Rudolf: Acta till Hudiksvalls läroverks historia. ÅSU nr 50, Lund 1937.

Hall, B. Rudolf: Sveriges allmänna läroverks stadgar 1561—1905. I—III: Jena 1921, IV—VI, Lund 1923. VII, Lund 1924, VIII—IX, Lund 1924. ÅSU n:r 1, 4, 7, 9 och 11.

Hall, B. Rudolf: Till Gefle läroverks historia 1557—1850. ÅSU n:r 68—69. Stockholm 1943.

Hallgren, J. A.: Kort öfversikt af det svenska allmänna läroverkets historia. Stockholm 1909.

Hammargren, Lorens Osc.: Till den första årsexamen, som kommer att hållas i Östersunds elementar-skola. Östersund 1848.

Hammarin, I. J.: Carlstads stifts herdaminne, I. Karlstad 1846.

Handlingar vid invigningen af Nya gymnasie- och skolhuset i Kalmar den 1 december 1835. Kalmar 1836

Hasselberg, Gudmar: Frösö trivialskola. Lund 1935.

Hasselquist, Fredrik: Iter Palaestinum eller resa til Heliga landet, förrättad ifrån år 1749 til 1752. Utg. af Carl Linnaeus. Stockholm 1757.

Hazelius, J. A.: Bidrag till svenska elementarundervisningens historia. Stockholm Nya Elementarläroverkets årsred. 1862.

Heintze, S. Aug.: Vertebraterna i Gäfle högre allmänna läroverks museum. Gäfle 1909.

Hernlund, Hugo: Bidrag till svenska skollagstiftningens historia under partidehvarfvat 1718—1809. I. Stockholm 1882.

Hildebrand, Bengt: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816—1839. I. Uppsala 1937.

Hjelt, Otto E. A.: Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. I—III. Helsingfors 1892—93.

Holmstedt, G.: Skara läroverk 1641—1941. Stockholm 1941.

Hvarfner, Harald: Museer och arkiv med systematiskt insamlat material belysande svensk kulturhistoria. Stockholm 1959.

Hultström, C. S.: Wenersborgs skola under föregående tid. Wenersborg årsred. 1862.

Hård af Segerstad, Fredrik: C. A. Agardhs fanerogamherbarium jämte andra i Karlstad h. a. läroverk befintliga herbarier. Meddelande från Värmlands naturhistoriska förening. I. Karlstad 1928.

Hård af Segerstad, Fredrik: Ytterligare om de gamla Karlstadsherbarierna. N:r 2. Karlstad 1931.

Hässler, Arne: Våra skolherbarier. Botaniska notiser. Lund 1933.

Högre allmänna läroverket i Landskrona, Invigning av tillbyggnad. Landskrona 1955.

Inbjudningsskrift med anledning av invigningen av Högre allm. läroverkets i Linköpings nybyggnad. Linköping 1915.

Inbjudningsskrift med anledning av läroverksbyggnadens i Sundsvall invigning. Sundsvall 1927.

Invigningen av Norrbottens läns museums nybyggnad. Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings årsbok. Luleå 1937.

Invigningsskrift. Högre allmänna läroverket i Borås lördagen 9 april 1949. Borås 1949.

Ivarsson, Reinhold: De biologiska samlingarna vid Bäckängskolan. Från Borås och de sju häraderna. Borås 1973.

Johansson, K. A.: Kalmar läroverk under eforers vård. Kalmar årsred. 1958.

Järta, Hans: Om Sveriges läroverk. Uppsala 1832.

Kaleen, Gustaf: I forskningens tjänst. Årsböcker i svensk undervisningshistoria under 50 år. Lund 1971.

Karlsson, K. F.: Blad ur Örebro skolas historia, samlade och utgifne av. . . Örebro årsred. 1871, 72, 75 och 1900.

Kindberg, N. C.: Förteckning öfver naturalier i Linköpings h. elementarläroverks museum. Linköping årsred. 1868—71.

Kindberg, N. C.: Dispositio plantarum Synantherearum, quæ extra Scandinaviam occurrunt et in herbario scholæ Lincopensis asservantur. Linköping årsred. 1862.

Kindberg, N. C.: Naturalhistoriska museum vid Linköpings högre elementarläroverk. Botaniska notiser, Stockholm 1863.

Klefbeck, Einar: Läroverkets naturhistoriska samlingar. Ur Schola Fahlunensis. Falun 1958.

Klefbeck, Einar: Några anteckningar om en gammal skalbaggsamling. Entom. Tidskrift, Årg. 78:2—3. Stockholm 1957.

Kleberg, Tönnes: Hvitfeldtska läroverkets i Göteborg bibliotek. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Årg. XXIX. 1942.

Klingberg, Carl G. A.: Några anteckningar om Vänersborgs museums afrikanska däggdjur. Vänersborgs museums skriftserie 6. Vänersborg 1954.

Klintberg, G.: Inbjudningsskrift med anledning af invigningen af Gefle högre elementarläroverks nya lärohus. Gefle 1873.

Klockhoff, O.: Linköpings läroverks byggnader under olika tider. Historiska anteckningar med anledning av den nya läroverksbyggnadens invigning den 16 oktober 1915. Linköping 1915.

Krok, Th. O. B. N.: Bibliotheca Botanica Suecana. Uppsala 1925.

Kulling, Oskar: Om fynd av mammut vid Pilgrimsstad i Jämtland. Sveriges geolog. unders. Ser. C. Årsbok 39:6. Stockholm 1945.

Lemke, Otto Wilhelm: Historik öfver Wisby läroverk ifrån äldsta till närvarande tid. Visby årsred. 1875.

Lidén, O.: Bilder från det gamla Alingsås. Lund 1953.

Liljeblad, Samuel: Borgströmiänske professorn Samuel Liljeblads dagboksanteckningar från en resa genom Värmland år 1797, utgivna av Sixten Samuelsson. Värmland förr och nu. Karlstad 1924.

Lindroth, Sten: Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739—1818. I:1—2:2. Stockholm 1967.

Lindroth, Sten: Naturvetenskaperna och kulturkampen under frihetstiden. Lychnos 1957—58. Uppsala 1958.

Lindström, G.: List of the fossils of the upper Silurian formation of Gotland. Stockholm 1885.

Lindström, Gustaf: Nomina fossilium siluriensium Gotlandiae. Visby årsred. 1867.

Lindström, Gustaf: Om Gotlands nutida mollusker. Visby årsred. 1868.

Lindström, Henry: Växjö stads historia 1719—1862. Växjö 1942.

Linköpings Gymnasiums historia 1627—1927. Linköping 1927.

Linnarsson, A.: Vadstena skola. Studier i ett litet läroverks historia från förra hälften av 1400-talet till närvarande tid. Linköping 1931.

Linné, Carl von: Västgöta-Resa. Stockholm 1747.

Lovén, N. E.: Bidrag till Landskrona läroverks historia. Ur Festskrift vid invigningen av nya läroverksbyggnaden i Landskrona. Landskrona 1915.

Lund, A. A. W.: Läroverkets naturalhistoriska samlingar. Västervik årsred. 1871.

Lundén, G. E.: Bidrag till Gävle skolors historia. Del I. Läroverkets historia. Falun 1930.

Lundgren, Hj.: Spridda bidrag till Norrköpings kulturhistoria. Norrköping 1949.

Lundquist, K. V.: Handlingar vid Hudiksvalls högre allmänna läroverks 250-års fest 1900. Hudiksvall årsred. 1900.

Lundström, Gösta: Från barnaskola till högre allmänt läroverk. Ur Alingsås läroverk. Alingsås 1956.

Löfberg, David: Det nationalekonomiska motivet i svensk pedagogik under 1700-talet. Uppsala 1949.

Lönegren, H.: Wexjö skola och gymnasium för 50 år sedan. Göteborg 1882.

Lönnberg, Einar: Kungl. Vetenskapsakademiens naturaliekabinett 1739—1814. Naturhistoriska Riksmuseets historia utg. af Kungl. Vetenskapsakademien. Uppsala 1918.

Löwegren, Yngve: Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet, Lychnos-Bibliotek n:r 13. Lund 1952.

Löwegren, Yngve: Zoologisk museiteknik. Malmö 1961.

Malm, A. W.: Naturhistoriska museum i Göteborg. Stockholm 1869.

Mellén, G.: Läroverkets nya byggnad. Latinläroverket i Göteborg årsred. 1919.

Minnesskrift vid Växjö gymnasiums 300-års jubileum. Utg. av Nils Dahllöf. Växjö 1943.

Munktell, J. Fr.: Westerås Stifts Herdaminne, I—III. Upsala 1846.

Möller, Herman: Utkast til föreläsningarne öfwer Principia Botanica uppsatt för gymnasii ungdom. Skara 1755.

Naturhistoriska riksmuseets historia. Dess uppkomst och utveckling. Utgifven av Kungl. Vetenskapsakademien. Uppsala 1916.

Nilsson, David: Skara högre allmänna läroverks naturhistoriska museum, I—III. Skara 1949—1954.

Nilsson, J. E.: Ur Sundsvalls läroverks historia. I Inbjudningsskrift med anledning av läroverksbyggnadens i Sundsvall invigning. Sundsvall 1927.

Norberg, Otto: Härnösands kungl. gymnasium. Bidrag till svenska skolans historia. Stockholm 1896.

Nordlund, Karl: Hudiksvalls läroverksbyggnader i äldre och nyare tid. Ett bidrag till Hudiksvalls läroverks historia. Hudiksvall 1911.

Nordlund, Karl: Översikt av de svenska gymnasiernas historia intill år 1820 med särskild hänsyn till linjedelningsproblemet. Stockholm 1914.

Norinder, Alfred Victor: Till afhörande af de tal, hvilka för att fira 50:de årsdagen af Stockholms Gymnasii invigning komma att hållas. Stockholm 1871.

Norra latin. Femtio år 1880—1930. Historik. Stockholm 1930.

Norrbottnen. Norrbottens läns hembygdsförenings årsbok. Luleå 1937.

Nylund, Martin: Västerås läroverk genom tiderna. Ur svenska stadsmonografier, Västerås, Stockholm 1944.

Oldin, C. M.: Inbjudning att öfvervara den högtidliga invigningen af Landskrona allmänna läroverks nya lärohus. Landskrona 1897.

Olsson, Gunnar: Karolinska läroverkets zoologiska museum. Murgrönan. Örebro 1938.

Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense MDCXXVI—MCMXXVI Strängnäs 1926.

Rietz, J. E.: Skånska skolväsendets historia. Lund 1848.

Rudebeck, Gustaf: Aves I. South african animal life. Ed. Bertil Hanström, Per Brinck, Gustaf Rudebeck. Vol. II. Uppsala 1955.

Röding, Rudolf: Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia. Göteborg 1898. Ny följd. Göteborg 1918.

Rönholm, A.: Inbjudningsskrift med anledning av läroverksbyggnadens i Sundsvall invigning. Sundsvall årsred. 1928.

Sacklén, J. Fr.: Sveriges läkare-historia ifrån konung Gustaf I:s till närvarande tid. Bd. 1, 2 + suppl. Nyköping 1822—35.

Samling af Kongliga författningar angående medicinae och historiae naturalis lectioner vid K. Gymnasium i Strengnäs. Strengnäs 1809.

Samuelsson, Sixten: Högre allmänna läroverket i Uppsala. Uppsala 1952.

Sandblad, Henrik: Lineanen Peter Hernquist, medicinen och upplysningsfilosofien. Lychnos 1971—72. Uppsala 1972.

Schagerström, A.: Handlingar vid Hudiksvalls h. allm. läroverks 250 års fest. Hudiksvall 1900.

Scheutz, N. J. W.: Biografiska anteckningar om lektorer vid Wexjö läroverk från gymnasii stiftelse 1643 till närvarande tid. Växjö årsred. 1880.

Scheutz, N. J.: Om undervisningen i botanik vid elementarläroverken. Växjö årsred. 1864.

Schola Fahlunensis. Till hundraårsminnet av Falu skolas ombildning till fullständigt läroverk. Falun 1958.

Schubert, Fr. Wilhelm von: Resa genom Sverige, Norrige, Lappland, Finnland och Ingermanland åren 1817, 1818 och 1820. Bd. 1—3. Stockholm 1823—25.

Schött, Harald: Linköpings högre allm. läroverks naturhistoriska museum. Historik och katalog. Linköping årsred. 1904 och 1905.

Schött, Harald: Naturvetenskapliga sällskapets historia. Ur Linköpings gymnasiums historia 1627—1927. Linköping 1927.

Schött, Harald: Skara högre allmänna läroverks naturhistoriska museum. Historik och katalog. Skara årsred. 1896.

Sjöberg, Gustaf: Bidrag till Nya Elementarskolans historia under de första femtio åren af hennes tillvaro. I—II. Stockholm 1878—1885.

Sjöstrand, David: Maria skola, ett bidrag till Stockholms skolhistoria. Stockholm 1882.

Sjöstrand, Wilhelm: Pedagogikens historia. I—III:2. Lund 1960—65.

Skara läroverk 1641—1941. Festskrift utgiven av Gustaf Holmstedt. Skara 1941.

Skolan mitt i byn. Lidköpings läroverks festskrift. Lidköping 1952.

Sondén, A. E.: Berättelse om Linköpings läroverk under Karl XI:s skolordning 1693—1724. Linköping årsred. 1847.

Storskolan i Kalmar. Redakörer Albin Roosval och Waldemar Swahn. I—II. Kalmar 1923—24.

Stridsberg, Olof Arold: Historik öfver Klara skola 1649—1880. Ur Inbjudningsskrift med anledning af Stockholms Norra latinläroverks nya läroverksbyggnad. Stockholm 1880.

Sundström, C. R.: Bidrag till kännedomen af Örebro läns vertebratfauna. Örebro årsred. 1868.

Svedelius, C.: Norra real 1876—1926. Stockholm 1927.

Swederus, M. B.: Naturvetenskapernas studium vid Sveriges gymnasier och skolor under äldre tider. Pedagogisk tidskrift. Ärg. 16, 17 och 18. Stockholm 1880—82.

Svenska Mercurius, 5:1—2. Stockholm 1759.

Svensson, Nils Ivan: Hur museet kom till. Vänersborgs söners gilles årsskr. Vänersborg 1949.

Svensson, Nils Ivan: Vänersborgs museum under 60 år. Vänersborgs söners gilles årsskr. Vänersborg 1951.

Sveriges allmänna läroverks stadgor. I—IX. ÄSU 1, 4, 7, 9 och 11.

Svicer, Johann Heinrich: Erotematicum physicae Aristotelico-Cartesianae compendium in usum Sviogothicae juventutis editum sumptibus And. Ol. Rhyzelii archpr. Linköping 1725.

Sädbom, C. A. F. och Hartman, C.: Förteckning på de naturalster, som för närvarande finnas i Karolinska läroverkets museum. Örebro årsred. 1864.

Theorin, P. G. E.: Förteckning på foglar, som anträffats i Dalarne och förvaras i Falu h. allmänna läroverks museum. Falun årsred. 1880.

Trafvensfelt, E. C.: Anmärkningar om naturalhistoriens lärande vid rikets lägre läroverk i anledning af Kongl. Uppfostringskommittens underdåniga förslag till en förbättrad Skolordning. Stockholm 1818.

Törner, Johan: Utkast til föreläsningarna öfver naturkunnigheten hållne i Linköpings gymnasio. Linköping 1758.

Vendel, Waldemar: Karlstads Gymnasium läsåren 1821—50. Karlstad årsred. 1928.

Ur Karlstads högre allmänna läroverks hävder. I. Karlstad 1931.

Victorin, J. F.: Zoologiska anteckningar under en resa i södra delarne af Caplandet åren 1853—55. Utg. af J. W. Grill. Kungl. Vetenskapsakad. handlingar. Ny följd, Bd. 2. Stockholm 1860.

Waerneman, Andrew E:son: Vite hövdingen. Vänersborgs söners gilles årsbok. 29 årg. Vänersborg 1955.

Wallin, Harald: Inbjudningsskrift till invigningen af högre allmänna läroverkets i Luleå nya byggnad. Luleå årsred. 1909.

Wallin, Sigurd: Kuriositetskabinettet i Linköpings stifts och landsbibliotek. Katalog i anslutning till 1950-talets uppställning. Linköping 1958.

Weiler, Gösta: De biologiska samlingarna vid Jönköpings h. allm. läroverk. I—II. Jönköping 1949—1951.

Wennberg, F.: Till den högtid hvarmed Hudiksvalls högre lärdomsskolas grundläggande år 1650 kommer att firas inbjudas vetenskapernas och bildningens gynnare och vänner. Hudiksvall 1850.

Westling, G. O. F.: Bidrag till Sundsvalls läroverks historia. Sundsvall årsred. 1887.

Wijkmark, Henning: Från Nya Elementarskolans ungdomstid. Stockholm 1928.

Wijkström, O. L. F.: Förteckning öfver den naturhistoriska afdelningen af Ystads allmänna läroverks museum, uppgjord år 1884. Ystad årsred. 1884.

Wistrand, A. H.: Sveriges läkarehistoria, Nytt supplementhäfte. Stockholm 1853.

Årsböcker i svensk undervisningshistoria = ÄSU. Utg. av B. Rudolf Hall m. fl.

Personregister

När möjlighet föreläggat att identifiera personen meddelas födelse- och dödsår. Titlar liksom hemortsangivelse gäller i allmänhet tiden för omnämmandet.

- Adelsköld, Claes Adolf* (1824—1907) militär, författare, Nohaga Alingsås 59
- Adelsvärd, Eric Seth* (1813—1868) överstekammarjunkare, Adelsnäs 159, 160
- Adlerz, Ernst* (1854—1918) lektor, Örebro 148, 272, 274
- Adlerz, Gottfrid Agaton* (1858—1918) lektor, Sundsvall 149, 163, 212
- Adolf Fredrik* (1710—1771) Sveriges konung 29
- Agardh, Carl Adolph* (1785—1859) biskop, Karlstad 115, 118, 119
- Agrelius, Anders Johan* (1788—1834) hovkamrer, Vadstena 148
- Ahlberg, Nils Fredrik* (1831—1886) adjunkt, Uppsala 99, 101
- Ahlm, Gustaf Eugén* (1825—1877) lektor, Falun 67, 68, 69, 71, 72
- Ablquist, Abraham* (1794—1844) kontraktsprost, Runsten 98, 101
- Ahlström, Josef Nikolaus Göran (Nils)* (1874—) adjunkt, Borås 64
- Abnfelt, Nils Otto* (1801—1837) docent i dogmatik, Lund 148
- Alm, Carl Gustaf* (1888—1962) amanuens vid botaniska inst., Uppsala 288
- Almborn, Ove* (1914—) 1:e musei-intendent, Lund 112
- Almquist, Sigfrid Oscar Immanuel* (1844—1923) rektor vid Norra Real, Stockholm 186
- Almqvist, Erik Gustaf* (1892—1974) lektor, Eskilstuna 71
- Almström, Johan Fredrik* (1881—1941) bankdirektör, Sundsvall 213
- Alströmer, Jonas* (1685—1761) industriidkare, Alingsås 58
- Alströmer, Jonas Magnus* (1877—1955) kammarherre, minister, Stockholm 59, 60
- Aiströmer, Patrick* (1733—1804) industriidkare, Alingsås 58
- Améen, Johan Ulric* (1824—1880) kommandörkapten, Karlskrona 106
- Andersén, Carl Wilhelm* (1835—1864) docent, Lund 252
- Andersson, Anders*, gruvfogde 62
- Andersohn, Johan Adolf* (1820—1887) handlande, Vänersborg 234, 235, 236
- Andersson, Carl Gustaf* (1828—1897) kommissionslantmätare, Säter 67, 70, 71, 72
- Andersson, Carl Johan (Charles)* (1828—1867) forskningsresande 235
- Andersson, C. T.*, flaggunderofficer, antikhandlande, Karlskrona 108
- Andersson, Jacob*, (1811—1887) regementsveterinär, Östersund 280
- Andersson, Karl Alfred* (1872—) provinsialläkare, Kalmar 104
- André, Carl Andersson* (1763—1843) prost i Sjögestad o. Rappestad 141
- Ankarcrona, Jacob Wilhelm* (1824—1892) revisor, Karlskrona 108

- Appeltofft, Carl Fredrik* (1810—1888) med. dr, Visby 226
- Areschoug, Fredrik Wilhelm Christian* (1830—1908) professor, Lund 78
- Arnell, Axel* (1846—1928) landskamrer, Härnösand 92, 93
- Arnström, Erik Gabriel* (1849—1930) adjunkt, Kalmar 104
- Arrhenius, Karl Johan Ludvig Elias* (1883—1926) major i belgiska armén 64, 123, 126, 127, 128, 246
- Aspegren, Georg Casten* (1791—1828) kronobagare, Karlskrona 105, 106
- Aurell, Ludvig* (1862—1926) bankdirektör, Linköping 149
- Aurivillius, Per Olof Christopher* (1853—1928) professor vid Riksmuseum 85, 86, 87
- Backman, Carl Johan* (1822—1898) lektor, Luleå 148
- Backman, Torsten Alfred* (1852—1913) regementsläkare, Kalmar 102
- Behm, Axel Alarik* (1874—1944) intendent vid Skansen, Stockholm 282
- Bendz, Torsten Ragnar* (1877—) lektor, Kalmar 103
- Berg, Carl Olof Wilhelm* (1826—1884) kollega, Hudiksvall 84
- Bergendal, Ernst Filip* (1875—1950) advokat, Stockholm 184
- Bergengren, Arne Gotthard* (1905—) lektor, Ljungby 65
- Berggren, Jacob* (1790—1868) legationspredikant i Konstantinopel, prost, Skällvik 148
- Bergin, Per Gustaf* (1841—1921) adjunkt, Vänersborg 237
- Bergman, Arvid Mathias* (1872—1923) professor, Stockholm 149
- Bergman, Sven Petter* (1806—1878) landshövding, Luleå 75
- Bergman, Torbern* (1735—1784) professor, Uppsala 29
- Berlin, Henrik August* (1829—1879) kollega, Örnköldsvik 90
- Bevlin, Nils Johan* (1812—1891) lärare, Härnösand, sedan generaldirektör, Stockholm 89
- Bezeliuss, Jöns Jacob* (1779—1848) professor, Stockholm 37
- Beskow, Bernhard Emanuel* (1862—1907) lektor, Stockholm 179
- Beskow, Gustaf Emanuel* (1834—1899) hovpredikant, Stockholm 179
- Bildt, Daniel Johan Gillis* (1853—1894) grosshandlande, Stockholm 183
- Billichius, Laurentius Thoreri* (1597—1678) biskop, Göteborg 18
- Bjurzon, Jonas* (1810—1882) student, Uppsala 127
- Björck, Albert Julius* (1812—1867) stadsläkare, Oskarshamn 167
- Björkegren, Ernst* (1847—) adjunkt, Borås 63, 65
- Björkman, Fredrik August* (1832—1906) kollega, Luleå 150, 154
- Björling, Oskar Emanuel* (1845—1906) adjunkt, Karlskrona 108
- Bliding, Carl* (1891—) lektor, Borås 65
- Blomstedt, Reinhold Filip Otto* (1843—1912) kapten, kammarherre, Frövi 244
- Bock, Karl Alfred Sixten* (1884—1946) professor, Stockholm 163, 237
- Boheman, Carl Henrik* (1796—1868) professor, Stockholm 199
- Bohlin, Knut Harald* (1869—1956) lektor, Stockholm 183
- Bolin, Olof Viktor* (1846—1926) kyrkoherde, Kungsåra 245
- Bonde, Gustaf Ulf* (1807—1855) hovmarskalk, Hörningsholm 199, 203, 207
- Borg, Folke Arvidsson* (1892—1950) lektor, Uppsala 124
- Borg, Karl Anders Hjalmar* (1859—1910) adjunkt, Linköping 147
- Borglind, Stig Henrik* (1892—1965) konstnär, Falun 72

- Borritz, Johan Fredrik* (1711—1757) ostindiefarare, kyrkoherde, Onsala 79
- Boström, Karl Erland* (1876—1967) kabinetskammarherre, Stockholm 187, 188
- Bowalius, Carl Erik Alexander* (1849—1907), docent, Uppsala 183, 184
- Braconier, Jean Jaques* (1818—1891) apotekare, Stockholm 222
- Brandel, Carl Henrik* (1828—1904) kamrer, Stockholm 203
- Brandelius, Pehr* (1791—1866) provinsialläkare, Stockholm 172
- Brandes, Jan* (1743—1808) kyrkoherde i Batavia på Java, lantbrukare i Tuna 140
- Brandzel, Johan (Jan)* (1764—1833) kontraktsprost, Gillberg 114
- Bredman, Johan* (1770—1859) professor, Uppsala 279
- Broberg, Erik Gustaf (Gösta)* (1890—) läkare, Strängnäs 207
- Brodin, Åke* (1904—) läkare, Malmö 82
- Bromander, Carl Wilhelm* (1865—1963) domprost, Karlstad 116
- Broms, Carl Gustaf* (1756—1833) kommerseråd, Örebro 266, 275
- Broms, Gustaf Emil* (1849—1903) konsul, Luleå 153, 154
- Browallius, Johan* (1707—1755) professor, Åbo 19, 242
- Brun, Johan August* (1847—1898) apotekare, Hudiksvall 86
- Brundin, Johan Alfred Zacharias* 1871—) lektor, Växjö 255, 256
- Bruun, Helge Gösta* (1897—) lektor, Strängnäs 104, 204
- Bruzelius, Nils Gustaf* (1826—1895) rektor, Ystad 257, 260
- Brändström, Peter* (1735—1809) kommerseråd, Gävle 74
- Bucht, Gösta Andreas* (1884—1945) rektor, Härnösand 93
- Bukowski, Henrik Michael Anton* (1839—1900) konsthandlande, Stockholm 183
- Burman, Fale* (1758—1809) rektor, Härnösand 90
- Böckman, Johan Gustaf* (1808—1878) handlande, Landskrona 129, 133
- Börjesson, Erik* direktör, Göteborg 82
- Carlander, Per Johannes* (1882—) godsägare, Mariestad 156
- Carlbaum, Andreas* (1715—1780) lektor, Västerås 242, 243
- Carlgren, Oscar Henrik* (1865—1954) professor, Lund 186
- Carling, Hans Torvald* (1879—1947) stadsläkare, Borås 65
- Carling, O.* titulärprofessor, Linköping 141
- Carlman, Sven* (1901—1963) juvelerare, Stockholm 194
- Caspersson, N. C.* sidenfabrikör, Stockholm 177
- Cederbaum, Peter Christopher* (1733—1795) bergsråd, Västervik 166, 167
- Cederström, Carl Gustaf* (1830—1900) läkare, Strömstad 227
- Chasseur, C. J.* (—1842) dansk vicekonsul, Visby 226
- Christiernsson, A. H.* konservator, Kristinehamn 123
- Christiansson, Gösta Evert Harald* (1908—) domkyrkoadjunkt, Kalmar 103
- Clarholm, Per Olof* (1860—1942) överläkare, Karlstad 123
- Clason, Isak Gustaf* (1808—1880) direktör v. Järnkontoret, Falun 68, 69, 71
- Clerck, Carl Alexander* (1709—1765) uppbördsman, entomolog, Stockholm 28
- Cnattingius, Axel Teodor* (1839—1897) jägmästare, Norrköping 143, 159, 160
- Colliander, Johan Georg* (1728—1796) lektor, Växjö 249
- Collin, Johan Gabriel* (1794—1879) professor, läkare, Norrköping 161
- Comenius, Johann Amos* (1592—1670) teolog 18
- Cron, Olivia*, Karlstad 118, 119, 120
- Dahl, Herman Eric* (1887—1944) landsfiskal, Stora Tuna 62, 70
- Dahl, Jan Eric* (1924—) konstnär, Ulfshyttan 62
- Dahl, Richard G:son* (1925—) lektor, Oskarshamn 169
- Dahlberg, Carl Gustaf* (—1775) överstelöjtnant, godsägare, Surinamn 147
- Dahlgren, Karl Vilhelm Ossian* 1888—) lektor, Uppsala 288
- Dahlman, Fredrik* (1825—1901) konditor, Ystad 257
- Danielsson, Per Konrad Uno* (1880—) länsjägmästare, Kalmar 104, 240
- De Geer, Carl* (1781—1861) bruksägare, Leufsta 199, 207
- De Geer, Charles* (1720—1778) brukspatron, entomolog 28
- Deinboll, Peter Vogelius* (1783—1874) sogneprest, Molde 148
- Dickson, Oskar* (1828—1897) grosshandlande, Göteborg 123, 224, 238
- Djupenström, Peter* (1758—1785) läkare, Härnösand 90
- Dusén, Karl Fredrik* (1849—1919) lektor, Kalmar 101, 103
- Dusén, Per Carl Hjalmar* (1855—1926) ingenjör, forskningsresande 101, 102
- Dyhr, Carl Abraham* (1853—1925) provisor, Skellefteå 215
- Dyhr, Mathias* (1803—1867) apotekare, Skellefteå 215
- Edholm, Gustaf* (1891—1934) läkare, Sundsvall 241
- Edholm, Fredrik* lärare, Örebro 268
- Edlund, Karl Elof Valentin* (1891—) provinsialläkare, Karlstad 125
- Ehnbom, Kjell* (1908—) lektor, Göteborg 286
- Ehrenström, Herman Bernhard Leonard* (1861—1920) stationsinspektör, Edsvalla 238
- Ek, Jacob* (1774—1827) kyrkoherde, Roglösa 139
- Ekborg, Josef* (1890—) adjunkt, Borås 66
- Ekeberg, Hans Jonas* (1805—1889) apotekare, Göteborg 81
- Ekendahl, Hilding*, kapten, Stockholm 125
- Ekman, Sven Petrus* (1875—1964) professor, Uppsala 222
- Ekman, Axel* (1869—1939) landshövding, Mariestad 157
- Ekmarck, Lars* (1739—1797) lektor, Strängnäs 196
- Ekeström, Amandus* (1825—1911) prost, Strängnäs 204, 208
- Ekeström, Carl Ulrik* (1781—1858) prost, Tjörn 201, 247
- Ekeström, Matthias Jacobi* 1703—1778) lektor, Göteborg 78
- Elfstrand, Per Fredrik* (1853—1916) jägmästare, Karlstad 123
- Elgenstierna, Carl Jonas Reinhold* (1831—1899) postmästare, Mora 148, 153
- Elzvik, G.* brukspatron, Strängnäs 201, 207
- Engelhardt, Johan Henrik* (1759—1832) professor, Lund 80
- Eneman, Johan Henrik* (1821—1906) kronofogde, Borgholm 97
- Engholm, Vilhelm August* (1848—1932) kollega, Vadstena 223
- Engman, Petrus (Pehr)* (1804—1863) lektor, Härnösand 89, 91, 94

- Engström, Bror Arvid* (1844—1905) adjunkt, Kalmar 98, 99
- Engström, Kjell* (1929—) docent, museidirektör, Stockholm 13
- Ericson, Isaac Birger* (1847—1921) kvarnägare, Mölndal 104
- Erikson, Johan* (1862—) lektor, Karlskrona 107, 109, 112
- Eriksson, Axel Wilhelm* (1846—1901) forskningsresande 235, 237, 238
- Erlandsson, Per Adolf* (1877—1952) överste 255
- Essén, Axel Ragnar* (1890—) adjunkt, Härnösand 92, 93, 94
- Euphrasén, Bengt Anders* (1756—1796) botanices demonstrator 148, 205
- Eurén, Erik* (1722—1793) lektor, Karlstad 112, 113
- Eurén, Magnus* (1763—1824) lektor, Karlstad 113
- Fablander, Kjell Teodor* (1908—) adjunkt, Luleå 153
- Fablcrantz, Christian Eric* (1790—1866) biskop, Västerås 243
- Falck, Herman Gustaf* (1840—) adjunkt, Karlskrona 107
- Falk, Herman Adolph* (1785—1865) hovjägmästare, Norra Råda 116
- Fallén, Carl Fredrik* (1764—1830) professor, Lund 113
- Fehrlund, Minni* 204
- Fernström, Gunnar* förvaltare 180
- Fersen, Lovisa Sophia* (1777—1849) överhovmästarinna, Målsåker 201
- Floderus, Manfred Mustafa* (1832—1909) rektor, Uppsala 221
- Floderus, Oskar Mattias* (1869—1943) lektor, Västerås 246, 286
- Forsander, Johan* (1795—1866) domkyrkosysslleman, Växjö 253
- Forselles, Jacob Henrik af* (1785—1855) bergshauptman, Strömsfors 50, 68, 91, 231
- Forsman, Bror, Erik* (1905—1974) lektor, Kalmar 103
- Fianzén, Frans Michael* (1772—1847) biskop, Härnösand 89
- Franzén, Johan Algot* (1853—) folkskolinspektör, Växjö 288
- Fredholm, Karl August* (1840—1910) rektor, Luleå 151
- Freudin, Vilhelm Harald* (1891—1958). adjunkt, Borlänge 61, 62, 71
- Friberg, A.* ingenjör, Mariestad 156
- Friberg, August* lantbrukare 136
- Fries, Elias Magnus* (1794—1878) professor, Uppsala 148
- Fries, Elias Theodor* (1875—1922) regementsläkare, Visby 230
- Friesen, Johan Otto von* (1834—1913) hovpredikant, Stockholm 193, 194
- Friesen, Sixten Gabriel von* (1847—1921) rektor Norra Real, Stockholm 185, 186
- Friesendorff, Fredrik Axel Waldemar* (1870—1962) överstelöjtnant 278
- Fristedt, Johan Conrad August* (1860—1940) lektor, Karlstad 121, 122, 123, 127
- Fryxell, Anders* löjtnant 237
- Fryxell, Axel* (1765—1834) lektor, Karlstad 113, 115
- Fürstenberg, Joel Wulff* (1891—) adjunkt, Vadstena 224
- Funck, Fredrik Jacob* (1778—1864) lagman, Norrköping 159, 162
- Gahn, Henric* (1820—1874) possessionat, Hudiksvall 84
- Geijer, Karl Fredrik* (1726—1813) brukspatron, Uddeholm 113, 114, 115
- Gellerstedt, Johan Daniel* (1802—1863) prost, Stigtomta 266, 267
- Gestrin, Samuel* (1764—1815) apologist, Gävle 74
- Gislén, Torsten Richard Emanuel* (1893—1954) professor, Lund 82
- Gissler, Nicolaus* (1715—1771) lektor o. provinsialläkare, Härnösand 89
- Goës, Axel Theodor* (1835—1897) provinsialläkare, Boxholm 144
- Goës, Henrik Edvard Theodor* (1790—1869) fältläkare 141
- Gosselman, Carl August* (1831—1893) lektor, Karlskrona 106, 107
- Grahn, K.* jägmästare, Burträsk 217
- Granberg, Rolf* konservator, Stockholm 188
- Granelli, Frans Anton Pasquin* (1799—) löjtnant, Ystad 256
- Granvik, Sven Hugo* (1889—1964) lektor, Landskrona 132
- Grill, Gustaf* sjökaptén 143
- Grill, Johan Wilhelm* (1815—1864) bruksägare, Västra Ny 143
- Grimlund, Hugo Wilhelm Alexander* (1882—) rektor, Oskarshamn 166, 167, 168
- Groth, Sixten* disponent, Mariestad 156
- Grotte, Karl Gunnar August* 1885—) bankdirektör, Sundsvall 213
- Grundberg, Leonard* (1842—1925) läkare, Stockholm 216
- Grönberg, Lars Timeon* (1761—1790) läkare, Linköping 139
- Gumaelius, Gustaf Wilhelm* (1789—1877) prost, Örebro 197, 198, 268, 270
- Gyldenstolpe, Nils Carl Gustaf* (1886—1961) fil. dr., Stockholm 108
- Gyllenborg, Carl Adolf David* (1783—1863) protokollsekreterare, Klohäll 201, 207
- Gyllencreutz, Richard Henrik Albert* (1850—1914) distriktsläkare, Kisa 144
- Gyllenhaul, Leonard* (1752—1840) major, Höberg 205
- Gyllenkrok, Axel Walfrid Carl* (1888—1946) överste, Stockholm 187
- Gylling, Carl Olof* (1870—1929) intendent, Malmö 92, 211, 213
- Hackwitz, Gustaf Olof David von* 1838—1913) adjunkt, Vänersborg 173, 236, 238
- Hagander, Theodor Andersson-* (1851—1924) v. häradshövding, Karlstad 119
- Haggren, A.* konservator, Landskrona 131
- Haggren, Lars Kristoffer* (1751—1809) lektor, Strängnäs 196, 207
- Haglund, Ernst Erik August* (1866—) distriktsläkare, Norrköping 161, 163, 165
- Haglund, Leonard* (1855—1929) tandläkare, Kalmar 103, 104
- Hagströmer, Sven Axel* (1877—1943) landshövding, Karlskrona 222
- Habr, Otto Gustaf Adolf* (1856—1925) adjunkt, Stockholm 186
- Hall, Birger Martin* (1741—1814) provin ialmedicus, Västerås 243
- Halldin, Gustaf Adolf* (1871—) jägmästare, Västervik 240
- Hallin, Olof Fredrik* (1821—1888) lasarettsläkare, Falun 67
- Hallström, Eric August* (1813—1858) provinsialläkare, Härnösand 90
- Hamberg, Knut Herman Rudolf* (1883—1920) försäkringsinspektör, Stockholm 83, 102, 193, 240
- Hamilton, Gustaf Malcolm* (1826—1914) godsägare, Hedensberga 244
- Hammarsten, Olof* (1841—1932) professor, Uppsala 165
- Hansson, Bror Henrik* preparator, Stockholm 103
- Hansson, Karl Sven Vilhelm* (1894—1974) adjunkt, Kalmar 103
- Hansson, Tore* konservator, Örebro 137
- Hanström, Bertil* (1891—1969) professor, Lund 184

- Hardin, Sven* (1813—1867) adjunkt, Karlstad 115, 118
- Hartman, Carl* (1824—1884) lektor Örebro 74, 75, 267, 269, 276, 277
- Hartman, Carl Johan* (1790—1849) provinsialläkare, Härnösand 91, 148
- Hartmansdorff, Jacob August von* (1792—1856) hovrättspresident, Stockholm 37, 192
- Hasselblad, Fredrik Victor* (1906—) direktör, Göteborg 82
- Hasselquist, Fredrik* (1722—1752) med. dr., forskningsresande 78, 205
- Hebbe, Ph* kungl. sekter 203
- Hedenborg, Johan* (1786—1865) läkare, forskningsresande 37, 38, 39, 72, 87, 93, 141, 148, 169, 241, 268, 284
- Hedenlund, Lars Axel* (1859—1948) bankdirektör, Borås 63
- Hederström, Otto Robert* (1844—1893) överjägare, Luleå 151
- Heintze, Sven August* (1881—1941) lektor, Luleå 76
- Heidenstam, Oscar Gustaf von* (1840—1933) diplomat, Stockholm 236
- Hellbom, Pehr Johan* (1827—1903) adjunkt, Örebro 92, 170, 204, 276
- Hellbom, Otto Sten Åke* (1911—) lektor, Härnösand 170
- Hellerström, Carl Magnus Paul* (1878—) adjunkt, Karlstad 125
- Hellstén, Jens Knut Robert* (1884—) adjunkt, Uppsala 220
- Hemberg, Eugén Peter Alexander* (1845—1946) länsjägmästare, Växjö 255, 261, 265
- Hernquist, Peter* (1726—1808) titulärprofessor, Skara 29, 171
- Hjärne* 38, 39, 87
- Hof, Sven* (1703—1786) lektor Skara 29, 170
- Hofberg, Johan Herman* (1823—1883) fil. dr., Stockholm 204
- Hofgren, Gottfrid* kassör, Stockholm 186, 188
- Hofstein, Gustaf Henrik Eberhard* (1880—1958) flyghamnschef, Stockholm 191, 192
- Hofverberg, Johan Peter* (1815—1898) kyrkoherde, Barkåkra 129
- Hohenhausen, Michael Silvius von* (1790—1849) landshövding, Visby 226
- Holm, Edvard Johan Gerhard* (1853—1926) professor, Stockholm 102
- Holm, Karl Adolf* (1873—) landskamrer, Luleå 152
- Holmberg, E.* brukspatron 119
- Holmertz, Conrad Georg Gottfrid* (1839—1907) överjägare, Uppsala 159
- Holmertz, Karl Anders Benedictus* (1878—1956) adjunkt, Borås 65
- Holmgren, August Emil Algot* (1829—1888) lektor, Stockholm 165
- Holmgren, Emil Algot* (1866—1922) professor, Stockholm 180
- Holmgren, Ivar Albert* (1889—) docent, Stockholm 184
- Holmgren, Jacob Andreas* (1833—) lärare, Landskrona 130
- Holmström, Hans Olof* (1784—1855) biskop, Strängnäs 200
- Holmström, Johannes August* (1815—1852) privatlärare, Stockholm 177
- Holtsberg, Karl Ragnar* (1871—1944) postmästare, Kalmar 104
- Hoppenstedt, brukspatron, Flerohopp* 96
- Hornstedt, Claes Fredrik* (1758—1809) Norrköping 139, 140
- Hultenheim, Johan Fredrik* (1802—1869) ryttmästare, Fredriksberg, Döderhult 166, 167
- Hultgren, Carl Wilhelm* (1804—1893) bataljonsläkare, Göteborg 148
- Huss, Magnus* (1807—1890) generaldirektör, Stockholm 148, 216
- Hällsjö, Karl-Edvard* (1866—1950) läkare, Domnarvet 62
- Höckert, L.* fängelsedirektör, Landskrona 131
- Högberg, Eric* (1755—1837) läkare, Karlstad 115
- Högberg, David Samuel* (1815—1843) student, Göteborg 90, 91, 119, 127, 137, 141, 165, 175, 184, 228
- Högman, Samuel Emanuel Benedictus* (1841—1904) rektor, Alingsås 58
- Ivarsson, Jacob Reinhold* (1925—) lektor, Borås 66
- Iverus, Johan Daniel* (1804—) kronofogde, Västerås 243
- Jansson, Anton* (1880—1963) fil. dr., 231, 278
- Jeanson, W.* disponent, Port Natal, Sydafrika 92
- Johansson, Carl Hans* (1828—1908) lektor, Västerås 72, 77, 245, 246, 247
- Johansson, Carl Johan* (1858—1888) fil. lic., Uppsala 254, 256
- Johansson, Karl* (1856—1928) adjunkt, Visby 163, 228, 229, 231
- Johnels, Alf Gunnar* (1916—) professor, Riksmuseum 13
- Jonsson, Fredrik* (1758—1830) notarie, Stockholm 250
- Juhlin-Dannfelt, Herman Julius* (1852—1937) professor, Stockholm 195
- Jäderholm, Axel Elof* (1868—1927) lektor, Norrköping 162, 163, 165
- Jägerskiöld, Axel Krister Edward Leonard* (1867—1945) professor, Göteborg 156
- Kajiser, Lorentz* (1823—1891) apotekare, Landskrona 129
- Kajanus, Birger* (1882—1931) fil. dr., Landskrona 132
- Kalm Pehr* (1716—1779) professor, Åbo 205, 221
- Karvik, Johan Nils-Gerhard* (1908—1974) lektor, Lidköping 137
- Kaudern, Walter Alexander* (1881—1942) fil. dr., Göteborg 137
- Kempe, Frans Kristoffer* (1847—1924) grosshandlande, Stockholm 92
- Kempe, Johan, Erland Robert* (1859—1917) överstelöjtnant 92, 93, 152
- Kempe, Seth Michael* (1857—1946) grosshandlande, Stockholm 92
- Kindberg, Nils Conrad* (1832—1910) lektor, Linköping 142, 143, 147, 148
- Kihlén, Gösta* konservator 60, 83, 237
- Kinnander, Frans Leonard* (1843—1909) apotekare, Mariestad 156
- Kjaerbölling, Niels* (1806—1871) grundare av Zoologisk Have Köpenhamn 169
- Kjellberg, Gunnar K:son* (1896—) generalkonsul 208
- Kjellgren, Nils Hugo* (1863—) veterinär, Säffle 247
- Kjellin, Daniel* (1833—1931) ingenjör, Falun 67
- Klefbeck, Einar Botvid* (1888—1963) adjunkt, Falun 70, 71, 73
- Klingberg, Carl Gustaf Adolf* (1908—) lektor, Växjö 238
- Klintberg, Mathias Viktor* (1847—1932) lektor, Visby 230, 232
- Kolmodin, Johan*, läkare, Visby 230, 232
- Kolthoff, Gustaf Isak* (1845—1913) fil. dr., konservator 44, 53, 63, 98, 99, 121, 134, 135, 143, 144, 156, 157, 173, 190, 202, 206, 219, 234, 238, 241, 274
- Kolthoff, Johan August* (1839—1909) 157

- Kosboth, August Wilhelm von* (1799—1870) överstelöjtnant, Landskrona 131
- Krantz, Johan Einar*, (1878—1961) gruvdirektör, Stockholm 71
- Krok, Thorgny Ossian Bolivar Napoleon* (1834—1921) adjunkt, Stockholm 181, 182, 184
- Kröningsvärd, Carl Gustaf* (1786—1859) bergsfiskal, Falun 67, 71
- Kumlien, Thure Ludvig Theodor* (1819—1888) konservator vid Milwaukie Publ. Museum 37, 38, 39, 93, 169
- Kylberg, Hjalmar* (1824—1885) direktör, Ryssbylund 98
- Kylin, Johan Harald* (1879—1949) professor, Lund 83
- Källström, A. S.* bruksbokhållare, Klosterbruk 67
- Köbler, Oskar Eugen* (1851—1911) adjunkt, Strängnäs 204
- Lachmann, Jacob* (1844—1909) direktör, Ystad 261
- Laelius, Laurentius Johannis* (—1595) professor, Uppsala 16
- Laestadius, Carl Peter* (1835—1920) adjunkt, Umeå 90, 216
- Laestadius, Lars Levi* (1800—1861) kontraktsprost, Pajala 91, 137, 148
- Lagerlöf, Selma Ottoliana Lovisa* (1828—1940) författarinna, Märbacka 124
- Lagerstedt, Jacob Wilhelm* (1810—1863) provinsialläkare, Karlstad 119
- Lagerström, Nils (Niclas)* (1701—1736) kyrkoherde, Falkenberg 79
- Lalin, Christopher Isak* (1844—1894) adjunkt, Stockholm 186
- Lamberg, Erik* (1719—1780) biskop, Göteborg 79
- Lamér, Magnus* (1755—1828) lektor, Växjö 249
- Lampa, Sven* (1839—1914) entomolog, Mariestad 154, 157
- Landabl, Adolf Johan* (1869—) postexpeditör, Göteborg 83
- Landelius, C. T.* förvaltare, Härnösand 93
- Landgren, Lars* (1810—1888) teol. dr., biskop, Härnösand 85
- Larsson, Lars Magnus* (1822—1884) lektor, Karlstad 118, 126
- Leesen, Jacob von* (1802—1876) brukspatron, Norrköping 160
- Leissner, C. H.* handlande, Landskrona 129
- Lemchen, Johan Magnus* (1811—1877) regementsläkare, Växjö 288
- Lennander, Karl Gustaf* (1857—1908) professor, Uppsala 86, 87
- Lenmalm, Anders Edmund* (1829—1907) apotekare, Nyköping 160
- Lenström, Carl August Emanuel* (1848—) adjunkt, Visby 230, 232
- Levring, Carl Tore Christian* (1913—) docent, Göteborg 83
- Lidfors, Bengt* (1868—1913) professor, Lund 78, 265
- Liljeblad, Samuel* (1761—1815) professor, Uppsala 114, 232
- Liljeholm, Anders Fredrik* (1844—) folkskoleöverlärare, Göteborg 286
- Lilljeborg, Wilhelm* (1816—1908) professor, Uppsala 165, 201, 243, 257, 272
- Lindabl, Wilhelm Nils* (1825—) auditör, Karlskrona 107
- Lindberg, Sven Elias Theodor* (1879—1944) postmästare, Växjö 255
- Linde, Gunnar*, distriktslantmätare, Lidköping 137
- Lindeberg, Carl Johan* (1815—1900) lektor, Göteborg 59, 80, 81
- Lindeberg, Hj.* kamrer, Vadstena 223
- Lindegrén, Johan Fredrik August* (1852—) provinsialläkare, Säffle 123, 127
- Linderoth, Frans Gustaf* (1859—1947) kontraktsprost, Oskarshamn 169, 170
- Lindman, Carl Axel Magnus* (1856—1928) professor, Stockholm 190, 194
- Lindqvist, Carl Adolf* (1830—1904) professor, Stockholm 181
- Lindström, Carl Albert* (1853—1910) professor, Stockholm 180
- Lingonblad, Birger* häradshövding, Vasa, Finland 71
- Lindström, Gustaf* (1824—1901) professor, Stockholm 101, 227, 228, 230, 240
- Linné, Carl von* (1707—1778) professor, Uppsala, 20, 21, 28, 58, 78, 79, 112, 113, 114, 148, 196, 205, 248, 249, 273
- Linroth, Klas Mauritz* (1848—1926) generaldirektör, Stockholm 118, 126, 127
- Littorin, K.* grosshandlande 136
- Littorin, S. H.* Bjertorp 135, 137
- Liungh, Sven Ingemar* (1757—1828) landskamrer, Skärsjö 139
- Ljungqvist, Jacob Erhard* (1877—) lektor, Örebro 274, 278
- Ljungstedt, Karl* (1850—1916) adjunkt, Östersund 281
- Lohammar, Gunnar Bengt* (1902—) lektor, Uppsala 221
- Lovén, Nils Eberhard* (1846—1925) musikedirektör, Landskrona 132
- Lovén, Sven Ludvig* (1839—1885) professor, Stockholm 91, 106, 143, 228, 269
- Lovisa Ulrika* Sveriges drottning 29
- Lubr, Axel* possessionat, Springsta 245, 247
- Lund, Anders Axel Wilhelm* (1839—1925) adjunkt, Västervik 240
- Lundberg, Fredrik* (1844—) adjunkt, Strängnäs 202
- Lundberg, Jonas* kamrer, Skara 175
- Lundberg, Ludvig Vincent* (1853—1932) chefsläkare, Stockholm 228
- Lundblad, Gunnar Hagbert Leopold* (1891—) lektor, Luleå 152
- Lundborg, Carl Wilhelm* (1816—1901) jägmästare, Kvillinge 147, 161, 162
- Lundevall, Carl-Fredrik* (1921—) 165, 205, 209, 210
- Lundgren, John Robert* (1818—1881) konsul, Ystad 257, 258, 259
- Lundgren, Sven Anders Bernhard* (1843—1897) professor, Lund 101
- Lundmark, Johan Daniel* (1755—1792) provinsialläkare, Karlstad 114
- Lundqvist, A.* konservator, Karlstad 121
- Lübeck, H. G.* kammarförvant., Karlskrona 107, 108
- Lyrholm, Anders* brukspatron, Karlstad 116
- Lyttkens, G.* ingenjör, Visby 230
- Löfving, Pehr* (1729—1756) botanist, död i Sydamerika 205
- Löfwensköld, Gustaf* (1820—1869) fil. dr., Mariestad 157
- Löfwensköld, Ludvig* (1820—1881) fil. mag., Berga 157
- Lönnberg, Axel Jonas Einar* (1865—1942) professor, Stockholm 149
- Löwegren, Carl Gösta Joachim* (1867—1926) ögonläkare, Norrköping 163
- Löwenhielm, Carl Gustaf* (1701—1768) justitiekansler, Stockholm 20, 138
- Löwenhielm, Carl Gustaf* (1820—1906) bruksägare, Klockhammar 268, 271, 272
- Magirus, Johannes* (—1596) professor, Warburg 16
- Malm, August Wilhelm* (1821—1882) intendent, Göteborg 60, 79, 80, 83, 131, 137, 155
- Malme, Gustaf Oskar A:n* (1864—1937) lektor, Stockholm 163
- Malmgren, Fredrik* (1832—1872) stadsläkare, Ystad 258, 259, 264

- Marin, Carl Olof* (1790—1849) stadsläkare, Visby 226
- Marklin, Gabriel* (1777—1857) adjunkt vid Vetenskapssocieteten, Uppsala 75, 80, 90, 148, 177, 179, 181, 226, 252
- Marklund, G.* adjunkt Strängnäs 208
- Martin, Roland* (1726—1788) professor, Stockholm 73
- Melander, Lorens Olof* (1845—1912) kollega, Oskarshamn 167
- Melin, Johannes Botvid Elias* (1889—) professor, Uppsala 191
- Mellbin, Helge Karl Fredrik* (1871—) tandläkare, Härnösand 92
- Meyert, J.* konservator, Stockholm 108
- Meves, Friedrich Wilhelm* (1814—1891) konservator, Stockholm 193, 201, 206, 244
- Mjöberg, Erik Georg* (1882—1938) fil. dr. 149, 183, 184
- Moberg, C. J.* konditor, Ystad 263
- Modéer, Adolf* (1739—1799) författare, Stockholm 28
- Moen, Paul Sigfrid* (1897—) missionär 61
- Möblin, Sven Evald Reinhold* (1892—) adjunkt, Falun 70
- Montgomery-Cederhielm, Robert Nils Germund* (1820—1888) godsägare 273
- Mortensen, Morten* (1921—) lektor, Alingsås 59
- Mortonson, A. S.* 81
- Mosander, Carl Gustaf* (1797—1858) professor, Stockholm 244
- Müller, Johann Heinrich* (1720—1781) kyrkoherde, Göteborg 79
- Möller, Hjalmar August* (1866—1941) lektor, Kalmar 102, 137, 260, 265, 287
- Mörck, Samuel* (1816—1871) överfältläkare, Karlskrona 106
- Mörner, Carl Birger* (1867—1930) författare 163
- Mörner, Christer Hampus* (1806—1876) överste, Stockholm 143
- Mörner, Hampus Stellan* (1815—1897) greve, Stjärnfors 276
- Naezén, Daniel Erik* (1752—1808) provinsialläkare, Umeå 29
- Nannfeldt, Johan Axel Frithiof* (1904—) professor, Uppsala 222
- Nelsén, John* landskamrer, Mariestad 156
- Nerén, Carl Harald* (1827—1901) regementsläkare, Skeninge 147
- Neuman, Carl Julius* (1839—1912) rektor, Borås 63, 65
- Neuman, Leopold Martin* (1852—1922) rektor, Ystad 256, 260, 262, 264, 265
- Neyber, Fredrik Oscar Casimir* (1829—1907) provinsialläkare, Ronneby 228
- Nilsson, David Axel Nicolaus* (1870—1923) postexpeditör, Stockholm 206
- Nilsson, Herman Julius* (1861—1923) marindirektör, Stockholm 190
- Nilsson, Rudolf* (1834—1909) v. konsul, Ystad 257
- Nilsson, Sven* (1787—1883) professor, Lund 31, 130
- Nilsson-Cantell, Carl-August* (1893—) lektor, Visby 237
- Norbeck, O. G.* Karlstad 119
- Nordahl, Johan Erik* (1804—1854) magister, Karlstad 115
- Nordberg, Åke* läkare, Stockholm 184
- Nordblad, Erik* (1739—1810) provinsialläkare, Gävle 74
- Nordenskiöld, Nils Adolf Erik* (1832—1901) professor, Stockholm 101, 183
- Nordenström, Henning* (1837—1919) provinsialläkare, Linköping 147, 215
- Nordin, Carl* (1830—1877) bokhandlare, Falun 68
- Nordin, Carl Jacob af* (1797—1874) lektor, Härnösand 90
- Nordqvist, K.* pälsvaruhandlare, Linköping 147
- Nordström, Anders Johan Alfred* (1875—1943) apotekare, Karlstad 125, 222
- Nordström, Frithiof Georg* (1882—1971) tandläkare, Stockholm 70
- Nordvall, Jonas Fritjof* (1873—) lektor, Linköping 157
- Norrby, C.* Visby 227
- Norrby-Söderström, Karl Sven Tyko* (1908—) läkare, Göteborg 230
- Norrman, Helge* (1870—1955) tandläkare, Linköping 149
- Nygren, Carl Emanuel* (1874—) major 126
- Nylund, D.* konservator, Malmerberget 153
- Nyman, Carl Fredrik* (1820—1893) konservator, Stockholm 68
- Nyman, Carl Mauritz* (1816—1882) professor, Stockholm 201
- Nyrén, Carl* (1726—1789) prost, Kuddby 138, 139
- Nyqvist, Anders Johan Herman* (1856—1923) regementsläkare, Jönköping 63
- Nyström, C. M.* grosshandlande, Norrköping 158
- Näsmark, Karl Erik Johan* (1904—) lektor, Stockholm 187
- Odelstjerna, Gustaf* (1820—1901) v. häradsövding, Vånga 140
- Odhe, G.* Mariestad 156
- Odhner, Nils Hjalmar* (1884—1973) professor, Stockholm 277, 282
- Oblsson, S. O.* trädgårdsmästare, Karlskrona 109
- Olbers, Charles* styrman, Visby 225
- Olenius, K. A.* 191
- Olin, Johan Henric* (1769—1824) provinsialläkare, Växjö 253
- Olsson, John* (1809—1865) vet rinär, Landskrona 129
- Olsson, Peter* (1833—1906) adjunkt, Norrköping 166
- Olsson, Peter* (1838—1923) lektor, Östersund 280
- Osbeck, Pebr* (1723—1805) kyrkoherde, Hasslöv, 141, 148, 205
- Oseen, P. E.* kontraktsprost 253
- Orstadius, Ernst Teodor* (1862—) fängelsedirektör, Uppsala 288
- Otterström, Jacob* (1806—1892) prost, Varola 172
- Oxenstierna, Axel* (1583—1654) rikskansler 18
- Palmberg, Johannes Olai* (1641—1691) lektor, Strängnäs 195
- Paykull, Carl Wilhelm* (1836—1869) docent, Uppsala 98, 106, 161, 221, 239, 288
- Paykull, Gustaf von* (1757—1826) hovmarskalk, Vallox-Säby 34, 35, 38, 39, 72
- Persson, Olof* (1860—1924) konsul, Ystad 262
- Petersson, Daniel Georg* (1806—1881) stadsläkare, Kalmar 97, 99, 102
- Petersson, Edvard Reinhold* (1833—1913) fördelningläkare, Stockholm 180
- Pettersson, Hjalmar Bernhard* (1863—1933) adjunkt, Västervik 240
- Pihlblad, Nils Erland Herman* (1885—1966) fil. dr. 222
- Plageman, Carl Johan Fredrik* (1779—1864) assessor, Umeå 214
- Pflucht, Johannes* (1696—1756) kyrkoherde, Gylle 171
- Pontén, Johan Peter* (1779—1857) prost, Korsberga 252
- Pontén, Jonas Otto* (1813—1887) lektor, Strängnäs 200
- Pontén, Samuel Benjamin* (1823—1905) hovpredikant, Österåker 201, 204

- Pontin, David* (1733—1809) prost, Hägerstad 138
- Porath, Carl Oscar von* (1843—1927) lektor, Jönköping 170
- Post, Ernst Hans Gustaf von* (1852—1905) gruvingenjör, Stockholm 101, 216
- Post, Hampus Adolf von* (1822—1911) professor, Stockholm 287
- Post, Lennart Oscar Alexander* (1919—) adjunkt, Bromma 194
- Rappe, Christopher Johan* (1843—1930) godsägare, Strömserum 102
- Regnell, Anders Fredrik* (1807—1884) med. o. fil. dr. 68
- Rendahl, Carl Hjalmar* (1891—1969) professor, Stockholm 282
- Rengstrand, E.* bankkassör, Vadstena 223
- Rettig, Johan Robert* (1847—1907) v. konsul, Gävle 76
- Reuterskiöld, Axel Gabriel Adam* (1863—1938) häradshövding, Umeå 216
- Reuterskiöld, Henning Gustaf* (1885—) löjtnant, Stockholm 180
- Reuterskiöld, Herigar Adam Casimir* (1866—1931) läkare 81
- Reutersvärd, O.* 254, 256
- Ridderbjelke, Fredrik Emanuel* (1821—1870) entomolog 219
- Ridderstolpe, Axel* (1869—1931) greve, Strömsholm 246
- Ringborg, L.* grosshandlande, Norrköping 159
- Ringenson, Carl Axel Vilhelm* (1854—1925) lektor, Stockholm 190
- Ringius, Gustaf Erland* (1846—1914) adjunkt, Ystad 263
- Ringselle, Gustaf Alfred* (1868—194) adjunkt, Stockholm 180, 237
- Ringstrand, Nils Peter* (1809—1871) adjunkt, Strängnäs 204, 207, 208
- Rooth, Carl David Emanuel* (1831—1898) konservator, Lund 98, 131, 132, 265
- Rosen, Eric Carl Gustaf von* (1879—1948) godsägare 231, 232
- Rosen, Johan Georg Otto von* (1843—1923) konstnär, Stockholm 270
- Rosén, Helge Ossian* (1885—1951) teol. dr 194
- Rosenblad, Mathias* (1758—1847) justitieminister, Stockholm 198
- Rosenhill, F.* 155
- Rothman, Johan Stensson* (1684—1763) provinsialmedicus, Växjö 21, 29, 248, 249
- Rozell, Emil* (1875—1944) fabrikör, Borås 64, 65
- Rudbeck, Johannes* (1581—1646) biskop, Västerås 242
- Rudebeck, Gustaf Edvard* (1913—) 1:e museiintendent, Lund 238
- Rudell, Wilhelm* (1862—1944) direktör, Borås 64, 65
- Runnerström, A.* bryggmästare, Ystad 262
- Rutström, Carl Birger* (1758—1826) medicinalråd, Stockholm 141, 147, 148
- Rydén, N.* 170
- Rössel, James* 190
- Sabelström, Johan Israel* (1810—1890) kyrkoherde, Torsås 99, 101, 103, 104, 105
- Sacklén, Johan Fredric* (1763—1851) medicinalråd, Nyköping 198, 200, 203, 210
- Sablstrand, Anders* (1837—1907) distriktsveterinär, Alingsås 59
- Salén, A.* telegrafassistent 90
- Samuelsson, Gunnar* (1885—1944) professor, Stockholm 71
- Sandberg, Carl* (1871—1944) rektor, Borås 65
- Sandberg, Carl Julius fil. dr.,* Vadstena 223
- Sandberg, Gunnar,* konservator, Rotebro 144, 240, 274
- Schagerström, Jonas August* (1818—1867) konsistorienotarie, Uppsala 220
- Scheele, Frans Adolf von* (1795—1863), bergmästare, Filipstad 116
- Schenström, Anna* (1884—1969) rektor, Uppsala 222
- Scheutz, Nils Johan Wilhelm* (1836—1889) lektor, Växjö 239, 253
- Schött, Harald Gerhard* (1861—1933) lektor, Linköping 139, 148
- Serenius, Jacob* (1700—1776) biskop, Strängnäs 196
- Sevén, Peter Niclas* bergshauptman, Sala 50, 85, 244
- Silfverskiöld, Peter Fredrik* (1817—1890) överstelöjtnant 59
- Sillén, N. J.,* professor 119
- Sillén, Nils Otto* (1823—1894) provinsialläkare, Borgholm 102, 104
- Sillén, Olof Leopold* (1813—1894) apotekare, Gävle 76
- Sillén, Klas Tor Knut* (1869—1938) civilingenjör, Göteborg 230
- Siwertson, Gustaf Lorenz* (1756—1839) prost, Torby 79
- Sjögren, Jonas Alfred* (1874—1927) konservator, Tomelilla 261
- Sjöstedt, Bror Yngve* (1866—1948) professor, Stockholm 183
- Sjöstedt, Lars Gunnar* (1894—) lektor, Falun 71, 73
- Skogman, Carl Johan Alfred* (1820—1907) kommandörkapten 179
- Skytte, Johan* (1577—1645) riksråd 18
- Skärman, Johan Albert Otto* (1862—1950) lektor, Stockholm 86
- Smitt, Fredrik Adam* (1839—1904) professor, Stockholm 120, 182
- Snell, Axel Josef* (1886—) adjunkt, Kalmar 103, 104
- Sohlman, Arvid* (1866—1949) bokförläggare, Stockholm 222
- Solander, Daniel* (1733—1782) bibliotekarie, London 141, 147, 148
- Sommerfelt, Sören Christian* (1794—1858) sogneprest, Ringebo, Norge 148
- Sparrman, Anders* (1748—1820) professor, Stockholm 141, 205
- Sprinchorn, Carl* (1814—1865) hovapotekare, Stockholm 193
- Steckzen, B.* häradshövding 152
- Steffenburg, W.* bruksförvaltare 76
- Stenhammar, Carl* (1782—1827) professor, Stockholm 147
- Stenhammar, Christian* (1783—1866) kyrkoherde, Häradshammar 25, 144, 148, 165
- Stenström, Otto Elof* (1824—1895) direktör på Gårdsjö lantbruksskola 118
- Stenström, Karl Otto Edvard* (1858—1901) adjunkt, Norrköping 186
- Stiernspetz, Conrad Isodor* (1864—1920) överjägmästare, Jönköping 255
- Stobaeus, Kilian* (1690—1742) professor, Lund 28, 52, 79
- Strandberg, Johan Ludvig Christian* (1821—1882) provinsialläkare 280
- Strandmark, Johan Edvard* (1845—1925) rektor 255
- Strandmark, Pehr Wilhelm* (1841—1918) adjunkt, Helsingborg 281
- Strömman, Pehr Hugo* (1868—1928) lektor, Borås 63, 64, 65
- Stål, Carl* (1833—1878) professor, Stockholm 143
- Stuxberg, Anton Julius* (1849—1902) intendent, Göteborg 228
- Stålhane, Henning* (1872—1951) överste 281
- Sundevall, Carl Jacob* (1801—1875) professor, Stockholm 68, 84, 91, 116, 243
- Sundgren, J. O.* konservator, Sundsvall 92

- Sundler, Berthold* (1879—1949) postassistent, Borås 64, 65, 66
- Sundström, Carl Rudolf* (1841—1889) kollega, Stockholm 188
- Suneson, Karl Svante* (1904—) lektor, Göteborg 83, 126
- Swartz, Jacob Erik* (1817—1881) grosshandlande, Norrköping 159
- Swartz, Olof Petter* (1760—1818) professor, Stockholm 148
- Swederus, Magnus Bernhard* (1840—1911) adjunkt, Uppsala 220
- Svenonius, Ture Herman Ludvig* (1879—1946) adjunkt, Luleå 152, 153
- Svensson, Harry Gustaf* (1894—) lektor, Karlstad 125
- Swicer, Johann Henrich* (—1705) professor, Tyskland 20
- Syboan, Tage Ludvig* (1801—1879) godsägare, Ystad 259
- Sädbom, Carl August Ferdinand* (1813—1887) adjunkt, Örebro 267, 269, 272
- Säve, Carl Fredrik* (1812—1876) professor, Uppsala 226, 228, 230
- Säve, Per Magnus Arvid* (1811—1887) kollega, Visby 226, 230, 232
- Söderström, Wilhelm Johan* (1821—1900) major 107
- Thedenius, Knut Fredrik* (1814—1894) lektor, Stockholm 177, 182, 188, 213
- Theel, Johan Hjalmar* (1848—1937) professor, Stockholm 75
- Theorin, Per Gustaf Emanuel* (1842—1916) lektor, Falun 69
- Thudén, Carl Johan Andreas* (1832—1927) adjunkt, Halmstad 81
- Thun, Lars* komminister, Husaby 172
- Thunberg, Carl Petter* (1742—1828) professor, Uppsala 106, 141, 148, 205, 221
- Tillner, Elsa* (1893—1951) adjunkt, Alingsås 60
- Timelin, Frans Gustaf* (1852—) häradshövding, Lycksele 216, 217
- Tiseliuss, Johan Olov Elias* (1883—) adjunkt, Stockholm 191
- Tjeder, Tord Erik Johan* (1904—) landsfiskal, Mora 71
- Torell, Otto Martin* (1828—1900) professor, Stockholm 270
- Travenfelt, Reinhold Ludvig* (1853—1933) regementsläkare 216, 217
- Treffenberg, Ernst Conrad* (1868—1955) advokat 125
- Troil, Uno von* (1746—1803) biskop, Linköping 29, 139
- Trolander, Anders Sebastian* (1859—1938) apotekare, Växjö 289
- Tullberg, Tycho Fredrik Hugo* (1842—1920) professor, Uppsala 223
- Tärnlund, Carl Albert* (1868—) redaktör 83, 94, 165, 245, 248, 278
- Törnebohm, Alfred Elis* (1838—1911) professor, Stockholm 189
- Törner, Johan* (1712—1790) lektor, Linköping 138
- Uggla, Hampus* kapten, Karlstad 120
- Ulfsparré, Fabian* (1767—1842) landshövding, Nyköping 197
- Ullenius, Johannes* (1778—1847) kyrkoherde, Jokkmokk 148
- Ullf, Claes Erik* (1921—) kommandör 187
- Wachenfeldt, Adolf Fredrik* (1826—1905) ingenjör, Karlstad 119
- Wachenfeldt, Fredrik Georg von* (1859—1940) apotekare, Linköping 147
- Wachtmeister, Axel Hansson* (1855—1926) landshövding, Karlskrona 107
- Wacklin, C.* kassör, Växjö 254
- Wadström, Birger* (1790—1861) kyrkoherde, Säfve 80
- Wahlberg, Johan August* (1810—1856) afrikaresenär 37, 38, 39, 72, 87, 93, 126, 128, 143, 148
- Wahlbom, Johan Gustaf* (1724—1808) provinsialläkare, Kalmar 95, 96, 97
- Wahlenberg, Georg (Göran)* (1780—1851) professor, Uppsala 148
- Wahlgren, Einar Otto* (1874—1963) lektor, Malmö 123
- Wahlström, C. O.* målarmästare, Kalmar 104
- Wahrberg, Johan Ragnar* (1889—1930) fil. dr., Göteborg 82
- Wahrendorff, Maria Charlotta von* (1768—1841) bergsrådinna, Strängnäs 203
- Wahrendorff, Nils Robert von* (1794—1827) expeditionsskreterare, Stockholm 197, 203, 207
- Valdau, Georg* direktör, Linköping 149
- Waldén, Henrik W.* (1925—) intendent, Göteborg 72, 247
- Wallberg, Mathias Jonas* (1737—1808) 1:e lantmätare 140,
- Wallenberg, Jacob* (1740—1778) skeppspräst, Mönsterås 139
- Wallenstråle, Martin Georg* (1753—1807) biskop, Kalmar 96
- Wallinder, Johannes* (1832—1906) rektor, Karlstad 117
- Wallman, C.* direktör, Falun 68
- Wallman, Johan Haqvin* (1792—1853) lektor, Linköping 140, 148
- Walmstedt, Uno Erik Ulrik* (1832—1892) adjunkt 193
- Warodell, Olof Emil Laurentius* (1839—1927) fördelningsläkare, Östersund 281, 282
- Wastensson, Anders Magnus* (1885—1931) adjunkt, Växjö 169, 255
- Wedberg, Axel* 235
- Wennergren, Arvid*, ingenjör, Kribi, Kamerun 123, 126
- Westberg, Mauritz Vilhelm* (1874—) bankdirektör, Hudiksvall 86
- Westblad, Einar Tomas* (1891—1961) lektor, Stockholm 108, 191
- Westerlund, Carl Agardh* (1831—1908) kollega, Ronneby 98, 100, 102, 108, 109, 112, 127, 129, 179, 181, 211, 228, 240, 245, 253, 255, 260
- Westin, Lorentz* (1787—1846) affärsman, diplomat 37, 38, 39, 93, 241, 247
- Westring, K.* 156
- Westöo, Albert* sjökaptan 226, 227, 228
- Westöo, Oscar Ossian* (1819—1901) adjunkt, Visby 230
- Wetterberg, Anders Joachim Fredrik* (1819—1868) med. kand., Tveta 167, 168, 169, 170, 239
- Weylandt, Henri Ludolf* (1837—) grosshandlande, Stockholm 183, 201, 206
- Widgren, Johan Fredrik* (1810—1883) kyrkoherde, Normlösa 141, 148, 204, 244, 248, 252, 269
- Wiberg, Anders* (1837—1907) apotekare, Västervik 240
- Victorin, Johan Fredrik* (1831—1855) ornitolog 143
- Victorin, P. A.* brukspatron 143
- Widén, Johan* (1856—1933) landshövding, Östersund 278
- Widmark, H.* löjtnant 84
- Wigander, Anders Fredrik* (1819—1892) apotekare, Falun 67, 71
- Wijkström, Oskar Laurentius* (1850—1933) adjunkt, Ystad 260
- Wikström, Johan Albert* disponent Luleå 151
- Wikström, Johan Emanuel* (1789—1856) professor, Stockholm 119, 148, 177, 204
- Wilander, Karl Artur* (1905—) rektor, Mariestad 156
- Wilner, Olof Persson* (1855—1918) apotekare, Göteborg 82, 83
- Wingård, Carl Fredrik af* (1781—1851) biskop, Göteborg 80
- Wingård, Johan* (1738—1818) biskop Göteborg 79

- Wingård, Johan Didrik af* (1778—1854) landshövding 79
- Wiström, Johan Alfred* (1830—1896) adjunkt, Hudiksvall 84, 87
- Wollert, Carl Oskar Arvid Ehbrenfrid* (1882—1936) major, Västerås 248
- Wranke, Carl Victor* (1877—) adjunkt, Strängnäs 255
- Zeipel, Wilhelm von* 194, 195
- Zenzén, Nils Magnus* (1883—) fil. dr., Stockholm 166, 167, 170
- Zethelius, Knut* generaldirektör 72
- Zetterstedt, Johan Emanuel* (1828—1880) lektor, Jönköping 68, 76, 77, 244, 248, 270
- Zimmerman, Christian Mauritz* (1804—1865) apotekare, Västerås 243
- Åberg, Otto Wilhelm* (1809—1881) lasaretsläkare, Norrköping 159, 165
- Åman, Albert Teodor* (1857—1913) stadsläkare, Gävle 77
- Åkerhielm, Lars Samuel Knut* (1899—1964) jägmästare 190
- Åhrling, Johan Erik Ewald* (1837—1888) kollega, Arboga 191, 215, 216
- Öfverberg, Frans Josef* (1872—) apotekare, Drottningholm 191
- Öman, Erik Emanuel* (1817—1880) kommissionslantmätare, Örebro 276
- Öhrstedt, Gustaf* (1862—) kontraktsprost, Brunflo 125, 127
- Östberg, Claes*, lappfogde, Luleå 152
- Östberg, N. F.* konsul 180
- Österberg, Johan August* (1849—1913) lärare, Stockholm 187
- Östergren, Artur Hjalmar* (1869—) 190
- Österlind, Sven* (1921—) lektor, Växjö 256
- Österman, Magnus Gabriel* (1730—1794) lektor, Strängnäs 196

Förteckning över årsböcker utgivna sedan 1952:

- 1952: 85. *Josef S. Gralén*, Folkskoleinspektionen i Gävleborgs län I: Åren 1861—1876. Ett bidrag till folkundervisningens historia
86. *Asta Nordgren* och *Ester Zetterlund*, Hågkomster från folkskola och undervisning X
- 1953: 87. *Severin Solders* och *J. Romson*, Folkundervisning i Älvdalen och Mora
88. *Albert Wiberg* och *Gustaf Kaleen*, Allmän bildning och yrkeskolning. Två reformförslag
- 1954: 89—90. *Erik Nordberg*, Arjeplogs lappskola. Anteckningar
- 1955: 91. *Josef S. Gralén*, Folkskoleinspektionen i Gävleborgs län II: Åren 1877—1914. Ett bidrag till folkundervisningens historia
92. *Isidor Johansson*, Själevads skolväsen. Från mitten av 1800-talet och dess första folkskollärare
- 1956: 93. *Albin Warne*, Agardh och läroverksfrågan
94. *Albert Wiberg*, Akademiska läsesällskapet i Lund 1812—1830 och dess föregångare
- 1957: 95—96. *Albert Wiberg*, Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingsskede 1797—1824
- 1958: 97—98. *Josef S. Gralén*, Folkskoleinspektionen i Örebro län åren 1861—1914 jämte kortfattad översikt av folkundervisningen i länet före 1861
- 1959: 99—100. *Albin Warne*, Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet
- 1960: 101. *Einar Ekman*, Diakonala insatser i svensk socialpedagogik åren 1852—1904 i belysning av den allmänna utvecklingen på området
102. *Hugo Tenerz*, Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd från äldsta tid till sekelskiftet 1900
- 1961: 103. *Albin Warne*, Om tillkomsten av vår första folkskolestadga
104. *Sven Grauers*, Anna Sandström 1854—1931. En svensk reformpedagog
105. *S. A. Kinbergs* Dagbok. Anteckningar från seminarie- och lärarår i Göteborg 1864—1868, redigerade och kommenterade av *Olof Em. Olsson*
- 1962: 106. *Gösta Cavonius*, *Wilhelm Sjöstrand* och *Albert Wiberg*, Esaias Tegnér's och Erik Gustaf Geijers inställning till folkskola och folkupplysning (utgivningstid febr. —67)
107. *Hjalmar Torell* och *Johan Arvid Arnberg*. Hågkomster från skola och undervisning XI
108. *Eric Jonas Almquist* och *Carl Gustaf Nordin*. Ur deras pedagogiska tankevärld